
NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08231298 8

RDP

Thomas Windsor

[redacted]

SELECTA

John [redacted]

E [redacted]

M. T. CICERONE, TIT. LIVIO, CORN. TACITO, M. VELLEIO PATERCULO, C. PLINIO.

IN USUM

REGIÆ SCHOLÆ ETONENSIS.

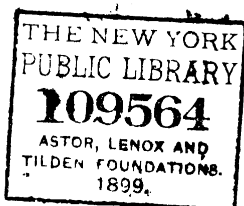
EDITIO ALTERA, RECOGNITA.

A. Walker del. et Sculp.

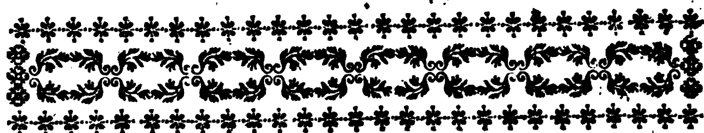
ETONÆ:
Ex Officina et Cura Jos. POTE, Bibliopolæ et Typographi. MDCCLXVI.

M. S. T.

CICERO de Proœmiis ſuis, in Epiſt. ad ATTICUM. Lib. XVI. 6.

DE Gloriâ librum ad te miſi, et in eo proœmium id eſt, quod in Academico tertio. Id evenit ob eam rem, quòd habeo volumen proœmiorum : ex eo eligere ſoleo, cùm aliquod σύγγραμμα inſtitui. Itaque jam in Tuſculano, qui non meminiſſem me abuſum iſto proœmio, conjeci id in eum librum quem tibi miſi. Cùm autem in navi legerem Academicos, agnovi erratum meum. Itaque ſtatim novum proœmium exaravi, et tibi miſi.

PROOEM. Lib. I. De INVENTIONE.

De Origine, Usu, et Abusu Eloquentiæ.

SÆPE et multùm hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus, et civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium. Nam cùm et nostræ reipublicæ detrimenta considero, et maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per disertissimos homines invectam esse partem incommodorum. Cùm autem res ab nostra memoria, propter vestutatem, remotas ex literarum monumentis repetere instituo: multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo tum animi ratione, tum faciliùs eloquentiâ comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsa in hanc potissimùm sententiam ducit, ut existimem, sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus, eloquentiam verò sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Quare si quis, omissis rectissimis atque honestissimis studiis rationis et officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ civis alitur: qui verò ita sese armat eloquentiâ, ut non oppugnare commoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi vir et suis, et publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus civis fore videtur.

Ac si volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, sive artis, sive studii, sive exercitationis cujusdam, sive facultatis à natura profectæ considerare principium; reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque ab optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus cùm in agris homines passim bestiarum more vagabantur, et sibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo legitimas viderat nuptias: non certos quisquam inspexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque inscitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam, magnus videlicet vir et sapiens, cognovit, quæ materia esset, et quanta ad maximas res opportunitas animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, et in tectis sylvestribus abditos, ratione quadam compulit in unum locum, et congregavit, et eos in unamquamque rem inducens utilem atque honestam, primò propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem, atque orationem studiosiùs audientes, ex feris et immanibus, mites reddidit, et mansuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subitò converteret, et ad diversas vitæ rationes traduceret. Age verò, urbibus constitutis, ut fidem colere, et justitiam retinere discerent, et aliis parêre sua voluntate consuescerent, ac non modò labores excipiendos, communis commodi causâ, sed etiam vitam amittendam existimarent:

quî

quî tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione invenissent, eloquentiâ persuadere potuissent? Profectò nemo, nisi gravi, ac suavi commotus oratione, cùm viribus plurimùm posset, ad jus voluisset sinè vi descendere: ut, inter quos posset excellere, cum iis se pateretur æquari, et sua voluntare à jucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim jam naturæ vim obtineret propter vetustatem. Ac primò quidem sic et nata, et progressa longiùs eloquentia videtur: et item postea maximis in rebus pacis, et belli cùm summis hominum utilitatibus esse versata.

Postquàm verò commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est; tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, et vitas hominum labefactare assuevit. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes et insipientes homines solitos esse versari, nec verò ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere: sed cùm à summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent. Quibus in controversiis cùm sæpe à mendacio contra verum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, ut necessariò superiores illi propter injurias civium resistere audacibus, et opitulari suis quisque necessariis cogerentur. Itaque cùm in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat, ut et multitudinis, et suo judicio dignus,

dignus, qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cùm ad gubernacula reipublicæ temerarii, atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii, atque invidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, et tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cætera studia recta, atque honesta, per otium concelebrata ab optimis, enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsolevisse eo tempore, qùo multò vehementiùs erat retinendum, et studiosiùs adaugendum.

Nam qùò indigniùs rem honestissimam, et rectissimam violabat stultorum et improborum temeritas, et audacia, summo cum reipublicæ detrimento ;eò studiosiùs, et illis resistendum fuit, et reipublicæ consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum (ut verè dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, et summâ virtute amplificata auctoritas, et, quæ his rebus ornamento, et reipublicæ presidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minùs eloquentiæ studendum est, etsi eâ quidam et privatim, et publicè perversè abutuntur: sed eò quidem vehementiùs; ne mali magno cum detrimento bonorum, et communi omnium pernicie plurimùm possint: cùm præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res et privatas, et publicas maximè pertineat: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præstò est sapientia. Hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc

hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cùm multis rebus humiliores et infirmiores sint, hac re maximè bestiis præstare, quòd loqui possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines bestiis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat.

Procem. Lib. II. De INVENTIONE.

CICERO *de Scriptis suis Rhetoricis.*

CROTONIATÆ quondam, cùm florerent omnibus copiis, et in Italia cùm in primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religiosissimè colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui tum longè cæteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is et cæteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam, propter fani religionem, remansit; et, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimùm aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. Putaverunt enim eum, si, quo in genere plurimùm posset, in eo magnoperè elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illicò quæsivit ab eis, quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt

erunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multùm omnibus corporum viribus et dignitatibus antesteterunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt.) Cùm puerorum igitur formas, et corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, sorores sunt apud nos virgines. Quare, qua sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut mutum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de consilio virgines unum in locum conduxerunt, et pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt.' Ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poëtæ memoriæ tradiderunt, quod ejus essent judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere judicium debuisset. Neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse; ideo quòd nihil simplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expolivit. Itaque, tanquam cæteris non sit habitura, quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur.

Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cujus omnes partes, quocunque essent in genere, exprimendæ nobis necessariò viderentur: sed, omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissimè præcipere videbatur, excerpsimus, et ex va-

riis

viis ingeniis excellentiſſima quæque libavimus. Ex iis enim, qui nomine et memoriâ digni ſunt, nec nihil optimè, nec omnia præclariſſimè quiſquam dicere nobis videbatur. Quapropter ſtultitia nobis viſa eſt, aut à bene inventis alicujus recedere, ſi quo in vitio ejus offenderemur; aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur. Quòd ſi in cæteris à multis eligere homines commodiſſimum quodque, quàm ſeſe uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiâ offenderent; non tantopere in vitiis perſeverarent; aliquando ex inſcientiâ levius laborarent. Ac ſi par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quàm illius pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille una ex urbe, et ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicunque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis, uſque ad hoc tempus, expoſitis copiis, quodcunque placeret, eligendi poteſtas fuit. Ac veteres quidem ſcriptores artis uſque à principe illo atque inventore Tiſia repetitos, unum in locum conduxit Ariſtoteles, et nominatim cujuſque præcepta magnâ conquiſita curâ perſpicuè ſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit: ac tantùm inventoribus ipſis ſuavitate, et brevitate dicendi præſtitit, ut nemo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multò commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipſe, et ſeſe ipſum nobis, et eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, ut cæteros, et ſeipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem qui profecti ſunt,

quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimùm consumpserunt, sicut et ipse, cujus instituta sequebantur, fecerat; tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus et nobilis rhetor Isocrates: cujus ipsius quam constet esse artem, non invenimus. Nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, et ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus. Quod si ea, quæ in his libris exponuntur, tantoperè eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profectò neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temerè aliquid alicujus præteriisse, aut non satis eleganter secuti videbimur; docti ab aliquo, facilè et libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stultè, et diu perseverasse, turpe est: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum.

Procem. Lib. I. De ORATORE.

De Studio Eloquentiæ.

COGITANTI mihi sæpenumerò, et memoriâ vetera repetenti, perbeati fuisse, Quincte frater, illi videri solent, qui in optima republica, cùm et honoribus, et

et rerum gloria florerent, eum vitæ curſum tenere potuerunt, ut vel in negotio ſine periculo, vel in otio cum dignitate eſſe poſſent. Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoque initium requieſcendi, atque animum ad utriuſque noſtrûm præclara ſtudia referendi fore, juſtum, et propè ab omnibus conceſſum eſſe arbitrarer, ſi infinitus forenſium rerum labor, et ambitionis occupatio, decurſu honorum, etiam ætatis flexu conſtitiſſet. Quam ſpem cogitationum, et conſiliorum meorum, cùm graves communium temporum, tum varii noſtri caſus fefellerunt. Nam qui locus quietis, et tranquillitatis pleniſſimus fore videbatur, in eo maximæ moleſtiarum et turbulentiſſimæ tempeſtates extiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus eſt ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, intérque nos recolendas. Nam primâ ætate incidimus in ipſam perturbationem diſciplinæ veteris: et conſulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque diſcrimen: et hoc tempus omne poſt conſulatum objecimus iis fluctibus, qui per nos à communi peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed tamen in his vel aſperitatibus rerum, vel anguſtiis temporis, obſequar ſtudiis noſtris: et, quantùm mihi vel fraus inimicorum, vel cauſæ amicorum, vel respublica tribuet otii, ad ſcribendum potiſſimùm conferam: Tibi verò, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quiſquam apud me plus valere te poteſt, neque voluntate.

Ac mihi quidem ſæpenumerò in ſummos homines, ac ſummis ingeniis præditos intuenti, quærendum eſſe viſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus artibus, quàm in di-

 cendo

cendo admirabiles exſtitiſſent. Nam, quocumque te animo, et cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, ſed propè maximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam, rerum geſtarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate vel præſtantiſſimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre poſſimus? Jam verò, conſilio, ac ſapientiâ qui regere ac gubernare rempublicam poſſent, multi noſtrâ, plures patrum memoriâ, atque etiam majorum exſtiterunt; cùm boni perdiu nulli, vix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, nequis fortè cum aliis ſtudiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum verſentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandam putet: convertat animum, et ipſa artium genera circumſpiciat, quique in iis floruerint, quámque multi: ſic facillimè, quanta oratorum ſit, ſempérque fuerit paucitas, judicabit.

Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreatricem quandam, et quaſi parentem eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctiſſimis judicari; in qua difficile eſt enumerare, quot viri, quantâ ſcientiâ, quantâque in ſuis ſtudiis varietate, et copiâ, fuerint: qui non una aliqua in re ſeparatim elaborarint, ſed omnia, quæcumque eſſent, vel ſcientiæ perveſtigatione, vel differendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obſcuritate rerum, et quàm recondita

condita

condita in arte et multiplici, ſubtiliſque verſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exſtiterunt, ut nemo ferè ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementiùs videatur, quin, quod voluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium pænè infinitam vim, et materiam, ſcientiâ, et cogitatione comprehenderit? Verè mihi hoc videor eſſe dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium ſtudiis liberaliſſimis ſint, doctriníſque verſati, minimam copiam poëtarum egregiorum exſtitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo perrarò exoritur aliquis excellens, ſi diligenter et ex noſtrorum, et Græcorum copia comparare voles, multò tamen pauciores oratores, quàm poëtæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium ſtudia ferè reconditis, atque abditis, è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio poſita, communi quodam in uſu, atque in hominum more et ſermone verſatur: ut in cæteris id maximè excellat, quod longiſſimè ſit ab imperitorum intelligentia, ſenſúque disjunctum: in dicendo autem vitium vel maximum ſit à vulgari genere orationis, atque à conſuetudine communis ſenſûs abhorrere.

Ac ne illud quidem verè dici poteſt, aut plures cæteris artibus inſervire, aut majore delectatione, aut ſpe uberiore, aut præmiis ad perdiſcendum amplioribus commoveri. Atque, ut omittam Græciam, quæ ſemper eloquentiæ princeps eſſe voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus ſumma dicendi vis et inventa eſt, et perfecta; in hac ipſa civitate profectò nulla unquam vehementiùs,

mentiùs, quàm eloquentiæ ſtudia viguerunt. Nam poſteaquàm, imperio omnium gentium conſtituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo ferè laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitendum putavit. Ac primò quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur, tantùm, quantùm ingenio et cogitatione poterant, conſequebantur. Pòſt autem auditis oratoribus Græcis, cognitiſque eorum litteris, adhibitiſque doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagraverunt. Excitabat eos magnitudo et varietas, multitudóque in omni genere cauſarum, ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio aſſecutus eſſet, adjungeretur uſus frequens, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt, propoſita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia verò, (ut multis rebus poſſumus judicare) noſtrorum hominum multùm cæteris hominibus omnium gentium præſtiterunt.

Quibus de cauſis, quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus eſt hoc quiddam, quàm homines opinantur, et pluribus ex artibus, ſtudiiſque collectum. Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſummâ magiſtrorum copiâ, præſtantiſſimis hominum ingeniis, infinita cauſarum varietate, ampliſſimis eloquentiæ propoſitis præmiis, eſſe cauſæ putet, niſi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Eſt enim et ſcientia comprehendenda rerum plurimarum,

ſine

fine qua verborum volubilitas inanis, atque irridenda est: et ipsa oratio conformanda non solùm electione, sed etiam constructione verborum: et omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitùs pernoscendi, quòd omnis vis, ratióque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque et eruditio libero digna, celeritásque, et brevitas et respondendi, et lacessendi, subtili venustate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorúmque vis: neque legum, aut juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsâ plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars, et scena declarat: in qua cùm omnes in oris, et vocis, et motûs moderatione elaborent, quis ignorat, quàm pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoriâ, quæ nisi custos inventis, cogitatísque rebus, et verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cùm ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est; hortemúrque potiùs liberos nostros, cæterósque, quorum gloria nobis, et dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac meâ quidem sententiâ nemo poterit

terit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, et redundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta, et cognita, inanem quandam habet elocutionem. et pænè puerilem.

Nunc repetam ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, et omni dignitate principum disputatione esse versata. Cùm vehementiùs inveheretur in causam principum consul Philippus, Drusique tribunatus, pro senatûs auctoritate susceptus, infringi jam, debilitarique videretur; dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causâ, se in Tusculanum contulisse. Venisse eodem, socer ejus qui fuerat, Quintus Mucius dicebatur, et M. Antonius, homo et consiliorum in republica socius, et summa cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crasso adolescentes duo et Drusi maximè familiares, et in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, et P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, déque universa republica, quam ob causam venerant, multùm inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, et commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendêre illi tantò antè vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cùm lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis; eáque esset in homine jucunditas, et tantus in jocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse videretur,

deretur, convivium Tusculani. Postero autem die, cùm illi majores natu satis quiessent, in ambulationem ventum esse dicebat; tum Scævolam duobus spatiis, tribúsve factis, dixisse, Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? Nam me hæc tua platanus admonuit; quæ non minùs ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cujus umbram secutus est Socrates; quæ mihi videtur non tam ipsâ aquulâ, quæ describitur, quàm Platonis oratione crevisse: sed, quòd ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum, Immò verò commodius etiam; pluvinósque poposcisse, et omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat.

Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui cùm ita esset exorsus; non sibi cohortandum Sulpicium et Cottam, sed magis utrúnque collaudandum videri, quòd tantam jam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solùm anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque verò mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quò velis: unde autem velis, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximéque in pacatis tranquillísque civitatibus, præcipuè semper floruit, sempérque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum exsistere unum, qui id, quòd omnibus naturâ sit datum, vel solus, vel cum

paucis facere poſſit ? aut tam jucundum cognitu, atque auditu, quàm ſapientibus ſententiis gravibúſque verbis ornata oratio, et perpolita ? aut tam potens, támque magnificum, quàm populi motus, judicum religiones, ſenatûs gravitatem, unius oratione converti ? Quid porrò tam regium, tam liberale afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in civitate ? Quid autem tam neceſſarium, quàm tenere ſemper arma, quibus vel tectus ipſe eſſe poſſis, vel provocare improbos, vel te ulciſci laceſſitus ? Age verò, ne ſemper forum, ſubſellii, roſtra, curiámque meditêris, quid eſſe poteſt in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm ſermo facetus, ac nulla iu re rudis ? Hoc enim uno præſtamus vel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, et quòd exprimere dicendo ſenſa poſſumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, ſumméque in eo elaborandum eſſe arbitretur, ut, quo uno homines maximè beſtiis præſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat ? Ut verò jam ad illa ſumma veniamus, quæ vis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum congregare, aut à fera agreſtíque vita ad hunc humanum cultum, civilémque deducere, aut jam conſtitutis civitatibus, leges, judicia, jura deſcribere ? Ac, ne plura, quæ ſunt penè innumerabilia conſecter, comprehendam brevi ; Sic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione, et ſapientiâ non ſolùm ipſius dignitatem, ſed et privatorum plurimorum, et univerſæ reipublicæ ſalutem maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adoleſcentes : atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicæ emolumento eſſe poſſitis.

Procem.

Procem. Lib. III. De ORATORE.

In L. CRASSI *Mortem.*

INSTITUENTI mihi, Quincte frater, eum sermonem referre, et mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam, molestiámque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subitâ est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc, et superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, *videndum sibi aliud esse consilium; illo senatu se rempublicam gerere non posse:* manè idibus Septembris et ille, et senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cùm Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quòd consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus. Hîc, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cùm aliquid accuratiùs dixisset, semper ferè contigisset, ut nunquam dixisse meliùs putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à sese superatum. Deploravit enim casum, atque orbitatem senatûs: cujus ordinis à consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis:

neque verò esse mirandum, si cùm suis consiliis rempublicam profligasset, consilium senatûs à republicâ repudiaret. Hîc cùm homini et vehementi, et diserto, et in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, et graviter exarsit, pignoribúsque ablatis Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso divinitùs dicta efferebantur, cùm sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. *An tu, quum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris, eámque in conspectu populi Romani conciderìs, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cædenda, si Crassum vis coërcere. Hæc tibi est excidenda lingua: qua vel evulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.*

Permulta tum vehementissima contentione animi, ingenii, virium ab eo dicta esse constabat: sententiámque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis et gravissimis verbis, "Ut populo Romano satisfieret, numquam senatûs "neque consilium reipublicæ, neque fidem defuisse," ab eo dictam: et eundem (id quod in auctoritatibus præscriptis exstat) scribendo adfuisse. Illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox, et oratio, quam quasi exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremùm institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudorémque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cùm cohorruisset, cùm febri domum rediit, diéque septimo est lateris dolore consumtus.

O fal-

O fallacem hominum ſpem, fragilémque fortunam, et inanes noſtras contentiones : quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur, et corruunt, et antè in ipſo curſu obruuntur, quàm portum conſpicere potuerunt ! Nam, quamdiu Craſſi fuit, ambitionis labore, vitâ diſtricta, tamdiu privatis magis officiis, et ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium conceſſu ad ſummam auctoritatem dabat, is ejus omnem ſpem, atque omnia vitæ conſilia morte pervertit. Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus : ſed ii tamen rempublicam caſus ſecuti ſunt, ut mihi non erepta L. Craſſo à diis immortalibus vita, ſed donata mors eſſe videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidiâ ſenatum, non ſceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbiſſimam C. Marii fugam, non illam poſt reditum ejus cædem omnium crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in quâ ipſe florentiſſimâ multum omnibus gloriâ præſtitiſſet.

Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatémque fortunæ, non vagabitur oratio mea longiùs, atque eis ipſis definietur viris, qui hoc ſermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt à multis ſæpe defleta, dixerit, cùm horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremùm ferè collocuti ſunt, eventum recordatus ? Tenemus enim memoriâ, Q. Catulum, virum omni laude præſtantem, cùm ſibi non incolumem fortunam, ſed exilium et fugam deprecaretur, eſſe

esse coactum, ut vitâ seipse privaret. Jam Marci Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissimè consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque verò longè ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit: ut ille, qui hæc non vidit, et vixisse cum republica pariter, et cum illa simul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, Publium Crassum, suaptè interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles, miserósque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est è civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibuscum privatus conjunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti ferro erepta vita est, et pœna temeritatis non sine magno reipublicæ malo constituta.

Ego verò te, Crasse, cùm vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio et ortum, et extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiâque tuâ civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut siqua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ specta-

ſpectatorem coëgiſſet : neque ſolùm tibi improborum dominatus, ſed etiam propter admiſſam civium cædem, bonorum victoria mœrori fuiſſet.

Mihi quidem, Quincte frater, et eorum caſus, de quibus antè dixi, et ea, quæ noſmetipſi ob amorem in rempublicam incredibilem, et ſingularem pertulimus, ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſæpe tua, vera, ac ſapiens videri ſolet, qui propter tot, tantos, támque præcipites caſus clariſſimorum hominum, atque optimorum virorum, me ſemper ab omni contentione, ac dimicatione revocaſti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis eſſe poſſunt, et ſummi labores noſtri, magnâ compenſati gloriâ, mitigantur, pergamus ad ea ſolatia, quæ non modo ſedatis moleſtiis jucunda, ſed etiam hærentibus, ſalutaria nobis eſſe poſſunt ; ſermonémque L. Craſſi reliquum, ac pænè poſtremum memoriæ prodamus : atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam, debitámque referamus.

Procem. Lib. De Claris Oratoribus.

In Hortensii *Mortem.*

CUM è Ciliciâ decedens, Rhodum veniſſem, & eò mihi de Q. Hortenſi morte eſſet allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. Nam et amico amiſſo, cùm conſuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, et interitu talis

auguris

auguris, dignitatem nostri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, et cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meæ fecerat; et inauguratum ab eodem; ex quo, augurum institutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quòd magnâ sapientium civium, bonorúmque penuriâ, vir egregius conjunctissimúsque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipublicæ tempore exstinctus, et auctoritatis, et prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerat: dolebamque, quòd non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potiùs, et consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in leviorum artium studio memoriæ proditum est, poëtas nobiles poëtarum æqualium morte doluisse: quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quàm omninò adversarium non habere? cùm præsertim non modò nunquam sit aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contrà semper alter ab altero adjutus et communicando, et monendo, et favendo.

Sed, quoniam perpetuâ quadam felicitate usus ille, cessit è vita, suo magis, quàm suorum civium tempore, & tum occidit, cùm lugere faciliùs rempublicam posset, si viveret, quàm juvare; vixitque tamdiu, quàm licuit in civitate bene, beatéque vivere: nostro incommodo, detrimentóque, si est ita necesse, doleamus: illius verò mortis opportunitatem benevolentiâ potiùs, quam misericordiâ prosequamur, ut, quotiescúnque de clarissimo et beatissimo viro cogitemus, illum potiùs, quàm nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si

si id dolemus, quòd eo jam frui nobis non licet; nostrum est id malum: quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. Sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; summam ejus felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim si viveret Q. Hortensius, cætera fortassè desideraret unà cum reliquis bonis, et fortibus civibus: hunc autem et præter cæteros, aut cùm paucis sustineret dolorem, cùm forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce eruditâ, et Romanis Græcisque auribus dignâ, spoliatum, atque orbatum videret.

Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis agere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibúsque me assuèfeceram, quaéque erant propria cùm præstantis in republica viri, tum bene moratæ, et bene constitutæ civitatis. Quòd si fuit in republica tempus ullum, cùm extorquere arma posset è manibus iratorum civium, boni civis auctoritas et oratio; tum profectò fuit, cùm patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut, quanquam essent multò magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore ætas nostra, perfuncta rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertiæ, neque desidiæ, sed otii moderati, atque honesti; cúmque ipsa oratio jam nostra canesceret, haberétque suam quandam maturitatem, et quasi senectutem; tum arma sunt ea sumta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriosè, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itáque ii mihi videntur fortunatè, beatéque vixisse, cùm in cæteris civitatibus, tum maximè in nostrâ, quibus cum auctoritate, rerúmque gestarum glo-

tiâ, tum etiam ſapientiæ laude perfrui licuit. Quorum memoria, et recordatio in maximis noſtris graviſſimiſque curis jucunda ſanè fuit, cùm in eam nuper ex ſermone quodam incidiſſemus.

Nam cùm inambularem in xyſto, et eſſem otioſus domi, M. ad me Brutus, ut conſueverat, cum T. Pomponio venerat, homines cùm inter ſe conjuncti, tum mihi ita cari, itáque jucundi, ut eorum adſpectu omnis, quæ me angebat de republica, cura conſederit. Quos poſtquam ſalutavi, Quid vos, inquam, Brute, et Attice, nunc ; quid tandem novi ? Nihil ſanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus; ut de republica eſſet ſilentium, et aliquid audiremus potiùs ex te, quàm te afficeremus ullâ moleſtiâ. Vos verò, inquam, Attice, et præſentem me curâ levatis, et abſenti magna ſolatia dediſtis : nam veſtris primùm literis recreatus, me ad priſtina ſtudia revocavi.

Ex Lib. de Claris Oratoribus.

Callidius.

SED dè M. Callidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis ; potiùs inter multos propè ſingularis fuit : ita recònditas exquiſitáſque ſententias mollis, et pellucens veſtiebat oratio. Nihil tam tenerum, quàm illius com-

comprehensio verborum: nihil tam flexibile: nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æquè in potestate fuerit: quæ primùm ita pura erat, ut nihil liquidius: ita liberè fluebat, ut nusquam adheresceret: nullum nisi loco positum, et tanquam *in vermiculato emblemate*, ut ait Lucilius, structum verbum videres, nec verò ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longiùs ductum: ac non propria verba rerum, sed pleráque tralata: sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. Nec verò hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non apertè, nec eodem modo semper, sed variè dissimulantérque conclusis. Erant autem et verborum, et sententiarum illa lumina, quæ vocant Græci σχήματα, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. Qua de re agitur autem illud, quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, et ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totúmque dicendi placidum, et sanum genus.

Quòd si est optimum suaviter dicere; nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed cùm à nobis antè dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summè tenuit, ut et rem illustraret differendo, et animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret, atque incitaret animos, quam plurimùm pollere diximus. Nec erat ulla vis, atque contentio: sive consilio, quòd eos, quorum altior oratio, actióque esset ardentior, furere, et bacchari arbitraretur: sive quòd naturâ non esset ita factus; sive quòd non consuesset; sive quòd non posset.

Hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit: si opus erat, defuit.

Quinetiam memini, cùm in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque à se esse deprehensum, seséque chirographa, testificationes, indicia, quæstiones manifestam rem deferre diceret, deque eo crimine accuratè et exquisitè disputavisset: me in respondendo, cùm essem argumentatus, quantùm res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quòd ille, cùm pestem capitis sui, cùm indicia mortis se comperisse manifestò, et manu tenere diceret, tam solutè egisset, tam leniter, tam oscitanter. *Tu istuc, M. Callidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim cùm istâ eloquentiâ, alienorum hominum pericula defendere acerrimè soleas; tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces et querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur: pedis (quòd minimum est) nulla supplosio. Itáque tantùm abfuit ut inflammares nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus.* Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio pro argumento ad diluendum crimen usi sumus.

CICERO

CICERO *de* HORTENSIO, *ac* Seipso.

HORTENSIUS, cùm admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad majores causas adhiberi cœptus est. Primùm memoria tanta, quantam in nullo cognovisse me arbitror, ut, quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. Hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut et sua commentata, et scripta, et, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum; sæpissime autem eodem die utrumque faciebat. Attulerátque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de rebus dicturus esset, et collectiones, memor et quæ essent dicta contrà, quæque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eáque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acutè; nec prætermittebat ferè quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum: vox canora, et suavis. Motus et gestus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum venimus.

Sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cùm est expulsus. Reliquos frequenter audiens acerrimo

rimo ſtudio tenebar. Quotidiéque et ſcribens, et legens et commentans, oratoriis tantùm exercitationibus contentus non eram. Ego autem, juris civilis ſtudio, multùm operæ dabam Qu. Scævolæ, P. F. qui quanquàm nemini ſe ad docendum dabat, tamen, conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximo cùm princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romámque veniſſet, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus: in quo etiam commorabar attentiùs, quòd, etſi rerum ipſarum varietas, et magnitudo ſummâ me delectatione retinebat, tamen ſublata jam eſſe in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tréſque proximò trium ætatum oratores erant crudeliſſimè interfecti, Qu. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, et actori ſummo cauſarum, et magiſtro. Hæc idcirco à me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere, quoniam voluiſti, Brute, poſſis, et videre quemadmodum ſimus in ſpatio Qu. Hortenſium ipſius veſtigiis perſecuti.

Triennium ferè fuit urbs ſine armis; et ego hoc tempore omni noctes, et dies in omnium doctrinarum meditatione verſabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cùm habitaviſſet apud me mecúmque vixiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus. A quo cùm in aliis rebus, tum ſtudioſiſſimè, in dialectica exercebar: quæ quaſi contracta, et adſtricta eloquentia putanda eſt: ſine qua etiam tu, Brute, judicaviſti, te illam juſtam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam eſſe putant, conſequi non poſſe. Huic ego doctori, et ejus artibus variis

riis atque multis, ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans, (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone et cum Qu. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idque faciebam multùm etiam Latinè, sed Græcè sæpius: vel quòd Græca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latinè dicendi afferebat: vel quòd à Græcis summis doctoribus, nisi Græcè dicerem, neque corrigi possem, neque doceri.

Tumultus interim pro recuperandâ republicâ, et crudelis interitus oratorum trium, Scævolæ, Carbonis, Antistii: reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeii: leges et judicia constituta, recuperata respublica: Tum primùm nos ad causas et privatas, et publicas adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut quantùm nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Syllâ legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itáque prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, tantùm commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non nostro digna patrocinio videretur. Deinceps inde multæ, quas non minùs diligenter elaboratas, et tanquam elucubratas afferebamus.

Nunc, quoniam totum me non nævo aliquo, aut crepundiis, sed corpore omni vidêris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse videantur minùs necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas, et infirmitas corporis, procerum et tenue collum: qui habitus, et quæ figura non procul abesse putatur à vitæ periculo, si accedit

labor,

labor, et laterum magna contentio. Eóque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quòd omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, et totius corporis contentione dicebam. Itáque cum me et amici, et medici hortarentur, ut causas agere desisterem; quodvis potiùs periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putavi. Sed, cùm censerem, remissione, et moderatione vocis, et commutato genere dicendi, me et periculum vitare posse, et temperatiùs dicere: ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itáque cum essem biennium versatus in causis, et jam in foro celebratum meum nomen esset, Româ sum profectus.

Cùm venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiæ nobilissimo, et prudentissimo philosopho, fui, studiúmque philosophiæ nunquam intermissum, à primáque adolescentia cultum, et semper auctum, hoc rursus summo auctore, et doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, et non ignobilem dicendi magistrum, studiosè exerceri solebam. Post à me Asia toto peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo judicio, totâ Asiâ, illis temporibus, disertissimus: et, si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari rectè potest. Assiduissimè autem mecum fuit Dionysius Magnes. Erat etiam Æschylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, méque ad eundem

eundem, quem Romæ audiveram, Molonem applicavi, cùm actorem in veris causis, scriptorémque præstantem, tum in notandis animadvertendísque vitiis, et instituendo docendóque prudentissimum. Is dedit operam (si modò id conséqui potuit) ut nimis redundantes nos, et superfluentes juvenili quadam dicendi impunitate et licentiâ, reprimeret, et quasi extra ripas diffluentes coerceret.

Ita recepi me biennio pòst, non modò exercitatior, sed propè mutatus. Nam et contentio nimia vocis reciderat, et quasi referverat oratio, lateribúsque vires, et corporis mediocris habitus accesserat. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, et Hortensius: quorum alter remissus, et lenis, et propriis verbis comprehendens solutè et facilè sententiam: alter ornatus, acer, et non talis, qualem tu eum, Brute, jam deflorescentem cognovisti, sed verborum et actionis genere commotior. Itáque cùm Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quòd et dicendi ardore eram propior, et ætate conjunctior. Etenim videram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cùm Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, et agentem, et canorum, concursus hominum, forísque strepitus desiderat. Unum igitur annum, cùm rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus. Interim me quæstorem Siciliensis excepit annus. Cùm autem anno pòst è Sicilia me recepissem, jam videbatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, et habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut

 ingenium,

ingenium, et eloquentiam meam perſpicias, undè longè abſum, ſed ut laborem, et induſtriam. Cùm igitur eſſem in plurimis cauſis, et in principibus patronis quinquennium ferè verſatus, tum in patrocinio Sicilienſi maximè in certamen veni, deſignatus ædilis cum deſignato conſule Hortenſio.

Sed quoniam omnis hic ſermo noſter non ſolum enumerationem oratorum, verùm etiam præcepta quædam deſiderat; quid tanquam notandum, et animadvertendum ſit in Hortenſio, breviter licet dicere. Nam is poſt conſulatum (credo quòd videret, ex conſularibus neminem eſſe ſecum comparandum, negligeret autem eos, qui conſules non fuiſſent) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo à puero fuerat incenſus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatiùs, ut ipſe putabat, remiſſiùs certè vivere. Primus, et ſecundus annus, et tertius tantùm quaſi de picturæ veteris colore detraxerat, quantùm non quivis unus ex populo, ſed exiſtimator doctus et intelligens poſſet cognoſcere. Longiùs autem procedens, et in cæteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate et continuatione verborum adhæreſcens, ſui diſſimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non deſiſtebamus, cum omni genere exercitationis, tum maximè ſtilo, noſtrum illud quod erat, augere, quantumcúnque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc ſpatio, et in iis poſt ædilitatem annis, et prætor primus, et incredibili populari voluntate ſum factus. Nam cùm propter aſſiduitatem in cauſis, et induſtriam, tum propter exquiſitiùs, et minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram.

Itáque

Itáque cùm jam pænè evanuiſſet Hortenſius, et ego anno meo, ſexto autem poſt illum conſulem, conſul factus eſſem, revocare ſe ad induſtriam cœpit: ne, cùm pares honore eſſemus, aliqua re ſuperiores videremur. Sic duodecim poſt meum conſulátum annos in maximis cauſis, cùm ego mihi illum, ſibi me ille anteferret, conjunctiſſimè verſati ſumus: conſulatúſque meus, qui illum primò leviter perſtrinxerat, idem nos rerum mearum geſtarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat. Maximè verò perſpecta eſt utriúſque noſtrûm exercitatio, paulò antè quàm perterritum armis hoc ſtudium, Brute, noſtrum conticuit ſubitò, et obmutuit: cùm lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad cauſas ſimillimas inter ſe, vel potius eaſdem, novi veniebamus quotidie.

Sed, ſi quærimus, cur adoleſcens magis floruerit dicendo, quàm ſenior Hortenſius; cauſas reperiemus veriſſimas duas: Primùm, quòd genus erat orationis Aſiaticum, adoleſcentiæ magis conceſſum, quàm ſenectuti. Genera autem Aſiaticæ dictionis, duo ſunt: unum ſententioſum, et argutum, ſententiis non tam gravibus, et ſeveris, quàm concinnis et venuſtis. Aliud autem genus eſt non tam ſententiis frequentatum, quàm verbis volucre, atque incitatum; qualis eſt nunc Aſia tota, nec flumine ſolùm orationis, ſed etiam exornato, et faceto genere verborum. Hæc autem (ut dixi) genera dicendi, aptiora ſunt adoleſcentibus: in ſenibus gravitatem non habent. Itáque Hortenſius utróque genere florens, clamores faciebat adoleſcens. Habebat enim illud ſtudium crebrarum venuſtarúmque ſententiarum, in quibus erant quædam magis venuſtæ, dulcéſque ſententiæ, quàm aut neceſſariæ, aut interdum utiles.

Et erat oratio cùm incitata, et vibrans, tum etiam accurata, et polita. Non probantur hæc senibus, (sæpe videbam cùm irridentem, tum etiam irascentem, et stomachantem Philippum,) sed mirabantur adolescentes, multitudo movebatur. Erat excellens judicio vulgi, et facilè primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur. Sed, cùm jam honores, et illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quódque exercitationem, studiúmque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritásque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis, quo consueverat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quàm placuisset, si illum flagrantem studio, et florentem facultate audire potuisses.

Ille à Crasso consule, et Scævola usque ad Paullum, et Marcellum consules floruit: nos in eodem cursu fuimus à Sulla dictatore, ad eosdem ferè consules. Sic Q. Hortensii vox exstincta fato suo est: nostra, publico. Melius quæso, ominare, inquit Brutus. Sit sanè ut vis, inquam: et id non tam meâ causâ, quàm tuâ: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit, cùm fierent, quæ providit, futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus deflevimus, cùm belli civilis causas in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis, quæ consecutæ sunt, morte vindicasse.

Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti sumus,

ſumus, domi teneamus eam ſeptam liberali cuſtodiâ: et hos ignotos atque impudentes procos repudiemus; tueamúrque, ut adultam virginem, caſtè, et ab armatorum impetu, quantùm poſſumus, prohibeamus. Equidem, etſi doleo me in vitam paulò ſeriùs, tanquam in viam, ingreſſum, priúſquàm confectum iter ſit, in hanc reipublicæ noctem incidiſſe; tamen ea conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi, Brute, adhibuiſti tuis ſuaviſſimis literis: quibus me forti animo eſſe oportere cenſebas, quòd ea geſſiſſem, quæ de me etiam me tacente, ipſa loquerentur, mortuóque viverent. Quæ, ſi rectè eſſet, ſalute reipublicæ; ſin ſecus, interitu ipſo, teſtimonium meorum de republicâ conſiliorum darent.

Sed in te intuens, Brute, doleo, cujus in adoleſcentiam, per medias laudes quaſi quadrigis vehentem, tranſverſa incurrit miſera fortuna reipublicæ. Hic me dolor tangit, hæc me cura ſolicitat, et Atticum hunc mecum, ſocium ejuſdem et amoris, et judicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum ampliſſimorum renovare memoriam, atque augere poſſis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum; tu illuc veneras unus, qui non linguam modò acuiſſes exercitatione dicendi, ſed et ipſam eloquentiam locupletaviſſes graviorum artium inſtrumento, et iiſdem artibus decus omne virtutis cum ſumma eloquentiæ laude junxiſſes. Ex te duplex nos afficit ſollicitudo, quòd et ipſe republicâ careas, et illa te. Tu tamen (etſi curſum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus ſtudiis, et effice id, quod jam propemodum, vel

vel planè potiùs effeceras, ut te eripias ex eâ, quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turbâ patronorum. Nec enim decet te ornatum uberrimis artibus, quas cùm domo haurire non poſſes, acceſſiviſti ex urbe ea, quæ domus eſt ſemper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum.

Procem. Lib. de PERFECTO ORATORE.

De ſummæ abſolutæque Perfectionis Formâ et Specie; quam etſi nullo Senſu percipimus, Cogitatione tamen complecti poſſumus.

UTRUM difficilius, aut majus eſſet negare tibi ſæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu multúmque, Brute, dubitavi. Nam et negare ei, quem unicè diligerem, cuíque me chariſſimum eſſe ſentirem, præſertim et juſta petenti, et præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: et ſuſcipere tantam rem, quantam non modò facultate conſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar eſſe ejus, qui vereretur reprehenſionem doctorum, atque prudentium. Quid enim eſt majus, quàm cùm tanta ſit inter oratores bonos diſſimilitudo, judicare, quæ ſit optima ſpecies, et quaſi figura dicendi? Quod quoniam me ſæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi ſpe, quàm experiendi voluntate. Malo enim, cùm ſtudio tuo ſim obſecutus, deſiderari à te prudentiam meam, quàm, ſi id non fecerim, benevolentiam. Quæris

Quæris igitur, idque jam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, et quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum, et perfectissimum judicem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effecero, eúmque oratorem, quem quæris, expressero; tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas, et magno opere expetendas concupiverunt. Quòd si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis fortè deficiet, aut minùs instructus erit magnarum artium disciplinis; teneat tamen eum cursum quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertiísque consistere.

Nam in poëtis, non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec verò Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientiâ et copiâ, cæterorum studia restinxit. Nec solùm ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minùs experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujúsque genere laus, ut, cùm summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus verò, Græcis quidem, admirabile est quantùm inter omnes unus excellat. Attamen, cùm esset Demosthenes, multi oratores magni, et clari fuerunt, et antea fuerant, nec postea

postea defecerunt. Quare non est cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est : et in præstantibus rebus, magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima.

Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius : quod in perpetuitate dicendi, non sæpe, atque haud scio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densiùs, apud alios fortasse rariùs. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest ; cogitatione tantùm, et mente complectimur. Itaque et Phidiæ simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, et his picturis, quæ nominavi, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec verò ille artifex, cùm faceret Jovis formam, aut Minervæ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret ; sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius similitudinem artem et manum dirigebat. Ut igitur in formis, et figuris est aliquid perfectum, et excellens, cujus ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa cadunt ; sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus.

M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir naturâ pecacutus, et prudens, in

eo libro, quem unum reliquit, desertos ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat videlicet in ejus mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsâ non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa et in se, et in aliis desiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens posset, videbat. Quo in genere, ipsi quóque usque eo difficiles ac morosi sumus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes. Qui, quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas: ita sunt avidæ, et capaces, et semper aliquid immensum infinitúmque desiderant.

Tenemus autem, Brute, quem quærimus; sed animo: nam manu si prehendissem, ne ipse quidem suâ tantâ eloquentiâ mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inventus profectò est ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, disseram pluribus. *Is est enim eloquens, qui et humilia subtiliter, et magna graviter, et mediocria temperatè potest dicere.*

Procem. Lib. I. Academ. Quæst.

Varroni *Philosophiam commendat* Cicero.

In Cumano nuper cùm mecum Atticus noster esset, nuntiatum est nobis à M. Varrone, venisse eum Româ pridie vesperi, et nisi de via fessus esset, continuò ad nos venturum fuisse. Quod cùm audivissemus, nullam moram inter-

interponendam putavimus, quin videremus hominem, nobifcum et ftudiis iifdem, et vetuftate amicitiæ conjunctum. Itaque confeftim ad eum ire perreximus: paullúmque cùm ejus villâ abeffemus, ipfum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi, (ut mos amicorum eft,) fatis eum longo intervallo ad fuam villam reduximus.

Hîc pauca primò, atque ea percunctantibus nobis, ecquid fortè Roma novi: Atticus, omitte ifta, quæ nec percunctari, nec audire fine moleftia poffumus, quæfo, inquit: et quære potiùs, ecquid ipfe novi. Silent enim diutiùs Mufæ Varronis, quàm folebant: nec tamen iftum ceffare, fed celare, quæ fcribat, exiftimo. Minimè verò, inquit ille: intemperantis enim effe arbitror, fcribere quòd occultari velit. Sed habeo opus magnum in manibus, quod jampridem ad hunc eum ipfum (me autem dicebat) quædam inftitui, quæ et funt magna fanè, et limantur à me politiùs. Et ego, ifta quidem, inquam, Varro, jam diù expectans, non audeo tamen flagitare. Audivi enim è Libone noftro, cujus nofti ftudium (nihil enim ejufmodi celare poffumus) non ea te intermittere, fed accuratiùs tractare, nec de manibus unquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus nunquam in mentem venit à te requirere: fed nunc, pofteaquam fum ingreffus res eas, quas tecum fimul didici, mandare monumentis, philofophiámque veterem illam, à Socrate ortam, Latinis literis illuftrare; quæro, quid fit, cur, cùm multa fcribas, genus hoc prætermittas; præfertim cùm et ipfe in eo excellas, et id ftudium, totáque ea res longè cæteris et ftudiis, et artibus antecedat.

Tum

Tum ille; Rem à me sæpe deliberatam, et multùm agitatam requiris. Itaque non multùm hæsitans, respondebo: sed ea dicam, quæ mihi sunt in promptu, quòd ista ipsa de re multùm, ut dixi, et diù cogitavi. Nam cùm philosophiam viderem diligentissimè literis Græcis explicatam, existimavi, si qui de nostris ejus studio tenerentur, si essent Græcis doctrinis eruditi, Græca potiùs, quàm nostra lecturos; sin à Græcorum artibus, et disciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione Græca intelligi non possunt. Itaque ea nolui scribere, quæ nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. Sed meos amicos, in quibus est studium, in Græciam mitto (id est ad Græcos ire jubeo) ut ea à fontibus potiùs hauriant, quàm rivulos consectentur. Quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde studiosi scire possent, ea, quantùm potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci, ut essent nota nostris. à Græcis enim peti non poterant.

Tum ego; Sunt, inquam, ista, Varro. Nam nos in nostra urbe peregrinantes errantésque, tanquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui, et ubi essemus, agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum jura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum et locorum, tu omnium divinarum, humanarúmque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimúmque poëtis nostris, omninóque Latinis et literis luminis attulisti, et verbis: atque ipse varium, et elegans omni ferè numero poëma fecisti: philosophiámque, multis locis inchoasti, ad impellendum satis, ad docendum parum.

Ego autem (dicam enim, ut res eſt) dum me ambitio, dum honores, dum cauſæ, dum reipublicæ non ſolùm cura, ſed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum, et conſtrictum tenebat, hæc incluſa habebam, et ne obſoleſcerent, renovabam, cùm licebat, legendo. Nunc verò et fortunæ graviſſimo percuſſus vulnere, et adminiſtratione reipublicæ liberatus, doloris medicinam à philoſophia peto, et otii oblectationem hanc honeſtiſſimam judico. Aut enim huic ætati hoc maximè aptum eſt: aut iis rebus, ſi quas dignas laude geſſimus, hoc in primis conſentaneum: aut, etiam ad noſtros cives erudiendos nihil utilius: aut, ſi hæc ita non ſunt, nihil aliud video, quod agere poſſimus.

Procem. Lib. IV. Acad. Quæst.

Laudes Luculli.

MAGNUM ingenium L. Luculli, magnúmque optimarum artium ſtudium, tum omnis liberalis et digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maximè potuit, caruit omnino rebus urbanis. Ut enim admodum adoleſcens cum fratre, pari pietate et induſtriâ prædito, paternas inimicitias magna cum gloria eſt perſecutus, in Aſiam quæſtor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit: deinde abſens factus ædilis, continuò prætor: (licebat enim

nim celeriùs legis præmio) pòst in Africam : inde ad confulatum, quem ita geffit, ut diligentiam admirarentur omnes, ingenium cognofcerent. Pòft ad Mithridaticum bellum miffus à fenatu, non modò opinionem vicit omnium, quæ de virtute ejus erat, fed etiam gloriam fuperiorum. /

Idque eo fuit mirabilius, quòd ab eo laus imperatoria non admodum exfpectabatur, qui adolefcentiam in forenfi opera, quæfturæ diuturnum tempus, Muræna bellum in Ponto gerente, in Afiæ pace confumpferat. Sed incredibilis quædam ingenii magnitudo non defideravit indocilem usûs difciplinam. Itaque cùm totum iter et navigationem confumpfiffet, partim in percontando à peritis, partim rebus geftis legendis, in Afiam factus imperator venit, cùm effet Româ profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam quandam memoriam rerum; verborum majorem Hortenfius. Sed, quò plus in negotiis gerendis res, quàm verba profunt, hoc erat memoria illa præftantior: quam fuiffe in Themiftocle, quem facilè Græciæ principem ponimus, fingularem ferunt. Qui quidem etiam pollicenti cuidam fe artem ei memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, traditurum, refpondiffe dicitur, *oblivifci fe malle difcere*: credo, quòd hærebant in memoria quæcùnque audierat, aut viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adjunxerat etiam illam, quam Themiftocles fpreverat, difciplinam. Itáque, ut literis confignamus, quæ monumentis mandare volumus; fic ille in animo res infculptas habebat.

Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, prœliis, oppugnationibus, navalibus pugnis, totiúfque belli inftrumentis et apparatu, ut ille rex poft Alexandrum maximus hunc

hunc à se majorem ducem cognitum, quàm quenquam eorum, quos legisset, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in constituendis, temperandisque civitatibus, tanta æquitas, ut hodie stet Asia Luculli institutis servandis, et quasi vestigiis persequendis.

Sed, etsi magna cum utilitate reipublicæ, tamen diutiùs, quàm vellem, tanta vis virtutis atque ingenii, peregrinata abfuit ab oculis et fori, et curiæ. Quin etiam, cùm victor à Mithridatico bello revertisset, inimicorum calumniâ triennio tardiùs, quàm debuerat, triumphavit. Nos enim consules introduximus pænè in urbem currum clarissimi viri: Cujus mihi consilium, et auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset, dicerem, nisi de me ipso dicendum esset; quod hoc tempore non est necesse. Itáque privabo illum potiùs debito testimonio, quàm id cum mea laude communicem.

Sed, quæ populari gloriâ decorari in Lucullo debuerunt, ea ferè sunt et Græcis literis, et Latinis celebrata. Nos autem illa exteriora, cum multis; hæc interiora cum paucis ex ipso sæpe cognovimus. Majore enim studio Lucullus cùm omni literarum generi, tum philosophiæ deditus fuit, quàm, qui illum ignorabant, arbitrabantur. Nec verò ineunte ætate solùm, sed et quæstor aliquot annos, et in ipso bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut non multùm imperatori sub ipsis pellibus otii relinquatur. Cùm autem è philosophis, ingenio scientiáque putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere, eum secum et quæstor habuit, et post aliquot annos, imperator: Cúmque esset eâ memoriâ, quam antè dixi, ea sæpe audiendo

facilè

facilè cognovit, quæ vel semel audita meminisse potuisset. Delectabatur autem mirificè lectione librorum, de quibus audiebat.

Ac vereor interdum, ne talium personarum, cùm amplificare velim, minuam etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament literas: plures, qui philosophiam: reliqui, qui, etiamsi hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus civitatis non ita decoram putent. Ego autem, cùm Græcas literas M. Catonem in senectute didicisse acceperim; P. autem Africani, historiæ loquantur, in legatione illa nobili, quam ante censuram obiit, Panætium unum omnino comitem fuisse; nec literarum Græcarum, nec philosophiæ jam ullum auctorem requiro.

Restat, ut iis respondeam, qui sermonibus hujusmodi nolint personas tam graves illigari. Quasi verò clarorum virorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leviorum. Etenim, si quodam in libro verè est à nobis philosophia laudata, profectò ejus tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quidquam aliud videndum est nobis, quos populus Romanus hoc in gradu collocavit, nisi ne quid privatis studiis de opera publica detrahamus. Quòd si, cum fungi munere debeamus, non modò operam nostram nunquam à populari cœtu removemus, sed ne literam quidem ullam facimus, nisi forensem; quis reprehendet nostrum otium: qui in eo non modò nosmetipsos habescere, et languere nolumus, sed etiam, ut plurimis prosimus, enitimur? Gloriam verò

verò non modò non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares illustrésque laudes, has etiam minùs notas, minúsque pervulgatas adjungimus.

Procem. Lib. I. De FINIBUS.

Cur ipse Philosophiam Latinis literis illustret.

NON eram nescius, Brute, cùm, quæ summis ingeniis, exquisitáque doctrinâ philosophi Græco sermone tractavissent, ea Latinis literis mandaremus, fore, ut hic noster labor in varias reprehensiones incurreret. Nam quibusdam, et iis quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, philosophari. Quidam autem id non totum reprehenderunt, si remissiùs agatur; sed tantum studium, támque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, et hi quidem eruditi Græcis literis, contemnentes Latinas, qui se dicant in Græcis legendis operam malle consumere. Postremò aliquos futuros suspicor, qui me ad alias literas vocent: genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personæ tamen et dignitatis esse negent.

Contra quos omnes dicendum breviter existimo. Quanquam philosophiæ quidem vituperatoribus satis responsum est eo libro, quo à nobis philosophia defensa et collaudata est, cùm esset accusata et vituperata ab Hortensio. Qui liber cùm et tibi probatus videretur, et iis, quos ego posse judicare

judicare arbitrarer, plura suscepi, veritus ne movere hominum studia viderer, retinere non posse.

Qui autem, si hoc maximè placeat, moderatiùs tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum coërceri, reprimísque non potest: ut propemodum justioribus utamur illis qui omnino avocent à philosophia, quàm iis, qui rebus infinitis modum constituant; in reque eò meliore, quò major sit, mediocritatem desiderent. Sive enim ad sapientiam perveniri potest; non paranda solùm nobis ea, sed fruenda etiam sapientia est: sive hoc difficile est; tamen nec modus est ullus investigandi veri, nisi inveneris: et quærendi defatigatio turpis est, cùm id, quod quæritur, sit pulcherrimum. Etenim si delectamur, cùm scribimus; quis est tam invidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus; quis est, qui alienæ modum statuat industriæ?

His igitur est difficiliùs satisfacere, qui se Latina scripta dicunt contemnere. In quibus hoc primum est, in quo admirer; cur in gravissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cùm iidem fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expressas, non inviti legant. Quis enim tam inimicus pænè nomini Romano est, qui Ennii Medeam, aut Antiopam Pacuvii spernat, aut rejiciat? qui se iisdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas literas oderit? Synephebos ego, inquit, potiùs Cæcilii, aut Andriam Terentii, quàm utrámque Menandri legam? A quibus tantùm dissentio, ut, cùm Sophocles vel optimè scripserit Electram, tamen malè conversam Attilii mihi legendam putem: rudem enim esse omnino in nostris poëtis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fasti-

dii delicatissimi. *Mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt.* An,

"*Utinam ne in nemore,*—

nihilo minùs legimus, quàm hoc idem Græcum; quæ autem de benè beatéque vivendo à Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit Latinè?

Quòd si nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis, quos probamus, eísque nostrum judicium, et nostrum scribendi ordinem adjungimus: quid habent, cur Græca anteponant iis, quæ et splendidè dicta sint, neque sint conversa de Græcis? Quanquam si planè sic verterem Platonem aut Aristotelem, ut verterant nostri poëtæ fabulas; male, credo, mererer de meis civibus, si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem. Sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto. Locos quidem quosdam, si videbitur, transferam, et maximè ab iis, quos modò nominavi, cùm inciderit, ut id aptè fieri possit: ut ab Homero Ennius, Afranius à Menandro solet.

Nec verò, ut noster Lucilius, recusabo, quò minùs omnes mea legant. Ego quem timeam lectorem, cùm ad te, ne Græcis quidem cedentem in philosophia, audeam scribere? Quanquam à te ipso id quidem facio provocatus gratissimo mihi libro, quem ad me de virtute misisti. Sed ex eo credo quibusdam usu venire, ut abhorreant à Latinis, quòd inciderint in inculta quædam et horrida, de malis Græcis Latinè scripta deteriùs. Res verò bonas, verbis electis graviter ornatéque dictatas, quis non legat? nisi qui se planè Græcum dici velit.

Ego

Ego autem ſatis mirari non queo, unde hoc ſit tam inſolens domeſticarum rerum faſtidium. Non eſt omnino hic dicendi locus: ſed ita ſentio, et ſæpe diſſerui; Latinam linguam non modò non inopem, ut vulgò putarent, ſed locupletiorem etiam eſſe quàm Græcam. Quando enim vel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poëtis, poſteà quidem quàm fuit quem imitarentur, ullus orationis vel copioſæ vel elegantis ornatus defuit?

Ego verò, cùm forenſibus operis, laboribus, periculis, non deſeruiſſe mihi videor præſidium, in quo à populo Romano locatus ſum; debeo profectò, quantumcúmque poſſim, in eo quoque laborare, ut ſint operâ, ſtudio, labore meo doctiores cives mei; nec cum iſtis tantopere pugnare, qui Græca legere malint (modò legant illa ipſa, nec ſimulent;) et iis ſervire, qui vel utríſque literis uti velint, vel, ſi ſuas habent, illas non magnopere deſiderent.

Qui autem alia malunt ſcribi à nobis, æqui eſſe debent, quòd et ſcripta multa ſunt, ſic ut plura nemini è noſtris; et ſcribentur fortaſſe plura, ſi vita ſuppetet: et tamen qui diligenter hæc, quæ de philoſophia literis mandamus, legere aſſueverit, judicabit nulla ad legendum his eſſe potiora.

Ex Lib. II. de Finibus.

L. Thorius Balbus, Epicureus, *cum* Regulo *comparatur.*

L. Thorius Balbus fuit, Lanuvinus; quem meminisse tu non potes. Is ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas, qua non abundaret. Erat et cupidus voluptatum, et cujusvis generis ejus intelligens et copiosus: ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia, et fana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri divisione finiebat, sed sua satietate. Habebat tamen rationem valetudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cœnam et esuriens, et sitiens veniret; eo cibo, qui et suavissimus esset, idem facillimus ad concoquendum; vino, et ad voluptatem, et ne noceret. Cætera illa adhibebat, quibus demtis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. Aberat omnis dolor: qui si adesset, nec molliter ferret, et tamen medicis plus, quàm philosophis uteretur. Color egregius, integra valetudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate.

Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat. Ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipsa virtus; nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere. Quem quidem, cùm sua voluntate, nulla vi coactus, præter fidem, quam dederat hosti, ex patria Carthaginem revertisset, tum ipsum, cùm vigiliis et fame cruciaretur,

claretur, clamat virtus beatiorem fuisse, quàm potantem in rosa Thorium. Bella magna gesserat is: bis consul fuerat: triumpharat: nec tamen sua illa superiora, tam magna, nec tam præclara ducebat, quàm illum ultimum casum, quem propter fidem constantiámque susceperat: qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi perpetienti erat voluptarius. Non enim hilaritate, nec lasciviâ, nec risu, aut joco, comite levitatis; sed sæpe etiam tristes, firmitate et constantiâ sunt beati.

Ex Lib. II. de FINIBUS.

Voluptatem non habendam esse summum bonum.

QUID tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad voluptatem conquiruntur? Ut, si Xerxes, cum tantis classibus, tantísque equestribus et pedestribus copiis, Hellesponto juncto, Athone perfosso, maria ambulavisset, terrámque navigasset, si, cùm tanto impetu in Græciam venisset, causam ejus quis ex eo quæreret tantarum copiarum tantíque belli, mel se afferre ex Hymetto voluisse diceret, certè sine causa videretur tanta conatus: sic nos sapientem, plurimis et gravissimis artibus atque virtutibus instructum et ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne cœlum

totámque

totámque cum universo mari terram mente complexum, voluptatem petere si dicemus, mellis causa dicemus tanta molitum.

Ad altiora quædam et magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: nec id ex animi solùm partibus, in quibus inest memoria rerum innumerabilium, et ea quidem infinita; inest conjectura consequentium, non multùm à divinatione differens; inest moderator cupiditatis pudor; inest ad humanam societatem justitiæ fida custodia; inest in perpetiendis laboribus, adeundísque periculis firma et stabilis doloris, mortísque contemtio. Ergo hæc in animis. tu autem etiam membra ipsa, sensúsque considera: qui tibi, ut reliquæ corporis partes, non comites solùm virtutum, sed ministri etiam videbuntur. Quid, si in ipso corpore multa voluptati præponenda sunt, ut vires, valetudo, velocitas, pulchritudo? quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi veteres inesse quiddam cœleste et divinum putaverunt.

Quòd si esset in voluptate summum bonum (ut dicitis) optabile esset in voluptate maxima, nullo intervallo interjecto, dies noctésque versari, cùm omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi moverentur. Quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit esse in isto genere voluptatis?

Procem.

Procem. Lib. III. de FINIBUS.

De hisce rebus sæpenumerò, Brute, vereor, ne reprehendar, cùm hæc ad te scribam, qui tum in philosophia, tum in optimo genere philosophiæ tantùm processeris. Quòd si facerem, quasi te erudiens, jure reprehenderer: sed ab eo plurimùm absum; neque, ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto, sed quia facillimè in nomine tuo acquiesco, et quia te habeo æquissimum eorum studiorum, quæ mihi communia tecum sunt, æstimatorem, et judicem. Attendes igitur, ut soles, diligenter, eámque controversiam dijudicabis, quæ mihi fuit cum avunculo tuo divino, ac singulari viro.

Nam, in Tusculano cùm essem, vellémque è bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipse (ut solebam) inde promerem. Quò cùm venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris. Erat enim, ut scis, in eo inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui, ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reipublicæ detrahens; quo magis tum in summo otio, maximáque copiâ quasi heluo librorum (si hoc verbo in tam clara re utendum est) videbatur.

Quod cùm accidisset, ut alter alterum nec opinatò videremus, surrexit statim. Deinde prima illa, quæ in congressu solemus: Quid tu, inquit, huc? à villa enim, credo: et,

et, si ibi te esse scissem, ad te ipse venissem. Heri, inquam, ludis commissis, ex urbe profectus veni ad vesperum. Causa enim fuit huc veniendi, ut quosdam hinc libros promerem: et quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo nostro notam esse oportebit. Nam his libris eum malo, quàm reliquo ornatu villæ delectari. Est enim mihi magnæ curæ: quanquam hoc quidem proprium tuum munus est, ut ita erudiatur, ut et patri, et Cæpioni nostro, et tibi tam propinquo respondeat. Laboro autem non sine causa; nam et avi ejus memoriâ moveor (nec enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem: qui, ut opinio mea fert, in principibus jam esset, si viveret) et Lucullus mihi versatur ante oculos, vir tum omnibus excellens, tum mecum et amicitiâ, et omni voluntate sententiâque conjunctus.

Præclarè, inquit, facis, cùm et eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamento liberos suos commendavit, et puerum diligis. Quòd autem meum munus dicis, non equidem recuso: sed te adjungo socium. Addo etiam illud, multa jam mihi dare signa puerum et pudoris, et ingenii: sed ætatem vides. Video equidem, inquam: sed infici tamen jam debet iis artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad majora veniet paratior.

Procem

Proœm. Lib. V. De Finibus.

Movemur nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorum, quos admiramur, adsunt Vestigia.

CUM audivissem Antiochum, Brute, ut solebat, cum M. Pisone in eo gymnasio, quod Ptolemæium vocatur, unáque nobiscum Q. frater, et T. Pomponius, et L. Cicero, frater noster cognatione patruelis, amore germanus; constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maximè quòd is locus ob omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pisonem omnes. Inde vario sermone sex illa à Dipylo stadia confecimus. Cùm autem venissemus in Academiam, non sine causa nobilitata spatia, solitudo erat ea, quam volueramus.

Tum Piso, Naturáne nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam; ut cùm ea loca videamus in quibus memoriâ dignos viros acceperimus multum esse versatos, magis moveamur, quàm si quando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquid legamus? velut ego nunc moveor. Venit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hîc disputare solitum: cujus etiam illi hortuli propinqui non memoriam solùm mihi afferunt, sed ipsum videntur in conspectu meo hîc ponere. Hîc Speusippus, hîc Xenocrates, hîc ejus auditor Polemo; cujus ipsa illa sessio fuit, quam videmus. Equidem etiam

curiam nostram (Hostiliam dico, non hanc novam, quæ mihi minor esse videtur, posteaquàm est major) solebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum verò in primis avum cogitare. Tanta vis admonitionis inest in locis; ut non sine causa ex his memoriæ ducta sit disciplina.

Tum Quintus, est planè Piso, ut dicis, inquit. Nam me ipsum huc modò venientem convertebat ad sese Coloneus ille locus; cujus incola Sophocles ob oculos versabatur. Quem scis quàm admirer, quámque eo delecter. Me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc venientis, et illo mollissimo * carmine, quænam essent ipsa hæc loca, requirentis species quædam commovit, inanis scilicet, sed commovit tamen.

Tum Pomponius, At ego, quem vos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multùm equidem cum Phædro, quem unicè diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modò præteribamus: sed veteris proverbii admonitu, *vivorum memini*: nec tamen Epicuri licet oblivisci, si cupiam: cujus imaginem non modò in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, et in annulis habent.

Hîc ego, pomponius quidem, inquam, noster jocari videtur, et fortasse suo jure. Ita enim Athenis se collocavit, ut sit pænè unus ex Atticis, ut id etiam cognomine, videatur habiturus. Ego autem tibi, Piso, assentior, usu hoc evenire, ut acriùs aliquantò et attentiùs de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. Scis enim me quodam tempore Metapontum venisse tecum, nec ad hospitem antè divertisse, quam Pythagoræ ipsum illum locum, ubi

* *Soph. Oedip. Col. in init.*

vitam

vitam ediderat, sedémque viderim. Hoc autem tempore etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum virorum; tamen ego illâ moveor exedrâ. Modo enim fuit Carneades: quem videre videor. Est enim nota imago: à sedéque ipsa, tantâ ingenii magnitudine orbata, desiderari illam vocem puto.

Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter invisit, ubi Demosthenes, et Æschines inter se decertare soliti sunt? suo enim quisque studio maximè ducitur. Et ille, cùm erubuisset, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuesceret voce vincere. Modò etiam paullulùm ad dextram de via declinavi, ut ad Periclis sepulchrum accederem. Quanquam id quidem infinitum est in hac urbe: quacùnque enim ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus.

Tum Piso, Atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos summos viros spectant, ingeniosorum sunt: sin tantummodò ad indicia veteris memoriæ cognoscenda, curiosorum. Te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut spero, ut eos, quos novisse vis, etiam imitari velis. Hic ego, Etsi facit hic quidem, inquam, Piso (ut vides) ea quæ præcipis; tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissimè, ut solebat, Nos verò, inquit, omnes omnia ad hujus adolescentiam conferamus, in primísque ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quóque impertiat, vel ut te imitetur, quem amat; vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatiùs. Sed utrùm hortandus

es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es; mihi quidem Antiochum, quem audis, satis bellè videris attendere. Tum ille timidè, vel potiùs verecundè, Facio, inquit, equidem: sed audistíne modò de Carneade? rapior illuc. Revocat autem Antiochus; nec est præterea, quem audiam.

Tum Piso, Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cùm hic adsit (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia nova ad veterem illam vocare: in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non ii soli numerantur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, cæterísque; sed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an rectè dixerim principem philosophorum. Ad eos igitur converte te, quæso; ex eorum enim scriptis et institutis cùm omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. Ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes exstiterunt. Ut ad minora veniam, mathematici, poëtæ, musici, medici denique ex hac, tanquam ex omnium artium officina, profecti sunt.

Procem.

Procem. Lib. I. Tuscul. Quæst.

CUM defensionum laboribus, senatoriisque muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maximè, ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo intervallo intermissa revocavi. Et cùm omnium artium, quæ ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio et disciplina studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur; hoc mihi Latinis literis illustrandum putavi. Non quia philosophia Græcis et literis, et doctoribus percipi non posset; sed meum judicium semper fuit, omnia nostros aut invenisse per se sapientiùs, quàm Græcos; aut accepta ab illis fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent.

Nam mores, et instituta vitæ, résque domesticas ac familiares nos perfectò et meliùs tuemur et lautiùs. Rem verò publicam nostri majores certè melioribus temperaverunt et institutis, et legibus. Quid loquar de re militari? in qua cùm virtute nostri multùm valuerunt, tum plus etiam disciplinâ. Jam illa, quæ naturâ, non literis assecuti sunt, neque cum Græcis, neque ulla cum gente sunt conferenda. Quæ enim tanta gravitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum majoribus nostris comparanda?

Doctrina

Doctrina Græcia nos, et omni literarum genere superabat: in quo erat facile vincere non repugnantes. Nam cùm apud Græcos antiquissimum è doctis sit genus poëtarum (si quidem Homerus fuit, et Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo) seriùs poëticam nos accepimus. Annis enim ferè DX. post Romam conditam, Livius fabulam dedit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, consulibus, anno ante natum Ennium: qui fuit major natu quàm Plautus, et Nævius. Serò igitur à nostris poëtæ vel cogniti, vel recepti. Quanquam est in * Originibus solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua objecit, ut probrum, Marco Nobiliori, quòd is in provinciam poëtas duxisset. Duxerat autem consul ille in Ætoliam, ut scimus, Ennium. Quò minus ergo honoris erat poëtis, eò minora studia fuerunt. Nec tamen, siqui magnis ingeniis in eo genere exstiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt.

An censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos et Parrhasios fuisse? Honos alit artes, omnésque incenduntur ad studia gloriâ; jacéntque ea semper, quæ apud quósque improbantur. Summam eruditionem Græci sitam censebant in nervorum, vocúmque cantibus. Igitur et Epaminondas, princeps, meo judicio, Græciæ, fidi-

* *M. Porcii Catonis, de quibus Cic. in Bruto:* "*Jam verò Origines* "*Catonis quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent?*"

bus

bus præclarè cecinisse dicitur: Themistoclésque aliquot antè annis, cùm in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia musici floruerunt, discebántque id omnes: nec, qui nesciebat, satis excultus doctrinâ putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit: itáque nihil mathematicis illustrius. At nos, metiendi ratiocinandíque utilitate, hujus artis terminavimus modum.

At contrà oratorem celeriter complexi sumus: nec eum primò eruditum, aptum tamen ad dicendum: pòst autem eruditum. Nam Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuisse, memoriæ traditum est: studiosum autem eum, qui hos ætate anteibat Catonem: post verò Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostram ad ætatem, ut non multùm, aut nihil omninò Græcis cederetur.

Philosophia jacuit usque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarum Latinarum: quæ illustranda, et excitanda nobis est; ut, si occupati profuimus aliquid civibus nostris, prosimus etiam, si possumus otiosi. In quo eo magis nobis est elaborandum, quòd multi jam esse Latini libri dicuntur scripti inconsideratè ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. Fieri autem potest, ut rectè quis sentiat, et id quod sentit, politè eloqui non possit. Sed mandare quenquam literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio, et literis. Itáque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid oratoriæ laudi nostrâ attulimus industriâ, multò studiosiùs philo-

philosophiæ fontes aperiemus, è quibus etiam illa manabant.

Sed, ut Aristoteles, vir summo ingenio, scientiæ copiâ, cùm motus esset Isocratis rhetoris gloriâ, dicere etiam cœpit adolescentes docere, et prudentiam cum eloquentia jungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, et in hac majore et uberiore arte versari. Hanc enim perfectam philosophiam semper judicavi quæ de maximis quæstionibus copiosè posset, ornatéque dicere. In quam exercitationem ita nos studiosè operam dedimus, ut jam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: ut nuper, tuum post discessum, in Tusculano, cùm essent complures mecum familiares, tentavi, quid in eo genere possem. Ut enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutiùs fecit; sic hæc mihi nunc senilis est declamatio. Ponere jubebam de quo quis audire vellet: et id aut sedens, aut ambulans disputabam. Itáque dierum quinque scholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. Fiebat autem ita, ut, cùm is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contrà dicerem. Hæc est enim, ut scis, vetus, et Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. Nam ita facillimè, quod verisimillimum esset, inveniri posse Socrates arbitrabatur.

Ex

Ex Lib. I. Tuscul. Disputat.

De Morte contemnenda.

PELLANTUR istæ ineptiæ pænè aniles, ante tempus mori, miserum esse. Quod tandem tempus? naturæne? At ea quidem dedit usurum vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die. Quid est igitur, quòd querare, si repetit cùm vult? ea enim conditione acceperas. Iidem, si puer parvus occidit, æquo animo ferendum putant: si verò in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbiùs exegit natura, quod dederat. Nondum gustaverat, inquiunt, vitæ suavitatem: hic autem jam sperabat magna, quibus frui cœperat. Ad id quidem ipsum in cæteris rebus melius putatur, aliquam partem, quàm nullam, attingere. Cur in vita secus? Quanquam non malè ait Callimachus, *multò sæpius lacrymasse Priamum, quàm Troilum.*

Contemnamus igitur omnes ineptias: (quod enim levius huic levitati nomen imponam?) totámque vim bene vivendi in animi robore, ác magnitudine, et in omnium rerum humanarum contemtione ac despicientia, et in omni virtute ponamus. Nam nunc quidem cogitationibus mollissimis effœminamur; ut, si antè mors adventet, quàm Chaldæorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutíque videamur.

Quòd si expectando, et desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur; proh, dii immortales quàm optabiliter iter illud ineundum est, quo confecto, nulla reliqua

cura, nulla sollicitudo futura sit! quàm me delectat Theramenes, quámque elato animo est! etsi enim flemus, cùm legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur. Qui cùm conjectus in carcerem triginta jussu tyrannorum, venenum ut sitiens obbibisset, reliquum sic è poculo ejecit, ut id resonaret, quo sonitu reddito, ridens, *Propino*, inquit, *hoc pulchro Critiæ*, qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in conviviis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir egregius extremo spiritu, cùm jam præcordiis conceptam mortem contineret: veréque ei, qui venenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ brevi consecuta est.

Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis pòst annis scyphum Socrates, eodem scelere judicum, quo tyrannorum Theramenes. Ille nec patronum quæsivit ad judicium capitis, nec judicibus supplex fuit; adhibuítque liberam contumaciam, à magnitudine animi ductam, non à superbiâ; et, cùm facile posset educi è custodiâ, noluit; et, cum pænè in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, verùm in cœlum, videretur ascendere. Ita enim censebat, itáque disseruit: "Duas esse vias, duplicésque cursus animorum è "corpore excedentium: nam qui se humanis vitiis contaminassent, et se totos libidinibus dedidissent, quibus cæcati vel in domesticis vitiis atque flagitiis se inquinassent, "vel in republicâ violandâ fraudes inexpiabiles concepissent; iis devium quoddam iter esse, seclusum à consilio Deorum. Qui autem se integros castósque servavissent, quibúsque fuisset minima cum corporibus contagio, "seséque

" seséque ab his semper sevocassent, essentque, in corporibus
" humanis vitam imitati Deorum; his ad illos, à quibus
" essent profecti, reditum facilem patere."

Quæ est autem ejus oratio, qua facit eum Plato usum apud judices, jam morte multatum? *Magna me*, inquit, *spes tenet, judices, bene mihi evenire, quòd mittar ad mortem. Necesse est enim, sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino mors omnes auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Quamobrem, sive sensus exstinguitur, morsque ei somno similis est, qui nonnunquam, etiam sine visis somniorum, placatissimam quietam affert: Dii boni! quid lucri est emori? aut quàm multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur; cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? quis me beatior?*

Sin vera sunt, quæ dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui è vita excesserunt, incolunt; id multo jam beatius est, te, cùm ab iis, qui se judicum numero haberi volunt, evaseris, ad eos venire, qui verè judices appellentur, Minoëm, Rhadamantum, Æacum, Triptolemum; conveniréque eos, qui justè, et cùm fide vixerint. Hæc peregrinatio mediocris vobis videri potest? ut verò colloqui cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem æstimatis? equidem sæpe mori, si fieri posset, vellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret invenire. Quanta delectatione autem afficerer, cùm Palamedem, cùm Ajacem, cùm alios judicio iniquorum circumventos convenirem: tentarem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Trojam, et Ulyssis, Sisyphique prudentiam: nec ob eam rem, cùm hæc exquirerem, sicut hîc faciebam, capite damnarer.

Ne vos quidem, judices ii, qui me absolvistis, mortem timueritis. Nec enim cuiquam bono mali quidquam evenire potest, nec vivo nec mortuo: nec unquam ejus res à diis immortalibus negligentur. Nec mihi ipsi hoc accidit fortuitò. Nec verò ego iis, à quibus accusatus sum, aut à quibus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quòd mihi nocere se crediderunt. Et hoc quidem hoc modo. nihil autem melius æstimo. *Sed tempus est,* inquit, *jam hinc abire me, ut moriar, vos, ut vitam agatis. Utrum autem sit melius, dii immortales sciunt: hominem quidem scire arbitror, neminem.* Næ ego haud paulò hunc animum malim, quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc judicaverunt. Etsi, quod præter deos negat scire quenquam, id scit ipse, utrum melius sit: nam dixit antè. Sed suum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. Nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quòd sit à natura datum omnibus.

Procem. Lib. II. Tuscul. Quæst.

NEOPTOLEMUS quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere. Ego autem, Brute, necesse quidem mihi esse arbitror philosophari: nam quid possum, præsertim nihil agens, agere melius? sed non paucis, ut ille. Difficile est enim in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleráque, aut omnia. Nam nec pauca, nisi è multis, eligi

eligi possunt ; nec, qui pauca percepit, non idem reliqua eodem studio persequetur.

Sed in vita tamen occupata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multùm sæpe prosunt, et ferunt fructus, si non tantos, quanti ex universa philosophia percipi possunt ; tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur : velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemtio, quæ non minimùm valet ad animum metu liberandum.

Quanquam non sumus ignari, multos studiosè contrà esse dicturos ; quod vitare nullo modo potuimus ; nisi nihil omnino scriberemus. Sed tamen tantùm abest, ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maximè optemus : in ipsa enim Græcia philosophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibúsque viguisset.

Quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, ut hujus quóque generis laudem jam languenti Græciæ eripiant, et perferant in hanc urbem, sicut reliquas omnes, quæ quidem erant expetendæ, studio atque industriâ suâ majores nostri transtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad summum, ut jam, quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat, brevíque tempore ad nihilum ventura videatur. Philosophia nascatur Latinis quidem literis ex his temporibus ; eámque nos adjuvemus : nósque ipsos redargui, refellíque patiamur. Quod ii ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatísque sententiis quasi addicti et consecrati sunt, eáque necessitate constricti, ut

ut etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ causâ defendere. Nos, qui sequimur probabilia, nec ultra id, quàm quod verisimile occurrerit, progredi possumus, et refellere sine pertinacia, et refelli sine iracundia parati sumus.

Procem. Lib. III. Tuscul. Quæst.

QUIDNAM esse, Brute, causæ putem, cur, cùm constemus ex animo et corpore, corporis curandi tuendíque causâ quæsita sit ars, atque ejus utilitas deorum immortalium inventioni consecrata : animi autem medicina nec tam desiderata sit, antequàm inventa, nec tam culta, posteaquàm cognita est, nec tam multis grata et probata, pluribus etiam suspecta et invisa ? an quòd corporis gravitatem et dolorem animo judicamus, animi morbum corpore non sentimus ? ita fit, ut animus de se ipse tum judicet, cùm id ipsum, quod judicat, ægrotet.

Quòd si tales nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri et perspicere, eadémque optima duce cursum vitæ conficere possemus ; haud erat sanè, quòd quisquam rationem ac doctrinam requireret. Nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibúsque depravatis sic restinguimus, ut nusquam naturæ lumen appareat. Sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum : quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc

Nunc autem simul atque editi in lucem, et suscepti sumus, in omni continuò pravitate, et in summa opinionum perversitate versamur: ut penè cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. Cùm verò parentibus redditi, demum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, et opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. Accedunt etiam poëtæ: qui cùm magnam speciem doctrinæ sapientiæque præ se tulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, et inhærescunt penitus in mentibus.

Cùm verò accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum pravitate, à naturáque ipsa desciscimus: ut nobis optimam naturam invidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperiis, populari gloriâ judicaverunt; ad quam fertur optimus quisque, verámque illam honestatem expetens, quam unam natura maximè inquirit, in summa inanitate versatur; consectatúrque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. Est enim gloria solida quædam res, et expressa, non adumbrata. Ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox benè judicantium de excellente virtute: ea virtuti resonat, tanquam imago gloriæ. Quæ quia rectè factorum plerúmque comes est, non est à bonis viris repudianda.

Illa autem, quæ se ejus imitatricem esse vult, temeraria, atque inconsiderata, et plerúmque peccatorum vitiorúmque laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam ejus pulchritudinémque corrumpit. Qua cæcitate, homines,

hommes, cùm quædam præclara etiam cuperent, eáque nescirent nec ubi, nec qualia essent, funditus alii everterunt suas civitates, alii ipsi occiderunt. Atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quàm cursûs errore falluntur.

Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur; quorúmque ita perturbantur animi, ut non multùm absint ab insania, quod insipientibus contingit omnibus, his nulláne est adhibenda curatio? utrùm, quod minùs noceant animi ægrotationes, quàm corporis? An, quòd corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? At et morbi perniciosiores, pluresque sunt animi, quàm corporis. Hi enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum pertinent, eúmque sollicitant; animúsque æger, ut ait Ennius, "semper errat, néque pati, néque perpeti potest: cupere "nunquam desinit." Quibus duobus morbis (ut omittam alios) ægritudine et cupiditate, quî tandem possunt in corpore esse graviores? quî verò probari potest, ut sibi mederi animus non possit? Est profectò animi medicina, philosophia: cujus auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris; omnibúsque opibus viribúsque, ut nosmetipsi nobis mederi possimus, elaborandum est.

Procem.

Procem. Lib. V. Tuscul. Disputat.

QUINTUS hic dies, Brute, finem faciet Tuſculanarum diſputationum : quo die eſt à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maximè probas, diſputatum. Placere enim tibi admodum ſenſi ex eo libro, quem ad me accuratiſſimè ſcripſiſti, et ex multis ſermonibus tuis, virtutem ad beatè vivendum ſe ipſa eſſe contentam. Quod etſi difficile eſt probatu, propter tam varia, et tam multa tormenta fortunæ ; tale tamen eſt, ut elaborandum ſit, quò faciliùs probetur. Nihil eſt enim omnium, quæ in philoſophia tractantur, quod graviùs, magnificentiúſque dicatur.

Nam cùm ea cauſa impulerit eos, qui primi ſe ad philoſophiæ ſtudium contulerunt, ut omnibus rebus poſthabitis, totos ſe in optimo vitæ ſtatu exquirendo collocarent ; profectò, ſpe beatè vivendi, tantam in eo ſtudio curam operámque poſuerunt. Quòd ſi ab iis inventa et perfecta virtus eſt, et ſi præſidii ad beatè vivendum in virtute ſatis eſt ; quis eſt, qui non præclarè et ab illis poſitam, et à nobis ſuſceptam operam philoſophandi arbitretur ? ſin autem virtus ſubjecta ſub varios incertóſque caſus, famula fortunæ eſt, nec tantarum virium eſt, ut ſe ipſa tueatur ; vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad ſpem beatè vivendi, quàm vota facienda videantur.

Equidem eos caſus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipſe conſiderans, huic incipio ſententiæ diffidere : interdum etiam humani generis imbecillitatem

fragilitatémque extimescere. Vereor enim, ne natura, cùm corpora nobis infirma dedisset, iísque et morbos insanabiles, et dolores intolerabiles adjunxisset, animos quóque dederit et corporum doloribus congruentes, et separatim suis angoribus et molestiis implicatos.

Sed in hoc me ipse castigo, quòd ex aliorum, et ex nostra fortassè mollitie, non ex ipsa virtute, de virtutis robore existimo. Illa enim, si modò est ulla virtus (quam dubitationem avunculus tuus, Brute, sustulit) omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet; eáque despiciens, casus contemnit humanos: culpáque omni carens, præter se ipsam nihil censet ad se pertinere. Nos autem omnia adversa tum venientia metu augentes, tum mœrore præsentia, rerum naturam, quàm errorem nostrum, damnare malumus.

Sed et hujus culpæ, et cæterorum vitiorum peccatorúmque nostrorum omnis à philosophia petenda correctio est. Cujus in sinum cùm à primis temporibus ætatis nostra voluntas studiúmque nos contulisset; his gravissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna jactati tempestate confugimus. O vitæ philosophia dux! o virtutum indagatrix, expultríxque vitiorum! quid non modò nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? tu urbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ convocasti: tu eos inter se primò domiciliis, deinde conjugiis; tum literarum et vocum communione junxisti: tu inventrix legum, tu magistra morum, et disciplinæ fuisti. Ad te confugimus: à te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus, totósque tradimus. Est autem

autem unus dies bene et ex præceptis tuis actus peccanti immortalitati anteponendus. Cujus igitur potiùs opibus utamur quàm tuis? quæ et vitæ tranquillitatem largita nobis es, et terrorem mortis sustulisti.

At philosophia quidem tantum abest, ut perinde, ac de hominum est vita merita, laudetur, ut à multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam vitæ parentem, et hoc parricidio se inquinare audet? et tam impiè ingratus esse, ut eam accuset, quam vereri deberet, etiamsi minùs percipere potuisset? Sed, ut opinor, hic error, et hæc indoctorum animis offusa caligo est, quòd tam longè retrò respicere non possunt: neç eos, à quibus vita hominum instructa primo sit, fuisse philosophos arbitrantur. Quam rem antiquissimam cùm videamus, nomen tamen esse confitemur recens.

Nam Sapientiam quidem ipsam quis negare potest non modò re esse antiquam, verùm etiam nomine? quæ divinarum, humanarúmque rerum, tum initiorum, causarúmque, tum cujusque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itáque et illos septem, qui à Græcis Σοφοὶ, Sapientes à nostris, et habebantur et nominabantur, et multis antè sæculis Lycurgum (cujus temporibus Homerus etiam fuisse, ante hanc urbem conditam, traditur) etiam heroicis ætatibus Ulyssem et Nestorem accepimus et fuisse et habitos esse Sapientes.

Nec verò Atlas sustinere cœlum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filiâ traderetur, nisi cœlestium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset. A quibus ducti deinceps

 omnes,

omnes, qui in rerum contemplatione ſtudia ponebant, Sapientes et habebantur, et nominabantur.

Idque eorum nomen uſque ad Pythagoræ manavit ætatem: quem (ut ſcribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis) Phliuntem ferunt veniſſe, eúmque cum Leonte, principe Phliaſiorum, doctè et copiosè diſſeruiſſe quædam. Cujus ingenium et eloquentiam cùm admiratus eſſet Leon, quæſiviſſe ex eo, qua maximè arte confideret. At illum, artem quidem ſe ſcire nullam, ſed eſſe Philoſophum. Admiratum Leontem novitatem nominis, quæſiſſe, quinam eſſent Philoſophi, et quid inter eos, et reliquos intereſſet. Pythagoram autem reſpondiſſe, ſimilem ſibi videri vitam hominum, et mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebritate. Nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam, et nobilitatem coronæ peterent; alii emendi aut vendendi quæſtu, et lucro ducerentur; eſſet autem quoddam genus eorum, idque vel maximè ingenuum, qui nec plauſum, nec lucrum quærerent, ſed viſendi causâ venirent, ſtudioſéque perſpicerent quid ageretur, et quo modo: item nos, quaſi in mercatûs quadam celebritate ex urbe aliqua, ſic in hanc vitam ex alia vita et natura profectos; alios gloriæ ſervire, alios pecuniæ: raros eſſe quoſdam, qui, cæteris omnibus, pro nihilo habitis, rerum naturam ſtudiosè intuerentur: hos ſe appellare ſapientiæ ſtudioſos, id eſt enim Philoſophos: et ut illic liberaliſſimum eſſet, ſpectare, nihil ſibi acquirentem; ſic in vita longè omnibus ſtudiis contemplationem rerum, cognitionémque præſtare.

Nec

Nec verò Pythagoras nominis solùm inventor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. Qui cùm post hunc Philasium sermonem in Italiam venisset, exornavit eam Græciam, quæ Magna dicta est, et privatim et publicè, præstantissimis et institutis, et artibus. Cujus de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua philosophia usque ad Socratem (qui Archelaum, Anaxagoræ discipulum, audierat) numeri, motúsque tractabantur, & unde omnia orirentur, quóve recederent : studioséque ab his siderum magnitudines, intervalla, cursus inquirebantur, et cuncta cœlestia. Socrates autem primus philosophiam devocavit è cœlo, et in urbibus collocavit, et in domos etiam introduxit, et coëgit de vita et moribus, rebúsque bonis et malis quærere.

Cujus multiplex ratio disputandi, rerúmque varietas, et ingenii magnitudo, Platonis memoriâ et literis consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. E quibus nos id potissimùm consectati sumus, quo Socratem usum arbitramur, ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios levaremus, et in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus.

Ex

Ex Lib. V. Tuscul. Quæst.

De Dionysio Syracusano.

DUodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cùm v. et xx. natus annos dominatum occupasset. Qua pulchitudine urbem, quibus autem opibus præditam, servitute oppressam tenuit civitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus; summam fuisse ejus in victu temperantiam, in rebúsque gerendis virum acrem, et industrium. Ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri necesse est miserrimum. ea enim ipsa, quæ concupierat, ne tum quidem, cùm omnia se posse censebat, consequebatur.

Qui cùm esset bonis parentibus, atque honesto loco natus (etsi id quidem alius alio modo tradit) abundarétque et æqualium familiaritatibus, et consuetudine propinquorum; credebat eorum nemini: sed iis, quos ex familiis locupletum servos delegerat, quibus nomen servitutis ipse detraxerat, et quibusdam convenis, et feris barbaris corporis custodiam committebat. Ita propter injustam dominatûs cupiditatem in carcerem quodammodo ipse se incluserat. Quinetiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido ancillaríque artificio regiæ virgines, ut tonstriculæ, tondebant barbam, et capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cùm jam essent adultæ, ferrum removit, instituítque ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi, et capillum adurerent.

Cúmque

Cúmque duas uxores haberet, sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specularetur, et perscrutaretur antè. Et, cùm fossam latam cubiculari lecto circundedisset, ejúsque fossæ transitum ponticulo ligneo conjunxisset; eum ipsum, cùm fores cubiculi clauserat, detorquebat. Idémque cùm in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. Atque is cùm pila ludere vellet (studiosè enim id factitabat) tunicámque poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cùm quidam familiaris jocans dixisset: *Huic quidem certe vitam tuam committis*; arrisissétque adolescens; utrúmque jussit interfici: alterum, quia viam demonstravisset interimendi sui: alterum, quia id dictum risu approbavisset. Atque eo facto sic doluit, ut nihil graviùs tulerit in vita. Quem enim vehementer amaret, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. Cùm huic obsecutus sis, illi est repugnandum.

Quanquam hic quidem tyrannus ipse indicavit, quàm esset beatus. Nam cùm quidam ex ejus assentaroribus, Damocles, commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem dominatûs, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum; negarétque unquam beatiorem quenquam fuisse: Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare, et fortunam experiri meam? Cùm se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto; abacósque complures ornavit argento auróque cœlato. Tum ad mensam eximiâ formâ pueros delectos jussit consistere, eósque ad nutum illius intuentes diligenter ministrare. Aderant unguenta, coronæ; incendebantur odores;

res; mensæ conquisitissimis epulis exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur.

In hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari, setâ equinâ appensum, demitti jussit, ut impendêret illius beati cervicibus. Itáque nec pulchros illos administratores adspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in mensam: jam ipsæ defluebant coronæ: deníque exoravit tyrannum, ut abire liceret, quòd jàm beatus nollet esse.

Satísne videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad justitiam remigraret, civibúsque libertatem et jura redderet: iis enim se adolescens improvida ætate irretierat erratis, eáque commiserat, ut salvus esse non posset, si sanus esse cœpisset.

Quantopere verò amicitias desideraret, quarum infidelítatem extimescebat, declaravit in Pythagoreis duobus illis: quorum cùm alterum vadem mortis accepisset, alter, ut vadem suum liberaret, præstò fuisset ad horam mortis destinatam; utinam ego, inquit, tertius vobis amicus adscriberer. Quàm huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate victûs, sermone omni familiari? homini præsertim docto à puero, et artibus ingenuis erudito. Musicorum verò perstudiosum accepimus, poëtam etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem: in hoc enim genere nescio quo pacto magis quam in aliis, suum cuíque pulchrum est. Adhuc neminem, cognovi poëtam (et mihi fuit cum Aquino amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet: te tua, me delectant mea. Sed ut ad Dionysium redeamus. Omni cultu,

tu, et victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur.

Non ergo jam cum hujus vita, quâ tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Archytæ vitam comparabo, doctorum hominum, et planè sapientium. Ex eadem urbe humilem homunculum à pulvere et radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. Cujus ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cùm esse omninò negarent, septum undique et vestitum vepribus et dumetis indagavi sepulcrum. tenebam enim quosdam senariolos, quos in ejus monumento esse inscriptos acceperam; qui declarabant, in summo sepulcro sphæram esse positam cum cylindro. Ego autem, cùm omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animadverti columellam non multùm è dumis eminentem; in qua inerat sphæræ figura, et cylindri. Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. Immissi cum falcibus multi purgarunt et aperuerunt locum. Quò cùm patefactus esset aditus, ad adversam basim accessimus. Apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum, dimidiatis ferè. Ita nobilissima Græciæ civitas, quondam verò etiam doctissima, sui civis, unius acutissimi, monumentum ignorasset, nisi ab homine Ar[illegible]ate didicisset.

Sed redeat ur[illegible] aberravit oratio. Quis est enim omnium, qui modò cum musis, id est, cum humanitate et cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc

mathematicum malit, quàm illum tyrannum? Si vitæ modum actionémque quærimus; alterius mens rationibus agitandis, exquirendísque alebatur, cum oblectatione solertiæ; qui est unus suavissimus pastus animorum: alterius cæde, et injuriis, cum et diurno et nocturno metu.

Ex Lib. V. Tuscul. Quæst.

De Dolore tolerando.

DOLOR esse videtur acerrimus virtuti adversarius. is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur, Huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis et constantis viri vita cedet? quàm turpe, ô dii boni! Pueri Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati. Adolescentium greges Lacedæmone vidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu denique, ut exanimarentur, prius, quam se victos faterentur. Quæ barbaria Indiâ vastior, aut agrestior? in ea tamen gente primùm ii, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, et Caucasi nives, hiemalémque vim perferunt sine dolore: cúmque ad flammam se applicuerint, sine gemitu aduruntur. Mulieres verò in India, cùm est cujusvis earum vir mortuus, in certamen judiciúmque veniunt, quam plurimùm ille dilexerit. plures enim singulis solent esse nuptæ. Quæ est victrix, ea

ea læta, proſequentibus ſuis, unà cum viro in rogum imponitur: illa victa, mæſta diſcedit. Nunquam naturam mos vinceret: eſt enim ea ſemper invicta. Sed nos umbris, deliciis, otio, languore, deſidiâ animum infecimus: opinionibus, malóque more delinitum mollivimus. Egyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes pravitatis erroribus, quamvis carnificinam priùs ſubierint, quàm ibim, aut aſpidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam ſi imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recuſent.

De hominibus loquor. Quid beſtiæ? nonne frigus, non famem, non montivagos atque ſilveſtres curſus, luſtrationéſque patiuntur? nonne pro ſuo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto, quæ perferant quæque patiantur ambitioſi, honoris causâ: laudis ſtudioſi, gloriæ causâ: amori incenſi, cupiditatis: plena vita exemplorum eſt.

Dabit, dabit, inquam, ſe in tormenta vita beata: nec juſtitiam, temperantiam, in primíſque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam proſecuta, cùm tortoris os viderit, conſiſtet; virtutibúſque omnibus ſine ullo animi terrore ad cruciatum projectis reſiſtet extra fores, (ut antè dixi) liménque carceris. Quid enim eâ fœdius, quid deformius ſolâ relictâ, comitatu pulcherrimo ſegregatâ? quod tamen fieri nullo pacto poteſt. Nec enim virtutes ſine beata vita cohærere poſſunt, nec illa ſine virtutibus. Itaque eam tergiverſari non ſinent, ſecúmque rapient ad quemcumque ipſæ dolorem, cruciatúmque ducentur.

Ex Lib. V. Tuscul. Disputat.

QUIS non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum. Hi verò ipsi quàm parvo sunt contenti? Etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiæ suppetant; cùm procul ab iis omnibus rebus absint, cur pecuniam magnopere desiderent, vel curent omnino?

An Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere: nostrates philosophi non poterunt? Illius epistola fertur his verbis: "Anacharsis Hannoni salutem." "Mihi amictus est, "Scythicum tegmen: calciamentum, solorum callum: cu-"bile, terra: pulpamentum, fames: lacte, caseo, carne "vescor. Quare ut ad quietum me licet venias. Munera "autem ista, quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel "Diis immortalibus dona." Omnes ferè philosophi omnium disciplinarum, nisi quos à recta ratione natura vitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt.

Socrates, in pompa cùm magna vis auri argentíque ferretur, Quàm multa non desidero, inquit. Xenocrates, cùm legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent (quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima) adduxit legatos ad cænam in Academiam: iis apposuit tantùm, quod satis esset, nullo apparatu. Cùm postridie rogarent eum, cui numerari juberet. Quid? vos hesternâ, inquit, cænulâ non intellexistis, me pecuniâ non egere? quos cùm tristiores vidisset, triginta minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur.

At

At verò Diogenes liberiùs, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid sibi opus esset, Nunc quidem paullulùm, inquit, à sole absis. Offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita fortunáque superaret. Sibi nihil deesse: illi nihil satis unquam fore. Se ejus voluptates non desiderare, quibus nunquam satiari ille posset: suas eum consequi nullo modo posse.

Procem. Lib. I. de Naturâ Deorum.

CUM multæ res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatæ sunt, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minimè ignoras) et perobscura quæstio est de natura deorum: quæ et ad agnitionem animi pulcherrima est, et ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variæ sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ, ut magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ esse inscientiam; prudentérque Academicos à rebus incertis assensionem cohibuisse. Quid est enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamque indignum sapientis gravitate atque constantia, quàm aut falsum sentire, aut, quod non satis exploratè perceptum sit et cognitum, sine ulla dubitatione defendere?

Velut

Velut in hac quæstione, plerique, quod maximè verisimile est, et quò omnes duce naturâ vehimur, deos esse dixerunt: (dubitare se Protagoras: nullos esse omnino Diagoras Melius, et Theodorus Cyrenaicus putaverunt.) Qui verò deos esse dixerunt, tanta sunt in varietate ac dissensione constituti, ut eorum molestum sit annumerare sententias. Nam et de figuris deorum, et de locis atque sedibus, et actione vitæ multa dicuntur: déque his summa philosophorum dissentione certatur. Quod verò maximè rem causámque continet, est, utrùm nihil agant, nihil moliantur, an ab omni curatione et administratione rerum vacent; an contrà ab his et à principio omnia facta et constituta sint, et ad infinitum tempus regantur, atque moveantur: in primísque magna dissensio est: eáque nisi dijudicatur, in summo errore necesse est homines, atque in maximarum rerum ignoratione versari.

Sunt enim philosophi et fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem deos. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? hæc enim omnia purè ac castè tribuenda deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, et si est aliquid à diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii neque possunt nos juvare, nec volunt, nec curant omnino, nec, quid agamus, animadvertunt, nec est quod ab his ad hominum vitam permanare possit; quid est, quòd ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest; cum qua simul et sanctitatem, et religionem tolli necesse est: quibus

sublatis

ſublatis perturbatio vitæ ſequitur, et magna confuſio. Atque haud ſcio, an, pietate adverſus deos ſublatâ, fides etiam, et ſocietas humani generis, et una excellentiſſima virtus, juſtitia, tollatur.

Sunt autem alii philoſophi, et hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum adminiſtrari et regi cenſeant. Neque verò id ſolùm, ſed etiam ab iiſdem vitæ hominum conſuli et provideri. Nam et fruges, et reliqua, quæ terra pariat, et tempeſtates, ac temporum varietates, cœlíque mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubeſcant, à diis immortalibus tribui generi humano putant: multáque colligunt, quæ talia ſunt, ut * ea ipſa dii immortales ad uſum hominum fabricati pænè videantur.

Res autem nulla eſt, de qua tantopere non ſolùm indocti, ſed etiam docti diſſentiant. Quorum opiniones cùm tam variæ ſint, támque inter ſe diſſidentes; alterum fieri profectò poteſt, ut earum nulla; alterum certè non poteſt, ut plus unâ vera ſit. Qua quidem in cauſa et benevolos objurgatores placare, et invidos vituperatores confutare poſſumus, ut alteros reprehendiſſe pœniteat, alteri ſe didiciſſe gaudeant. Nam qui admonent amicè, docendi ſunt: qui inimicè inſectantur, repellendi.

Multum autem fluxiſſe video de libris noſtris, quos complures brevi tempore édidimus, variúmque ſermonem, partim admirantium, unde hoc philoſophandi nobis ſubitò ſtudium exſtitiſſet; partim, quid quaque de re certi habe-

* *Legunt* "*et ipſi dii*" Boherius *et* Daviſius: *cui lectioni favent etiam* Tillotſon *et* Jortin.

remus,

remus, ſcire cupientium. Multis etiam ſenſi mirabile videri * eam, nobis potiſſimùm probatam eſſe philoſophiam, quæ lucem eriperet, et quaſi noctem quandam rebus offunderet, deſertaéque diſciplinæ et jampridem relictæ patrocinium nec opinatum à nobis eſſe ſuſceptum.

Nos autem nec ſubitò cœpimus philoſophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo ſtudio operam curámque conſumſimus; et, cùm minimè videbamus; tum maximè philoſophabamur. Quòd et orationes declarant refertæ philoſophorum ſententiis, et doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit; et principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Poſidonius, à quibus inſtituti ſumus. Et, ſi omnia philoſophiæ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos et publicis et privatis in rebus ea præſtitiſſe, quæ ratio et doctrina præſcripſerit.

Sin autem quis requirit, quæ cauſa nos impulerit, ut hæc tam ſerò literis mandaremus, nihil eſt, quod expedire tam facilè poſſimus. Nam cùm otio langueremus, et is eſſet reipublicæ ſtatus, ut eam unius conſilio atque cura gubernari neceſſe eſſet; primùm ipſius reipublicæ causâ philoſophiam noſtris hominibus explicandam putavi, magni exiſtimans intereſſe ad decus et laudem civitatis, res tam graves, támque præclaras Latinis etiam literis contineri. Eóque me minùs inſtituti mei pœnitet, quòd facilè ſentio, quàm multorum non modò diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commoverim. Complures enim Græcis inſtitutionibus eruditi ea, quæ didicerant, cum civibus ſuis communicare non poterant; quòd illa, quæ à Græcis accepiſſent,

* *Academicam.*

Latinè

Latinè dici posse diffiderent. Quo in genere tantùm profecisse videmur, ut à Græcis ne verborum quidem copiâ vinceremur.

Hortata est etiam, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magnâ et gravi commota injuriâ. Cujus si majorem aliquam levationem reperire potuissem, non ad hanc potissimùm confugissem. Eâ verò ipsâ nulla ratione meliùs frui potui, quàm si me non modò ad legendos libros, sed etiam ad totam philosophiam pertractandam dedissem. Omnes autem ejus partes, atque omnia membra tum facillimè noscuntur, cùm totæ quæstiones scribendo explicantur. Est enim admirabilis quædam continuatio, seriésque rerum, ut alia ex alia nexa, et omnes inter se aptæ colligataéque videantur.

Qui autem requirunt, quid quaque de re ipsi sentiamus, curiosiùs id faciunt, quàm necesse est. Non enim tam auctores in disputando, quàm rationis momenta quærenda sunt. Quinetiam obest plerúmque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. Desinunt enim suum judicium adhibere : id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec verò probare soleo id quod de Pythagoricis accepimus : quos ferunt, si quid affirmarent in disputando, cùm ex iis quæreretur, quare ita esset, respondere solitos, *Ipse dixit.* Ipse autem erat Pythagoras. Tantùm opinio præjudicata poterat, ut etiam sine ratione valeret auctoritas.

Qui autem mirantur, nos hanc potissimùm disciplinam secutos, his quatuor Academicis libris satis responsum videtur. Nec verò desertarum relictarúmque rerum patro-

cinium suscepimus. Non enim hominum interitu sententiæ quoque occidunt; sed lucem auctoris fortasse desiderant: ut hæc in philosophia ratio contra omnia differendi, nullámque rem apertè judicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata à Carneade, usque ad nostram viguit ætatem: quam nunc propemodum orbam esse in ipsa Græcia intelligo. Quod non Academiæ vitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. Nam si singulas disciplinas percipere magnum est, quantò majus omnes? quod facere iis necesse est, quibus propositum est, viri reperiendi causâ, et contra omnes philosophos, et pro omnibus dicere. Cujus rei tantæ, támque difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor: secutum esse præ me fero.

Nec tamen fieri potest, ut, qui hac ratione philosophentur, ii nihil habeant, quod sequantur. Non enim sumus ii, quibus nihil verum esse videatur; sed ii, qui omnibus veris falsa quædam adjuncta esse dicamus. Neque nostræ disputationes quidquam aliud agunt, nisi ut, in utrámque partem differendo, eliciant et exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quam proximè accedat.

Ex Lib. II, de Naturâ Deorum.

Esse præstantem aliquam, divinámque naturam, pulcbritudo mundi, ordóque rerum omnium cogit confiteri.

HIC ego non mirer esse quenquam, qui sibi persuadeat, corpora quædam solida atque invidua vi et gravitate ferri, mundúmque effici ornatissimum et pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuitâ? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles unius et viginti formæ literarum aliquò conjiciantur, posse ex his in terram excussis annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio an ne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna. Quòd si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minùs operosa, et multò quidem faciliora. Certè ita temerè de mundo effutiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem cœli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse videantur.

Præclarè Aristoteles, *Si essent*, inquit, *qui sub terra semper habitavissent, bonis et illustribus domiciliis, quæ essent ornata signis atque picturis, instructáque rebus iis omnibus, quibus abundant ii, qui beati putantur, nec tamen exissent unquam supra terram; accepissent autem famâ et auditione, esse quoddam numen, et vim deorum: deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus evadere in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuissent: cùm repentè terram, et maria,*

N 2 *cœlúmque*

cælúmque vidissent ; nubium magnitudinem, ventorúmque vim cognovissent ; adspexisséntque solem, ejúsque tum magnitudinem pulchritudinémque, tum etiam efficientiam cognovissent, quòd is diem efficeret, toto cælo luce diffusa ; cùm autem terras nox opacasset, tum cælum totum cernerent astris distinctum et ornatum, lunæque luminum varietatem tum crescentis, tum senescentis ; eorúmque omnium ortus et occasus, atque in omni æternitate ratos immutabilésque cursus : hæc cùm viderent, profectò esse deos, et hæc tanta opera deorum esse arbitrarentur. Atque hæc ille quidem.

Nos autem tenebras congitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscuravisse dicuntur (ut per biduum nemo hominem homo agnosceret : cùm autem tertio die sol illuxisset, tum ut revixisse sibi viderentur.) Quòd si hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut subitò lucem adspiceremus ; quænam species cœli videretur ? Sed assiduitate quotidiana, et consuetudine oculorum, assuescunt animi ; neque admirantur, neque requirunt, rationes earum rerum, quas semper vident : perinde, quasi novitas nos magis, quàm magnitudo rerum, debeat ad exquirendas causas excitare.

Quis enim hunc hominem dixerit, qui, cùm tam certos cœli motus, tam ratos astrorum ordines, támque omnia inter se connexa et apta viderit, neget in his ullam inesse rationem, eáque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus ? an cùm machinatione quadam moveri aliquid videmus ut sphæram, ut horas, ut alia permulta ; non dubitamus, quin illa opera sint rationis : cùm autem impetum cœli admirabili cum celeritate

celeritate moveri vertíque videamus, constantissimè conficientem vicissitudines anniversarias, cum summa salute et conservatione rerum omnium; dubitamus, quin ea non solùm ratione fiant, sed etiam excellenti quadam, divináque ratione?

Licet enim jam, remota subtilitate disputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas divinâ providentiâ dicimus constitutas. Ac principiò terra universa cernatur, locata in media mundi sede, solida, et globosa, et undíque ipsa in sese nutibus suis conglobata, vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus. Quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, speluncarum concavas altitudines, immensitatésque camporum: adde etiam reconditas auri argentíque venas, infinitámque vim marmoris. Quæ verò, et quàm varia genera bestiarum, vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapsus, atque cantus? qui pecudum pastus? quæ vita silvestrium? Quid jam de hominum genere dicam? qui quasi cultores terræ constituti, non patiuntur eam nec immanitate belluarum efferari, nec stirpium asperitate vastari: quorúmque operibus agri, insulæ litoráque collucent, distincta tectis et urbibus. Quæ si, ut animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terram, de divina ratione dubitaret.

Roges me, quid aut quale sit Deus? Auctore utar Simonide: de quo cùm quæsivisset hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi causâ sibi unum diem postulavit. Cùm idem ex eo postridie quæreret, biduum petivit. Cùm sæpius dupli-

caret

caret numerùm dierum, admiránſque Hiero requireret cur ita faceret: *Quòd quanto*, inquit, *diutiùs conſidero, tanto mihi res videtur obſcurior.* Sed Simonidem arbitror (non enim poëta ſolùm ſuavis, verùm etiam cæteroqui doctus, ſapiénſque traditur) quia multa venirent in mentem acuta atque ſubtilia, dubitantem, quid eorum eſſet veriſſimum, deſperâſſe omnem veritatem.

Nec vero Deus ipſe, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædam ac libera, ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens et movens, ipſáque prædita motu ſempiterno.

Ex Lib. II. de Naturâ Deorum.

FACILIUS intelligetur, à diis immortalibus hominibus eſſe proviſum, ſi erit tota Hominis fabricatio perſpecta, omniſque humanæ naturæ figura, atque perfectio. Senſus interpretes ac nuntii rerum, in capite, tanquam in arce, mirificè ad uſus neceſſarios et facti et collocati ſunt. Nam oculi, tanquam ſpeculatores, altiſſimum locum obtinent: ex quo plurima conſpicientes, fungantur ſuo munere. Et aures cùm ſonum recipere debeant, qui naturâ in ſublime fertur, rectè in altis corporum partibus collocatæ ſunt. Itémque nares, eo quòd omnis odor ad ſuperiora fertur, rectè ſurſum ſunt: et quòd cibi et potionis judicium magnum earum eſt, non ſine cauſa vicinitatem oris ſecutæ ſunt. Jam guſtatus, qui ſentire eornm quibus veſcimur, genera

genera debet, habitat in ea parte oris, quâ esculentis et poculentis iter natura patefecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fusus est, ut omnes ictus, omnésque nimios et frigoris et caloris appulsus sentire possimus. Atque, ut in ædificiis architecti avertunt ab oculis et naribus dominorum ea, quæ profluentia necessariò tetri essent aliquid habitura; sic natura res similes procul amandavit à sensibus.

Quis verò opifex, præter naturam, quâ nihil potest esse callidius, tantam sollertiam persequi potuisset in sensibus? quæ primùm oculos membranis tenuissimis vestivit et sepsit: quas primùm perlucidas fecit, ut per eas cerni posset: firmas autem, ut continerent. Sed lubricos oculos fecit, et mobiles, ut et declinarent, siquid noceret; et adspectum, quò vellent, facilè converterent. Aciésque ipsa, quâ cernimus, quæ pupilla vocatur, ita parva est, ut ea, quæ nocere possint, facilè vitet. Palpebraéque, quæ sunt tegumenta oculorum, mollissimæ tactu, ne læderent aciem, aptissimè factæ et ad claudendas pupillas, nequid incideret, et ad aperiendas: ídque providit, ut identidem fieri posset cum maxima celeritate. Munitaéque sunt palpebræ tanquam vallo pilorum: quibus, et apertis oculis, si quid incideret, repelleretur, et somno conniventibus; cùm oculis ad cernendum non egeremus, ut qui tanquam involuti quiescerent. Latent præterea utiliter, et excelsis undíque partibus sepiuntur. Primùm enim superiora superciliis obducta, sudorem à capite et fronte defluentem repellunt. Genæ deinde ab inferiore parte tutantur subjectæ, levitérque eminentes. Nasus ita locatus est, ut quasi murus oculis interjectus esse videatur.

Auditus

Auditus autem semper patet: ejus enim sensu etiam dormientes egemus: à quo cùm sonus est acceptus, etiam è somno excitamur. Flexuosum iter habet, ne quid intrare possit. Provisum etiam, ut, si qua minima bestiola conaretur irrumpere, in sordibus aurium, tanquam in visco, inhæresceret. Extrà autem eminent, quæ appellantur aures, et tegendi causâ factæ tutandíque sensus; et ne adjectæ voces laberentur, atque errarent, priusquam sensus ab his pulsus esset. Sed duros, et quasi corneolos habent introitus, multísque cum flexibus, quòd his naturis relatus amplificatur sonus. Quocirca et in fidibus testudine resonatur, aut cornu: et ex tortuosis locis et inclusis referuntur ampliores. Similiter nares, quæ semper propter necessarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, possit pervadere: humorémque semper habent ad pulverem, multáque alia repellenda, non inutilem. Gustatus præclarè septus est: ore enim continetur, at ad usum aptè, et ad incolumitatis custodiam.

Jam verò animum ipsum, mentémque hominis, rationem, consilium, prudentiam, qui non divinâ curâ perfecta esse perspicit, is his ipsis rebus mihi videtur carere. Jam verò domina rerum eloquendi vis, quàm est præclara, quámque divina! quæ primùm efficit, ut ea, quæ ignoramus, discere, et ea, quæ scimus, alios docere possimus. Deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiásque restinguimus. Hæc nos juris, legum, urbium societate devinxit: hæc à vita immani,

immani, et fera ſegregavit. Ad uſum autem orationis, incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quanta opera machinata natura ſit. primùm enim à pulmonibus vox, principium à mente ducens, percipitur, et funditur. Deinde in ore ſita lingua eſt, finita dentibus. Ea vocem immoderatè profuſam fingit, et terminat. Quæ ſonos vocis diſtinctos, et preſſos efficit, cùm et ad dentes, et ad alias partes pellit oris.

Quàm verò aptas, quámque multarum artium miniſtras manus natura homini dedit! digitorum enim contractio facilis, facilíſque porrectio, propter molles commiſſuras et artus nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad ſculpendum, ad nervorum eliciendos ſonos ac tibiarum, apta manus eſt, admotione digitorum. Atque hæc oblectationis: illa neceſſitatis; cultus dico agrorum, exſtructionéſque tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel ſuta, omnémque fabricam æris, et ferri: ex quo intelligitur, ad inventa animo, percepta ſenſibus, adhibitis opificum manibus omnia nos conſecutos, ut tecti, ut veſtiti, ut ſalvi eſſe poſſemus; urbes, muros, domicilia, delubra haberemus.

Jam verò operibus hominum, id eſt, manibus, cibi etiam varietas invenitur, et copia. Nam et agri multa ferunt manu quæſita, quæ vel ſtatim conſumantur, vel mandentur condita vetuſtati. Et præterea veſcimur beſtiis et terrenis, et aquatilibus et volatilibus, partim capiendo, partim alendo. Efficimus etiam domitu noſtro quadrupedum vectiones: quorum celeritas atque vis nobis ipſis affert vim, et celeritatem. Nos onera quibuſdam beſtiis, nos juga imponimus:

nos elephantorum acutiſſimis ſenſibus; nos ſagacitate canum ad utilitatem noſtram abutimur: nos è terræ cavernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam: nos æris, argenti, auri venas, penitus abditas, invenimus et ad uſum aptas, et ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omnique materiâ, et cultâ et ſilveſtri, partim ad calefaciendum corpus igni adhibito, et ad mitigandum cibum utimur; partim ad ædificandum, ut tectis ſepti, frigora caloréſque pellamus. Magnos verò uſus affert ad navigia facienda. Quorum curſibus ſuppeditantur omnes undique ad vitam copiæ: quáſque res violentiſſimas natura genuit, earum moderationem nos ſoli habemus, maris, atque ventorum, propter nauticarum rerum ſcientiam: plurimiſque maritimis rebus fruimur, atque utimur. Terrenorum item commodorum omnis eſt in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſerimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, avertimus: noſtris deniſque manibus in rerum natura quaſi alteram naturam efficere conamur.

Ex Lib. I. de DIVINATIONE.

De Somniis.

VIDE, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. Dicit enim, *Cùm dormientibus ea pars animi, quæ mentis et rationis particeps ſit, ſopita langueat; illa autem, in qua*

feritas

feritas quædam sit atque agrestis immanitas, cùm sit immoderate obstupefacta potu atque pastu, exsultare eam in somno, immoderatéque jactari. Itáque huic omnia visa objiciuntur, à mente ac ratione vacua: ut cum trucidare aliquem, et impiè cruentari, multáque facere videamur cum temeritate atque imprudentia.

At qui salubri et moderato cultu atque victu quieti se tradiderit, eâ parte animi, quæ mentis et consilii est, agitatâ et erectâ, saturatâque bonarum cogitationum epulis; eâque parte animi, quæ voluptate alitur, nec inopiâ enectâ, nec satietate affluenti, (quorum utrúmque præstringere aciem mentis solet, sive deest naturæ quippiam, sive abundat atque affluit) illâ etiam tertiâ parte animi, in quâ irarum exsistit ardor, sedatâ atque restinctâ; tum eveniet, duabus animi temerariis partibus compressis, ut illa tertia pars rationis et mentis eluceat, et se vegetam ad somniandum, acrémque præbeat: tum ei visa quietis occurrent tranquilla atque veracia. Hæc verba ipsa Platonis expressi.

Quid singulari vir ingenio Aristoteles, et pœnè divino? ipséne errat? an alios vult errare, cùm scribit, Eudemum Cyprium familiarem suum, iter in Macedoniam facientem Pheras venisse; quæ erat urbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur: in eo igitur oppido ita graviter ægrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderent: Ei visum esse in quiete egregia facie juvenem dicere, fore ut brevi convalesceret, paucísque diebus interiturum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio pòst domum esse rediturum. Atque ita quidem prima statim scribit Aristoteles consecuta, et convaluisse Eudemum, et ab uxoris

fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cùm esset spes ex illo somnio in Cyprum illum ex Sicilia esse rediturum, prœliantem eum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi ex corpore excesserit, tum domum revertisse videatur.

Quid? illa duo somnia, quæ creberrimè commemorantur à Stoicis, quis tandem potest contemnere? unum de Simonide: qui cùm ignotum quendam projectum mortuum vidisset, eúmque humavisset, haberétque in animo navem conscendere, moneri visus est, ne id faceret ab eo quem sepulturâ affecerat: si navigasset, eum naufragio esse periturum: itáque Simonidem rediisse: perisse ceteros, qui tum navigassent.

Alterum ita traditum, clarum admodum somnium. Cùm duo quidam Arcades familiares iter unà facerent, et Megaram venissent, alterum ad cauponem divertisse; ad hospitem, alterum. Qui ut cænati quiescerent, concubia nocte visum esse in somniis ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare, ut subveniret, quòd sibi è caupone interitus pararetur: eum primo perterritum somnio surrexisse: deinde cùm se collegisset, idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse: tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, ut, quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur: se interfectum in plaustrum à caupone esse conjectum, et suprà stercus injectum: petere, ut manè ad portam adesset, priusquàm plaustrum ex oppido exiret. Hoc verò somnio eum commotum, manè bubulco præstò ad portam fuisse: quæsisse ex eo, quid esset in plaustro:

ftro ; illum perterritum fugisse; mortuum erutum esse: cauponem, re patefacta, pœnas dedisse.

Venio nunc ad * tuum. Audivi equidem ex te ipso; sed mihi sæpius Sallustius noster narravit: cùm in illa fuga, nobis gloriosa, patriæ calamitosa, in villa quadam campi Atinatis maneres, magnámque partem noctis vigilasses, ad lucem denique arctè et graviter dormitare cœpisse. Itáque, quanquam iter instaret, te tamen silentium fieri jussisse, néque esse passum te excitari: cùm autem experrectus esses horâ secundâ ferè, te sibi somnium narravisse. Visum tibi esse, cùm in locis solis mœstus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quærere ex te, quid tristis esses: cúmque tu te tuâ patriâ vi pulsum esse dixisses, prehendisse eum dextram tuam, et bono animo te jussisse esse, lictoríque proximo tradidisse, ut te monumentum suum deduceret; et dixisse, in eo tibi salutem fore. Tum et se exclamasse, Sallustius narrat, reditum tibi cellerem et gloriosum paratum, et te ipsum visum somnio delectari. Nam illud mihi ipsi celeriter nuntiatum est; ut audivisses, in monumento Marii de tuo reditu magnificentissimum illud S. C. esse factum, referente optimo et clarissimo viro consule, idque frequentissimo theatro, incredibili clamore et plausu comprobatum; dixisse te, nihil illo Atinati somnio fieri posse divinius.

* *Quintus Cicero M. Tullium fratrem hic alloquitur.*

Procem.

Procem. Lib. II. de DIVINATIONE.

Studiorum suorum rationem exponit CICERO.

QUÆRENTI mihi, multúmque et diù cogitanti, quânam re possem prodesse quàm plurimis, ne quando intermitterem consulere reipublicæ, nulla major occurrebat, quàm si optimarum artium vias traderem meis civibus: quod compluribus jam libris me arbitror consecutum. Nam et corhortati sumus, ut maximè potuimus, ad philosophiæ studium eo libro, qui est inscriptus *Hortensius*; et, quod genus philosophandi minimè arrogans, maximéque et constans et elegans arbitraremur, *quatuor Academicis* libris ostendimus.

Cúmque fundamentum esset philosophiæ positum in *Finibus bonorum et malorum*, perpurgatus est is locus à nobis quinque libris, ut, quid à quoque, et quid contra quemque philosophum diceretur, intelligi posset. Totidem subsecuti libri *Tusculanarum* disputationum res ad beatè vivendum maximè necessarias aperuerunt: primus enim est de contemnenda morte; secundus de tolerando dolore; de ægritudine lenienda tertius; quartus de reliquis animi perturbationibus; quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maximè illustrat; docet enim ad beatè vivendum virtutem se ipsa est contentam.

Quibus rebus editis, tres libri perfecti sunt *de Natura Deorum*: in quibus omnis ejus loci quæstio continetur. Quæ ut plenè esset cumulatéque perfecta, *de Divinatione* ingressi sumus

fumus his libris fcribere. Quibus (ut eft in animo) *de Fato* fi adjunxerimus, erit abundè fatisfactum toti huic quæftioni. Atque his libris annumerandi funt fex *de Republicâ*, quos tunc fcripfimus cùm gubernacula reipublicæ tenebamus: magnus locus, philofophiaéque proprius, à Platone, Ariftotele, Theophrafto, totáque Peripateticorum familia tractatus ubertimè. Nam quid ego de *Confolatione* dicam? quæ mihi quidem ipfi fanè aliquantùm medetur, cæteris item multùm profuturam puto. Interjectus etiam eft nuper is, quem ad noftrum Atticum *de Senectute* mifimus. In primífque quoniam philofophiâ vir bonus efficitur et fortis, *Cato* nofter in horum librorum numero ponendus eft.

II. Cúmque Ariftoteles, itémque Theophraftus, excellentes viri cùm fubtilitate, tum copiâ, cum philofophia dicendi etiam præcepta conjunxerint; noftri quoque *Oratorii libri* in eundem numerum referendi videntur. Ita tres erunt *de Oratore*: quartus, *Brutus*: quintus, *Orator*. Adhuc hæc erant. Ad reliqua acri tendebamus animo, fic parati, ut, nifi quæ caufa gravior obftitiffet, nullum philofophiæ locum effe pateremur, qui non Latinis literis illuftratus pateret. Quod enim munus reipublicæ affere majus meliúfve poffumus, quàm fi docemus, atque erudimus juventutem? his præfertim moribus, atque temporibus; quibus ita prolapfa eft, ut omnium opibus refrænanda atque coërcenda fit.

Nec verò id effici poffe confido (quod ne poftulandum quidem eft) ut omnes adolefcentes fe ad hæc ftudia convertant. Pauci utinam: quorum tamen in republicâ latè patere poterit induftria. Equidem etiam ex iis fructum capio laboris mei, qui jam ætate provecti in noftris libris acqui-

acquiescunt: quorum studio legendi meum scribendi studium vehementiùs in dies incitatur: quos quidem plures, quàm rebar, esse cognovi. Magnificum illud etiam, Romanisque hominibus gloriosum, ut Græcis de philosophia literis non egeant. Quod assequar profectò, si instituta perfecero.

Ac mihi quidem explicandæ philosophiæ causam attulit gravis casus civitatis; cùm in armis civilibus nec tueri meo more rempublicam, nec nihil agere poteram: nec, quod potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiebam. Dabunt igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam potiùs habebunt, quòd, cùm esset in unius potestate respublica, néque ego me abdidi, néque deserui, néque afflixi, néque ita gessi, quasi hominibus aut temporibus iratus; néque ita porrò aut adulatus aut admiratus fortunam sum alterius, ut me meæ pœniteret. Id enim ipsum à Platone, philosophiáque didiceram, Naturales esse conversiones quasdam rerum publicarum, ut eæ tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à singulis.

Quod cùm accidisset nostræ reipublicæ, tum pristinis orbati muneribus hæc studia renovare cœpimus, ut et animus molestiis hac potissimùm relevaretur, et prodessemus civibus nostris, quâ re cúmque possemus. In libris enim sententiam dicebamus, concionabamur, philosophiam nobis pro reipublicæ procuratione substitutam putabamus. Nunc, quoniam de republicâ consuli cœpti sumus, tribuenda est opera reipublicæ, vel omnis potius in ea cogitatio et cura ponenda: tantum huic studio relinquendum, quantum vacabit à publico officio et munere.

Procem.

Procem. Lib. I. de LEGIBUS.

MARCUS T. CICERO. QUINTUS, M. *frater.* ATTICUS.

Atticus.

LUCUS quidem ille, et hæc Arpinatium quercus agnoscitur, sæpe à me lectus in * Mario. Si manet illa quercus, hæc est profectò. Etenim est sanè vetus. *Qu.* Manet verò, Attice noster, et semper manebit. Sata est enim ingenio. Nullius autem agricolæ cultu stirps tam diuturna, quàm poëtæ versu seminari potest. *Att.* Quo tandem modo, Quinte? aut quale est istud, quod poëtæ ferunt? mihi enim videris, fratrem laudando, suffragari tibi. *Qu.* Sit ita sanè: verum tamen, dum Latinæ loquentur literæ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur: eáque, ut ait Scævola de fratris mei Mario, *Canescet sæclis innumerabilibus.* Nisi fortè Athenæ tuæ sempiternam in arce oleam tenere potuerunt, aut, quòd Homericus Ulysses Deli se proceram et teneram palmam vidisse dixit, hodie monstrant eandem. Multáque alia multis locis diutiùs commemoratione manent, quàm naturâ stare potuerunt. Quare glandifera illa quercus, ex qua olim evolavit

Nuntia fulva Jovis mirandâ visa figurâ,

nunc sit hæc: sed cùm eam tempestas, vetustásve consumserit, tamen erit his in locis, quam Marianam quercum vocent. *Att.* Non dubito id quidem: sed hoc jam non ex

* *Ciceronis Poëmate.*

te, Quinte, quæro, verùm ex ipso poëtâ, tuîne versus hanc quercum severint, an ita factum de Mario, ut scribis, acceperis?

Mar. Respondebo tibi equidem, sed non ante quàm tu ipse mihi responderis, Attice: certéne non longè à tuis ædibus inambulans post excessum suum Romulus Proculo Julio dixerit, se deum esse, et Quirinum vocari, templúmque sibi dedicari in eo loco jusserit? et verúmne sit, Athenis, non longè item à tua illa antiqua domo, Orithyiam Aquilo sustulerit? sic enim est traditum. *Att.* Quorsum tandem, aut cur ista quæris? *Mar.* Nihil sanè, nisi ne nimis diligenter inquiras in ea, quæ isto modo memoriæ sint prodita. *Att.* Atqui multa quæruntur in Mario, fictáne, an vera sint; et à nonnullis, quòd et in recenti memoria, et in Arpinati homine: sed veritas à te postulatur. *Mar.* Et mehercule, ego me cupio non mendacem putari: sed tamen nonnulli isti, Tite, faciunt imperitè, qui in isto opusculo, non ut à poëta, sed ut à teste, veritatem exigant. Nec dubito, quin iidem, et cum Ægeria collocutum Numam, et ab aquila Tarquinio apicem impositum putent. *Qu.* Intelligo, te, frater, alias in historia leges observandas putare, alias in poëmate. *Mar.* Quippe cùm in illa ad veritatem, Quinte, referantur, in hac ad delectationem pleráque. Quanquam et apud Herodotum, patrem historiæ, et apud Theopompum sunt innumerabiles fabulæ.

Att. Teneo quam optabam occasionem, neque omittam. *Mar.* Quam tandem, Tite? *Att.* Postulatur à te jamdiu, vel flagitatur potiùs historia. Sic enim putant, te illam tractante effici posse, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus.

cedamus. Atque, ut audias, quid ego ipse sentiam, non solùm mihi vidêris eorum studiis, qui literis delectantur, sed etiam patriæ debere hoc munus; ut ea, quæ salva per te est, per te eundem sit ornata. Abest enim historia literis nostris, ut et ipse intelligo, et ex te persæpe audio. Potes autem tu profectò satisfacere in ea, quippe cùm sit opus, ut tibi quidem videri solet, unum hoc oratorium maximè. Quamobrem aggredere, quæsumus, et sume ad hanc rem tempus, quæ est à nostris hominibus aut adhuc ignorata, aut relicta. Tuum est munus: hoc à te expectatur: nisi quid Quinto videtur secus.

Qu. Mihi verò nihil: et sæpe de isto collocuti sumus. Sed est quædam inter nos parva dissensio. *Att.* Quæ tandem? *Qu.* A quibus temporibus scribendi capiatur exordium. Ego enim ab ultimis censeo, quoniam illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidem: ipse autem æqualem ætatis suæ memoriam deposcit, ut ea complectatur, quibus ipse interfuit. *Att.* Ego verò huic potiùs assentior. Sunt enim maximæ res in hac memoria, atque ætate nostra: tum autem hominis amicissimi, Cn. Pompeii, laudes illustrabit; incurret etiam in illum memorabilem annum suum; quem ab isto malo prædicari, quàm, ut aiunt, de Remo et Romulo. *Mar.* Intelligo equidem à me istum laborem jamdiu postulari, Attice: quem non recusarem, si mihi ullum tribueretur vacuum tempus, et liberum. Neque enim occupatâ operâ, neque impedito animo, res tanta suscipi potest. Utrúmque opus est, et curâ vacare, et negotio. *Att.* Quid? ad cætera, quæ scripsisti plura, quàm quisquam è nostris, quòd tibi tandem tempus vacuum fuit concessum?

Mar. Subcisiva quædam tempora incurrunt: quæ ego perire non patior: ut siqui dies ad rusticandum dati sint, ad eorum numerum accommodentur, quæ scribimus. Historia verò nec institui potest, nisi præparato otio; nec exiguo tempore absolvi. Et ego animi pendere soleo, cùm semel quid orsus, traducor aliò; neque tam facilè interrupta contexo, quàm absolvo instituta.

Procem. Lib. II. de Legibus.

Atticus.

SED vísne, quoniam et satis jam deambulatum est, et tibi aliud dicendi initium sumendum est, locum mutemus, et in insula, quæ est in Fibreno (nam id opinor illi alteri flumini nomen esse) sermoni reliquo demus operam sedentes? *Mar.* Sanè quidem. Nam illo loco libentissimè soleo uti, sive quid mecum ipse cogito, sive aliquid scribo, aut lego.

Att. Equidem, qui nunc primùm huc venerim, satiari non queo: magnificásque villas, et pavimenta marmorea, et laqueata tecta contemno. Ductus verò aquarum, quos isti Nilos et Euripos vocant, quis non, cùm hæc videat, irriserit? Itáque, ut tu paulò antè de lege et jure disserens, ad naturam referebas omnia; sic in his ipsis rebus, quæ ad quietem animi, delectationémque quæruntur, natura dominatur. Quare antea mirabar (nihil enim his in locis nisi saxa

ſaxa et montes cogitabam: idque ut facerem, et orationibus inducebar tuis, et verſibus) ſed mirabar, ut dixi, te tam valde hoc loco delectari. Nunc contrà miror, te, cùm Româ abſis, uſquam potiùs eſſe.

Mar. Ego verò, cùm licet plures dies abeſſe, præſertim hoc tempore anni, et amœnitatem et ſalubritatem hanc ſequor; rarò autem licet. Sed nimirum me alia quoque cauſa delectat, quæ te non attingit ita: *Att.* Quæ tandem iſta causa eſt? *Mar.* Quia, ſi verum dicimus, hæc eſt mea, et hujus fratris mei germana patria: hinc enim orti ſtirpe antiquiſſima ſumus: hîc ſacra, hîc genus, hîc majorum multa veſtigia. Quid plura? hanc vides villam, ut nunc quidem eſt, lautiùs ædificatam patris noſtri ſtudio; qui, cùm eſſet infirma valetudine, hîc ferè ætatem egit in literis. Sed hoc ipſo in loco cùm avus viveret, et antiquo more parva eſſet villa, ut illa Curiana in Sabinis, me ſcito eſſe natum. Quare ineſt neſcio quid, et latet in animo ac ſenſu meo, quo me plùs hic locus fortaſſe delectet: ſi quidem etiam ille ſapientiſſimus vir, Ithacam ut videret, immortalitatem ſcribitur repudiaſſe. ✕

Att. Ego verò tibi iſtam juſtam cauſam puto, cur huc libentiùs venias, atque hunc locum diligas. Quin ipſe, verè dicam, ſum ipſi villæ amicior factus, atque huic omni ſolo, in quo tu ortus et procreatus es. Movemur enim neſcio quò pacto locis ipſis, in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adſunt veſtigia. Me quidem ipſæ illæ noſtræ Athenæ non tam operibus magnificis, exquiſitiſque antiquorum artibus delectant, quàm recordatione ſummorum virorum, ubi, quiſque habitare, ubi ſedere, ubi diſputare

ſit

sit solitus: studioséque eorum etiam sepulcra contemplor. Quare istum, ubi tu es natus, plus amabo posthac locum.

Mar. Gaudeo igitur, me incunabula penè mea tibi ostendisse. *Att*. Et quidem me cognosse admodum gaudeo. Sed illud tamen quale est, quod paulò antè dixisti: hunc locum (idem ego te accipio dicere Arpinum) germanam patriam esse vestram? numquid vos duas habetis patrias? an est illa una patria communis? nisi fortè sapienti illi Catoni fuit patria non Roma, sed Tusculum. *Mar*. Ego mehercule et illi, et omnibus municipibus duas esse censeo patrias: unam naturæ, alteram civitatis: ut ille Cato, cùm esset Tusculi natus, in populi Romani civitatem susceptus est: itaque, cùm ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram juris: ut vestri Attici, priusquàm Theseus eosdem migrare ex agris, et in astu, quod appellatur, omnes se conferre jussit, et Sunii erant iidem et Attici: sic nos et eam patriam dicimus, ubi nati; et illam, qua excepti sumus. Sed necesse est, caritate eam præstare, in qua reipublicæ nomen et universæ civitatis est: pro qua mori, et cui nos totos dedere, et in qua nostra omnia ponere, et quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multò secus est ea, quæ genuit, quàm illa quæ excepit: itáque ego esse hanc meam patriam prorsus nunquam negabo, dum illa sit major, et hæc in ea contineatur.

Att. Rectè igitur Magnus ille noster, me audiente, posuit in judicio, cùm pro Balbo tecum simul diceret, rempublicam nostram justissimas huic municipio gratias agere posse, quòd ex eo duo sui conservatores exstitissent: ut jam videar adduci, hanc quoque quæ te procreavit, esse patriam tuam.

Sed

Sed ventum in insulam est. Hac verò nihil est amœnius. Etenim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, et divisus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapidéque dilapsus citò in unum confluit, et tantum complectitur, quod satis sit modicæ palæstræ loci. Quo effecto, tanquam id habuerit operis ac muneris, ut hanc nobis efficeret sedem ad disputandum, statim præcipitat in Lirem, et, quasi in familiam patritiam venerit, amittit nomen obscurius, Lirémque multò gelidiorem facit. Nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cùm ad multa accesserim, ut vix pede tentare id possim; quod in Phædro Platonis facit Socrates. *Mar*. Est verò ita: sed tamen huic amœnitati, quemadmodum ex Quinto sæpe audio, Thyamis Epirotes tuus ille nihil, opinor, concesserit. *Qu*. Est ita, ut dicis: cave enim putes Attici nostri Amaltheo, platanísque illis quidquam esse præclarius. Sed, si videtur, considamus hîc in umbra. Atque ad eam partem sermonis, ex qua egressi sumus, revertamur.

Procem. Lib. I. de OFFICIIS.

QUANQUAM te, Marce fili, annum jam audientem Cratippum, idque Athenis, abundare oportet præceptis institutísque philosophiæ, propter summam et doctoris auctoritatem, et urbis (quorum alter te scientiâ augere potest, altera exemplis) tamen, ut ipse ad meam utilitatem semper cum Græcis Latina conjunxi, neque id in philosophia solùm, sed etiam in dicendi exercitatione feci; idem

idem tibi censeo faciendum; ut par sis in utriúsque orationis facultate. Quam quidem ad rem, nos (ut videmur) magnum attulimus adjumentum hominibus nostris; ut non modò Græcarum literarum rudes, sed etiam docti aliquantum se arbitrentur adeptos, et ad dicendum, et ad judicandum.

Quamobrem disces tu quidem à principe hujus ætatis philosophorum, et disces, quamdiu voles: tamdiu autem velle debebis, quoad te, quantum proficias, non pœnitebit. Sed tamen nostra legens, non multùm à Peripateticis dissidentia, (quoniam utrique et Socratici, et Platonici esse volumus) de rebus ipsis utere tuo judicio. Nihil enim impedio: Orationem autem Latinam profectò legendis nostris efficies pleniorem. Nec verò arroganter hoc dictum existimare velim. Nam philosophandi scientiam concedens multis; quod est oratoris proprium, aptè, distinctè, ornatéque dicere, quoniam in eo studio ætatem consumsi, si id mihi assumo, videor id meo jure quodam modo vindicare.

Quamobrem magnopere te hortor, mi Cicero, ut non solùm orationes meas, sed hos etiam de philosophia libros, qui jam se illis ferè æquarunt, studiosè legas. Vis enim dicendi major est in illis: sed hoc quoque colendum est æquabile, et temperatum orationis genus. Et id quidem nemini video Græcorum adhuc contigisse, ut idem utroque in genere laboraret, sequeretúrque et illud forense dicendi, et hoc quietum disputandi genus. Nos autem quantum in utroque profecerimus aliorum sit judicium; utrúmque certè secuti sumus.

Sed

Sed cùm statuissem aliquid hoc tempore ad te scribere, et multa posthac, ab eo exordiri volui maximè, quod et aetati tuae esset aptissimum, et auctoritati meae. Nam cùm multa sint in philosophia et gravia et utilia, accuratè copioséque à philosophis disputata, latissimè patere videntur ea, quae *de officiis* tradita ab illis et praecepta sunt. Nulla enim vitae pars neque publicis, neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare officio potest: in eóque colendo sita vitae est honestas omnis, et in negligendo turpitudo.

Ex Procem. Lib. II. de Officiis.

QUANQUAM libri nostri complures non modò ad legendi, sed etiam ad scribendi studium excitaverunt; tamen interdum vereor, ne quibusdam bonis viris philosophiae nomen sit invisum; mirentúrque in ea tantum me operae, et temporis ponere. Ego autem quamdiu respublica per eos gerebatur, quibus se ipsa commiserat, omnes meas curas cogitationésque in eam conferebam: cùm autem dominatu unis omnia tenerentur, neque esset usquam consilio, aut auctoritati locus; socios denique tuendae reipublicae, summos viros, amisissem: nec me angoribus dedidi, quibus essem confectus, nisi iis restitissem; nec rursum indignis homine docto voluptatibus.

Atque utinam respublica stetisset, quo cœperat, statu, nec in hominies non tam commutandarum rerum, quàm evertendarum cupidos incidisset. Primùm enim, ut stante republica facere solebamus, in agendo plus, quàm in scribendo, operæ poneremus: deindi ipsis scriptis non ea, quæ nunc, sed actiones nostras mandaremus, ut sæpe fecimus. Cùm autem respublica, in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni solebat, nulla esset omnino, illæ scilicet literæ conticuerunt forenses, et senatoriæ. Nihil autem agere cùm animus non posset; in his studiis ab initio versatus ætatis, existimavi honestissimè molestias deponi posse, si me ad philosophiam retulissem. Cui cùm multum adolescens, discendi causâ, temporis tribuissem; posteà quàm honoribus inservire cœpi, méque totum reipublicæ tradidi, tantum erat philosophiæ loci, quantum superfuerat amicorum et reipublicæ temporibus. Id autem omne cosumebatur in legendo: scribendi otium non erat.

Maximis igitur in malis hoc tantùm boni assecuti videmur, ut ea literis mandaremus, quæ nec satis erant nota nostris, et erant cognitione dignissima. Quid est enim, per deos, optabilius sapientiâ? quid præstantius? quid homini melius? quid homine dignius? Hanc igitur, qui expetunt, philosophi nominantur: nec quidquam aliud est philosophia si interpretari velis, quàm studium sapientiæ. Sapientia autem est (ut à veteribus philosophis definitum est) *Rerum divinarum et humanarum, causarúmque, quibus hæ res continentur, scientia*: cujus studium qui vituperat, haud sanè intelligo, quidnam sit, quod laudandum putet.

Nam

Nam five oblectatio quæritur animi, requiéfque curarum; quæ conferri cum eorum ftudiis poteft, qui femper aliquid acquirunt, quod fpectet et valeat ad bene beatéque vivendum? five ratio conftantiæ virtutifque quæritur; aut hæc ars eft, aut nulla omnino, per quam eas affequamur. Nullam verò dicere maximarum rerum artem effe, cùm minimarum fine arte nulla fit, hominum eft parum confideratè loquentium, atque in maximis rebus errantium. Si autem eft aliqua difciplina virtutis, ubi ea quæretur, cùm ab hoc difcendi genere difcefferis? Sed hæc, cùm ad philofophiam cohortamur, accuratiùs folent difputari: quod alio quodam libro fecimus. Hoc autem tempore tantùm nobis declarandum fuit, cur orbati reipublicæ muneribus, ad hoc nos ftudium potiffimùm contuliffemus.

Ex Lib. III. de Officiis.

PUBLIUM Scipionem, Marce fili, eum, qui primus Africanus appellatus eft, dicere folitum fcripfit Cato (qui fuit ferè ejus æqualis) *Nunquam fe minùs otiofum effe, quàm cùm otiofus: nec minùs folum, quàm cùm folus effet.* Magnifica verò vox, et magno viro ac fapiente digna: quæ declarat, illum et in otio de negotiis cogitare, et in folitudine fecum loqui folitum: ut neque ceffaret unquam, et interdum colloquio alterius non egeret. Itáque duæ res, quæ languorem afferunt cæteris, illum acuebant, otium et folitudo.

Vellem et nobis hoc idem verè dicere liceret: ſed ſi minùs imitatione tantam ingenii præſtantiam conſequi poſſumus, voluntate certè proximè accedimus: nam et à rebus, forenſibúſque negotiis, armis impiis, víque prohibiti, otium perſequimur: et ob eam cauſam, urbe relicta, rura peragrantes, ſæpe ſoli ſumus. Sed nec otium hoc cum Africani otio, nec hæc ſolitudo cum illâ comparanda eſt. Ille enim requieſcens à reipublicæ pulcherrimis muneribus otium ſibi ſumebat aliquando, et à cœtu hominum frequentiáque interdum, tanquam in portum, ſe in ſolitudinem recipiebat. Noſtrum autem otium negotii inopiâ, non requieſcendi ſtudio, conſtitutum eſt. Exſtincto enim ſenatu, deletíſque judiciis, quid eſt, quod dignum nobis aut in curia, aut in foro agere poſſimus?

Itáque in maxima celebritate, atque in oculis civium quondam viximus: nunc fugientes conſpectum ſceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantùm licet, et ſæpe ſoli ſumus. Sed quia ſic ab hominibus doctis accepimus, *non ſolùm ex malis eligere minima oportere; ſed etiam excerpere ex his ipſis, ſiquid ineſſet boni*; propterea et otio fruor non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperiſſet otium civitati: nec eam ſolitudinem languere patior, quam mihi adfert neceſſitas, non voluntas.

Quanquam Africanus majorem laudem vel meo judicio aſſequebatur; nulla tamen ejus ingenii monumenta mandata literis, nullum opus otii, nullum ſolitudinis munus exſtat; ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, inveſtigationéque earum rerum, quas cogitando conſequebatur, nec otioſum, nec ſolum unquam fuiſſe. Nos autem, qui non

tantum

tantum roboris habemus, ut cogitatione tacita à solitudine abstrahamur, ad hanc scribendi operam omne studium curámque convertimus. Itáque plura brevi tempore, eversâ, quàm multis annis, stante republicâ, scripsimus.

Sed cùm tota philosophia, mi Cicero, frugifera et fructuosa, nec ulla pars ejus inculta ac deserta sit; tamen nullus feracior in ea locus est, nec uberior, quàm de officiis; à quibus constanter honestéque vivendi præcepta ducuntur. Quare, quanquam à Cratippo nostro, principe hujus memoriæ philosophorum, hæc te assiduè audire atque accipere confido; tamen conducere arbitror, talibus aures tuas vocibus undique circumsonare, nec eas, si fieri possit, quidquam aliud audire.

Quod cùm omnibus est faciendum, qui vitam honestam ingredi cogitant, tum haud scio, an nemini potiùs, quàm tibi. Sustines enim non parvam exspectationem imitandæ industriæ nostræ, magnam honorum, nonnullam fortasse nominis. Suscepisti onus præterea grave et Athenarum, et Cratippi: ad quos cùm tanquam ad mercaturam bonarum artium sis profectus, inanem redire turpissimum est, dedecorantem et urbis auctoritatem, et magistri. Quare quantùm conniti animo potes, quantùm labore contendere (si discendi labor est potiùs, quàm voluptas) tantùm fac ut efficias, néve committas, ut, cùm omnia suppeditata sint à nobis, tute tibi defuisse videare.

Ex

Ex Lib. III. de Officiis.

CAIUS Canius, eques Romanus, homo nec infacetus, et satis literatus, cùm se Syracusas otiandi causâ, non negotiandi, ut ipse dicere solebat, contulisset; dictitabat, se hortulos aliquos velle emere, quò invitare amicos, et ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cùm percrebuisset, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracusis, dixit venales quidem se hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, ut suis; et simul ad cœnam hominem in hortos invitavit in posterum diem. Cùm ille promisisset, tum Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines gratiosus, piscatores ad se vocavit; et ab his petivit, ut ante suos hortulos postera die piscarentur: dixítque, quid eos facere vellet. Ad cœnam tempore venit Canius: opiparè paratum erat convivium: cymbarum ante oculos multitudo: pro se quisque quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythii pisces abjiciebantur.

Tum Canius, Quæso, inquit, quid est hoc, Pythi? tantúmne piscium? tantúmne cymbarum? Et ille, Quid mirum? inquit: hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium: hîc aquatio: hac villa isti carere non possunt. Incensus Canius cupiditate, contendit à Pythio, ut venderet. Gravatè ille primò. Quid multa? impetrat: emit homo cupidus et locuples tanti, quanti Pythius voluit, et emit instructos: nomina facit: negotium conficit.

Invitat Canius postera die familiares suos. Venit ipse maturè. Scalmum nullum videt. Quærit ex proximo vi-

cino,

cino, num feriæ quædam piscatorum essent, quòd eos nullos videret. Nullæ (quod sciam) inquit ille; sed hîc piscari nulli solent. Itáque heri mirabar, quid accidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret? nondum enim Aquilius, collega, et familiaris meus protulerat de dolo malo formulas: in quibus ipsis cùm ex eo quæreretur, quid esset dolus malus; respondebat, cùm esset aliud simulatum, aliud actum. Hoc quidem sanè luculenter, ut ab homine perito definiendi. Ergo et Pythius, et omnes aliud agentes, aliud simulantes, perfidi, improbi, malitiosi sunt.

Ex Lib. III. de Officiis.

REGULUS.

M. Atilius Regulus, cùm consul iterum in Africa ex insidiis captus esset, duce Xantippo Lacedæmonio, imperatore autem, patre Hannibalis, Hamilcare; juratus missus est ad senatum, ut, nisi redditi essent Pœnis captivi nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem. Is cùm Romam venisset, utilitatis speciem videbat; sed eam, ut res declarat, falsam judicavit: quæ erat talis. Manere in patria, esse domi suæ cum uxore, cum liberis; quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunæ bellicæ judicantem, tenere consularis dignitatis gradum: quis hæc neget esse utilia? quid censes? magnitudo animi et fortitudo negat.

An

An locupletiores quæris auctores? Harum enim est virtutum proprium nil extimescere; omnia humana despicere; nihil, quod homini accidere possit, intolerandum putare. Itaque quid fecit? In senatum venit: mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusavit: quamdiu jurejurando hostium teneretur, non esse se senatorem. Atque illud etiam (ô stultum hominem, dixerit quispiam, et repugnantem utilitati suæ!) reddi captivos, negavit esse utile: illos enim adolescentes esse, et bonos duces; se jam confectum senectute. Cujus cùm valuisset auctoritas, captivi retenti sunt: ipse Carthaginem rediit: neque eum caritas patriæ retinuit, nec suorum. Neque verò tum ignorabat, se ad crudelissimum hostem, et ad exquisita supplicia proficisci: sed jusjurandum conservandum putabat. Itaque tum, cùm vigilando necabatur, erat in meliore causa, quàm si domi senex captivus, perjurus, et consularis remansisset.

Ex Lib. de SENECTUTE.

APUD Xenophontem moriens Cyrus major, hæc dicit. "Nolite arbitrari, ô mihi carissimi filii, me, cùm à "vobis discessero, nusquam, aut nullum fore. Nec enim, "dum eram vobiscum, animum meum videbatis: sed eum "esse in hoc corpore, ex iis rebus, quas gerebam, intelli-"gebatis. Eundem igitur esse creditote, etiam si nullum "videbitis.

"Nec

" Nec verò clarorum virorum post mortem honores per-
" manerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, quò
" diutiùs memoriam sui teneremus. Mihi quidem nun-
" quam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus
" essent mortalibus, vivere; cùm exissent ex iis, emori:
" nec verò tum animum esse insipientem, cùm ex insipienti
" corpore evasisset: sed cum omni admixtione corporis li-
" beratus, purus et integèr esse cœpisset, tum esse sapi-
" entem.

" Atque etiam, cùm hominis natura morte dissolvitur,
" cæterarum rerum perspicuum est, quò quæque discedant:
" abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt: animus autem
" solus, nec cùm adest, nec cùm discedit, apparet.

" Jam verò videtis, nihil esse morti tam simile, quàm
" somnum. Atqui dormientium animi maximè declarant
" divinitatem suam. Multa enim, cùm remissi et liberi
" sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales
" futuri sint, cùm se planè corporis vinculis relaxaverint.
" Quare, si hæc ita sunt, me colitote, ut deum. Sin unà
" est interiturus animus cum corpore, vos tamen deos ve-
" rentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur, et re-
" gunt, memoriam nostri piè, inviolatéque servabitis."
Cyrus quidem hæc moriens. Nos (si placet) nostra vi-
deamus.

Nemo unquam mihi, Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paulum, aut duos avos, Paulum et Africanum, aut Africani patrem, aut patruum, aut multos præstantes viros, quos enumerare non est necesse, tanta esse conatos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent; nisi animo cernerent,

posteritatem ad se pertinere. An censes (ut de me ipso aliquid more senum glorier) me tantos labores diurnos nocturnósque, domi militiaéque suscepturum fuisse, si iisdem finibus gloriam meam, quibus vitam essem terminaturus? nónne melius multò fuisset, otiosam ætatem, et quietam, sine ullo labore, et contentione traducere? sed nescio quomodo animus erigens se, posteritatem semper ita prospiciebat, quasi, cùm excessisset è vita, tum denique victurus esset. Quod, quidem ni ita se haberet, ut animi immortales essent, haud optimi cujusque animus maximè ad immortalitatis gloriam niteretur.

Quid, quòd sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nónne vobis videtur animus is, qui plus cernat et longiùs, videre, se ad meliora proficisci: ille autem, cujus obtusior sit acies, non videre?

Equidem efferor studio patres vestros, quos colui et dilexi, videndi. Neque verò eos solùm convenire aveo, quos ipse cognovi; sed illos etiam, de quibus audivi, et legi, et ipse conscripsi. Quò quidem me proficiscentem haud sanè quis facilè retraxerit, néve tanquam Peliam recoxerit. Quòd si quis deus mihi largiatur, ut ex hac ætate repuerascam, et in cunis vagiam, valde recusem: nec verò velim, quasi decurso spatio ad carceres à calce revocari.

Quid enim habet vita commodi? quid non potiùs laboris? sed habeat sanè. Habet certè tamen aut satietatem, aut modum. Non lubet enim mihi deplorare vitam, quod multi, et ii docti, sæpe fecerunt. Neque me vixisse poenitet: quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem: et ex vita ita discedo, tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo.

Com-

Commorandi enim natura diverſorium nobis, non habitandi locum dedit.

O præclarum diem, cùm ad illud divinum animorum concilium cœtúmque proficiſcar, et cùm ex hac turba et colluvione diſcedam: proficiſcar enim non ad eos ſolùm viros, de quibus ante dixi; ſed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus eſt, nemo pietate præſtantior: cujus à me corpus crematum eſt; quod contrà decuit ab illo meum. Animus verò non me deſerens, ſed reſpectans, in ea profectò loca diſceſſit, quò mihi ipſi cernebat eſſe veniendum; quem ego meum caſum fortiter ferre viſus ſum; non quod æquo animo ferrem; ſed me ipſe conſolabar, exiſtimans, non longinquum inter nos digreſſum et diſceſſum fore.

His mihi rebus, Scipio (id enim te cum Lælio admirari ſolere dixiſti) levis eſt ſenectus, nec ſolùm non moleſta, ſed etiam jucunda. Quòd ſi in hoc erro, quòd animos hominum immortales eſſe credam, lubenter erro; nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo. Sin mortuus (ut quidem minuti philoſophi cenſent) nihil ſentiam; non vereor, ne hunc errorem meum mortui philoſophi irrideant. Quòd ſi non ſumus immortales futuri, tamen extingui homini ſuo tempore optabile eſt. Nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, ſic vivendi modum. Senectus autem peractio ætatis eſt, tanquam fabulæ: cujus defatigationem fugere debemus, præſertim adjuncta ſatietate.

Ex Lib. de AMICITIA.

QUONIAM ita ratio comparata eſt vitæ naturæque noſtræ, ut alia ætas oriatur ex alia; maximè quidem optandum eſt, ut cum æqualibus poſſis, quibuſcum tanquam è carceribus emiſſus ſis, iiſdem, ad calcem, ut dicitur, pervenire. Sed quoniam res humanæ fragiles caducæque ſunt, ſemper aliqui acquirendi ſunt, quos diligamus, et à quibus diligamur. Caritate enim, benevolentiáque ſublatâ, omnis eſt è vita ſublata jucunditas.

Mihi quidem, Scipio, quanquam eſt ſubitò ereptus, vivit tamen, ſempérque vivet. Virtutem enim ſemper amavi illius viri, quæ exſtincta non eſt: nec mihi ſoli verſatur ante oculos, qui illam ſemper in manibus habui; ſed etiam poſteris erit clara et inſignis. Nemo unquam animo, aut ſpe majora ſuſcipiet, qui ſibi non illius memoriam, atque imaginém proponendam putet.

Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis poſſim comparare. In hac mihi de republica conſenſus, in hac rerum privatarum conſilium, in hac requies plena oblectationis fuit. Nunquam illum ne minima quidem re offendi, quod quidem ſenſerim: nihil audivi ex eo ipſe, quod nollem. Una domus erat, idem victus, íſque communis: neque ſolùm militia, ſed etiam peregrinationes, ruſticationéſque communes. Nam quid ego de ſtudiis dicam cognoſcendi ſemper aliquid, atque diſcendi? in quibus

remoti

remoti ab oculis populi, omne otium tempúsque contrivimus?

Quarum rerum recordatio et memoria si unà cum illo occidisset, desiderium conjunctissimi viri, atque amantissimi ferre nullo modo possem. Sed nec illa extincta sunt; aluntúrque potiùs, et augentur cogitatione et memoriâ: et si planè istis orbatus essem, magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium: diutiùs enim jam in hoc desiderio esse non pòssum. Omnia autem brevia, tolerabilia esse debent, etiamsi magna sint.

Paradoxon IV.

Omnes stultos insanire. In Clodium.

EGO verò te non stultum, ut sæpe; non improbum, ut semper; sed dementem, et insanum rebus vincam necessariis. Sapientis animus magnitudine consilii, tolerantiâ rerum humanarum, contemptione fortunæ, virtutibus denique omnibus, ut mœnibus, septus, vincetur et expugnabitur, qui ne civitate quidem pelli potest? quæ est enim civitas? omnísne conventus ferorum, et immanium? omnísne etiam fugitivorum ac latronum congregata unum in locum multitudo? certè negabis. Num igitur erat illa tum civitas, cùm leges in ea nihil valebant: cùm judicia jacebant: cùm mos patrius occiderat: cùm ferro pulsis magistratibus, senatûs nomen in republica non erat? Prædonum ille

ille concursus, et te duce latrocinium in foro constitutum, et reliquiæ conjurationis à Catilinæ furiis ad tuum scelus furoremque conversæ, num civitas erat? Itaque pulsus ego civitate non sum, quæ tum nulla erat: accersitus in civitatem sum, cùm esset in republica consul, qui tum nullus fuerat; esset senatus qui tum occiderat; esset consensus populi liberi; esset juris et æquitatis (quæ vincula sunt civitatis) repetita memoria.

At vide, quàm ista tui latrocinii tela contempserim. Jactam et immissam à te nefariam in me injuriam semper duxi: pervenisse tamen ad me nunquam putavi: nisi fortè, cùm parietes disturbabas, aut cùm tectis sceleratas faces inferebas, meorum aliquid ruere, aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque meum est, neque cujusquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses divinam animi mei constantiam, meas curas, vigilias, consilia, quibus respublica te invitissimo stat: si hujus æterni beneficii immortalem memoriam delevisses: multò etiam magis si illam mentem, unde hæc consilia manarunt, mihi eripuisses: tum ego accepisse me confiterer injuriam. Sed si hæc nec fecisti, nec facere potuisti, reditum mihi gloriosum injuria tua dedit, non exitum calamitosum.

Ergo ego semper civis; et tum maxime, cùm meam salutem senatus exteris nationibus, ut civis optimi, commendabat: tu ne nunc quidem: nisi fortè idem esse hostis, et civis potest. An tu civem ab hoste natura ac loco, non animo factísque distinguis? Cædem in foro fecisti: armatis latronibus templa tenuisti; privatorum domos, ædésque sacras incendisti. Cur hostis Spartacus, si tu civis? potes

autem

autem esse tu civis, propter quem aliquando civitas non fuit? et me exulem tuo nomine appellas, cùm omnes meo discessu exulasse rempublicam putent?

Nunquámne, homo amentissime, te circumspicies? nunquámne, quid facias, considerabis, nec quid loquare? nescis, exilium scelerum esse pœnam? meum illud iter ob præclarissimas res à me gestas esse susceptum? Omnes scelerati atque impii, quorum tu te ducem esse profiteris, quos leges exilio affici volunt, exules sunt, etiam si solum non mutarunt. An cùm omnes leges te exulem esse jubeant, non eris tu exul? Non appellatur inimicus, qui cum telo fuerit? ante senatum tua sica deprehensa est. Qui hominem occiderit? tu plurimos occidisti. Qui incendium fecerit? ædes Nympharum manu tuâ deflagravit. Qui templa deorum occupaverit? in foro etiam castra posuisti. Sed quid ego communes leges profero, quibus omnibus es exul? Familiarissimus tuus de te privilegium tulit, ut, si in opertum Bonæ Deæ accessisses, exulares. At te id fecisse, etiam gloriari soles. Quomodo igitur tot legibus in exilium ejectus, nomen exulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis: Et tu quidem in operto fuisti. Non igitur, ubi quisque erit, ejus loci jus tenebit: si ibi eum legibus esse non oportebit.

Ex

Ex Paradox. V.

Omnes sapientes liberos esse; et stultos omnes, servos.

LAUDETUR verò hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur. Quomodo? aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? Refrænet primùm libidines, spernat voluptates, iracundiam teneat, coërceat avaritiam, cæteras animi labes repellat: tum incipiat aliis imperare, cùm ipse improbissimis dominis, dedecori ac turpitudini parere desierit. Dum quidem his obediet, non modò imperator, sed liber habendus omnino non erit.

An ille mihi liber videatur, cui mulier imperat? cui leges imponit, præscribit, jubet, vetat, quod videtur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? poscit? dandum est: vocat? veniendum: ejicit? abeundum: minatur? extimescendum. Ego verò istum non modò servum, sed nequissimum servum, etiam si in amplissima familia natus sit, appellandum puto.

Magna, inquis, bella gessi, magnis imperiis et provinciis præfui. Gere igitur animum laude dignum. Echionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. Omitto, unde sustuleris, et quomodo habeas. Intuentem te, admirantem, clamores tollentem cùm video, servum te esse ineptiarum omnium judico. Nónne igitur sunt illa festiva? sunt. Nam nos quoque oculos eruditos habemus.

Sed

Sed obsecro te, ita venusta habeantur ista, non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum. Quid enim censes, si L. Mummius aliquem istorum videret matellionem Corinthium cupidissimè tractantem, cùm ipse totam Corinthum contempsisset? utrùm illum civem excellentem, an atriensem diligentem putaret? Reviviscat M. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, præter ipsos; et videat aliquem summis populi beneficiis usum, barbatulos mullulos exceptantem de piscina, et pertractantem, et murænarum copiâ gloriantem; nónne hunc hominem ita servum judicet, ut ne in familia quidem dignum majore aliquo negotio putet?

An eorum servitus dubia est, qui cupiditate peculii nullam conditionem recusant durissimæ servitutis? hereditatis spes quid iniquitatis in serviendo non suscipit? quem nutum locupletis orbi senis non observat? loquitur ad voluntatem: quicquid denuntiatum sit, facit: assentatur, assidet, miratur. Quid horum est liberi, quid deníque non servi inertis?

Quid? jam illa cupiditas, quæ videtur esse liberalior, honoris, imperii, provinciarum, quàm dura est domina! quàm imperiosa! quàm vehemens! Cethego, homini non probatissimo, servire coegit eos, qui sibi esse amplissimi videbantur; mittere munera, noctu venire domum ad eum, precari, denique supplicare. Quæ servitus est, si hæc libertas existimari potest?

Quid? cùm cupiditatum dominatus excessit, et alius est dominus exortus ex conscientia peccatorum, timor? quàm est illa misera, quàm dura servitus! adolescentibus, paulò

S loqua-

loquacioribus eſt ſerviendum : omnes, qui aliquid ſcire videntur, tanquam domini, timentur. Judex verò quantum habet dominatum ? quo timore nocentes afficit ? an non eſt omnis metus, ſervitus ?

Sed hæc hactenus. Ille videat, quomodo imperator eſſe poſſit : cùm eum ne liberum quidem eſſe ratio et veritas ipſa convincat.

Ex Parad. VI.

Solum ſapientem eſſe divitem. In Crassum.

QUÆ eſt iſta in commemoranda pecunia tua tam inſolens oſtentatio ? ſolúſne tu dives ? Prô dii immortales ! egóne me audiviſſe aliquid et didiciſſe, non gaudeam ? Solúſne tu dives ? Quid ſi ne dives quidem ? quid ſi pauper etiam ?

Quem enim intelligimus divitem ? aut hoc verbum in quo homine ponimus ? opinor, in eo, cui tanta poſſeſſio eſt, ut ad liberaliter vivendum facilè contentus ſit ; qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet ampliùs. Animus enim oportet tuus ſe judicet divitem, non hominum ſermo, neque poſſeſſiones tuæ : nihil ſibi deeſſe putet, nihil curet ampliùs. Satiatus eſt, aut contentus etiam pecuniâ ? concedo, dives es. Sin autem propter aviditatem pecuniæ nullum

nullum quæstum turpem putas (cùm isti * ordini ne honestus quidem possit esse ullus :) si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, aufers, eripis ; si socios spolias, ærarium expilas ; si testamenta amicorum exspectas, aut ne exspectas quidem, atque ipse supponis : hæc utrùm abundantis, an egentis signa sunt ? Animus hominis, dives, non arca appellari solet. Quamvis illa sit plena, dum te inanem videbo, divitem non putabo.

Etenim ex eo, quantum cuique satìs est, metiuntur homines divitiarum modum. Filiam quis habet ? pecuniâ est opus. Duas ? majore. Plures ? majore etiam. Et si, ut aiunt, Danai quinquaginta sunt filiæ, tot dotes magnam quærunt pecuniam. Quantum enim cuíque opus est, ad id accommodatur, ut antè dixi, divitiarum modus. Qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, quæ brevi tempore maximas copias exhaurire possint ; hunc quo modo ego appellabo divitem, cùm ipse egere se sentiat ?

Multi ex te audierunt, cùm diceres, niminem esse divitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus : quod populus Romanus tantis vectigalibus jampridem vix potest. Ergo hoc proposito, nunquam eris dives antè, quàm tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut eo tueri sex legiones, et magna equitum ac peditum auxilia possis. Jam fateris igitur non esse te divitem, cui tantum desit, ut expleas id, quod exoptas. Itáque istam paupertatem, vel potiùs egestatem ac mendicitatem tuam nunquam obscurè tulisti.

* *Senatorio.*

Nam ut iis, qui honeſtè rem quærunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis ſumendis, intelligimus opus eſſe quæſito: ſic, qui videt domi tuæ pariter accuſatorum atque judicum conſociatos greges; qui nocentes et pecunioſos reos eodem te auctore corruptelam judicii molientes; qui tuas mercedum pactiones in patrociniis; interceſſiones pecuniarum in coitionibus candidatorum; dimiſſiones libertorum ad defœnerandas diripiendáſque provincias; qui expulſiones vicinorum; qui latrocinia in agris; qui cum ſervis, cum libertis, cum clientibus ſocietates; qui poſſeſſiones vacuas; qui proſcriptiones locupletium; qui cædes municipiorum; qui illam Syllani temporis meſſem recordetur; qui teſtamenta ſubjecta; qui ſublatos tot homines; qui deníque omnia venalia, delectum, decretum, alienam, ſuam ſententiam, forum, domum, vocem, ſilentium: quis hunc non putet confiteri, ſibi quæſito opus eſſe; cui autem quæſito opus ſit, quis unquam hunc verè dixerit divitem? eſt enim divitiarum fructus in copia: copiam autem declarat ſatietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam nunquam aſſequere, nunquam omnino es futurus dives.

Meam autem quoniam pecuniam contemnis, et rectè (eſt enim ad vulgi opinionem mediocris: ad tuam, nulla; ad meam modica) de me ſilebo: de te loquar. Si cenſenda nobis atque æſtimanda res ſit, utrùm tandem pluris æſtimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat; an continentiam Fabricii, qui illam pecuniam repudiabat? utrùm, aurum Samnitum, an reſponſum M. Curii? hæreditatem L. Pauli, an liberalitatem Africani, qui ejus hæreditatis Q. Maximo fratri partem ſuam conceſſit. Hæc profectò, quæ ſunt

sunt summarum virtutum, pluris æstimanda sunt, quàm illa, quæ sunt pecuniæ. Quis igitur, si quidem, ut quisque, quod plurimi sit, possideat, ita ditissimus habendus sit, dubitet, quin in virtute divitiæ sint? quoniam nulla possessio, nulla vis auri et argenti, pluris, quàm virtus æstimanda est.

O dii immortales! non intelligunt homines, quàm magnum vectigal sit parsimonia! Venio enim ad sumptuosos: relinquo istum quæstuosum. Capit ille ex suis prædiis sexcenta sestertia: ego centena ex meis: illi aurata tecta in villis, et sola marmorea facienti, et signa, tabulas, supellectilem, et vestem infinitè concupiscenti, non modò ad sumptum ille est fructus, sed etiam ad fænus, exiguus: ex meo tenui vectigali, detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Uter igitur est ditior: cui deest, an cui superat? qui eget, an qui abundat? Cujus possessio quò est major, eò plus requirit ad se tuendam; an quæ suis se viribus sustinet? Sed quid ego de me loquor, qui morum ac temporum vitio aliquantùm etiam ipse fortasse in hujus seculi errore verser? M. Manilius patrum nostrorum memoriâ (ne semper Curios et Luscinios loquamur) pauper tandem fuit. Habuit enim ædiculas in Carinis, et fundum in Labicano. Nos igitur ditiores sumus, qui plura habemus? utinam quidem essemus. Sed non æstimatione censûs, verùm victu atque cultu terminatur pecuniæ modus. Non esse cupidum, pecunia est: non esse emacem, vectigal est. Contentum verò suis rebus esse, maximæ sunt certissimaéque divitiæ.

Etenim

Etenim si isti callidi rerum æstimatores, prata et areas quasdam magno æstimant, quod ei generi possessionum minimè quasi noceri potest; quanti est æstimanda virtus, quæ nec eripi, nec surripi potest unquam; neque naufragio, neque incendio amittitur; nec tempestatum, nec temporum permutatione mutatur? quâ præditi qui sunt, soli sunt divites.

Ex Somnio Scipionis.

Scipio *loquitur*.

CUM in Africam venissem, M. Manilio consuli ad quartam legionem (ut scitis) tribunus militum; nihil mihi potius fuit, quàm ut Masinissam convenirem, regem familiæ nostræ justis de causis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex collacrymavit, aliquantóque post suspexit in cœlum: et Grates, inquit, tibi ago, summe Sol, vobísque, reliqui cœlites, quòd antè quàm ex hac vita migro, conspicio in meo regno, et his tectis P. Cornelium Scipionem, cujus ego nomine ipso recreor: ita nunquam ex animo meo discedit illius optimi atque invictissimi viri memoria.

Deinde ego illum de suo regno: ille me de nostra republica percontatus est: multisque verbis ultro citróque habitis, ille nobis consumptus est dies. Post autem regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus, cùm senex nihil nisi de Africano loqueretur, omniáque ejus non solùm facta, sed etiam dicta meminisset.

Deinde,

Deinde, ut cubitum discessimus, me et fessum de via, et qui ad multam noctem vigilassem, arctior, quàm solebat, somnus complexus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: fit enim ferè, ut cogitationes sermonésque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissimè vigilans solebat cogitare et loqui) Africanus se ostendit illâ formâ, quæ mihi ex imagine ejus, quàm ex ipso, erat notior. Quem ut agnovi, equidem cohorrui.

Sed ille, Ades, inquit, animo, et omitte timorem, Scipio, et quæ dicam, trade memoriæ. Vidésne illam urbem, quæ parere populo Romano coacta per me, renovat pristina bella, nec potest quiescere (ostendebat autem Carthaginem de excelso et pleno stellarum, illustri et claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis penè miles? hanc hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes ex nobis adhuc hereditarium. Cùm autem Carthaginem deleveris, triumphum egeris, censórque fueris, et obieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciam, deligêre iterum absens COS. bellúmque maximum conficies, Numantiam exscindes.

Sed cùm eris curru Capitolium invectus, offendes rempublicam perturbatam consiliis * nepotis mei. Hìc tu Africane, ostendas oportebit patriæ lumen animi, ingenii, consiliique tui. Sed ejus temporis ancipitem video quasi fatorum viam. Nam cùm ætas tua septenos octies solis anfractus reditúsque converterit, duóque hi numeri (quorum

* *Tib. Gracchi.*

uterque

uterque plenus, alter altera de causa, habetur) circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint; in te unum, atque in tuum nomen, se tota convertet civitas: te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur: tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus; ac, ne multa, dictator rempublicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris.

Hic cùm exclamasset Lælius, ingemuissentque cæteri vehementiùs: leniter arridens Scipio, Quæso, inquit, ne me à somno excitetis, et pax sit rebus: audite cætera.

Sed quò sis, Africane, alacrior ad tutandum rempublicam, sic habeto: omnibus, qui patriam conservarint, adjuverint, auxerint, certum esse in cœlo ac definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruantur. Nihil est enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quàm consilia cœtúsque hominum jure sociati, quæ civitates appellantur: harum rectores et conservatores hinc profecti, huc revertuntur.

Hîc ego, etsi eram perterritus, non tam metu mortis, quàm insidiarum à meis, quæsivi tamen, viverétne ipse pater Paulus, et alii, quos nos exstinctos arbitremur. Immò verò, inquit, ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tanquam è carcere, evolaverunt: vestra verò, quæ dicitur vita, mors est. Quin tu aspicias ad te venientem Paulum patrem. Quem ut vidi, equidem vim lacrymarum profudi. Ille autem me amplexus atque osculans, flere prohibebat.

Atque ego ut primùm, fletu represso, loqui posse cœpi; Quæso, inquam, pater sanctissime atque optime, quando hæc est vita (ut Africanum audio dicere) quid moror in terris?

terria? quin huc ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille. Nisi enim Deus is, cujus hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest. Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, qui dicitur terra. Quare et tibi, Publi, et piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis. Nec injussu ejus, à quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est; ne munus humanum assignatum à Deo defugisse videamini. Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, justitiam cole, et pietatem: quæ, cùm sit magna in parentibus, et propinquis, tum in patria maxima est. *Ea vita, via est in cœlum*, et in hunc cœtum eorum, qui jam vixerunt, et corpore laxati, illum incolunt locum, quem vides. Erat autem is splendidissimo candore inter flammas elucens circulus, quem vos, ut à Graiis accepistis, orbem lacteum nuncupatis: ex quo omnia mihi contemplanti, præclara cætera et mirabilia videbantur. Erant autem eæ stellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus: et eæ magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus: ex quibus erat illa minima, quæ ultima cœlo, citima terris, luce lucebat alienâ. Stellarum autem globi terræ magnitudinem facilè vincebant. Jam verò ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri, quo quasi punctum ejus attingimus, pœniteret.

Quam cùm magis intuerer, Quæso, inquit Africanus, quousque humi defixa tua mens erit? Nónne adspicis, quæ in templa veneris? Quæ cùm intuerer stupens, ut me recepi, Quis hic, inquam, quis est, qui complet aures meas, tantus

et tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui impulsu et motu ipsorum orbium conficitur: qui acuta cum gravibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit. Nec enim silentio tanti motus incitari possunt. Hoc sonitu oppletæ aures obsurduerunt: nec est ullus hebetior sensus in vobis. Sicut, ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex altissimis montibus, ea gens, quæ illum locum accolit, propter magnitudinem sonitûs, sensus audiendi caret. Hic verò tantus est totius mundi incitatissima conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint: sicut intueri solem nequitis adversum, ejusque radiis acies vestra sensúsque vincitur.

Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Africanus, Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum contemplari, ac domum: quæ si tibi parva (ut est) ita videtur, hæc cœlestia semper spectato: illa humana contemnito. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam gloriam consequi potes? Vides habitari in terra raris et angustis in locis: et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interjectas: hósque, qui incolunt terram, non modò interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit; sed partim obliquos, partim aversos, partim etiam adversos stare vobis: à quibus expectare gloriam certè nullam posteris. Cernis autem terram eandem, quasi quibusdam redimitam et circundatam cingulis: è quibus duos maximè inter se diversos, et cœli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos, obriguisse pruinâ vides: medium autem illum et maximum solis ardore torreri. Duo sunt habitabiles: quorum, australis

ille,

ille, in quo qui infiftunt, adverfa vobis urgent veftigia, nihil ad veftrum genus. Hic autem alter fubjectus aquiloni, quem incolitis, cerne, quàm vos tenui parte contingat. Omnis enim terra, quæ colitur à vobis, angufta verticibus, lateribus latior, parva quædam infula eft, circumfufa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quod Oceanum appellatis in terris: qui tamen tanto nomine, quàm fit parvus, vides.

Ex his ipfis cultis notífque terris, num aut tuum, aut cujufquam noftrûm nomen, vel Caucafum hunc, quem cernis, tranfcendere potuit, vel illum Gangem tranfnare? quis in reliquis Orientis aut abeuntis folis ultimis, aut aquilonis auftríve partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis, cernis profectò, quantis in anguftiis veftra gloria fe dilatari velit.

Ipfi autem qui de vobis loquuntur, quàm diu loquentur? Quinetiam, fi cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniufcujufque noftrûm à patribus acceptas pofteris prodere, tamen propter eluviones, exuftionéfque terrarum, quas accidere tempore certo neceffe eft, non modò non æternam, fed ne diuturnam quidem gloriam affequi poffumus.

Quid autem intereft, ab iis, qui poftea nafcentur, fermonem fore de te, cùm ab iis nullus fuerit, qui antè nati fint; qui nec pauciores, et certè meliores fuerunt viri? cùm præfertim apud eos ipfos, à quibus nomen noftrum poteft audiri, nemo unius * Magni anni memoriam confequi poffit.

Quo-

* *Homines popülariter Annum tantummodo folis reditu metiuntur: cùm autem ad idem, unde femel profecta funt, cuncta aftra redierint, eandémque,*

Quocirca si reditum in hunc locum desperaveris, in quo omnia sunt magnis et præstantibus viris; quanti tandem est ista hominum gloria, quæ pertinere vix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur altè spectare si voles, atque hanc sedem et æternam domum contueri; neque sermonibus vulgi dederis te, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum: suis te illecebris oportet ipsa virtus trahat ad verum decus. Quid de te alii loquantur, ipsi videant: sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille, et angustiis cingitur iis regionum, quas vides, nec unquam de ullo perennis fuit: et obruitur hominum interitu, et oblivione posteritatis exstinguitur.

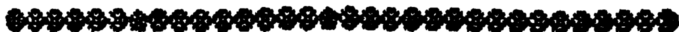
Quæ cùm dixisset, Ego verò, inquam, ô Africane, si quidem bene meritis de patria quasi limes ad cœli aditum patet, quanquam à pueritia vestigiis ingressus patriis et tuis, decori vestro non defui: nunc tamen, tanto præmio proposito, enitar multò vigilantiùs. Et ille, Tu verò enitere, et sic habeto *te* non esse mortalem, sed *corpus* hoc. Nec enim is es, quem forma ista declarat: sed mens cujusque, is est quisque; non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse: si quidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui prævidet, qui tam regit et moderatur, et movet id corpus, cui præpositus est, quàm hunc mundum princeps ille Deus: et ut ipsum mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet.

eandémque totius cæli descriptionem longis intervallis retulerint, tum ille verè vertens Annus appellari potest. Isque annus horum quos vocamus annorum 12854 *complectitur.* Cic.

Hunc

Hunc tu exerce in optimis rebus. Sunt autem hæ optimæ curæ, de salute patriæ: quibus agitatus et exercitatus animus, velociùs in hanc sedem et domum suam pervolabit: ídque ocyùs faciet, si jam tum, cùm erit inclusus in corpore, eminebit foràs, et ea, quæ extrà erunt, contemplans, quàm maximè se à corpore abstrahet. Nam eorum animi, qui se corporis vuluptatibus dediderunt, earúmque se quasi ministros præbuerunt, impulsúque libidinum voluptatibus obedientium, deorum et hominum jura violaverunt; corporibus elapsi circum terram ipsam voluntantur: nec hunc locum, nisi multis exagitati seculis, revertuntur.

Ille discessit: ego somno solutus sum.

Ex

EX LIVIO.

PRÆFATIO.

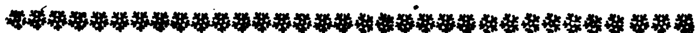
FActurúsne operæ pretium sim, si à primordio urbis res populi Romani perscripserim; nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim. Quippe qui quùm veterem tum vulgatam esse rem videam, dum novi semper scriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos, credunt. Utcunque erit, juvabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi, pro virili parte, et meipsum consuluisse; et, si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum, meo qui nomini officient, me consoler. Res est præterea et immensi operis, ut quæ supra septingentesimum annum repetatur, et quæ ab exiguis profecta initiis, eò creverit, ut jam magnitudine laboret sua: et legentium plerisque, haud dubito, quin primæ origines, proximáque originibus, minus præbitura voluptatis sint, festinantibus ad hæc

hæc nova, quibus jampridem prævalentis populi vires ſeipſæ conficiunt. Ego contrà hoc quoque laboris præmium petam, uti me à conſpectu malorum, quæ noſtra tot per annos vidit ætas, tantiſper certè, dum priſca illa tota mente repeto, avertam; omnis expers curæ, quæ ſcribentis animum, etſi non flectere à vero, ſollicitum tamen efficere poſſit.

Quæ ante conditam condendámve urbem, poëticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum geſtarum monumentis traduntur, ea nec affirmare, nec refellere, in animo eſt. Datur hæc venia antiquitati, ut miſcendo humana divinis, primordia urbium auguſtiora faciat. Et, ſi cui populo licere oportet conſecrare origines ſuas, et ad Deos referre auctores; ea belli gloria eſt populo Romano, ut quum ſuum, conditoriſque ſui parentem Martem potiſſimum ferat; tam et hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc et his ſimilia, utcunque animadverſa aut exiſtimata erunt, haud in magno equidem ponam diſcrimine. Ad illa mihi pro ſe quiſque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibuſque artibus, domi militiaéque, et partum et auctum imperium ſit: Labente deinde paulatim diſciplina, velut deſidentes primo mores ſequatur animo: deinde ut magis magiſque lapſi ſint, tum ire cœperint præcipites; donec ad hæc tempora, quibus nec vitia noſtra, nec remedia pati poſſumus, perventum eſt. Hoc illud eſt præcipue in cognitione rerum ſalubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illuſtri poſita monumento intueri: inde tibi tuaéque reipublicæ quod imitere, capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. Cæterum aut me amor negotii ſuſcepti fallit, aut nulla un-

quam

quam respublica nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam feræ avaritia luxuriáque immigraverint: nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit. Adeo, quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper divitiæ avaritiam, et abundantes voluptates desiderium, per luxum atque libidinem pereundi perdendíque omnia, invexere. Sed querelæ, ne tum quidem gratæ futuræ, quùm forsitan et necessariæ erunt, ab initio certè tantæ ordiundæ rei absint. Cum bonis potiùs ominibus votísque ac precationibus Deorum Dearúmque, si, ut poëtis, nobis quoque mos esset, libentiùs inciperemus, ut orsis tanti operis successus prosperos darent.

HORATIORUM & CURIATIORUM *Certamen.* Lib. I.
U. C. 85.

FORTE in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec ætate nec viribus dispares. Cùm trigeminis agunt reges, ut pro sua quisque patria dimicent ferro. Ibi imperium fore, unde victoria fuerit. Nihil recusatur: tempus et locus convenit. Priùsquam dimicarent, fœdus ictum inter Romanos et Albanos est his legibus, ut cujusque populi cives eo certamine vicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret.

Quùm sui utrosque adhortarentur, *Deos patrios, patriam ac parentes, quicquid civium domi, quicquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus*; feroces et suopte ingenio, et pleni adhortantium vocibus, in medium inter duas

acies procedunt. Consederant utrinque pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis, quam curæ expertes: quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum. Itaque ergo erecti suspensique in minimè gratum spectaculum animo intenduntur. Datur signum. Infestisque armis, velut acies, terni juvenes magnorum exercituum animos gerentes, concurrunt: nec his nec illis periculum suum; publicùm imperium servitiúmque obversatur animo: futuráque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpuere arma, micantésque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit: et neutro inclinata spe, torpebat vox spiritúsque. Consertis deinde manibus, quùm jam non motus tantùm corporum, agitatióque anceps telorum armorúmque, sed vulnera quoque et sanguis spectaculo essent; duo Romani, super alium alius vulneratis tribus Albanis, exspirantes corruerunt. Ad quorum casum quùm conclamâsset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota, nondum tamen cura deseruerat exanimes vice unius, quem tres Curiatii circùmsteterant. Fortè is integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversus singulos ferox. Ergo, ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam, ita ratus secuturos, ut quemque vulnere affectum corpus sineret. Jam aliquantum spatii ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat, quùm respiciens videt magnis intervallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse. In eum magno impetu redit. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, ut opem ferant fratri, jam Horatius cæso hoste victor secundam pugnam petebat. Tum clamore, qualis ex insperato faventium solet, Romani

adjuvant

adjuvant militem suum: et ille defungi prælio festinat. Priùs itaque quàm alter, qui nec procul aberat, consequi posset, et alterum Curiatium conficit. Jamque æquato Marte singuli supererant; sed nec spe nec viribus pares. Alterum intactum ferro corpus et geminata victoria ferocem in certamen tertium dabant: alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victúsque fratrum ante se strage, victori objicitur hosti. Nec illud prælium fuit. Romanus exultans, *Duos*, inquit, *fratrum Manibus dedi: tertium, caussæ belli hujusce, ut Romanus Albano imperet, dabo.* Male sustinenti arma, gladium supernè jugulo defigit: jacentem spoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt: eo majore cum gaudio, quo prope metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis vertuntur, quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulcra extant, quo quisque loco cecidit. Duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana Romam versus; sed distantia locis, ut et pugnatum est.

Exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, tergemina spolia præ se gerens: cui soror virgo, quæ desponsa uni ex Cruiatiis fuerat, obvia ante portam Capenam fuit: cognitóq; super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, solvit crines, et flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Movet feroci juveni animum comploratio sororis, in victoria sua, tantóque gaudio publico. Stricto itaque gladio, simul verbis increpans, transfigit puellam, *Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum*, inquit, *oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriæ. Sic eat, quæcumque Romana lugebit hostem.* Atrox visum id facinus Patribus plebíque: sed recens meritum

Curiatiis

facto obstabat Tamen raptus in jus ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratíque ad vulgus judicii, aut, secundùm judicium, supplicii auctor esset; concilio populi advocato, *Duumviros*, inquit, * *qui Horatio perduellionem judicent secundùm legem, facio.* Lex horrendi carminis erat: *Duumviri perduellionem judicent. Si à Duumviris provocarit, provocatione certato: si vincent, caput obnubito: infelici arbori reste suspendito: verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium.* Hac lege Duumviri creati, qui se absolvere non rebantur ea lege † ne innoxium quidem posse, quùm condemnassent, tum alter ex his, *P. Horati, tibi perduellionem judico,* inquit: *I lictor, colliga manus.* Accesserat lictor, injiciebátque laqueum. Tum Horatius, auctore Tullo, clemente legis interprete, *Provoco*, inquit. Ita de provocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo judicio, maximè P. Horatio patre proclamente, se filiam jure cæsam judicare. Ni ita esset, ‡ patrio jure in filium animadversurum fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paulò antè cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. Inter hæc senex, juvenem amplexus, spolia Curiatiorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, ostentans, *Hunccine*, aiebat, *quem modò decoratum ovantémque victoria incedentem vidistis, Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera et cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possint. I, lictor, colliga*

* i. e. *Qui sententiam ferant in Horatium, tanquam perduellionis manifestum: non qui judicent, an perduellis sit.* Crevier.

† i. e. *Ne si justa quidem ipsi causa fuisse videretur occidendæ sororis.* Idem.

‡ *Ex lege Romuli jus vitæ necísque patri in liberos erat.* Idem.

manus.

manus, quæ paulo ante armatæ imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris urbis bujus. Arbori infelici suspende; verbera vel intra pomœrium, modò inter illa pila, et spolia hostium: vel extra pomœrium, modò intra sepulchra Curiatiorum. Quo enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum à tanta fœditate supplicii vindicent? Non tulit populus nec patris lacrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolvêruntque admiratione magis virtutis, quam jure caussæ.

ALBÆ *Excidium.* Lib. I. *U. C.* 87.

INTER hæc jam præmissi Albani erant equites, qui multitudinem traducerent Romam. Legiones deinde ductæ ad diruendam urbem. Quæ, ubi intravere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pavor, qualis captarum esse urbium solet, quùm effractis portis, stratisve ariete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis, et cursus per urbem armatorum omnia ferro flammâque miscet: sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantésque alii alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, ultimum illas visuri, pervagarentur. Ut verò jam equitum clamor exire jubentium instabat, jam fragor tectorum, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur; pulvísque ex distantibus locis ortus, velut nube inducta omnia impleverat; raptim quibus quisque

quisque poterat elatis, quùm larem ac penates, tectáque in quibus natus quisque educatúsque esset, relinquentes exirent; jam continens agmen migrantium impleverat vias: et conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lacrymas. Vocésque etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipuè, quùm obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac velut captos relinquerent Deos. Egressis urbem Albanis, Romanus passim publica privatáque omnia tecta adæquat solo, unáque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. Templis tamen Deûm (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est.

GABII à TARQUINIO *fraude ac dolo capti.* Lib. I.
Circiter U. C. 230.

EXCEPIT deinde Tarquinium lentius spe bellum, quo Gabios propinquam urbem nequicquam vi adortus, quum obsidendi quoque urbem spes pulso à mœnibus adempta esset, prostremo, minimè arte Romana, fraude ac dolo aggressus est. Nam quum, velut posito bello, urbanis operibus intentum se esse simularet; Sextus filius ejus, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sævitiam intolerabilem conquerens; *Jam ab alienis in suos vertisse superbiam: et liberorum quoque eum frequentiæ tædere, ut quam in curia solitudinem fecerit, domi quoque faciat: ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat. Se quidem inter*

inter tela ac gladios patris elapsum, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinii credidisse. Nam, ne errarent, manere his bellum, quod positum simuletur: et per occasionem eum incautos invasurum. Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium: pulsúmque se inde, Volscos et Æquos, et Hernicos petiturum: donec ad eos perveniat, qui à patrum crudelibus atque impiis suppliciis tegere liberos sciant. Fositan etiam ardoris aliquid ad bellum armáque se adversùs superbissimum regem ac ferocissimum populum inventurum. Quùm, si nihil morarentur, infensus irâ porrò inde abiturus videretur; benignè ab Gabinis excipitur. Vetant mirari, si qualis in cives, qualis in socios, talis ad utimum in liberos esset. In seipsum postremò sæviturum, si alia desint. Sibi verò gratum adventum ejus esse: futurúmque credere brevi, ut illo adjuvante, ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur.

Inde in consilia publica adhiberi. Ubi quùm de aliis rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent; ipse identidem belli auctor esse, in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quod utriusque populi vires nôsset, scirétque invisam profectò superbiam regiam civibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita quùm sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis juvenum prædatum atque in expeditiones iret, et dictis factísque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides; dux ad ultimum belli legitur. Ibi quùm, inscia multitudine quid ageretur, prœlia parva inter Romam Gabiósque fierent, quibus plerumque Gabina res superior esset, tum certatim summi infimíque Gabinorum Sex. Tarquinium

quinium dono Deûm sibi missum ducem credere. Apud milites verò, obeundo pericula ac labores, pariter prædam munificè largiendo, tanta caritate esse, ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quam filius Gabiis esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat; tum è suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet? quandoquidem, ut omnia unus Gabiis posset, ei Dii dedissent. Huic nuncio, quia credo dubiæ fidei videbatur, nihil voce responsum est. Rex velut deliberabundus, in hortum ædium transit, sequente nuncio filii: ibi inambulans tacitus, summa papaverum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando exspectandóque responsum nuncius fessus, ut re imperfecta, redit Gabios: quæ dixerit ipse, quaéque viderit, refert: *seu irâ, seu odio, seu superbiâ insitâ ingenio, nullam eum vocem emisisse.* Sexto ubi quid vellet parens, quídve præciperet tacitis ambagibus, patuit; primores civitatis, criminando alios apud populum, alios suâ ipsos invidiâ opportunos interemit. Multi palam; quidam, in quibus minùs speciosa criminatio erat futura, clam interfecti. Patuit quibusdam volentibus fuga, aut in exilium acti sunt, absentiúmque bona juxta atque interemptorum divisa fuere. Largitionis inde prædaéque et privati dulcedine commodi, sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilióque Gabina res, regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur.

LUCRETIA

LUCRETIA *per vim ſtuprata, unde* TARQUINII *Româ expulſi.* Lib. I. *U. C.* 245.

ARDEAM Rutuli habebant, gens, ut in eâ regione atque in eâ ætate, divitiis præpollens. Eaque ipſa cauſſa belli fuit, quod rex Romanus tum ipſe ditari, exhauſtus magnificentiâ publicorum operum, tum prædâ delinire popularium animos ſtudebat. Tentata res eſt, ſi primo impetu capi Ardea poſſit. Ubi id parum proceſſit, obſidione munitionibúſque cœpti premi hoſtes. In iis ſtativis, ut ſit longo magis quàm acri bello, ſatis liberi commeatus erant: primoribus tamen magis, quàm militibus. Regii quidem juvenes interdum otium conviviis comeſſationibúſque inter ſe terebant. Fortè potantibus his apud Sextum Tarquinium ubi et Collatinus cœnabat Tarquinius, Egerii filius, incidit de uxoribus mentio: ſuam quiſque laudare miris modis. Inde certamine accenſo, Collatinus negat *verbis opus eſſe; paucis id quidem horis poſſe ſciri, quantum cæteris præſtet Lucretia ſua. Quin, ſi vigor juventæ ineſt, conſcendimus equos, inviſimúſque præſentes noſtrarum ingenia? Id cuique ſpectatiſſimum ſit, quod nec opinato viri adventu occurrerit oculis.* Incaluerunt vino. * *Age ſanè.* Omnes citatis equis advolant Romam. Quò quùm primis ſe intendentibus tenebris perveniſſent, pergunt inde Collatiam: ubi Lucretiam, haudquaquam ut regias nurus, quas in convivio luxúque cum æqualibus viderant tempus terentes, ſed nocte ſera deditam

* *Verba Tarquiniorum aſſentientium dictis Collatini.*

lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inveniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit, adveniens vir Tarquiniique excepti benignè. Victor maritus comiter invitat regios juvenes. Ibi Sextum Tarquinium mala libido Lucretiæ per vim stuprandæ capit. Tum forma; tum spectata castitas incitat. Et tum quidem ab nocturno juvenili ludo in castra redeunt.

Paucis interjectis diebus, Sextus Tarquinius, inscio Collatino, cum comite uno, Collatiam venit. Ubi exceptus benignè ab ignaris consilii, quùm post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset; amore ardens, postquam satis omnia tuta circa, sopitisque omnes videbantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam venit, sinistrâque manu mulieris pectore oppresso, *Tace Lucretia*, inquit, *Sextus Tarquinius sum: ferrum in manu est: moriere, si emiseris vocem.* Quùm pavida è somno mulier, nullam opem prope mortem imminentem viderit; tum Tarquinius fateri amorem, orare, miscere precibus minas, versare in omnes partes muliebrem animum. Ubi obstinatam videbat, et ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus; Cum mortua jugulatum servum nudum positurum ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore quùm vicisset obstinatam pudicitiam velut victrix libido, profectúsque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset; Lucretia mœsta tanto malo nuncium Romam eundem ad patrem, Ardeámque ad virum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis veniant: *ita facto maturatóque opus esse: rem atrocem incidisse.* Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Junio Bruto venit; cum quo fortè Romam rediens, ab

nuncio

nuncio uxoris erat conventus. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inveniunt. Adventu suorum lacrymæ obortæ. Quærentíque viro: *Satin salvæ? minime*, inquit: *quid enim salvi est mulieri amissa pudicitia? Vestigia viri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo. Cæterum corpus est tantum violatum, animus insons. Mors testis erit. Sed date dextras fidémque, haud impunè adultero fore. Sextus est Tarquinius, qui hostis pro hospite priore nocte vi armatus mihi, sibíque, si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium.* Dant ordine omnes fidem: consolantur ægram animi, advertendo noxam ab coacta in auctorem delicti. Mentem peccare, non corpus: et unde consilium abfuerit, culpam abesse. *Vos*, inquit, *videritis, quid illi debeatur: ego me, etsi peccato absolvo, supplicio non libero, nec ulla deinde impudica Lucretiæ exemplo vivet.* Cultrum, quem sub veste abditum habebat, eum in corde defigit: prolapsáque in vulnus, moribunda cecidit. Conclamant vir patérque.

Brutus, illis luctu occupatis, cultrum ex vulnere Lucretiæ extractum, manantem cruore præ se tenens, *Per hunc*, inquit, *castissimum ante regiam injuriam sanguinem juro, vósque Dii, testes facio, me L. Tarquinium Superbum, cum scelerata conjuge, et omni liberorum stirpe, ferro, igni, quacunque dehinc vi possim, exsecuturum: nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum.* Cultrum deinde Collatino tradit; inde Lucretio ac Valerio, stupentibus miraculo rei, unde novum in Bruti pectore ingenium. Ut præceptum erat, jurant: totíque ab luctu versi in iram, Brutum jam inde ad expugnandum regnum vocantem sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus, in forum deferunt, conciéntque miraculo,

ut ſit, rei novæ atque indignitate homines; pro ſe quiſque ſcelus regium ac vim queruntur. Movet tum patris mœſtitia, tum Brutus, caſtigator lacrymarum atque inertium querelarum, auctorque, quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi adverſus hoſtilia auſos. Ferociſſimus quiſque juvenum cum armis voluntarius adeſt. Sequitur et cætera juventus. Inde pari præſidio relicto Collatiæ ad portas, cuſtodibúſque datis, nequis eum motum regibus nunciaret; cæteri armati duce Bruto Romam profecti. Ubi eò ventum eſt, quacunque incedit armata multitudo, pavorem ac tumultum facit. Rurſus ubi anteire primores civitatis vident, quicquid ſit, haud temere eſſe rentur. Nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit, quam Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur. Quo ſimul ventum eſt, preco ad tribunum Celerum, (in quo tum magiſtratu fortè Brutus erat) populum advocavit. Ibi oratio habita, nequaquam ejus pectóris ingeniíque, quod ſimulatum ad eam diem fuerat, de vi ac libidine Sexti Tarquinii, de ſtupro infando Lucretiæ et miſerabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ cauſa mortis indignior ac miſerabilior eſſet. Addita ſuperbia ipſius regis, miſeriæque et labores plebis. Indigna Servii Tullii regis memorata cædes, et invecta corpori patris nefando vehiculo filia: invocatique ultores parentum Dii. His atrocioribúſque, credo, aliis, quæ preſens rerum indignitas haudquaquam relatu ſcriptoribus facilia ſubjicit, memoratis, incenſam multitudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret, exuléſque eſſe juberet L. Tarquinium cum conjuge ac liberis. Ipſe junioribus, qui ultro nomina dabant, lectis armatíſque,

armatisque, ad concitandum inde adversus regem exercitum Ardeam in castra est profectus; imperium in urbe Lucretio, præfecto urbis jam ante ab rege instituto, relinquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quacunque incedebat, invocantibúsque parentum furias viris mulieribúsque.

Harum rerum nunciis in castra perlatis; quùm re nova trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus (senserat enim adventum) ne obvius fieret; eodémque fere tempore diversis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam, venerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliúmque indictum: liberatorem urbis, læta castra accepere.

HOR. COCLITIS et C. MUCII SCÆVOLÆ *fortitudo*. Lib. II. *U. C.* 246.

JAM Tarquinii ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. Ibi miscendo consilium precésque, nunc orabant, ne se oriundos ex Etruscis, ejusdem sanguinis nominísque, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, *Ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. Satis libertatem ipsam habere dulcedinis. Nisi quantâ vi civitates eam expetant, tantâ regna reges defendant, æquari summa infimis. Nihil excelsum, nihil quod supra cætera emineat, in civitatibus fore. Adesse finem regnis, rei inter Deos hominésque pulcherrimæ*

Porsena

Porsena tum regem esse Romæ, tum Etruscæ gentis regem, amplum Tuscis ratus, Romam infesto exercitu venit. Non unquam aliàs antè tantus terror senatum invasit. Adeò valida res tum Clusina erat, magnúmque Porsenæ nomen. Nec hostes modò timebant, sed suosmet ipsi cives, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in urbem regibus, vel cum servitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data. Atque hæc indulgentia Patrum, asperis postmodum rebus, in obsidione ac fame, adeò concordem civitatem tenuit, ut regium nomen non summi magis, quàm infimi, horrerent: nec quisquam unus malis artibus postea tam popularis esset, quàm tum bene imperando universus senatus fuit.

Quùm hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris demigrant: urbem ipsam sepiunt præsidiis: alia muris, alia Tiberi objecto videbantur tuta. Pons sublicius iter penè hostibus dedit, ni unus vir fuisset, Horatius Cocles: id munimentum illo die fortuna urbis Romanæ habuit: qui positus fortè in statione pontis, quùm captum repentino impetu Janiculum, atque inde citatos decurrere hostes vidisset, trepidámque turbam suorum arma ordinésque relinquere, reprehensans singulos, obsistens, obtestánsque Deûm et hominum fidem testabatur: *nequicquam deserto præsidio eos fugere. Si transitum pontem à tergo reliquissent, jam plus hostium in Palatio Capitolióque, quàm in Janiculo fore. Itaque monere, præcipere, ut pontem ferro, igni, quacunque vi possent, interrumpant. Se impetum hostium, quantùm corpore uno posset obsisti, excepturum.* Vadit inde in primum aditum pontis: insignísque inter conspecta cedentium pugnæ terga,

terga, obversis cominus ad ineundum prælium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes. Duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Lartium ac T. Herminium, ambos claros genere factisque. Cum his primam periculi procellam, et quod tumultuosissimum pugnæ erat, parumper sustinuit. Deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis relicta, revocantibus qui rescindebant, cedere in tutum coëgit. Circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruscorum, nunc singulos provocare, nunc increpare omnes, *Servitia regum superborum, suæ libertatis immemores, alienam oppugnatum venire.* Cunctati aliquamdiu sunt, dum alius alium, ut prælium incipiant, circumspectant. Pudor deinde commovit aciem, et clamore sublato undique in unum hostem tela conjiciunt. Quæ quùm in objecto cuncta scuto hæsissent, neque ille minùs obstinatus ingenti pontem obtineret gradu; jam impetu conabantur detrudere virum. Quùm simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pavore subito impetum sustinuit. Tum Cocles, *Tiberine pater*, inquit, *te sancte precor, hæc arma et hunc militem propitio flumine accipias.* Ita sic armatus in Tiberim desiluit: multisque superincidentibus telis incolumis ad suos tranavit; rem ausus plus famæ habituram ad posteros, quàm fidei. Grata erga tantam virtutem civitas fuit: statua in comitio posita; agri quantum uno die circumaravit, datum. Privata quoque inter publicos honores studia eminebant. Nam in magna inopia pro domesticis copiis unusquisque ei aliquid, fraudans se ipse victu suo, contulit.

Porſena primo conatu repulſus, conſiliis ab oppugnanda urbe ad obſidendam verſis, præſidio in Janiculo locato, ipſe in plano ripiſque Tiberis castra poſuit: navibus undique accitis, et ad cuſtodiam, ne quid Romam frumenti ſubvehi ſineret; et ut prædatum milites trans flumen per occaſiones aliis atque aliis locis trajiceret. Breviſque adeò infeſtum omnem Romanum agrum reddidit, ut non cætera ſolùm ex agris, ſed pecus quoque omne in urbem compelleretur, neque quiſquam extra portas propellere auderet.

Sedendo expugnaturum ſe urbem, ſpem Porſena habebat: quùm C. Mucius adoleſcens nobilis, cui indignum videbatur, populum Romanum ſervientem, quùm ſub regibus eſſet, nullo bello, nec ab hoſtibus ullis obſeſſum eſſe; liberum eundem populum ab iiſdem Etruſcis obſideri, quorum ſæpe exercitus fuderit: itaque magno audaciſque aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus, primò ſua ſponte penetrare in hoſtium caſtra conſtituit: dein metuens, ne, ſi conſulum injuſſu at ignaris omnibus iret, fortè deprehenſus à cuſtodibus Romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis * crimen affirmante, ſenatum adiit: *Tranſire Tiberim*, inquit, *Patres, et intrare, ſi poſſim, caſtra hoſtium volo: non prædo, nec populationum invicem ultor. Majus, ſi Dii juvant, in animo eſt facinus.* Approbant Patres. Abdito intra veſtem ferro proficiſcitur. Ubi eò venit, in confertiſſima turba prope regium tribunal conſiſtit. Ibi quùm ſtipendium fortè militibus daretur, et ſcriba cum rege ſedens pari ferè ornatu multa ageret, eum milites vulgò adirent à

* *Talem criminationem probabilem faciente.*

timens

timens fcifcitari uter Porfena effet, ne ignorando regem femetipfe aperiret quis effet, quò temere traxit fortuna facinus, fcribam pro rege obtruncat. Vadentem inde, qua per trepidam turbam cruento mucrone fibi ipfe fecerat viam, quùm concurfu ad clamorem facto, comprehenfum regi fatellites retraxiffent, antè tribunal regis deftitutus, tum quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quàm metuens: *Romanus fum*, inquit, *civis: C. Mucium vocant. Hoftis hoftem occidere volui. Nec ad mortem minus animi eft, quàm fuit ad cædem. Et facere et pati fortia, Romanum eft. Nec unus in te ego hos animos geffi: longus poft me ordo eft idem petentium decus. Proinde in hoc difcrimen, fi juvat, accingere, ut in fingulás horas capite dimices tuo: ferrum hoftémque in veftibulo habeas regiæ. Hoc tibi juventus Romana indicimus bellum. Nullam aciem, nullum prælium timueris. Uni tibi, et cum fingulis res erit.* Quùm Rex, fimul irâ infenfus, periculóque conterritus, circumdari ignes minitabundus juberet, nifi exprômeret properè, quas infidiarum fibi minas per ambages jaceret: *En tibi*, inquit, *ut fentias quàm vile corpus fit iis qui magnam gloriam vident:* dextrámque accenfo ad facrificium foculo injicit. Quam quùm velut alienato ab fenfu torreret animo; prope attonitus miraculo Rex, quùm ab fede fua profiluiffet, amoveríque ab altaribus juvenem juffiffet: *Tu vero abi*, inquit, *in te magis quàm in me hoftilia aufus. Juberem macte virtute effe, fi pro meâ patriâ ifta virtus ftaret. Nunc jure belli liberum te, intactum, inviolatúmque hinc dimitto.* Tum Mucius, quafi remunerans meritum, *Quandoquidem*, inquit, *eft apud te virtuti honos, ut beneficio tuleris à me, quod minis nequifti; trecenti conjuravimus principes juventutis Romanæ, ut in*

te hac via grassaremur. Mea prima sors fuit. Cæteri, ut cuique cecideret primo, quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisque tempore aderunt.

Mulierum legatio ad CORIOLANUM *patriæ suæ arma inferentem.* Lib. II. *U. C.* 266.

SP. Nautius jam, et Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliáque, in quibus stationes vigiliásque esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primùm seditioso clamore conterruit. Deinde vocare senatum, referre de legatis ad C. Marcium mittendis coëgit. Acceperunt relationem Patres, postquam apparuit labare plebis animos; missique de pace ad Marcium oratores, atrox responsum retulerunt: *Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si præda belli per otium frui velint, memorem se et civium injuriæ, et hospitum beneficii, adnisurum, ut appareat, exilio sibi irritatos, non fractos, animos esse.* Iterum deinde iidem missi, non recipiuntur in castra. Sacerdotes quoque suis insignibus velatos isse supplices ad castra hostium, traditum est; et nihilo magis quàm legatos flexisse animum

Tum matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volumniámque uxorem frequentes coëunt. Id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum invenio. Pervicere certè, ut et Veturia magno natu mulier, et Volumnia, duos parvos ex Marcio ferens filios secum, in castra hostium irent: et quam

quam armis viri defendere urbem non possent, mulieres precibus lacrymisque defenderent. Ubi ad castra ventum est, nunciatúmque Coriolano, adesse ingens mulierum agmen, in primo, ut qui nec publica majestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animóque religione motus esset, multo obstinatior adversus lacrymas muliebres erat. Dein familiarium quidam qui insignem mœstitia, inter cæteras cognôverat Veturiam inter nurum nepotésque stantem, *Nisi me frustrantur*, inquit, *oculi*, *mater tibi conjúxque et liberi adsunt*. Coriolanus prope ut amens, consternatus, ab sede sua quùm ferret matri obviæ complexum; mulier in iram ex precibus versa, *Sine, priusquam complexum accipio, sciam*, inquit, *ad hostem, an ad filium venerim: captiva, materne in castris tuis sim? In hoc me longa vita, et infelix senecta traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem? Potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atque aluit? Non tibi, quamvis infesto animo et minaci perveneras, ingredienti fines, ira cecidit? non quùm in conspectu Roma fuit, succurit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt, mater, conjux, liberíque? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur. Nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem.* * *Sed ego nihil jam pati, nec tibi turpius quàm mihi miserius possum: nec, ut sim miserrima, diu futura sum. De his videris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa servitus manet.* Uxor deinde ac liberi amplexi: Fletúsque ab omni turba mulierum ortus, et comploratio sui patriæque, frêgere tandem virum. Complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab urbe castra movit.

* *Sed ego nec quidquam jam pati possum, quod non magis turpe tibi sit, quam miserum mihi; nec, etiamsi sim miserrima*, &c.

Appius et Virginia. Lib. III. U. C. 305.

SEQUITUR aliud in urbe nefas ab libidine ortum, haud minùs fœdo eventu, quàm quòd per ftuprum cædémque Lucretiæ urbe regnóque Tarquinios expulerat: ut non finis folùm idem Decemviris, qui Regibus, fed cauffa etiam eadem imperii amittendi effet. Ap. Claudium virginis plebeiæ ftuprandæ libido cepit. Pater virginis L. Virginius, * honeftum ordinem in Algido ducebat, vir exempli recti domi militiaéque. Perinde uxor inftituta fuerat, liberíque inftituebantur. Defponderat filiam L. Icilio tribunitio, viro acri, et pro cauffa plebis expertæ virtutis. Hanc virginem adultam, formâ excellentem, Appius amore ardens, pretio ac fpe pellicere adortus; poftquam omnia pudore fepta animadverterat, ad crudelem fuperbámque vim animum convertit. M. Claudio clienti negotium dedit, † ut virginem in fervitutem afféreret; neque cederet fecundùm libertatem poftulantibus vindicias: quòd pater puellæ abeffet, locum injuriæ effe ratus. Virgini venienti in forum (ibi namque in tabernis literarum ludi erant) minifter Decemviri libidinis manum injecit; *fervâ fuâ natam* (fervámque appellens) *effe*: fequíque fe jubebat; cunctantem vi abftracturum.

* *Centuriæ militum præerat.*

† *Ut poftularet Virginem fibi addici, tanquam fervam fuam: neque cederet iis qui poftulaturi effent, ut, lite pendente, Virginia in poffeffione libertatis maneret,* Vindiciarum *nomine intelligitur momentanea poffeffio rei controverfæ, donec de ipsâ rei proprietate decretorio judicio ftatuatur.* Crevier.

ſtracturum. Pavida puella ſtupente, ad clamorem nutricis, fidem Quiritium implorantis, fit concurſus. Virginii patris ſponſique Icilii populare nomen celebratur. Notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Jam à vi tuta erat; quùm aſſertor, nihil opus eſſe multitudine concitata ait, ſe jure graſſari, non vi. Vocat puellam in jus; auctoribus qui aderant, ut ſequeretur, ad tribunal Appii perventum eſt. Notam judici fabulam petitor, quippe apud ipſum auctorem argumenti, peragit, puellam domi ſuæ natam, furtóque inde in domum Virginii tranſlatam, ſuppoſitam eſſe. Id ſe indicio compertum afférre: probaturúmque vel ipſo Virginio judice, ad quem major pars injuriæ ejus pertineat. Interim dominum ſequi ancillam, æquum eſſe. Advocati puellæ, quùm Virginium reipublicæ cauſsâ dixiſſent abeſſe, biduo affuturum, ſi nunciatum ei ſit; iniquum eſſe abſentem de liberis dimicare; poſtulant, ut rem integram in patris adventum differat; lege ab ipſo lata vindicias det ſecundùm libertatem. Neu patiatur virginem adultam, famæ priùs, quàm libertatis periculum adire.

Appius decreto præfatus, *quàm libertati faverit, eam ipſam legem declarare, quam Virginii amici poſtulationi ſuæ prætendant. Ceterum ita in ea firmum libertati fore præſidium, ſi nec cauſſis, nec perſonis variet. In his enim quæ aſſerantur in libertatem, quia quivis lege agere poſſit,* * *id juris eſſe: in eâ, quæ in patris manu ſit, neminem eſſe alium, cui dominus poſſeſſione cedat. Placere itaque patrem arceſſi. Interea juris ſui jacturam aſſertorem non facere, quin ducat puellam, ſiſtendámque in adventum*

* *Hoc jus ſervari, nempe ut vindiciæ dentur ſecundùm libertatem.* Idem.

ventum ejus, qui pater dicatur, promittat. Adversus injuriam decreti quùm multi magis fremerent quàm quisquam unus recusare auderet; P. Numitorius, puellæ avunculus, et sponsus Icilius, interveniunt. Datâque inter turbam viâ, quùm multitudo Icilii maxime interventu resisti posse Appio crederet, lictor *decrêsse* ait: vociferantémque Icilium summovet. Placidum quoque ingenium tam atrox injuria accendisset. *Ferro hinc tibi summovendus sum, Appi,* inquit, *ut tacitum feras, quod celari vis. Virginem ego hanc sum ducturus, nuptam pudicámque habiturus. Proinde omnes collegarum quoque lictores convoca, expediri virgas et secures jube: non manebit extra domum patris sponsa Icilii. Non, si tribunitium auxilium et provocationem plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ, ademistis, ideo in liberos quoque nostros conjugésque regnum vestræ libidini datum est. Sævite in tergum et in cervices nostras: pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis afferetur, ego præsentium Quiritium pro sponsa, Virginius militum pro unica filia, omnes Deorum hominúmque implorabimus fidem. Neque tu istud unquam decretum sine cæde nostra referes. Postulo, Appi, etiam atque etiam consideres quò progrediare. Virginius viderit de filia, ubi venerit, quid agat. Hoc tantùm sciat, sibi, si hujus vindiciis cesserit, conditionem filiæ quærendam esse. Me vindicantem sponsam in libertatem, vita citius deseret, quam fides.*

Concitata multitudo erat certaménque instare videbatur. Lictores Icilium circumsteterant: nec ultra minas tamen processum est. Quùm Appius, *Non Virginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, et tribunatum etiam nunc spirantem, locum seditionis quærere* diceret; *non præbiturum se illi*

eo die materiam: sed ut jam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti et patrio nomini et libertati datum, jus eo die se non dicturum, neque decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, ut decederet jure suo, vindicaríque puellam in posterum diem pateretur. Quod nisi pater postero die affuisset, denunciare se Icilio similibúsque Icilii, neque legi suæ latorem, neque decemviro constantiam defore. Nec se utique collegarum lictores convocaturum ad coërcendos seditionis auctores: contentum se suis lictoribus fore. Quùm dilatum tempus injuriæ esset, secessissèntque advocati puellæ, placuit omnium primùm fratrem Icilii, filiúmque Numitorii, impigros juvenes, pergere inde rectà ad portam: et quantùm accelerari posset, Virginium acciri è castris. In eo verti puellæ salutem, si postero die vindex injuriæ ad tempus præsto esset. Jussi pergunt, citatísque equis nuncium ad patrem perferunt. Quùm instaret assertor puellæ, ut vindicaret, sponsorésque daret; atque id ipsum agi diceret Icilius, sedulò tempus terens, dum præciperent iter nuncii missi in castra, manus tollere undique multitudo, et se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere. Atque ille lacrymabundus, *Gratum est*, inquit; *crastina die vestra opera utar. Sponsorum nunc satis est.* Ita vindicatur Virginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus, ne ejus rei causa sedisse videretur; postquam omissis rebus aliis, præ cura unius, nemo adibat, domum se recepit: collegisque in castra scribit, *ne Virginio commeatum dent, atque etiam in custodia habeant.* Improbum consilium serum, ut debuit, fuit: et jam commeatu sumpto profectus Virginius prima vigilia erat, quùm postero die manè de retinendo eo nequicquam literæ redduntur.

At

At in urbe, prima luce, quùm civitas in foro exſpectatione erecta ſtaret; Virginius ſordidatus, filiam ſuam obſoleta veſte comitantibus aliquot matronis, cum ingenti advocatione in forum deducit. Circumire ibi et prenſare homines cœpit: et non orare ſolùm precariam opem, ſed pro debita petere. *Se pro liberis eorum ac conjugibus quotidie in acie ſtare: nec alium virum eſſe, cujus ſtrenuè ac ferociter facta in bello plura memorari poſſent. Quid prodeſſe, ſi incolumi urbe, quæ captâ ultima timeantur, liberis ſuis ſint patienda?* Hæc prope concionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio jactabantur. Comitatus muliebris plus tacito fletu, quàm ulla vox movebat. Adverſus quæ omnia obſtinato animo Appius (tanta vis amentiæ veriùs quàm amoris mentem turbaverat) in tribunal aſcendit: et ultro querente pauca petitore, *quod jus ſibi pridie* * *per ambitionem dictum non eſſet*; priuſquam aut ille poſtulatum perageret, aut Virginio reſpondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto ſermonem prætenderit, forſan aliquem verum auctores antiqui tradiderint. Quia nuſquam ullum in tanta fœditate decreti veriſimilem invenio; id quod conſtat, nudum videtur proponendum. Decrêſſe vindicias ſecundùm ſervitutem. Primò ſtupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit. Silentium inde aliquamdiu tenuit. Deinde quùm M. Claudius circumſtantibus matronis iret ad prehendendam virginem, lamentabiliſque eum mulierum comploratio excepiſſet; Virginius intentans in Appium manus, *Icilio,* inquit, *Appi, non tibi filiam deſpondi: et ad nuptias, non ad*

* *Captandæ apud vulgus gratiæ causâ.*

ſtuprum

stuprum educavi. Placet pecudum ferarúmque ritu promiscuè in concubitus ruere? Passurine hæc isti sint, nescio. Non spero esse passuros illos, qui arma habent. Quùm repelleretur assertor virginis à globo mulierum circumstantiúmque advocatorum, silentium factum per præconem.

Decemvir, alienato ad libidinem animo, negat *ex hesterno tantum convicio Icilii violentiáque Virginii, cujus testem populum Romanum habeat, sed certis quoque indiciis compertum se habere, nocte tota cœtus in urbe factos esse ad movendam seditionem. Itaque se haud inscium ejus dimicationis, cum armatis descendisse: non ut quemquam quietum violaret, sed ut turbantes civitatis otium, pro majestate imperii coërceret. Proinde quièsse erit melius. I,* inquit, *lictor, summove turbam; et da viam domino ad prehendendum mancipium.* Quùm hæc intonuisset plenus iræ, multitudo ipsa se sua sponte dimovit, desertáque præda injuriæ puella stabat. Tum Virginius, ubi nihil usquam auxilii vidit, *Quæso,* inquit, *Appi, primùm ignosce patrio dolori, si quid inclementius in te sum invectus: deinde sinas hìc coram virgine nutricem percontari quid hoc rei sit. Ut si falsò pater dictus sum, æquiore hinc animo discedam.* Data venia, seducit filiam ac nutricem prope Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc Novis est nomen. Atque ibi lanio cultro arrepto, *Hoc te uno, quo possum,* ait, *modo, filia, in libertatem vindico.* Pectus deinde puellæ transfigit: respectánsque ad tribunal, *Te,* inquit, *Appi, tuúmque caput sanguine hoc consecro.* Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius, comprehendi Virginium jubet. Ille ferro, quacunque ibat, viam facere: donec multitudine etiam prosequentium tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriúsque exsangue corpus sublatum ostentant populo; scelus Appii, puellæ infelicem

formam, necessitatem patris deplorant. Sequentes clamitant matronæ, *Eamne liberorum procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia esse?* cæteráque quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subjicit. Virorum et maxime Icilii vox tota, tribuniciæ potestatis ac provocationis ad populum ereptæ, publicarúmque indignationum, erat.

Clades CAUDINA Lib. IX. *U. C.* 433.

SAMNITES imperatorem Caium Pontium Herennii filium habuerunt, patre longè prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem ducémque. Is, exercitu educto, circa Caudium castra, quàm potest occultissimè locat: inde ad Calatiam, ubi jam consules Romanos castráque esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit, pecoráque diversos alium alibi haud procul Romanis pascere jubet præsidiis: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet, legiones Samnitium in Apulia esse: Luceriam omnibus copiis circumsedere: nec procul abesse, quin vi capiant. Jam is etiam rumor antè de industria vulgatus venerat ad Romanos: sed fidem auxere captivi; eo maxime, quòd sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret; bonis ac fidelibus sociis; simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. Ea modò, quà irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ, altera præter oram superi maris patens

patens apertáque; sed quantò tutior, tantò fere longior: altera per Furculas Caudinas brevior. Sed ita natus locus est: saltus duo alti angusti silvosíque sunt; montibus circa perpetuis inter se juncti. Jacet inter eos satis patens clausus in medio campus herbidus, aquosúsque, per quem medium iter est. Sed ante quam venias ad eum, intrandæ primæ angustiæ sunt, et aut eadem, qua te insinuaveris, retrò via repetenda; aut si ire porro pergas, per alium saltum arctiorem impeditiorémque evadendum. In eum campum via alia per cavam rupem Romani demisso agmine, quùm ad alias angustias protinùs pergerent, septas dejectu arborum saxorúmque ingentium objacente mole invenere. Quùm fraus hostilis apparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspicitur. Citati inde retrò, quâ venerant, pergunt repetere viam: eam quoque clausam suâ obice armísque inveniunt. Sistunt inde gradum sine ullius imperio, stupórque omnium animos, ac velut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentésque alii alios (quùm alterum quisque magis mentis compotem ac consilii ducerent) diu immobiles silent. Deinde, ubi prætoria consulum erigi videre, et expedire quosdam utilia operi, quamquam ludibrio fore munientes perditis rebus ac spe omni adempta cernebant; tamen ne culpam malis adderent, pro se quisque, nec hortante ullo nec imperante, ad muniendum versi, castra propter aquam vallo circumdant: sua ipsi opera, laborémque irritum (præterquam quod hostes superbè increpabant) cum miserabili confessione eludentes. Ad consules mœstos, ne advocantes quidem in consilium (quando nec consilio nec auxilio locus esset) sua sponte legati, ac tribuni conveniunt: militésque

in prætorium verfi, opem, quam vix Dii immortales ferre poterant, ab ducibus expofcunt.

Querentes magis quàm confultantes nox oppreffit, quùm pro ingenio quifque fremerent, alius *per obices viarum*; alius *per adverfa montium, per filvas, quà ferri arma potuerunt, eamus. Modò ad hoftem pervenire liceat, quem per annos jam prope triginta vincimus; omnia æqua ac plana erunt Romano, in perfidum Samnitem pugnanti*: alius, *Quò, aut quà eamus? Num montes moliri fede fua paramus? Dum hæc imminebunt juga, quà tu ad hoftem venies? Armati, inermes, fortes, ignavi, pariter omnes capti atque victi fumus. Ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus eft hoftis: fedens bellum conficiet.* His invicem fermonibus, quà cibi, quà quietis immemor, nox traducta eft. Ne Samnitibus quidem confilium in tam lætis fuppetebat rebus. Itaque univerfi Herennium Pontium patrem imperatoris per literas confulendum cenfent. Jam is gravis annis, non militaribus folùm, fed civilibus quoque abfceſſerat muneribus: in corpore tamen affecto vigebat vis animi, confiliique. Is ubi accepit, ad Furculas Caudinas inter duos faltus claufos effe exercitus Romanos, confultus ab nuncio filii, cenfuit omnes inde quàm primùm inviolatos dimittendos. Quæ ubi fpreta fententia eft, iterúmque eodem remeante nuncio confulebatur, cenfuit ad unum omnes interficiendos. Quæ ubi tam difcordia inter fe, velut ex ancipiti oraculo, refponfa data funt; quamquam filius ipfe in primis jam animum quoque patris confenuiffe in affecto corpore rebatur; tamen confenfu omnium victus eft, ut ipfum in concilium acciret. Nec gravatus fenex, plauftro in caftra dicitur advectus: vocatúfque in concilium, ita ferme

locutus

locutus esse, ut nihil sententiæ suæ mutaret; caussas tantùm adjiceret: *Priore se consilio, quod optimum duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem, amicitiámque: altero consilio, in multas ætates, quibus, amissis duobus exercitibus, haud facile receptura vires Romana res esset, bellum differre: tertium nullum consilium esse.* Quùm filius aliíque principes percunctando exsequerentur, *Quid si media via consilii caperetur? ut et dimitterentur incolumes, et leges iis jure belli victis imponerentur? Ista quidem sententia,* inquit, *ea est; quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit. Servate modò, quos ignominia irritaveritis. Ea est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat. Vivet semper in pectoribus illorum, quicquid istuc præsens necessitas inusserit; neque eos ante multiplices pœnas expetitas à vobis quiescere sinet.*

Neutra sententia accepta. Herennius domum à castris est avectus. Et in castris Romanis quùm frustra multi conatus ad erumpendum capti essent, et jam omnium rerum inopia esset; victi necessitate legatos mittunt, qui primùm pacem æquam peterent; si pacem non impetrarent, uti provocarent ad pugnam. Tum Pontius, *debellatum esse* respondit: *et quoniam ne victi quidem ac capti fortunam fateri scirent, inermes cum singulis vestimentis sub jugum missurum: alias conditiones pacis æquas victis ac victoribus fore; agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur, suis deinde legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere victurum. His conditionibus paratum se esse fœdus cum Consulibus ferire: si quid eorum displiceat, legatos redire ad se vetuit.* Hæc quùm legatio renunciaretur, tantus gemitus omnium subitò exortus est, tantáque mœstitia incessit, ut non graviùs accepturi viderentur, si nunciaretur

omnibus

omnibus eo loco mortem oppetendam esse. Quùm diu silentium fuisset, nec consules aut pro foedere tam turpi, aut contra foedus tam necessarium hiscere possent; tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum virtute atque honoribus erat: *Patrem meum*, inquit, *Consules, sæpe audivi memorantem, se in Capitolio unum non fuisse auctorem senatui redimendæ auro à Gallis civitatis, quando nec fossa vallóque ab ignavissimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent: et erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si ut illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit (quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset, non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor: et me vel devovere pro populo Romano legionibúsque, vel in medios me immittere hostes paratus sum. Sed hic patriam video: hic quicquid Romanarum legionum est. Quæ nisi pro se ipsis ad mortem ruere volunt, quid habent quod morte sua servent? Tecta urbis dicat aliquis, et mœnia, et eam turbam, à qua urbs incolitur. Imo hercule produntur ea omnia deleto hoc exercitu, non servantur. Quis enim ea tuebitur? Imbellis videlicet atque inermis multitudo. Tam hercule, quàm à Gallorum impetu defendit. An à Veiis exercitum, Camillúmque ducem implorabunt? Hic omnes spes opésque sunt: quas servando, patriam servamus: dedendo ad necem patriam deserimus, ac prodimus. At fœda atque ignominiosa deditio est. Sed ea caritas patriæ est, ut tam ignominia eam, quàm morte nostrâ, si opus sit, servemus. Subeatur ergo ista quantacumque est indignitas: et pareatur necessitati, quam ne Dii quidem superant. Ite Consules, redimite armis civitatem, quam auro majores vestri redemerunt.*

Consules

Consules profecti ad Pontium in colloquium, quùm de fœdere victor agitaret, negârunt, injussu populi fœdus fieri posse: nec sine fecialibus cærimoniâque alia solenni. Itaque, non, ut vulgò credunt, Claudiúsque etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. Quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset aut obsidibus, ubi precatione res transigitur? *per quem populum fiat, quo minùs legibus dictis stetur, ut eum ita Jupiter feriat, quemadmodum à fecialibus porcus feriatur?* Spoponderunt consules, legati, quæstores, tribuni militum: nomináque omnium, qui spoponderunt, extant: ubi, si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fecialium non extarent. Et propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam sexcenti equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur. Tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercitúque inermi mittendo. Redintegravit luctum in castris consulum adventus, ut vix ab iis abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignavi fœdiùs inde quàm venissent abituri. Illis non ducem locorum, non exploratorem fuisse: belluarum modo cæcos in foveam missos. Alii alios intueri, contemplari arma mox tradenda, et inermes futuras dextras, obnoxiáque corpora hosti. Proponere sibimetipsi ante oculos jugum hostile, et ludibria victoris, et vultus superbos, et per armatos inermium iter: inde fœdi agminis miserabilem viam, per sociorum urbes reditum in patriam, ac parentes, quò sæpe ipsi majoresque eorum triumphantes venissent. Se solos sine vulnere, sine ferro, sine acie victos: sibi non stringere licuisse gladios, non manum cùm hoste conferre: sibi nequicquam arma, nequicquam

quicquam vires, nequicquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ advenit; omnia tristiora experiundo factura, quàm quæ præceperant animis. Jam primùm eum singulis vestimentis inermes extra vallum exire jussi: et primi traditi obsides, atque in custodiam abducti. Tum à consulibus abire lictores jussi, paludamentáque detracta, tantam inter ipsos, qui paulo ante eos execrántes, dedendos lacerandósque censuerant, miserationem fecerunt, ut suæ quisque conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ majestatis, velut ab nefando spectaculo, averteret oculos.

Primi consules propè seminudi sub jugum missi: tum ut quisque gradu proximus erat, ita ignominiæ objectus: tum deinceps singulæ legiones. Circumstabant armati hostes exprobrantes, eludentésque: gladii etiam plerisque intentati; et vulnerati quidam, necatique, si vultus eorum indignitate rerum acrior victorem offendisset. Ita traducti sub jugum, et, quod penè gravius erat, per hostium oculos, quùm ex saltu evasissent; etsi velut ab inferis extracti tum primùm lucem aspicere visi sunt; tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaque quùm ante noctem Capuam pervenire possent, incerti de fide sociorum, et, quòd pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua omnium egeni corpora humi prostraverunt. Quod ubi est Capuam nunciatum, evicit miseratio justa sociorum superbiam ingenitam Campanis. Confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta, commeatus militibus benignè mittunt: et venientibus Capuam cunctus senatus populúsque obviàm egressi, justis omnibus hospitálibus, privatísque et publicis funguntur officiis.

officiis. Neque illis sociorum comitas, vultúsque benigni, et alloquia non modò sermonem elicere, sed ne ut oculos quidem attolerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. Adeò super mœrorem pudor quidam fugere colloquia et cœtus hominum cogebat. Postero die, quùm juvenes nobiles, missi à Capua, ut proficiscentes ad finem Campanum prosequerentur, revertissent; vocatíque in curiam, percunctantibus majoribus natu, *multo sibi mœstiores et abjectioris animi visos* referrent; *adeò silens, ac prope mutum agmen incessisse: tacere indolem illam Romanam, ablatósque cum armis animos, non reddere salutem, non salutantibus dare responsum, non hiscere quemquam præ metu potuisse; tamquam ferentibus adhuc cervicibus jugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites victoriam, non præclaram solùm, sed etiam perpetuam. Cepisse enim non Romam sicut ante Gallos, sed, quòd multò bellicosius fuerit, Romanam virtutem, ferociámque:* quùm hæc dicerentur audirentúrque, et deploratum penè Romanum nomen in concilio sociorum fidelium esset; dicitur Ofilius Calavius Ovii filius, clarus genere factísque, tum etiam ætate verendus, longè aliter se habere rem dixisse. *Silentium illud obstinatum, fixósque in terram oculos, et surdas ad omnia solatia aures, et pudorem intuendæ lucis, ingentem molem irarum ex alto animi cientis indicia esse. Aut se Romana ignorare ingenia, aut silentium illud Samnitibus flebiles brevi clamore gemitúsque excitaturum: Caudinaéque pacis aliquanto Samnitibus quàm Romanis tristiorem memoriam fore. Quippe suos quemque coram animos habiturum, ubicumque congressuri sint; saltus Caudinos non ubique Samnitibus fore.*

Jam et Romæ sua infamis clades erat. Obsessos primùm audierunt: tristior deinde ignominiosæ pacis magis, quàm periculi nuncius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi cœptus erat: dimissus deinde auxiliorum apparatus, postquam deditionem tam fœdè factam acceperunt. Extemplóque sine ulla publica auctoritate consensum in omnem formam luctûs est. Tabernæ circa forum clausæ, justitiúmque in foro sua sponte cœptum, priùs quàm indictum: lati clavi, annuli aurei positi: penè mœstior exercitu ipso civitas esse; nec ducibus solùm atque auctoribus sponsoribúsque pacis irasci, sed innoxios etiam milites odisse, et negare urbe tectísve accipiendos. Quam concitationem animorum fregit adventus exercitûs, etiam iratis miserabilis. Non enim tanquam in patriam revertentes ex insperato incolumes, sed captorum habitu vultúque ingressi serò in urbem, ita se in suis quisque tectis abdiderunt, ut postero atque insequentibus diebus, nemo eorum forum aut publicum adspicere vellet. Consules in privato abditi, nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatusconsulto est, ut dictatorem dicerent comitiorum caussa.

Disputatio

Disputatio de ALEXANDRO M. *et* ROMANIS. Lib. IX.
U. C. 435.

HAUD dubiè illa ætate, quâ nulla virtutum feracior fuit, nemo unus erat vir, quo magis innixa res Romana staret. Quin * eum parem destinarant animis Magno Alexandro ducem, si arma Asiâ perdomitâ in Europam vertisset.

Nihil minùs quæsitum à principio hujus operis videri potest, quàm ut plus justo ab rerum ordine declinarem, varietatibúsque distinguendo opere, et legentibus velut diverticula amœna, et requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus sæpe tacitis cogitationibus volutavit animum, eas evocat in medium: ut quærere libeat, quinam eventus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere videntur, militum copia et virtus, ingenia imperatorum, fortuna, per omnia humana, maximè in res bellicas, potens. Ea et singula intuenti, et universa, sicut ab aliis regibus gentibúsque, ita ab hoc quoque facilè præstant invictum Romanum imperium. Jam primùm, ut ordiar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum; sed clariorem tamen eum facit, quòd unus fuit, quòd adolescens, in incremento rerum, nondum alteram fortunam expertus, decessit. Ut alios reges claros ducésque omittam, magna exempla casuum hu-

* *L. Papirium Cursorem.*

manorum; Cyrum, quem maximè Græci laudibus celebrant, quid nisi longa vita, sicut Magnum modò Pompeium, vertenti præbuit fortunæ? recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos cum quibus consulibus aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Corvum, C. Marcium Rutilum, C. Sulpicium, T. Manlium Torquatum, Q. Publilium Philonem, L. Papirium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Manium Curium. Deinceps ingentes sequuntur viri; si Punicum Romano prævertisset bellum, seniorque in Italiam trajecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem, quæ in Alexandro, erat animi ingeniique; tum disciplina militaris jam inde ab initiis urbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum venerat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum Junii, Valeriique: ita deinceps Fabii, Quintii, Cornelii: ita Furius Camillus, quem juvenes ii, quibus cum Alexandro dimicandum erat, senem viderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoque haud minùs clarum eum faciunt) cessisset videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Corvus; insignes ante milites, quàm duces: cessissent Decii, devotis corporibus in hostem ruentes: cessisset Papirius Cursor, illo corporis robore, illo animi: victus esset consiliis juvenis unius, ne singulos nominem, senatus ille, quem * qui ex regibus constare dixit, unus veram speciem Romani senatus cepit. Id verò erat periculum, ne solertiùs quàm quilibet unus ex iis, quos nominavi, castris locum caperet, commeatus expediret, ab

* *Cineas, Pyrrhi regis legatus.*

insidiis

insidiis præcaveret, tempus pugnæ deligeret, aciem instrueret, subsidiis firmaret. Non cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentem, inter purpuram atque aurum, oneratum fortunæ suæ apparatibus, prædam veriùs quàm hostem, nihil aliud quàm bene ausus vana contemnere, incruentus devicit. Longè alius Italiæ, quàm Indiæ, per quam temulento agmine comissabundus incessit, visus illi habitus esset; saltus Apuliæ ac montes Lucanos cernenti, et vestigia recentia domesticæ cladis, ubi avunculus ejus nuper Epiri rex Alexander absumptus erat.

Et loquimur de Alexandro nondum merso secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. Qui si ex habitu novæ fortunæ novíque, ut ita dicam, ingenii, quod sibi victor induerat, spectetur; Dario magis similis quàm Alexandro in Italiam venisset, et exercitum Macedoniæ oblitum degenerantémque jam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem vestis, et desideratas humi jacentium adulationes, * etiam victis Macedonibus graves, nedum victoribus; et fœda supplicia; et inter vinum et epulas cædes amicorum, et vanitatem ementiendæ stirpis. Quid si vini amor indies fieret acrior? quid, si trux ac præfervida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nullane hæc damna imperatoriis virtutibus ducimus? Id verò periculum erat, quod levissimi ex Græcis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ favent, dictitare solent, ne majestatem nominis Alexandri (quem ne famâ quidem illis notum arbitror fuisse) sustinere non potu-

* i. e. *Etiamsi victi fuissent.*

erit

erit populus Romanus. Et, adversus quem Athenis, in civitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime prope fumantes Thebarum ruinas, concionari libere ausi sunt homines (id quod ex monumentis orationum patet) adversus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit; collecta paulo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quòd populus Romanus etsi nullo bello, multis tamen præliis victus sit, Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit; non intelligunt, se hominis res gestas, et ejus juvenis, cum populi jam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. Miremur, si quùm ex hac parte secula plura numerentur, quam ex illâ anni, plus in tam longo spatio quàm in ætate tredecim annorum fortuna variaverit? Quin tu hominis cum homine, et ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem, quibus nunquam adversa fortuna pugnæ fuit? Paginas in annalibus magistratuum fastísque percurrere licet, consulum, dictatorúmque, quorum nec virtutis, nec fortunæ ullo die populum Romanum pœnituit. Et, quo sint mirabiliores, quàm Alexander, aut quisquam rex; denos vicenósque dies quidam dictaturam, nemo plusquám annum consulatum gessit; ab tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum caussa revocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc pravitas, impedimento aut damno fuit: malè gestis rebus alterius successum est: tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt.

At,

At, Hercule, reges, non liberi folùm impedimentis omnibus, fed, domini rerum temporúmque, trahunt confiliis cuncta, non fequuntur. Invictus ergo Alexander cum invictis ducibus bella gefliflet, et eadem fortunæ pignora in discrimen detuliffet. Imò etiam eo plus periculi fubîffet, quòd Macedones unum Alexandrum habuiffent; multis cafibus non folùm obnoxium, fed etiam offerentem fe: Romanis multi fuiffent Alexandro, vel gloria, vel rerum magnitudine pares; quorum fuo quifque fato, fine publico discrimine viveret, moreretúrque.

Reftat, ut copiæ copiis comparentur, vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Cenfebantur ejus ætatis luftris ducena quinquagena millia capitum. Itaque in omni defectione fociorum Latini nominis, urbano prope delectu decem fcribebantur legiones. Quaterni, quinífque exercitus fæpe per eos annos, in Etruria, in Umbria, Gallis hoftibus adjunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, et Volfcis, et Æquis, et omni Campania, et parte Umbriæ Etruriaéque, et Picentibus et Marfis, Pelignífque, ac Veftinis atque Apulis; adjunctáque omni orâ Græcorum inferi maris à Thuriis Neapolim et Cumas, et inde Antio atque Oftiis tenus, Samnites, aut focios validos Romanis, aut fractos bello inveniffet hoftes. Ipfe trajeciffet mare cum veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, et quatuor millibus equitum, maximè Theffalorum: hoc enim roboris erat. Perfas, Indos, aliáfque fi adjunxiffet gentes, impedimentum magis quàm auxilium traheret. Adde, quòd Romanis ad manum domi fupplementum effet. Alexandro

(quòd

(quod poftea Annibali accidit) alieno in agro bellanti, exercitus confenuiffet. Arma, clypeus, fariffaéque illis: Romano fcutum, majus corpori tegumentum, et pilum, haud paulo quàm hafta vehementius ictu miffúque telum. Statarius uterque miles, ordines fervans: fed illa phalanx immobilis, et unius generis: Romana acies diftinctior, ex pluribus partibus conftans: facilis partienti quacunque opus effet, faciles jungenti. Jam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Uno prœlio victus Alexander, bello victus effet. Romanum, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quæ fregiffet acies? Næ ille fæpe, etiamfi prima profpere eveniffent, Perfas et Indos, et imbellem Afiam quæfiffet, et cum fœminis fibi bellum fuiffe dixiffet: quòd Epiri regem Alexandrum mortifero vulnere ictum dixiffe ferunt; fortem bellorum in Afia geftorum ab hoc ipfo juvene cum fuâ conferentem. Equidem quùm per annos quatuor et viginti primo Puncio bello claffibus certatum cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri fuffecturam fuiffe reor ad unum bellum. Et forfitan quùm et fœderibus vetuftis juncta Punica res Romanæ effet, et timor par adverfus communem hoftem, duas potentiffimas armis virífque urbes armaret, fimul Punico Romanóque obrutus bello effet. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, fed experti tamen funt Romani Macedonem hoftem adversùs Anthiochum, Philippum, Perfen, * non modò cum clade ulla, fed ne cum periculo quidem fuo. Abfit invidia verò, et † civilia bella fileant, nunquam ab equite

* *Non modo*, i. e. *non modo non.*
† i. e. *De civilibus bellis non fiat mentio.*

hofte,

hoſte, nunquam à pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis, utique nunquam noſtris locis laboravimus. Equitem, ſagittas, ſaltus impeditos, avia commeatibus loca, gravis armis miles timere poteſt. Mille acies graviores, quàm Macedonum atque Alexandri, avertit, avertétque; modò ſit perpetuus hujus, qua vivimus, pacis amor, et civilis cura concordiæ.

ANNIBAL *tranſit* ALPES. Lib. XXI. *U. C.* 534.

ANNIBAL ab Druentia campeſtri maximè itinere cum bona pace ad Alpes incolentium ea loca Gallorum pervenit. Tum quamquam famâ priùs (quâ increta in majus vero ferri ſolent) præcepta res erat; tamen ex propinquo viſa montium altitudo, nivéſque cœlo prope immiſtæ, tecta informia impoſita rupibus, pecora jumentáque torrida frigore, homines intonſi ei inculti, animalia inanimáque omnia rigentia gelu, cætera viſu quàm dictu fœdiora, terrorem renovarunt. Erigentibus in primos agmen clivos apparuerunt imminentes tumulos inſidentes montani: qui ſi valles occultiores inſediſſent, coorti in pugnam repente, ingentem fugam ſtragémque dediſſent. Annibal conſiſtere ſigna jubet: Galliſque ad viſenda loca præmiſſis, poſtquam comperit tranſitum eâ non eſſe, caſtra inter confragoſa omnia præruptáque, quàm extenſiſſima poteſt valle, locat. Tum per eoſdem Gallos, haud ſanè multum lingua moribúſque

abhorrentes, quùm se immiscuissent colloquiis montanorum, edoctus interdiu tantum obsideri saltum, nocte in sua quemque dilabi tecta; luce prima subiit tumulos, ut ex aperto atque interdiu viam per angustias facturus. Die deinde simulando aliud, quàm quod parabatur, consumpto, quùm eodem quo constiterant loco castra communissent, ubi primùm degressos tumulis montanos, laxatásque sensit custodias, pluribus ignibus quàm pro numero manentium in speciem factis, impedimentísque cum equite relictis, et maxima parte peditum; ipse cum expeditis acerrimo quoque viro raptim angustias evadit: iisque ipsis tumulis, quos hostes tenuerant, consedit.

Prima deinde luce castra mota, et agmen reliquum incedere cœpit. Jam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conveniebant; quùm repentè conspiciunt alios arce occupata sua super caput imminentes, alios via transire hostes. Utraque simul objecta res oculis, animis immobiles parumper eos defixit. Deinde ut trepidationem in angustiis, suóque ipsum tumultu misceri agmen videre, equis maximè consternatis, quicquid adjecissent ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, perversis rupibus, juxta invia ac devia assueti discurrunt. Tum verò simul ab hostibus, simul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur; plúsque inter ipsos, (sibi quoque tendente ut periculo priùs evaderet) quàm cum hostibus certaminis erat. Equi maximè infestum agmen faciebant, qui et clamoribus dissonis, quos nemora etiam repercussǽque valles augebant, territi trepidabant; et icti fortè aut vulnerati adeò consternabantur, ut stragem ingentem simul hominum ac sarcinarum omnis generis face-

rent:

rent: multósque turba, quùm præcipites deruptæque utrinque angustiæ essent, in immensum altitudinis dejecit; quosdam et armatos. Inde ruinæ maximæ modo jumenta cum oneribus devolvebantur. Quæ quamquam fœda visu erant, stetit parumper tamen Annibal ac suos continuit, ne tumultum ac trepidationem augeret. Deinde postquam interrumpi agmen vidit, periculúmque esse, ne exutum impedimentis exercitum nequicquam incolumem traduxisset, decurrit ex superiore loco; et quùm impetu ipso fudisset hostem, suis quoque tumultum auxit. Sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fugâ montanorum erant, sedatur: nec per otium modò, sed prope silentiò mox omnes traducti. Castellum inde, quod caput ejus regionis erat, viculósque circumjectos capit, et captivorum pecoribus per triduum exercitum aluit. Et quia nec montanis primò perculsis, nec loco magnopere impediebantur, aliquantum eo triduo viæ confecit.

Perventum inde ad frequentem cultoribus alium, ut inter montana, populum. Ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidiis est prope circumventus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœnum veniunt: *alienis malis, utili exemplo doctos*, memorantes, *amicitiam malle, quàm vim experiri Pœnorum: Itaque obedienter imperata facturos; Commeatum itinerísque duces, et ad fidem promissorum obsides acciperet.* Annibal nec temere credendo, nec aspernando, ne repudiati apertè hostes fierent, benignè quùm respondisset; obsidibus, quos dabant acceptis, et commeatu, quem in viam ipsi detulerant, usus; nequaquam, ut inter pacatos, incomposito agmine duces eorum sequitur. Primum agmen

 elephanti

elephanti et equites erant: ipſe poſt cum robore peditum circumſpectans ſollicitus omnia, incedebat. Ubi in anguſtiorem viam ex parte altera ſubjectam jugo inſuper imminenti ventum eſt, undique ex inſidiis barbari à fronte ab tergo coorti, cominus eminus petunt: ſaxa ingentia in agmen devolvunt: maxima ab tergo vis hominum urgebat. In eos verſa peditum acies haud dubium fecit, quin, niſi firmata extrema agminis fuiſſent, ingens in eo ſaltu accipienda clades fuerit. Tunc quoque ad extremum periculi, ac prope perniciem ventum eſt: nam dum cunctatur Annibal agmen demittere in anguſtias; quia non, ut ipſe equitibus præſidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilii reliquerat; occurſantes per obliqua montani, perrupto medio agmine, viam inſedere: nóxque una Annibali ſine equitibus atque impedimentis acta eſt.

Poſtero die jam ſegniùs intercurſantibus barbaris, junctæ copiæ, ſaltúſque haud ſine clade (majore tamen jumentorum quàm hominum pernicie) ſuperatus. Inde montani, pauciores jam, et latrocinii magis quàm belli more concurſabant; modò in primum, modò in noviſſimum agmen, ut cuique aut locus opportunitatem daret, aut progreſſi morative aliquam occaſionem feciſſent. Elephanti, ſicut per arctas et præcipites vias magna mora agebantur, ita tutum ab hoſtibus quacumque incederent (quia inſuetis adeundi propius metus erat) agmen præbebant. Nono die in jugum Alpium perventum eſt per invia pleraque et errores, quos aut ducentium fraus, aut ubi fides non iis eſſet, temere initæ valles à conjectantibus iter, faciebant. Biduum in jugis ſtativa habita: feſſis labore ac pugnando quies data militibus:

litibus: jumentáque aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequendo vestigia agminis in castra pervenere. Fessis tædio tot malorum, nivis etiam casus, occidente jam sidere Virgiliarum, ingentem terrorem adjecit. Per omnia nive oppleta quùm signis prima luce motis segniter agmen incederet, pigritiáque et desperatio in omnium vultu emineret; prægressus signa Annibal, in promontorio quodam, unde longè ac latè prospectus erat, consistere jussis militibus, Italiam ostentat, subjectósque Alpinis montibus Circumpadanos campos: mœniáque eos tum transcendere, non Italiæ modò, sed etiam urbis Romanæ. Cætera plana, proclivia fore: uno, aut summùm altero prælio arcem et caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: jam nihil ne hostibus quidem, præter parva furta per occasionem, tentantibus. Cæterum iter multò, quàm in ascensu fuerat (ut pleraque Alpium ab Italia sicut breviora, ita arctiora sunt) difficilius fuit. Omnis enim ferme via præceps, angusta, lubrica erat: ut neque sustinere se à lapsu possent, si qui paululum titubâssent, nec hærere afflicti vestigio suo; aliique super alios, et jumenta et homines occiderent.

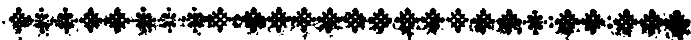
Ventum deinde ad multo angustiorem rupem, atque ita rectis saxis, ut ægre expeditus miles tentabundus, manibúsque retinens virgulta ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Natura locus jam ante præceps, recenti lapsu terræ, in pedum mille admodum altitudinem, abruptus erat. Ibi quùm velut ad finem viæ equites constitissent, miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nunciatur, rupem inviam esse. Digressus deinde ipse ad locum visendum. Haud dubia res visa, quin per invia circà, nec trita antea

anteà; quamvis longo ambitu circumduceret agmen. Ea verò via insuperabilis fuit. Nam quùm super veterem nivem intacta nova modicæ altitudinis esset: molli, nec præaltæ nivi facilè pedes ingredientium insistebant. Ut verò tot hominum jumentorúmque incessu dilapsa est, per nudam infra glaciem, fluentémque tabem liquescentis nivis ingrediebantur. Tetra ibi luctatio erat ut à lubricâ glacie, non recipiente vestigium, et in prono citius pede se fallente; et, seu manibus in assurgendo seu genu se adjuvissent, ipsis adminiculis prolapsi iterum corruebant; nec stirpes circa radicésve, ad quas pede aut manu quisquam eniti posset, erant. Ita in levi tantum glacie tabidáque nive volutabantur. Jumenta secabant interdum etiam infimam ingredientia nivem, et prolapsa jactandis gravius in continendo ungulis, penitus perfringebant: ut pleraque velut pedicâ capta hærerent in durata et alte concreta glacie.

Tandem nequicquam jumentis atque hominibus fatigatis, castra in jugo posita; ægerrime ad idipsum loco purgato: tantum nivis fodiendum atque egerendum fuit. Inde ad rupem minuendam, per quam unam via esse poterat, milites ducti, quùm cædendum esset saxum, arboribus circa immanibus dejectis detruncatísque, struem ingentem lignorum faciunt: eamque (quùm et vis venti apta faciendo igni coorta esset) succendunt, ardentiáque saxa infuso aceto putrefaciunt. Ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliúntque anfractibus modicis clivos, ut non jumenta solùm, sed elephanti etiam deduci possent. Quatriduum circa rupem consumptum, jumentis prope fame absumptis: nuda enim ferè cacumina sunt; et si quid est pabuli, obruunt nives;

nives. Inferiora vallis apricos quosdam colles habent, rivosque prope sylvas, et jam humano cultu digniora loca. Ibi jumenta in pabulum missa, et quies muniendo fessis hominibus, data triduo. Inde ad planum descensum, et jam locis mollioribus et accolarum ingeniis.

Hoc maximè modo in Italiam perventum est quinto mense à Carthagine Nova, (ut quidam auctores sunt) quinto decimo die Alpibus superatis.

Transitum APPENINI *tentat* ANNIBAL. Lib. XXI, *U. C.* 534.

HAUD longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erant, quies militi data est: et ad prima ac dubia signa veris profectus ex hibernis Annibal in Etruriam ducit; eam quoque gentem, sicut Gallos Liguresque, aut vi aut voluntate adjuncturus. Transeuntem Appenninum adeò atrox adorta tempestas est, ut Alpium fœditatem propè superaverit. Vento mixtus imber quùm ferretur in ipsa ora; primò, quia aut arma omittenda erant, aut contra enitentes vortice intorti affligebantur, constitere: dein, quùm jam spiritum intercluderet, nec reciprocare animam sineret, aversi à vento parumper consedere. Tum verò ingenti sono cœlum strepere, et inter horrendos fragores micare ignes. Capti auribus et oculis, metu omnes torpere. Tandem effuso imbre, quùm eo magis accensa vis venti esset;

esset; ipso illo, quo deprehensi erant, loco castra ponere necessarium visum est. Id verò laboris velut de integro initium fuit. Nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant: nec quod statutum esset, manebat; omnia perscindente vento, et rapiente: et mox aqua levata vento, quùm super gelida montium juga concreta esset, tantum nivosæ grandinis dejecit, ut, omnibus omissis, procumberent homines; tegminibus suis magis obruti quàm tecti. Tantáque vis frigoris insecuta est, ut ex illa miserabili hominum jumentorúmque strage, quùm se quisque attollere ac levare vellet, diu nequiret; quia torpentibus rigore nervis vix flectere artus poterant. Deinde, ut tandem agitando sese movere ac recepere animos, et raris locis ignis fieri est cœptus; ad alienam opem quisque inops tendere. Biduum eo loco, velut obsessi, mansère. Multi homines, multa jumenta, elephanti quoque ex his, qui prælio ad Trebiam facto superfuerant, septem absumpti.

DECII MAGII, *adversantis* ANNIBALI, *constantia*; *et* PEROLLÆ *audax de Pœno interficiendo consilium.* Lib. XXIII. *U. C.* 536.

* EA ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, summâ ope Decius Magius, vir cui ad summam auctoritatem nihil præter sanam civium mentem defuit, resti-

* *Ne scilicet Campani ad Annibalem desciscerent.*

terat,

terat. Hæc (neque enim occultè agebantur) quùm relata Annibali essent; primò misit, qui vocarent Magium ad sese in castra: deinde quùm is ferociter negâsset se iturum (nec enim Annibali jus esse in civem Campanum) concitatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctúmque attrahi ad se jussit. Veritus deinde, ne quid, inter vim tumultûs, atque ex concitatione animorum, inconsulti certaminis oriretur, ipse, præmisso nuncio ad Marium Blosium Prætorem Campanum, postero die se Capuæ futurum, proficiscitur è castris cum modico præsidio. Marius concione advocata edicit, ut frequentes cum conjugibus ac liberis obviam irent Annibali. Ab universis, id non obedienter modò, sed enixè, favore etiam vulgi, et studio visendi tot jam victoriis clarum imperatorem factum est. Decius Magius non obviam egressus est, nec, quo timorem aliquem ex conscientia significare posset, privatim se tenuit: in foro cum filio clientibúsque paucis otiosè inambulavit, trepidante tota civitate ad excipiendum Pœnum, visendúmque. Annibal ingressus urbem, senatum extemplò postulat, precantibúsque inde primoribus Campanorum, ne quid eo die seriæ rei gereret; diémque ut ipse adventu suo festum lætus ac libens celebraret; quamquam præceps ingenio in iram erat, tamen ne quid in principio negaret, visenda urbe magnam diei partem consumpsit.

Diversatus est apud Stenium, Pacuviúmque, inclitos nobilitate ac divitiis. Eò Pacuvius Calavius, princeps factionis ejus, quæ traxerat rem ad Pœnos, filium juvenem adduxit; abstractum abs Decii Magii latere, cum quo ferocissimè pro Romana societate adversus Punicum

foedus steterat: nec eum aut inclinata in partem alteram civitas, aut patria majestas sententia depulerat. Huic tum pater juveni Annibalem deprecando magis quàm purgando placavit; victúsque patris precibus lacrymísque, etiam ad coenam eum cum patre vocari jussit: cui convivio neminem Campanum, præterquam hospites, Jubelliúmque Tauream insignem bello virum, adhibiturus erat. Coeperunt epulari de die, et convivium non ex more Punico, aut militari disciplina esse; sed ut in civitate, atque etiam domo luxuriosa omnibus voluptatum illecebris instructum. Unus nec dominorum invitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calavii filius Perolla * vinci potuit: ipse valetudinem excusans, patre animi quoque ejus haud mirabilem interturbationem caussante. Solis ferme occasu patrem Calavium ex convivio egressum, secutus filius, ubi in secretum (hortus erat posticis ædium partibus) pervenerunt: *Consilium*, inquit, *affero, pater; quo non veniam solùm peccati, quo defecimus ad Annibalem, impetraturi ab Romanis, sed in multo majore dignitate et gratia simus Campani, quàm unquam fuimus.* Quùm mirabundus pater, quidnam id esset consilii, quæreret; toga rejecta ab humero, làtus succinctum gladio nudat: *Jam ego*, inquit, *sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. Te id priùs scire volui, si fortè abesse, dum facinus patratur, malles.*

Quæ ubi vidit audivítque senex, velut si jam agendis, quæ audiebat, interesset, amens metu: *Per ego te*, inquit, *fili, quæcumque jura liberos jungunt parentibus, precor quæsóque,*

* *Adduci ut se lætitiæ convivali permitteret.*

ne ante oculos patris facere et pati omnia infanda velis. Paucæ horæ sunt, intra quas jurantes per quicquid Deorum est, dextræ dextras jungentes, fidem obstrinximus ut sacratis de mensis essemus: digressi ab colloquio extemplò in eum armaremur? Surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale es, ut eam ipsam mensam cruentares hospitis sanguine? Annibalem pater filio meo potui placare, filium Annibali non possum? Sed sit nihil sancti, non fides, non religio, non pietas: audeantur infanda, si non perniciem nobis cum scelere afferunt. Unus aggressurus es Annibalem; quid illa turba tot liberorum, servorúmque? quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescentne in amentia illa? Vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus sustinere nequeunt, quem horret populus Romanus, tu sustinebis? et alia auxilia desint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? Atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendúsque est. Deterreri hìc sine te potiùs, quàm illic vinci. Valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt. Lacrymantem inde juvenem cernens, medium complectitur, atque osculo hærens, non ante precibus abstitit, quam pervicit, ut gladium poneret, fidémque daret, nihil facturum tale. Tum juvenis: *Ego quidem,* inquit, *quam patriæ debeo pietatem, exsolvam patri. Tuam doleo vicem, cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen; semel, quùm defectionis ab Romanis; iterum, quùm pacis cum Annibale fuisti auctor; tertiò hodie, quùm restituendæ Romanis Capuæ mora atque impedimentum es. Tu patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere volebam, hosti minimè parcens; quando parens extorquet, recipe.* Hæc quùm dixisset, gladium in publicum trans maceriam horti abjecit: et quo minus res suspecta esset, se ipse convivio reddidit.

 ANNI-

ANNIBALIS *Exercitus* CAPUÆ *in hibernis corrumpitur.*
Lib. XXIII. *U. C.* 536.

PUDOR Annibalem ab * incœpto avertit: castrisque communitis ac præsidio modico imposito, ne omissa res videretur, in hiberna Capuam concessit. Ibi partem majorem hiemis exercitum in tectis habuit; adversus omnia humana mala sæpe ac diu durantem, bonis inexpertum atque insuetum. Itaque quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona ac voluptates immodicæ: et eo impensiùs, quo avidiùs ex insolentia in eas se merserant. Somnus enim, et vinum, et epulæ, et scorta, balneáque, et otium, consuetudine indies blandius, ita enervaverunt corpora animósque ut magis deinde præteritæ eos victoriæ quàm præsentes tutarentur vires: majúsque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quàm quòd non ex Cannensi acie protinus ad urbem Romanam duxisset. Illa enim cunctatio distulisse modò victoriam videri potuit; hic error vires ademisse ad vincendum. Itaque, hercule, velut si cum alio exercitu à Capua exiret, † nihil usquam pristinæ disciplinæ tenuit. Nam et redierunt plerique scortis impliciti. Et ubi primùm sub pellibus haberi cœpti sunt, viáque et alius militaris labor excepit, tironum modo, corporibus

* *Ab oppugnando Casilino.*

† Sic in lib. vii. 38. *Jam tum minimè salubris militari disciplinæ Capua, instrumento omnium voluptatum delinitos militum animos avertit à memoria patriæ.*

animísque

animisque deficiebant: et deinde per omne æstivorum tempus magna pars sine commeatibus ab signis dilabebantur: neque aliæ latebræ, quàm Capua, desertoribus erant.

MARCELLI, SYRACUSARUM *jam mœnia ingressi, lacrymæ. Ibidem mox pestilentia, Captâque urbe,* ARCHIMEDIS *mors.* Lib. XXV. *U. C.* 540.

MARCELLUS, ut mœnia ingressus, ex superioribus locis urbem, omnium ferme illa tempestate pulcherrimam, subjectam oculis vidit, illacrymâsse dicitur; partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim vetusta gloria urbis. Atheniensium classes demersæ, et duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis * ducibus deleti, occurrebant; et tot bella cum Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta; tot tam opulenti tyranni regésque; præter cæteros Hiero, quùm recentissimæ memoriæ rex, tum ante omnia, quæ virtus ei fortunáque sua dederat, beneficiis in populum Romanum insignis. Ea quùm universa occurrerent animo, subirétque cogitatio, jam illa momento horæ arsura omnia, et ad cineres reditura; priusquam signa Achradinæ admoveret, præmittit Syracusanos, qui intra præsidia Romana fuerant, ut alloquio leni perlicerent hostes ad dedendam urbem.

* Nicia et Demosthene, *qui in miserabili Atheniensium ab Syracusis fugâ interierunt.*

Accessit

Accessit deinde pestilentia, commune malum, quod facilè utrorumque animos averteret à belli consiliis. Nam tempore autumni, et locis natura gravibus, multò tamen magis extra urbem, quàm in urbe, intoleranda vis æstus per utraque castra omnium ferme corpora movit. Et primò temporis ac loci vitio et ægri erant, et moriebantur: postea curatio ipsa, et contactus ægrorum vulgabat morbos: ut aut neglecti desertíque, qui incidissent, morerentur; aut assidentes curantésque eadem vi morbi repletos secum traherent: quotidianáque funera, et mors ob oculos esset, et undique dies noctésque ploratus audirentur. Postremò ita assuetudine mali efferaverant animos; ut * non modò lacrymis justóque comploratu prosequerentur mortuos; sed ne efferrent quidem, aut sepelirent; jacerentque strata exanima corpora in conspectu similem mortem exspectantium: mortuíque ægros, ægri validos, cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum conficerent. Et, ut ferro potiùs morerentur, quidam invadebant soli hostium stationes. Multò tamen major vis pestis Pœnorum castra quàm Romana, (diu circumsedendo Syracusas, cœlo aquísque adsueverant magis) affecerat. Ex hostium exercitu Siculi ut primùm videre ex gravitate loci vulgari morbos; in suas quisque propinquas urbes dilapsi sunt. At Carthaginienses, quibus nusquam receptus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atque Himilcone, ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, ut tanta vis ingruebat mali, traduxerat in urbem

* *Non modo*, pro *non modo non*; *ut suprà*. p. 184: *et passim apud Ciceronem, optimósque Latini sermonis scriptores.*

suos:

suos: infirmáque corpora tecta et umbræ recreaverant. Multi tamen ex Romano exercitu eadem peste absumpti sunt.

Urbe captâ, ac diripiendâ militi datâ, quùm multa iræ, multa avaritiæ, fœda exempla ederentur; Archimeden, memoriæ proditum est, in tanto tumultu, quantum capta urbs in discursu diripientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in pulvere descripserat, ab ignaro milite quis esset, interfectum. Ægre id Marcellum tulisse, sepulturaéque curam habitam. Et propinquis etiam inquisitis, honori præsidióque nomen ac memoriam ejus fuisse.

P. CORNELII SCIPIONIS, Proconsulis *in* HISPANIAM *missi*, *artes apud multitudinem*.
Lib. XXVI. *U. C.* 541.

ROMÆ senatui populóque, post receptam Capuam, non Italiæ jam major quàm Hispaniæ cura erat: et exercitum augeri et imperatorem mitti placebat. Nec tamen quem mitterent, satis constabat; quàm illud, ubi duo summi imperatores intra dies triginta cecidissent, qui in locum duorum succéderet, extraordinaria cura deligendum esse. Quùm alii alium nominarent; postremùm eò decursum est, ut populus proconsuli creando in Hispaniam comitia haberet; diémque comitiis consules edixerunt. Primò exspectaverant, ut qui se tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. Quæ ut destituta expectatio est;

eft; redintegratus luctus acceptæ cladis, defideriúmque imperatorum amiſſorum. Mœſta itaque civitas prope inops conſilii, comitiorum die tamen in campum deſcendit: atque in magiſtratus verſi circumſpectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremúntque, adeò perditas res, deſperatúmque de republica eſſe, ut nemo audeat in Hiſpaniam imperium accipere. Quùm ſubitò P. Cornelius, Publii qui in Hiſpania ceciderat filius, quatuor et viginti ferme annos natus, profeſſus ſe petere, in ſuperiore unde conſpici poſſet loco conſtitit. In quem poſtquam omnium ora converſa ſunt, clamore ac favore ominati extemplò ſunt felix fauſtúmque imperium. Juſſi deinde inire confeſtim ſuffragium, ad unum omnes non centuriæ modò, ſed etiam homines, P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpania juſſerunt. Cæterùm poſt rem actam, ut jam reſederat impetus animorum ardórque, ſilentium ſubitò ortum et tacita cogitatio, quidnam egiſſent? num favor plus valuiſſet, quàm ratio? ætatis maximè pœnitebat: quidam fortunam etiam domus horrebant, noménque, ex funeſtis duabus familiis in eas provincias, ubi inter ſepulchra patris patruíque res gerendæ eſſent, proficiſcentis.

Quàm ubi ab re tantò impetu acta ſollicitudinem curámque hominum animadvertit; advocatâ concione, ita de ætate ſua, imperióque mandato, et bello quod gerendum eſſet, magno elatóque animo diſſeruit; ut ardorem eum qui reſederat, excitaret rurſus novarétque; et impleret homines certioris ſpei, quàm quantam fides promiſſi humani, aut ratio ex fiducia rerum ſubjicere ſolet. Fuit enim Scipio, non veris tantùm virtutibus mirabilis, ſed arte quoque quadam

quadam ab juventa in oſtentationem earum compoſitus: pleraque apud multitudinem, aut per nocturnas viſa ſpecies, aut velut divinitus mente monitâ, agens: ſive et ipſe capti quadam ſuperſtitione animi, ſive ut imperia conſiliáque, velut ſorte oraculi miſſa, ſine cunctatione aſſequeretur. Ad hoc jam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem ſumpſit, nullo die priùs ullam publicam privatâmque rem egit, quàm in Capitolium iret, ingreſſúſque ædem conſideret: et plerumque tempus ſolus in ſecreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam ſervabatur, ſeu conſultò, ſeu temere, vulgatæ opinioni fidem apud quoſdam fecit, ſtirpis eum divinæ virum eſſe; retulítque famam, in Alexandro Magno priùs vulgatam, et vanitate et fabula parem, anguis immanis concubitu conceptum, et in cubiculo matris ejus perſæpe viſam prodigii ejus ſpeciem, interventúque hominum evolutam repente, atque ex oculis elapſam. His miraculis numquam ab ipſo eluſa fides eſt: quin potiùs aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palam affirmandi. Multa alia ejuſdem generis, alia vera, alia aſſimulata, admirationis humanæ in eo juvene exceſſerant modum: quibus freta tunc civitas, ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, tantúmque imperium permiſit.

CARTHAGINE N. *captâ*, SCIPIONIS *Humanitas*.
Lib. XXVI. *U. C.* 542.

SCIPIO, vocatis * obsidibus, primùm universos bonum animum habere jussit. *Venisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio, quàm metu obligare homines malit: exterásque gentes fide ac societate junctas habere, quàm tristi subjectas servitio.* Deinde acceptis nominibus civitatum, recensuit captivos; quot cujusque populi essent: et nuncios domum misit, ut ad suos quisque recipiendos veniret. Si quarum fortè civitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit: cæterorum curam benignè tuendorum C. Flaminio quæstori attribuit. Inter hæc è media turba obsidum mulier magno natu, Mandonii uxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit, obtestaríque cœpit, ut curam cultúmque fœminarum impensiùs custodibus commendaret. Quùm Scipio, nihil profectò defuturum, diceret; tum rursus mulier, *Haud magni ista facimus*, inquit. *Quid enim huic fortunæ non satis est? Alia me cura, ætatem harum intuentem (nam ipsa jam extra periculum injuriæ muliebris sum) stimulat.* Ætate et forma florentes circa erant Indibilis filiæ, aliaéque nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, *Meæ, populíque Romani disciplinæ causâ facerem*, inquit, *ne quid, quod sanctum usquam esset, apud nos violaretur. Nunc ut id*

* *Hispaniæ civitatum quibusdam, qui Pœnis dati fuerant, obsidibus.*

curem

curam impensiùs, vestra quoque virtus dignitásque facit : quæ ne in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas, tueríque haud secus verecundê ac modestè, quàm hospitum conjuges ac matres, jussit.

Captiva deinde à militibus adducitur ad eum adulta virgo ; adeo eximia forma, ut quacunque incedebat, converteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam parentésque ; inter cætera accepit, desponsam eam principi Celtiberorum adolescenti : Allucio nomen erat. Extemplò igitur parentibus sponsóque ab domo accitis, quùm interim audiret deperire eum sponsæ amore ; ubi primùm venit, accuratiore eum sermone quàm parentes alloquitur. *Juvenis,* inquit, *juvenem appello : quo minor sit inter nos hujus sermonis verecundia. Ego, quùm sponsa tua capta à militibus nostris ad me ducta esset, audirémque eam tibi cordi esse, et forma faceret fidem ; quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, (præsertim recto et legitimo amore) et non respublica animum nostrum occupâsset, veniam mihi dari sponsam impensiùs amanti vellem : tuo, cujus possum, amori faveo. Fuit sponsa tua apud me eâdem, quâ apud soceros tuos parentésque suos, verecundiâ : servata tibi est, ut inviolatum et dignum me teque dari tibi donum posset. Hanc mercedem unam pro eo munere paciscor ; amicus populo Romano sis : et si me virum bonum credis esse, quales patrem patruúmque meum jam ante hæ gentes norant, scias multos nostri similes in civitate Romana esse : nec ullum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi hostem tuísque esse velis, aut amicum malis.* Adolescens, simul pudore et gaudio perfusus, dextram Scipionis tenens, Deos omnes invocare ad gratiam illi pro se referendam ; quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro

ſuo animo atque illius erga ſe merito eſſet. Parentes inde cognatíque virginis appellati. Qui, quoniam gratis ſibi redderetur virgo; ad quam redimendam ſatis magnum attuliſſent auri pondus; orare Scipionem, ut id ad ſe donum acciperet, cœperunt: haud minorem ejus rei apud ſe gratiam futuram eſſe, affirmantes, quàm redditæ inviolatæ foret virginis. Scipio, quando tanto opere peterent, accepturum ſe pollicitus, poni ante pedes juſſit: vocatóque ad ſe Allucio, *Super dotem,* inquit, *quam accepturus à ſocero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent*; aurúmque tolere, ac ſibi habere juſſit. His lætus donis honoribúſque dimiſſus domum, implevit populares laudibus meritis Scipionis: veniſſe Diis ſimillimum juvenem; vincentem omnia, quùm armis, tùm benignitate ac beneficiis. Itáque delectu clientium habito, cum delectis mille et quadringentis equitibus intra paucos dies ad Scipionem revertit.

Poſt victum à CLAUDIO NERONE COS. ASDRUBALEM, *Gaudium* ROMANORUM. Lib. XXVIII. *U. C.* 545.

NERO, ea nocte, quæ ſecuta eſt pugnam, citatiore quàm inde venerat agmine, die ſexto ad ſtativa ſua atque ad hoſtem pervenit. Iter ejus frequentia minore, quia nemo præceſſerat nuncius, lætitia verò tanta, vix ut compotes mentium præ gaudio eſſent, celebratum eſt. Nam Romæ neuter animi habitus ſatis dici enarraríque poteſt: nec

nec quo incerta exſpectatione eventûs civitas fuerat, nec quo victoriæ famam accepit. Numquam per omnes dies, ex quo Claudium conſulem profectum fama attulit, ab orto ſole ad occidentem, aut ſenator quiſquam à curia atque ab magiſtratibus abſceſſit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipſis opis erat, in preces obteſtationéſque verſæ; per omnia delubra vagæ ſuppliciis votíſque fatigare Deos. Tam ſollicitæ ac ſuſpenſæ civitati fama incerta primò accidit, duos Narnienſes equites in caſtra, quæ in faucibus Umbriæ oppoſita erant, veniſſe ex prœlio nunciantes, cæſos hoſtes. Et primò magis auribus, quàm animis id acceptum erat, ut majus lætiúſque, quàm quod mente capere, aut ſatis credere poſſent: et ipſa celeritas fidem impediebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur. Literæ deinde ab L. Manlio Acidino miſſæ ex caſtris afferuntur de Narnienſium equitum adventu. Et literæ per forum ad tribunal Prætoris latæ, ſenatum curia exciverunt: tantóque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concurſum eſt, ut adire nuncius non poſſet, traheretúrque à percunctantibus, vociferantibúſque, ut in roſtris, priuſquàm in ſenatu, literæ recitarentur. Tandem ſummoti, et coërciti à magiſtratibus: diſpenſaríque lætitia inter impotentes ejus animos potuit. In ſenatu primùm, deinde in concione literæ recitatæ ſunt: et pro cujuſque ingenio aliis jam certum gaudium; aliis nulla ante futura fides erat, quàm legatos, conſulúmve literas audîſſent.

Ipſos deinde appropinquare legatos allatum eſt. Tum enimvero omnis ætas currere obvii; primus quiſque oculis auribúſque haurire tantum gaudium cupientes, ad Mulvium uſque

usque pontem continens agmen pervenit. Legati erant, L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circumfusi omnis generis hominum frequentiâ in forum pervenerunt; quùm alii ipsos, alii comites eorum, quæ acta essent, percunctarentur: et ut quisque audierat, exercitum hostium imperatorémque occisum, legiones Romanas incolumes, salvos consules esse; extemplò aliis porro impertiebant gaudium suum. Quùm ægre in curiam perventum esset; multo ægrius summotâ turbâ ne Patribus misceretur, literæ in senatu recitatæ sunt. Inde producti in concionem legati. L. Veturius literis recitatis, ipse planiùs omnia, quæ acta erant, exposuit, cum ingenti assensu, postremò etiam clamore universæ concionis, quùm vix gaudium animis caperent. Discursum inde, ab aliis circa templa Deûm, ut grates agerent; ab aliis domos, ut conjugibus liberísque tam lætum nuncium impertirent. Senatus, quòd M. Livius et C. Claudius consules, incolumi exercitu, ducem hostium legionésque occidissent, supplicationem in triduum decrevit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit; celebratáque à viris fæminísque est. Omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere: quùm matronæ amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu, Deis immortalibus grates agerent. Statum quoque civitatis ea victoria movit: ut jam inde haud secus quàm in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum solvendo, auderent. C. Claudius consul, quùm in castra redîsset, caput Asdrubalis, quod servatum cum cura, attulerat, projici ante hostium stationes, captivósque Afros vinctos, ut erant, ostendi,

ostendi, duos etiam ex iis solutos ire ad Annibalem, et exprimere quæ acta essent, jussit. Annibal tanto simul publico familiarísque ictus luctu; *agnoscere se fortunam Carthaginis*, fertur dixisse: castráque inde movit, ut omnia auxilia, quæ diffusa latiùs tueri non poterat, in extremum Italiæ angulum Bruttios, contraheret.

Sophonisba. Lib. XXX. *U. C.* 549.

SYPHAX, dum obequitat hostium turmis; si pudore, si periculo suo fugam sistere posset; equo graviter icto effusus opprimitur, capitúrque: et vivus (lætum ante omnes Masanissæ præbiturus spectaculum) ad Lælium pertrahitur. Masanissa *sibi quidem*, dicere, *nihil esse in præsentia pulchrius, quàm victorem, recuperatum tanto post intervallo patrium invisere regnum: sed tam secundis, quàm adversis rebus non dari spatium ad cessandum. Si se Lælius cum equitatu victóque Syphace* * *Cirtam præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum: Lælium cum peditibus subsequi modicis itineribus posse.* Assentiente Lælio prægressus Cirtam, evocari ad colloquium principes Cirtensium jubet. Sed apud ignaros regis casûs, neque quæ acta essent promendo, nec minis, nec suadendo, ante valuit, quàm rex vinctus in conspectum datus est. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta: et

* *Cirta caput Regni Syphacis erat.*

partim

partim pavore moenia sunt deserta, partim repentino consensu gratiam apud victorem quaerentium patefactae portae. Et Masanissa praesidio circa portas opportunáque moenium dimisso, ne cui fugae pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulum in ipso limine Sophonisba uxor Syphacis, filia Asdrubalis Poeni occurrit: et quùm in medio agmine armatorum Masanissam insignem, quùm armis tum caetero habitu, conspexisset; regem esse (id quod erat) rata, genibus advoluta ejus: *Omnia quidem*, inquit, *ut posses in nos. Dii tibi dederunt, virtúsque et felicitas tua. Sed si captivae apud dominum vitae necísque suae vocem supplicem mittere licet, si genua, si victricem attingere dextram, precor quaesóque per majestatem regiam, in qua paulo antè nos quoque fuimus, per gentis Nnmidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit, per hujusce regiae Deos, qui te melioribus omnibus accipiant, quàm Syphacem hinc miserunt; hanc veniam supplici des, ut ipse, quodcumque fert animus, de captiva statuas, neque me cujusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire sinas. Si nihil aliud quàm Syphacis uxor fuissem, tamen Numidae atque in eadem mecum Africa genti, quàm alienigenae et externi fidem experiri mallem. Quid Carthaginiensi ab Romano, quid filiae Asdrubalis timendum sit, vides. Si nulla alia re potes, morte me ut vindices ab Romanorum arbitrio, oro obtestórque.* Forma erat insignis et florentissima aetas. Itaque quùm modò genua, modò dextram amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidem exposceret, propiúsque blanditias oratio esset, quàm preces; non in misericordiam modò prolapsus est animus victoris, sed (ut est genus Numidarum in Venerem praeceps) amore captivae victor captus, data dextera,

in

in id quod petebatur, obligandæ fidei, in regiam concedit. Instituit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. Quod quùm expedire non posset, ab amore temerarium atque impudens mutuatur consilium. Nuptias in eum ipsum diem repentè parari jubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni consulendi velut in captivam, quæ Masanissæ jam nupta foret. Factis nuptiis, supervenit Lælius: et adeo non dissimulavit improbare se factum, ut primò etiam cum Syphace et cæteris captivis detractam eam toro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. Victus deinde precibus Masanissæ orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fotunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem rejiceret; misso Syphace et captivis, cæteras urbes Numidiæ, quæ præsidiis regiis tenebantur, adjuvante Masanissa, recepit.

Syphacem in castra adduci quùm esset nunciatum, omnis velut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse vinctus, sequebatur grex nobilium Numidarum. Tum quantum quisque plurimum posset, magnitudini Syphacis, famæ gentis, victoriam suam augendo addebat: *illum esse regem, cujus tantum majestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginiensisque, ut Scipio imperator suus ad amicitiam ejus petendam, relictâ provinciâ Hispaniâ exercitúque, duabus quinqueremibus in Africam navigaverit: Asdrubal, Pœnorum imperator, non ipse modò ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. Habuisse eum tempore uno in potestate duos imperatores; Pœnum Romanúmque. Sicut ab Diis immortalibus pars utraque hostiis mactandis pacem petisset, ita ab eo utrimque pariter amicitiam petitam. Jam*

E e *tantas*

tantas habuisse opes, ut Masanissam regno pulsum eo redegerit, ut vita ejus fama mortis et latebris, ferarum modo in silvis rapto viventis, tegeretur. His sermonibus circumstantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionem est perductus. Movit et Scipionem quùm fortuna pristina viri præsenti fortunæ collata; tum recordatio hospitii dextræque datæ, et fœderis publice ac privatim juncti. Eadem hæc et Syphaci animum dederunt in alloquendo victore. Nam quùm Scipio, quid sibi voluisset, quæreret, qui non societatem solùm abnuisset Romanam, sed ultrò bellum intulisset; tum ille *peccasse quidem sese, atque insanisse* fatebatur; *sed non tum demùm, quùm arma adversùs populum Romanum cepisset; exitum sui furoris fuisse, non principium. Tunc se insanisse, tum hospitia privata et publica fœdera omnia ex animo ejecisse, quùm Carthaginiensem matronam domum acceperit. Illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestémque omnibus delinimentis animum suum avertisse atque alienasse; nec conquiesse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma adversùs hospitem atque amicum induerit. Perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseriis solatii esse, quòd in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse videat. Neque prudentiorem, neque constantiorem Masanissam, quàm Syphacem esse; etiam juventa incautiorem. Certe stultius illum atque intemperantius eam quàm se duxisse.*

Hæc non hostili modo odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud æmulum cernens, quùm dixisset, non mediocri cura Scipionis animum pepulit. Et fidem criminibus, raptæ prope inter arma nuptiæ neque consulto neque exspectato Lælio, faciebant; tamque præceps festinatio, ut

quo

quo die captam hostem vidisset, eodem matrimonio junctam acciperet, et ad penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania juvenem nullius forma pepulerat captivæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masanissa supervenerunt; quos quùm pariter ambo et benigno vultu excepisset, et egregiis laudibus frequenti prætorio celebrasset; abductum in secretum Masanissam sic alloquitur: *Aliqua te existimo, Masanissa, intuentem in me bona, et principio in Hispania ad jungendam mecum amicitiam venisse, et postea in Africa teipsum, spésque omnes tuas in fidem meam commisisse. Atqui nulla earum virtus est, propter quas appetendus tibi visus sim, qua ego æque atque temperantia et continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias virtutes, Masanissa, adjecisse velim. Non est, non (mihi crede) tantùm ab hostibus armatis ætati nostræ periculum, quantùm ab circumfusis undique voluptatibus. Qui eas sua temperantia frenavit ac domuit, næ multo majus decus, majorémque victoriam sibi peperit, quàm nos Syphace victo habemus. Quæ me absente strenue ac fortiter fecisti, libenter et commemoravi, et memini. Cætera teipsum reputare tecum, quàm, me dicente, erubescere malo. Syphax populi Romani auspicio victus captúsque est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani est: et regem conjugémque ejus, etiamsi non civis Carthaginiensis esset, etiamsi non patrem ejus imperatorem hostium videremus, Romam oporteret mitti, ac senatus populíque Romani de ea judicium atque arbitrinm esse; quæ regem nobis socium alienasse, atque in arma egisse præcipitem dicatur. Vince animum. Cave deformes multa bona uno vitio, et*

tot meritorum gratiam majore culpa, quàm caussa culpæ est, corrumpas.

Masinissæ hæc audienti, non rubor solùm suffusus, sed lacrymæ etiam obortæ: et quùm, *se quidem in potestate futurum imperatoris* dixisset, orassétque eum, *ut quantum res sineret, fidei suæ temere obstrictæ consuleret; promisisse enim, sese in nullius potestatem eam traditurum*, ex prætorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi arbitris remotis, quùm crebro suspiritu, et gemitu, quod facile ab circumstantibus tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset; ingenti ad postremum edito gemitu, fidum è servis vocat, sub cujus custodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, et mixtum in poculo ferre ad Sophonisbam jubet, ac simul nunciare: *Masinissam libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam vir uxori debuerit. Quoniam arbitrium ejus, qui possint, adimant, secundam fidem præstare, ne viva in potestatem Romanorum veniat. Memor patris imperatoris, patriaéque et duorum regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa consuleret.* Hunc nuncium ac simul venenum ferens minister, quùm ad Sophonisbam venisset, *Accipio*, inquit, *nuptiale munus; nec ingratum, si nihil majus vir uxori præstare potuit. Hoc tamen nuncia; melius me morituram fuisse, si non in funere meo nupsissem.* Non locuta est ferocius, quàm acceptum poculum nullo trepidationis signo dato impavide hausit. Quod ubi nunciatum est Scipioni, ne quid æger animi ferox juvenis gravius consuleret, accitum eum extemplo nunc solatur; nunc, quod temeritatem temeritate alia luerit, tristioremque rem, quàm necesse fuerit, fecerit, leniter castigat. Postero die,

die, ut à præsenti motu averteret animum ejus, in tribunal ascendit et concionem advocari jussit. Ibi Masanissam primum regem appellatum, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, et scipione eburneo, toga picta, et palmata tunica donat. Addit verbis, honorem. *Neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse: quo unum omnium externorum dignum Masanissam populus Romanus ducat.* Lælium deinde, et ipsum collaudatum, aurea corona donat. Et alii militares viri, prout à quoque navata opera erat, donati. Iis honoribus mollitur regis animus, erectúsque in spem propinquam, sublato Syphace, omnis Numidiæ potiundæ.

ANNIBALIS *ex* ITALIA *revocati dolor.* Lib. XXX. *U. C.* 549.

AD Annibalem legati ab Carthagine, vocantes in Africam, venerunt. Frendens geménsque ac vix lacrymis temperans, dicitur legatorum verba audisse. Posteaquam edita sunt mandata: *Jam non perplexe,* inquit, *sed palam revocant, qui, vetando supplementum et pecuniam mitti, jampridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus toties cæsus fugatúsque, sed senatus Carthaginiensis obtrectatione atque invidiâ. Neque hac deformitate reditus mei*

tam

tam P. Scipio exsultabit atque efferet sese, quàm Hanno, qui domum nostram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppressit. Jam hoc ipsum præsagiens animo, præparaverat ante naves. Itaque inutili militum turbâ præsidii specie in oppida Bruttii agri, quæ pauca magis metu, quàm fide continebantur, dimissâ, quod roboris in exercitu erat, in Africam transvexit: multis Italici generis (quia in Africam secuturos abnuentes concesserant in Junonis Laciniæ delubrum, inviolatum ad eam diem) in templo ipso fœdè interfectis. Raro quemquam alium patriam exilii caussâ relinquentem, magis mœstum abiisse ferunt, quàm Annibalem hostium terra excedentem. Respexisse sæpe Italiæ littora, et Deos hominésque accusantem, in se quoque ac suum ipsius caput execratum. *Quòd non cruentum ab Cannensi victoria militém Romam duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum, qui consul hostem in Italia Pœnum non vidisset: Se centum millibus armatorum ad Trasimenum et Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumásque et Nolam consenuisse.* Hæc accusans, querénsque, ex diutinâ possessione Italiæ est detractus.

Colloquium

Colloquium SCIPIONIS *et* ANNIBALIS *de Pace.*
Ad prælium deinde utrinque parata omnia.
Lib. XXX. *U. C.* 550.

SCIPIO quùm colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Summotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ, omnium gentium cuilibet regum imperatorúmve pares. Paulisper alter alterius conspectu, admiratione mutua prope attoniti conticuere. Tum Annibal prior, *Si hoc ita fato datum erat, ut qui primus bellum intuli populo Romano, quique toties prope in manibus victoriam habui, is ultrò ad pacem petendam venirem; lætor te mihi sorte potissimum datum, à quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui tot de Romanis ducibus victoriam Dii dedissent, tibi cessisse: téque huic bello, vestris prius quàm nostris cladibus insigni, finem imposuisse. Hoc quoque ludibrium casûs ediderit fortuna, ut cum patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore signa contulerim; ad filium ejus inermis ad pacem petendam veniam.*

Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab Diis esse, ut et vos Italiæ, et nos Africæ imperio contenti essemus: neque enim ne vobis quidem Sicilia ac Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tam egregiis amissis ducibus. Sed, præterita magis reprehendi possunt,

quàm

quàm corrigi. Ita aliena appetivimus, ut de nostris dimicaremus, nec in Italia solùm vobis bellum, nobis in Africa esset; sed et vos in portis vestris prope de mœnibus signa armáque hostium vidistis; et nos ab Carthagine fremitum castrorum Romanorum exaudimus. Quod igitur nos maxime abominaremur, vos ante omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimus ii, quorum et maxime interest pacem esse, et qui quodcumque egerimus, ratum civitates nostræ habituræ sint. Animo tantùm nobis opus est non abhorrente à quietis consiliis.

Quod ad me attinet; jam ætas, senem in patriam revertentem, unde puer profectus sum, jam secundæ, jam adversæ res, ita erudierunt, ut rationem sequi, quàm fortunam malim. Tuam et adolescentiam, et perpetuam felicitatem, ferociora utraque, quàm quietis opus est consiliis, metuo. Non temere incerta casuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Trasimenum, ad Cannas, id tu hodie es. Vix dum militari ætate imperio accepto omnia audacissime incipientem nusquam fefellit fortuna. Patris et patrui persecutus mortem, ab calamitate vestræ domus decus insigne virtutis pietatísque eximiæ cepisti: amissas Hispanias reciperasti, quatuor inde Punicis exercitibus pulsis: consul creatus, quùm cæteris ad tutandam Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem hora captis simul incensísque castris, Syphace potentissimo rege capto, tot urbibus regni ejus, tot nostri imperii ereptis, me sextum-decimum jam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Potest victoriam malle, quàm pacem, animus. Novi vobis spiritus magnos magis quàm utiles. Et mihi talis aliquando fortuna effulsit.

Quòd

Quòd si in secundis rebus, bonam quoque mentem darent Dii; non ea solùm quæ evenissent, sed etiam ea, quæ evenire possent, reputaremus. Ut omnium obliviscaris aliorum, satis ego documenti in omnes casus sum. Quem modò castris inter Anienem atque urbem vestram positis, ac jam prope scandentem mœnia Romæ videras; hic cernis, duobus fortissimis viris fratribus clarissimis imperatoribus orbatum, ante mœnia prope obsessæ patriæ, quibus terrui vestram urbem, ea pro mea deprecantem. Maximæ cuique fortunæ minime credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubiis, tibi ampla ac speciosa danti est pax: nobis petentibus magis necessaria, quàm honesta. Melior tutiorque est certa pax, quàm sperata victoria. Hæc in tua, illa in Deorum manu est. Ne tot annorum felicitatem, in unius horæ dederis discrimen. Cùm tuas vires, tum vim fortunæ, Martémque belli communem, propone animo. Utrimque ferrum, corpora humana erunt. Nusquam minùs quàm in bello eventus respondet. Non tantùm ad id quod data pace jam habere potes, si prælio vincas, gloriæ adjeceris; quantùm ademeris, si quid adversi eveniat. Simul parta ac sperata decora unius horæ fortuna evertere potest. Omnia in pace jungenda tuæ potestatis sunt, P. Corneli: tunc ea habenda fortuna erit, quam Dii dederint. Inter pauca felicitatis virtutisque exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuisset, si victor pacem petentibus dedisset patribus nostris: sed non statuendo tandem felicitati modum, nec cohibendo efferentem se fortunam, quanto altius elatus erat, eo fœdius corruit.

Est quidem ejus, qui dat, non qui petit, conditiones dicere pacis: sed forsitan non indigni simus, qui nobismetipsis mulctam irrogemus. Non recusamus, quin omnia, propter quæ bellum

initum est, vestra sint; Sicilia, Sardinia, Hispania; quicquid insularum toto inter Africam Italiâmque continetur mari. Carthaginienses, inclusi Africæ littoribus, vos (quando ita Diis placuit) externa etiam terrâ marique videamus regentes imperia. Haud negaverim, propter non nimis sincere petitam aut exspectatam nuper pacem, suspectam esse vobis Punicam fidem. Multum, per quos petita sit, ad fidem tuendæ pacis pertinet, Scipio. Vestri quoque (ut audio) Patres nonnihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negaverunt pacem. Annibal peto pacem: qui neque peterem, nisi utilem crederem; et propter eandem utilitatem tuebor eam, propter quam petii. Et quemadmodum, quia à me bellum cœptum est, ne quem ejus pœniteret, quoad ipsi invidere Dei, præstiti: ita annitar, ne quem pacis per me partæ pœniteat.

Adversus hæc imperator Romanus in hanc fere sententiam respondit. *Non me fallebat, Annibal, adventus tui spe Carthaginienses et præsentem induciarum fidem, et spem pacis turbasse. Neque tu id sane dissimulas, qui de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas, præter ea, quæ jampridem in nostra potestate sunt. Cæterum, sicut tibi curæ est, sentire cives tuos, quanto per te onere leventur: sic mihi laborandum est, ne, quæ tunc pepigerunt, hodie subtracta ex conditionibus pacis præmia perfidiæ habeant. Indigni quibus eadem pateat conditio, ut etiam prosit vobis fraus, petitis. Neque patres nostri priores de Sicilia, neque nos de Hispania fecimus bellum. Et tunc Mamertinorum sociorum periculum, et nunc Sagunti excidium nobis pia ac justa induerunt arma. Vos lacessisse, et tu ipse fateris, et Dii testes*

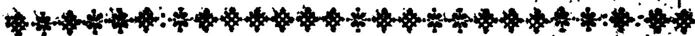
sunt:

sunt: qui et illius belli exitum secundùm jus fásque dederunt; et hujus dant et dabunt.

Quod ad me attinet, et humanæ infirmitatis memini, et vim fortunæ reputo, et omnia quæcumque agimus, subjecta esse mille casibus scio. Cæterum quemadmodum superbe et violenter me faterer facere, si priusquam in Africam trajecissem, te tua voluntate cedentem Italia, et imposito in naves exercitu, ipsum venientem ad pacem petendam aspernarer: sic nunc, quùm prope manu consertâ restitantem ac tergiversantem in Africam attraxerim, nullâ sum tibi verecundiâ obstrictus. Proinde si quid ad ea, in quæ tum pax conventura videbatur (quæ sint, nosti:) mulctæ navium cum commeatu per inducias expugnatarum, legatorúmque violatorum adjicitur; est quod referam ad consilium. Sin illa quoque gravia videntur; bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis. Ita infectâ pace, ex colloquio ad suos quùm se recepissent, frustra verba jactata renunciant: armis decernendum esse, habendámque eam fortunam, quam Dii dedissent.

In castra ut ventum, pronunciant ambo, *Arma expedirent milites, animósque ad supremum certamen, non in unum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma an Carthago jura gentibus darent, ante crastinam noctem scituros. Neque enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarum victoriæ præmium fore; par periculum præmio, quibus adversa pugnæ fortuna fuisset.* Nam neque Romanis effugium ullum patebat in aliena ignotáque terra: et Carthagini, supremo auxilio effuso, adesse videbatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum duo longe clarissimi duces, duo fortissimi exercitus; multa

ante parta decora aut cumulatum eo die, aut everfa. Anceps igitur spes et metus miscebant animos: contemplantibúsque modò suam, modò hostium aciem, quùm oculis magis quàm ratione pensarent vires, simul læta, simul tristia obversabantur. Quæ ipsis sua sponte non succurrebant, ea duces admonendo atque hortando subjiciunt. Pœnus, sedecim annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occisos; et sua cuique decora, ubi ad insignem alicujus pugnæ memoriâ militem venerat, referebat. Scipio, Hispanias, et recentia in Africa prœlia, et confessionem hostium: quod neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea præ insita animis perfidia potuissent: ad hoc, colloquium Annibalis in secreto habitum, ac liberum fingenti, qua velit, flectit. Ominatur, *quibus quondam auspiciis patres eorum pugnaverint ad Ægates insulas, ea illis exeuntibus in aciem portendisse Deos. Adesse finem belli, ac laboris. In manibus esse prædam Carthaginis, reditum domum in patriam, ad parentes, liberos, conjuges, penatésque Deos.* Celsus hæc corpore, vultúque ita læto, ut vicisse jam crederes, dicebat.

SCIPIO *accusatus.* Lib. XXXVIII.
U. C. 565.

P. Scipioni Africano duo Q. Petillii diem dixerunt. Id, prout cujusque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, sed universam civitatem, quæ id pati

pati posset, incusabant. *Duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inventas: Romam ingratiorem; si quidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expulisset; Roma victrix victorem Africanum expellat.* Alii, *Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit: nihil tam æquandæ libertatis esse, quàm potentissimum quemque posse dicere caussam. Quid autem tutò cuiquam, nedum summam rempublicam, permitti, si ratio non sit reddenda? qui jus æquum pati non possit, in eum vim haud injustam esse.* Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ caussæ venit. Nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio consul censórve majore omnis generis hominum frequentia, quàm reus illo die in forum est deductus. Jussus dicere caussam, sine ulla criminum mentione, orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem umquam neque melius, neque verius laudatum esse. Dicebantur enim ab eodem animo ingenióque, à quo gesta erant. Et aurium fastidium aberat; quia pro periculo, non in gloriam, referebantur.

Tribuni plebis vetera luxuriæ crimina Syracusanorum hibernorum, et Locris * Pleminianum tumultum, quùm ad fidem præsentium criminum retulissent; suspicionibus magis, quàm argumentis pecuniæ captæ reum accusarunt. *Filium captum sine pretio redditum, omnibúsque aliis rebus Scipionem,*

* *Q. Pleminius, quem Locris modò receptis præfecit Scipio, multa ibi avaritiæ et crudelitatis fœda exempla edidit: de quo quùm posteà questi essent Locrenses, adductus ille Romam in vinculis mortuus est. Liv. lib. 29.*

tanquam

tanquam in ejus unius manu pax Romana bellúmque esset, ab Antiocho cultum. Dictatorem eum consuli, non legatum in provincia fuisse: nec ad aliam rem eò profectum quàm ut id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ jampridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæque et omnibus ad Orientem versùs regibus gentibúsque appareret; unum hominem caput columénque imperii Romani esse: sub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere: nutus ejus pro decretis Patrum, pro populi jussis esse. Infamiâ intactum, invidiâ quâ possunt urgent. Orationibus in noctem perductis, prodicta dies est. Ubi ea venit, Tribuni in rostris prima luce consederunt. Citatus reus, magno agmine amicorum clientiúmque per mediam concionem ad rostra subiit. Silentióque facto, *Hoc*, inquit, *die, Tribuni plebis, vósque Quirites, cum Annibale et Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque quùm hodie litibus et jurgiis supersedere æquum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Jovem optimum maximum, Junonémque et Minervam, cæterósque Deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hísque gratias agam, quod mihi et hoc ipso die, et sæpe alias, egregie reipublicæ gerendæ mentem facultatémque dederunt! Vestrûm quoque quibus commodum est, ite mecum Quirites; et orate Deos, ut mei similes principes habeatis. Ita, si ab annis septendecim ad senectutem semper vos ætatem meam honoribus vestris anteiistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi.* Ab rostris in Capitolium ascendit; simul se universa concio avertit, et secuta Scipionem est. Adeo ut postremò scribæ viatorésque tribunos relinquerent, nec cum iis, præter servilem comitatum, et præconem, qui reum ex rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modò,

modò, sed per totam urbem omnia templa Deum cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum et æstimatione veræ magnitudinis ejus fuit, quàm quo triumphans de Syphace rege et Carthaginiensibus urbem est invectus.

Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. Post quem, quùm invidiam et certamina cum Tribunis prospiceret, die longiore prodicta, in Liternium concessit; certo consilio ne ad caussam dicendam adesset. Major animus et natura erat, ac majori fortunæ assuetus, quàm ut reus esse sciret, et summittere se in humilitatem caussam dicentium. Ubi dies venit, citarique absens est cœptus, L. Scipio morbum caussæ esse cur abesset, excusabat. Quam accusationem quùm Tribuni, qui diem dixerant, non acciperent, et ab eâdem superbiâ non venire ad caussam dicendam, quâ judicium et Tribunos plebis et concionem reliquisset, arguerent; Tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus (cui inimicitiæ cùm P. Scipione intercedebant) quùm tristiorem omnes sententiam exspectarent, ita decrevit: *Ad id fastigium rebus gestis, honoribus populi Romani, P. Scipionem Deorum hominùmque concensu pervenisse, ut sub rostris reum stare, et præbere aures adolescentium conviciis, populo Romano magis deforme, quàm ipsi sit.* Adjecit decreto indignationem: *Sub pedibus vestris stabit, Tribuni, domitor ille Africæ Scipio? Ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fudit, fugavitque: ideo Syphacem cepit, Annibalem devicit, Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem hujus gloriæ L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, ut duobus Petillis succumberet, vos de P. Africano palmam peteretis? Nullisne*

ſiſne meritis ſuis, nullis veſtris honoribus unquam in arcem tutam, et velut ſanctam clari viri pervenient; ubi ſi non venerabilis, inviolata ſaltem ſenectus eorum conſidat? Movit et decretum, et adjecta oratio non cæteros modò, ſed ipſos etiam accuſatores. Senatus deinde, concilio plebis dimiſſo, haberi eſt cœptus. Ibi gratiæ ingentes ab univerſo ordine, præcipue à conſularibus ſenioribúſque Ti. Graccho actæ ſunt; quòd rempublicam privatis ſimultatibus potiorem habuiſſet. Et Petillii vexati ſunt probris, quòd ſplendere aliena invidia voluiſſent; et ſpolia ex Africani triumpho peterent.

Silentium deinde de Africano fuit: vitam Literni egit, ſine deſiderio urbis. Morientem rure eo ipſo loco ſepeliri ſe juſſiſſe ferunt, monumentúmque ibi ædificari, ne funus ſibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis, bellicis tamen magis quàm pacis artibus. Memorabilior prima pars vitæ, quàm poſtrema fuit: quia in juventa bella aſſidue geſta; cùm ſenecta res quoque defloruere; nec præbita eſt materia ingenio. Quid ad primum conſulatum ſecundus, etiam ſi cenſuram adjicias? quid Aſiatica legatio, et valetudine adverſà inutilis, et filii caſu deformata, et poſt reditum neceſſitate aut ſubeundi judicii, aut ſimul cum patria deſerendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque majus neque periculoſius Romani geſſere, unus præcipuam gloriam tulit.

PHILO-

PHILOPOEMENIS *à* MESSENIIS *capti*; ANNIBALIS, *et* SCIPIONIS *vitæ exitus*. Lib. XXXIX. *U. C.* 569.

EVENTUS memorabilis est, quòd quùm bello superiores essent Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur, ad præoccupandam Coronen profectus, quam hostes petebant; in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiúmque auxilio tradunt: sed pudor relinquendi equites, nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. Quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostium; prolapso equo, et suo ipse casu, et onere equi super eum ruentis, haud multum abfuit quin exanimaretur; septuaginta annos jam natus, et diutino morbo, ex quo tum primùm reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Jacentem hostes superfusi oppresserunt: cognitúmque primùm à verecundia memoriáque meritorum haud secus, quàm ducem suum attollunt, reficiúntque, et ex valle devia in viam portant; vix sibimetipsi præ necopinato gaudio credentes: pars nuncios Messenem præmittunt debellatum esse, Philopœmenem captum adduci. Primùm adeo incredibilis visa res, ut non pro vano modò, sed vix pro sano nuncius audiretur. Deinde ut super alium alius idem omnes affirmantes veniebant, tandem facta fides; et priusquam appropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes simul liberi ac servi, pueri quoque cum fœminis effunduntur.

 Itaque

Itaque clauserant portam turbæ, dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habiturus videtur. Ægre summoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt: atque turba conferta iter reliquum clauserat. Et cùm pars maxima exclusa à spectaculo esset, theatrum repente, quod viæ propinquum erat compleverunt, et ut eo in conspectum populi adduceretur, una voce omnes exposcebant. Magistratus et principes, veriti ne quem metum misericordia præsentis tanti viri faceret, quùm alios verecundia pristinæ majestatis collata præsenti fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt. Deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, Prætore Dinocrate dicente, esse quæ pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. Inde abducto eo in curiam, et senatu vocato, consultari cœptum.

Jam invesperascebat, et non modò cætera, sed ne in proximam quidem noctem ubi satis tuto custodiretur, expediebant. Obstupuerant ad magnitudinem pristinæ ejus fortunæ virtutisque: et neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam ejus satis credebant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum. Eo vinctus demittiur, et saxum ingens, quo operitur, machina superimpositum est. Ita loco potius quàm homini cuiquam credendam custodiam rati, lucem insequentem exspectaverunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium malorum, censebat:

ſebat: defectionis auctores, quorum in manu reſpublica erat, in ſecreto conſultantes omnes ad necem ejus conſentiebant: ſed utrùm maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior pœnæ; miſſúſque qui venenum ferret. Accepto poculo nihil aliud locutum ferunt, quàm quæſiſſe ſi incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorum erat) equitéſque evaſiſſent? Poſteaquàm dictum eſt, incolumes eſſe; *Bene habet*, inquit, et poculo impavidè exhauſto, haud ita multò poſt exſpiravit. Nec diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. Victa namque Meſſene bello expoſcentibus Achæis noxios dedidit, oſſáque reddita Philopœmenis ſunt: et ſepultus ab univerſo Achaïco concilio, adeo omnibus humanis congeſtis honoribus, ut ne divinis quidem abſtineretur. Ab ſcriptoribus rerum Græcis Latiníſque tantum huic viro tribuitur, ut à quibuſdam eorum velut ad inſignem notam hujus anni memoriæ mandatum ſit, tres claros imperatores eo anno deceſſiſſe, Philopœmenem, Annibalem, P. Scipionem. Adeo in æquo eum duarum potentiſſimarum gentium ſummis imperatoribus poſuerunt.

Ad Pruſiam regem legatus, T. Quintius Flaminus venit, quem ſuſpectum Romanis, et receptus poſt fugam Antiochi Annibal, et bellum adverſus Eumenem motum, faciebat. Ibi, ſeu quia à Flaminino inter cætera objectum Pruſiæ erat, hominem omnium qui viverent infeſtiſſimum populo Romano apud eum eſſe, qui patriæ ſuæ primùm, deinde fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adverſus populum Romanum fuiſſet; ſeu quia ipſe Pruſias, ut gratificaretur præſenti Flaminino Romaníſque, per ſe necandi aut

tradendi ejus in potestatem consilium cepit; à primo colloquio Flaminini, milites extemplò ad domum Annibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Annibal prospexerat animo; et Romanorum inexpiabile odium in se cernens, et fidei regum nihil sanè confisus. Prusiæ verò levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus è domo fecerat: et ex iis quosdam occultos, ne custodiâ sepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. Totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est nunciatum milites regios in vestibulo esse; postico, quod devium maximè atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque occursu militum obseptum sensit, et omnia circa clausa custodiis dispositis esse, venenum (quod multò antè præparatum ad tales habebat casus) poposcit. *Liberemus*, inquit, *diuturnâ curâ populum Romanum: quando mortem senis exspectare longum censent. Nec magnam nec memorabilem ex inermi proditóque Flamininus victoriam feret. Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit. Horum patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habenti, ut à veneno caveret, prædixerunt. Hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, miserunt.* Execratus deinde in caput regnúmque Prusiæ, et hospitales Deos violatæ ab eo fidei testes invocans, poculum exhausit.

Hic

Hic vitæ exitus fuit Annibalis. * Nunquam cuiquam ingenium idem ad res diversissimas, parendum atque imperandum, habilius fuit. Itaque haud facilè decerneres, utrum imperatori, an exercitui carior esset: neque Asdrubal alium quemquam præficere malle, ubi quid fortiter ac strenue agendum esset: neque milites alio duce plus confidere, aut audere. Plurimum audaciæ ad pericula capessenda, plurimum consilil inter ipsa pericula erat. Nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. Caloris ac frigoris patientia par: cibi potionísque desiderio naturali, non voluptate modus finitus: vigiliarum somníque nec die nec nocte discriminata tempora: id quod gerendis rebus superesset, quieti datum: ea neque molli strato, neque silentio arcessita. Multi sæpe militari sagulo opertum humi jacentem inter custodias, stationésque militum conspexerunt. Vestitus nihil inter æquales excellens: arma atque equi conspiciebantur. Equitum peditúmque idem longe primus erat. Princeps in prælium ibat: ultimus conserto prælio excedebat. Has tantas viri virtutes ingentia vitia æquabant; inhumana crudelitas, perfidia plus quàm Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus Deûm metus, nullum jusjurandum, nulla religio.

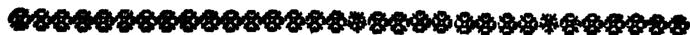
Trium clarissimorum suæ cujusque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quam quòd nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit. Jam primùm omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. Veneno absumpti Annibal et Philopœmen,

* Ex Lib XXI.

exul

exul Annibal proditus ab hospite: captus Philopoemen, in carcere et in vinculis exspiravit. Scipio, etsi non exul, neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat reus absens citatus, voluntarium non sibimetipse solum, sed etiam funeri suo exilium indixit.

EX

EX

M. VELLEIO PATERCULO.

CODRUS.

EODEM ferè tempore Athenæ sub regibus esse desierunt: quorum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi filius, vir non prætereundus. Quippe, cùm Lacedæmonii gravi bello Atticos premerent, respondissétque Pythius, *quorum dux ab hoste esset occisus, eos futuros superiores*; depositâ veste regiâ, pastoralem cultum induit, immixtúsque castris hostium de industriâ, imprudenter, rixam ciens, interemptus est. Codrum cum morte æterna gloria, Athenienses secuta victoria est. Quis eum non miretur, qui his artibus mortem quæsierit, quibus ab ignavis vita quæri solet?

HOMERUS.

Clarissimum deinde Homeri illuxit ingenium, sine exemplo maximum: qui magnitudine operis et fulgore carminum

num folus appellari *Poëta* meruit. In quo hoc maximum eft, quòd neque ante illum, quem ille imitaretur, neque poft illum, qui eum imitari poffet, inventus eft: neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectiffimum, præter Homerum et Archilochum, reperiemus.

SARDANAPALUS et *LYCURGUS.*

Infequenti tempore imperium Afiaticum ab Affyriis, qui id obtinuerant annis MLXX, tranflatum eft ad Medos. Quippe Sardanapalum eorem regem, molitiis fluentem et nimium felicem malo fuo (tertio et tricefimo loco ab Nino et Semiramide, qui Babylona condiderant, natum, ita ut femper fucceffor regni paterni foret filius) Pharnaces Medus imperio vitâque privavit. Ea ætate clariffimus Graii nominis Lycurgus Lacedæmonius, vir generis regii, fuit feveriffimarum juftiffimarúmque legum auctor, et difciplinæ convenientiffimæ viris; cujus quamdiu Sparta diligens fuit, excelfiffimè floruit.

HESIODUS.

Hujus temporis æqualis Hefiodus fuit, circa CXX annos diftinctus ab Homeri ætate, vir perelegantis ingenii, et molliffimâ dulcedine carminum memorabilis, otii quietifque cupidiffimus; ut tempore tanto viro, ita operis auctoritate proximus. Qui vitavit, ne in id, quod Homerus, incideret, patriámque et parentes teftatus eft; fed patriam, quia multatus ab eâ erat, contumeliofiffime.

L. ÆMI-

L. ÆMILIUS PAULLUS.

Tum ſenatus populúſque Romanus L. Æmilium Paullum, qui et prætor et Coſ. triumphaverat, virum in tantum laudandum, in quantum intelligi virtus poteſt, Coſ. creavit: filium ejus Paulli, qui ad Cannas quàm tergiverſanter perniciosam reipublicæ pugnam inierat, tam fortiter in eâ mortem obierat, Is Perſen ingenti prælio, apud urbem nomine Pydnam in Macedoniâ, fuſum fugatúmque caſtris exuit; deletíſque ejus copiis, deſtitutum omni ſpe coëgit è Macedoniâ profugere: quam ille linquens in inſulam Samothraciam profugit, templíque ſe religioni ſupplicem credidit. Ad eum Cn. Octavius prætor, qui claſſi præerat, pervenit; et ratione magis quàm vi perſuaſit, ut ſe Romanorum fidei committeret. Ita Paullus maximum nobiliſſimúmque regem in triumpho duxit. Quo anno et Octavii prætoris navalis, et Anicii, regem Illyriorum Gentium ante currum agentis, triumphi funere celebres. Quàm ſit aſſidua eminentis fortunæ comes invidia, altiſſimíſque adhæreat, etiam hoc colligi poteſt: quòd, cùm Anicii, Octaviíque triumphum nemo interpellaret, fuere, qui Paulli impedire obniterentur: cujus tantum priores exceſſit, vel magnitudine regis Perſei, vel ſpecie ſimulacrorum, vel modo pecuniæ, ut bis millies centies HS. ærario contulerit, et omnium ante actorum comparationem amplitudine vicerit.

Q. METELLUS, P. SCIPIO ÆMILIANUS, et L. MUMMIUS.

Vix ullius gentis, ætatis, ordinis hominem inveneris, cujus felicitatem fortunæ Metelli compares. Nam præter excellentes triumphos, honorésque amplissimos, et principale in republica fastigium, extentúmque vitæ spatium, et acres innocentésque pro republica cum inimicis contentiones, quatuor filios sustulit: omnes adultæ ætatis vidit, omnes reliquit superstites et honoratissimos. Mortui ejus lectum pro rostris sustulerunt quatuor filii; unus consularis et censorius; alter consularis; tertius consul; quartus candidatus consulatûs, quem honorem adeptus est. Hoc est nimirum magis feliciter de vitâ migrare, quàm mori.

Universâ deinde instinctâ in bellum Achaiâ (cujus pars magna ejusdem Metelli Macedonici virtute armisque fracta erat) maximè Corinthiis in arma, cum gravibus etiam in Romanos contumeliis, instigantibus; destinatus ei bello gerendo Cos. Mummius. Et sub idem tempus, magis quia volebant Romani, quicquid de Carthaginiensibus diceretur, credere, quàm quia credenda adferebantur, statuit senatus Carthaginem excidere. Ita eodem tempore P. Scipio Æmilianus, vir avitis P. Africani, paternisque L. Paulli virtutibus simillimus, omnibus belli ac togæ dotibus, ingeniique ac studiorum eminentissimus seculi sui, qui nihil in vitâ nisi laudandum aut fecit, aut dixit, ac sensit, ædilitatem petens Cos. creatus est. Bellum Carthagini, jam ante biennium à prioribus Coss. inlatum, majore vi intulit: cùm antè in Hispaniâ mu-

rali

rali coronâ, in Africâ obfidionali donatus effet; in Hifpaniâ verò etiam ex provocatione, ipfe modicus virium, immanis magnitudinis hoftem interemiffet. Eámque urbem, magis invidiâ imperii quàm ullius ejus temporis noxæ invifam Romano nomini, funditus fuftulit; fecítque fuæ virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementiæ.

Eodem anno, quo Carthago concidit, L. Mummius Corinthum funditus eruit. Uterque imperator, devictæ à fe gentis nomine honoratus, alter *Africanus*, alter appellatus eft *Achaïcus*. Nec quifquam ex novis hominibus prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit. Diverfi imperatoribus mores, diverfa fuere ftudia. Quippè Scipio tam elegans liberalium ftudiorum omnífque doctrinæ et auctor et admirator fuit, ut Polybium Panætiúmque, præcellentes ingenio viros, domi militiaéque fecum habuerit. Neque enim quifquam hoc Scipione elegantiùs intervalla negotiorum otio difpunxit, fempérque aut belli aut pacis ferviit artibus: femper inter arma ac ftudia verfatus, aut corpus periculis aut animum difciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut captâ Corintho, cùm maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac ftatuas in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus, *fi eas perdidiffent, novas eos reddituros.* Non tamen puto dubites, Vinici, quin magis pro republica fuerit, manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum, quàm in tantum ea intelligi: et quin hâc prudentiâ illa imprudentia decori publico fuerit convenientior.

De temporibus, quibus potissimùm floruerunt ingenia.

Cùm hæc particula operis velut formam propositi excesserit; quamquam intelligo, mihi in hac tam præcipiti festinatione, penè magis necessaria prætereunda, quàm supervacua amplectenda; nequeò tamen temperare mihi, quin rem sæpe agitatam animo meo, neque ad liquidum ratione perductam, signem stylo. Quis enim abunde mirari potest, quòd eminentissima cujusque professionis ingenia in eandem formam et in idem artata temporis congruant spatium? Una, neque multorum annorum spatio divisa, ætas, per divini spiritûs viros, Æschylum, Sophoclem, Euripidem, illustravit tragœdias; una priscam illam et veterem, sub Cratino, Aristophane et Eupolide, comœdiam: ac novam comicam Menandrus, æqualésque ejus ætatis magis quàm operis, Philemon ac Diphilus, et invenere intra paucissimos annos, neque imitanda reliquere. Philosophorum quoque omnium ingenia, Socratico ore defluentia, quanto post Platonis Aristotelísque mortem floruere spatio? Quid ante Isocratem, quid post ejus auditores eorúmque discipulos clarum in oratoribus fuit? Adeò quidem artatum angustiis temporum, ut nemo memoriâ dignus alter ab altero videri nequiverint.

Neque hoc in Græcis, quàm in Romanis, evenit magis. Nam, nisi aspera ac rudia repetas, et inventi laudanda nomine, in Accio circáque eum Romana tragœdia est; dulcésque Latini leporis facetiæ, per Cæcilium Terentiúmque et Afranium, suppari ætate nituerunt. Historicos (ut et Livium

Livium quoque priorum ætati adſtruas) præter Catonem et quoſdam veteres et obſcuros, minùs LXXX. annis circumdatum ævum tulit: ut nec poëtarum in antiquius citeriúſve proceſſit ubertas. At oratio ac vis forenſis, perfectúmque proſæ eloquentiæ decus, ut idem ſeparetur Cato (pace P. Craſſi Scipioníſque, et Lælii et Gracchorum, et Fannii et Ser. Galbæ dixerim) ita univerſa ſub principe operis ſui erupit Tullio: ut delectari ante eum pauciſſimis, mirari verò neminem poſſis, niſi aut ab illo viſum, aut qui illum viderit. Hoc idem eveniſſe grammaticis, plaſtis, pictoribus ſcalptoribúſque, ſi quis temporum inſtiterit notis, reperiet, et eminentia cujuſque operis artiſſimis temporum clauſtris circumdata. Hujus ergo præcedentíſque, inquam, ſæculi ingeniorum ſimilitudinis, congregantíſque ſe et in ſtudium par et in emolumentum, cauſas cùm ſemper requiro, numquam reperio, quas eſſe veras confidam, ſed fortaſſe veris ſimiles: inter quas has maximè. Alit æmulatio ingenia: et nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit: naturâque, quod ſummo ſtudio petitum eſt, aſcendit in ſummum: difficiliſque in perfecto morā eſt; naturalitérque, quod procedere non poteſt, recedit: et, ut primò ad conſequendos, quos priores ducimus, accendimur; ita, ubi aut præteriri aut æquari eos poſſe deſperavimus, ſtudium cum ſpe ſeneſcit; et quod adſequi non poteſt, ſequi deſinit; et, velut occupatam relinquens materiam, quærit novam; præteritóque eo, in quo eminere non poſſumus, aliquid in quo nitamur conquirimus, ſequitúrque, ut frequens ac mobilis tranſitus maximum perfecti operis impedimentum ſit.

Tranſit

Transit admiratio à conditione temporum, et ad urbium. Una urbs Attica pluribus annis eloquentiâ, quàm universa Græcia, uberiúsque floruit: adeò ut corpora gentis illius separata sint in alias civitates, ingenia verò solis Atheniensium muris clausa existimes. . . . . . .

Primò corrumpi cœpta civitas.

Potentiæ Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ posterior aperuit. Quippe, remoto Carthaginis metu sublatâque imperii æmulâ, non gradu, sed præcipiti cursu à virtute descitum, ad vitia transcursum; vetus disciplina deserta, nova inducta; in somnum à vigiliis, ab armis ad voluptates, à negotiis in otium conversa civitas. Tum Scipio Nasica in capitolio porticus; tum Metellus; tum in circo Cn. Octavius multo amœnissimam moliti sunt: publicámque magnificentiam secuta privata luxuria est.

TIB. GRACCHUS. *U. C.* 622.

Immanem deditio * Mancini civitatis movit dissensionem. Quippe Tib. Gracchus, Tib. Gracchi clarissimi atque eminentissimi viri filius, P. Africani ex filiâ nepos, quo quæstore et auctore id fœdus ictum erat, nunc graviter ferens aliquid à se factum infirmari, nunc similis vel judicii vel pœnæ metuens discrimen; Trib. pleb. creatus, vir alioqui vitâ innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta

* *Qui à senatu jussus erat Numantinis dedi, quibuscum fœdus ipse turpissimum inierat.*

et

et naturâ et induſtriâ mortalis conditio recipit; P. Mucio Scævolâ, L. Calpurnio Coſſ. deſcivit à bonis; pollicitúſque toti Italiæ civitatem, ſimul etiam promulgatis agrariis legibus, omnibus ſtatum concupiſcentibus, ſumma imis miſcuit; et in præruptum atque anceps periculum adduxit rempublicam: Octavióque collegæ, pro bono publico ſtanti, imperium abrogavit: Triumviros agris dividendis coloniiſque deducendis creavit ſe ſocerúmque ſuum conſularem Appium, et Gracchum fratrem, admodum juvenem.

Tum P. Scipio Naſica, ejus, qui *optimus vir* à ſenatu judicatus erat, nepos, privatúſque et togatus, cùm eſſet conſobrinus Tib. Gracchi, patriam cognationi præferens, et quidquid publicè ſalutare non eſſet, privatim alienum exiſtimans (ob eas virtutes primus omnium abſens pontifex maximus factus eſt) circumdatâ lævo brachio togæ laciniâ, ex ſuperiore parte capitolii, ſummis gradibus inſiſtens hortatus eſt, *qui ſalvam vellent rempublicam, ſe ſequerentur*. Tum optimates, ſenatus, atque equeſtris ordinis pars melior et major, et intacta perniciofis conſiliis plebs, irruere in Gracchum, ſtantem in areâ cum catervis ſuis, et concientem penè totius Italiæ frequentiam. Is fugiens decurrénſque clivo capitolino, fragmine ſubſellii ictus, vitam, quàm glorioſiſſimè degere potuerat, immaturâ morte finivit. Hoc initium in urbe Româ civilis ſanguinis gladiorúmque impunitatis fuit. Indè jus vi obrutum, potentiórque habitus prior; diſcordiæ̀que civium, antea conditionibus ſanari ſolitæ, ferro dijudicatæ; belláque non cauſis inita, ſed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum eſt. Non enim ibi conſiſtunt exempla, unde cœperunt; ſed, quamlibet in tenuem

recepta

recepta tramitem, latissimè evagandi sibi viam faciunt: et, ubi semel recto deerratum est, in præceps pervenitur; nec quisquam sibi putat turpe, quod alii fuit fructuosum.

Post CARTHAGINEM, *ac* NUMANTIAM *excisas,* P. SCIPIONIS ÆMIL. *mors*

P. Scipio Africanus Æmilianus, qui Carthaginem deleverat, post tot acceptas circa Numantiam clades, creatus iterum Cos. missúsque in Hispaniam, fortunæ virtutísque, expertæ in Africâ, respondit in Hispaniâ; et intrà annum ac tres menses, quàm eò venerat, circumdatam operibus Numantiam excisámque æquavit solo. Nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetuæ commendavit memoriæ. Quippe, excisâ Carthagine, ac Numantiâ, ab alterius nos metu, alterius vindicavit contumeliis. Hic, eum interrogante tribuno Carbone, *quid de Tib. Gracchi cæde sentiret?* * respondit: *si is occupandæ reipublicæ animum habuisset, jure cæsum.* Reversus in urbem, intrà breve tempus, M. Aquillio, C. Sempronio Coss. post duos consulatus duósque triumphos, et bis excisos terrores reipublicæ manè in lectulo repertus est mortuus, ita ut quædam elisarum faucium in cervice reperirentur notæ. De tanti viri morte nulla habita est quæstio: ejúsque corpus velato capite elatum est, cujus operâ super totum terrarum orbem Roma extulerat caput. Seu fatalem, ut plures, seu

* *Hic et apud Numantiam statim cùm audivisset de exitu Tib. Gracchi, Homericum illud protulit:*

Ὡς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος, ὅτις τοιαῦτα γε ῥέζοι.

conflatam

conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriæ, mortem obiit; vitam certè dignissimam egit, quæ nullius ad id temporis præterquam avito fulgore vinceretur.

CAIUS GRACCHUS.

Decem deinde interpositis annis, qui Tib. Gracchum idem Caium, fratrem ejus, occupavit furor, tam virtutibus ejus omnibus quàm huic errori similem, ingenio etiam eloquentiâque longè præstantiorem: qui cùm summâ quiete animi civitatis princeps esse posset, vel vindicandæ fraternæ mortis gratiâ, vel præmuniendæ regalis potentiæ, ejusdem exempli tribunatum ingressus, longè majora et acriora repetens, dabat civitatem omnibus Italicis, extendebat eam penè usque Alpes; dividebat agros; vetabat quemquam civem plus quingentis jugeribus habere; (quod aliquandò lege Liciniâ cautum erat) nova constituebat portoria; novis coloniis replebat provincias; judicia à senatu transferebat ad equites; frumentum plebi dare instituerat; nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum denique in eodem statu relinquebat: quin alterum etiam continuavit tribunatum. Hunc L. Opimius Cos. qui prætor Fregellas exciderat, persecutus armis, unaque Fulvium Flaccum, consularem ac triumphalem virum, æquè prava cupientem (quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris Triumvirum nominaverat, eúmque socium regalis adsumserat potentiæ) morte adficit

Hunc Gracchi, P. Scipionis Africani nepotes, vivâ adhuc matre Corneliâ Africani filiâ, viri optimis ingeniis malè usi, vitæ mortísque habuere exitum: qui si civilem dignitatis con-

concupîssent modum, quidquid tumultuando adipisci gestierunt, quietis obtulisset respublica.

JUGURTHA, et MARIUS. *U. C.* 647.

Juvenis adhuc Jugurtha, ac Marius, sub eodem Africano militantes, in iisdem castris didicere, quæ postea in contrariis facerent.

Bellum deinde Jugurthinum gestum est per Q. Metellum, nulli secundum sæculi sui. Hujus legatus fuit C. Marius, quem prædiximus, natus equestri loco, hirtus atque horridus, vitâque sanctus; quantùm bello optimus, tantùm pace pessimus; immodicus gloriæ, insatiabilis, impotens sempérque inquietus. Hic, per publicanos aliósque in Africâ negotiantes, criminatus *Metelli lentitudinem, trahentis jam in tertium annum bellum, et naturalem nobilitatis superbiam morandíque in imperiis cupiditatem*, effecit, ut, cùm commeatu petito Romam venisset, Cos. crearetur, bellíque penè patrati à Metello, qui bis Jugurtham acie fuderat, summa committeretur sibi. Metelli tamen et triumphus fuit clarissimus, et meritum; virtutíque cognomen *Numidici* inditum.

M. LIVIUS DRUSUS. *U. C.* 660.

Deinde, interjectis paucis annis, tribunatum iniit M. Livius Drusus, vir nobilissimus, eloquentissimus, sanctissimus, meliore in omnia ingenio animóque, quàm fortunâ, usus. Qui cùm senatui priscum restituere cuperet decus, et judicia ab equitibus ad eum transferre ordinem; (quippe eam potestatem nacti Equites Gracchanis legibus, cùm in

multos clarissimos atque innocentissimos viros sævîssent, tum P. Rutilium, virum non sæculi sui, sed omnis ævi optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu civitatis damnaverant) in iis ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium: non intelligentem si qua de plebis commodis ab eo agerentur, veluti inescandæ illiciendæque multitudinis causâ fieri, ut minoribus perceptis majora permitteret. Denique ea fortuna Drusi fuit, ut malefacta collegarum, quàm ejus optimè ab ipso cogitata, senatus probaret magìs; et honorem, qui ab eo deferebatur, sperneret; injurias, quæ ab aliis intendebantur, æquo animo reciperet; et hujus summæ gloriæ invideret, illorum modicam ferret.

Tum conversus Drusi animus, quando bene cœpta malè cedebant, ad dandam civitatem Italiæ. Quod cùm moliens revertisset è foro, immensâ illâ et incognitâ, quæ eum semper comitabatur, cinctus multitudine, in atrio domûs suæ cultello percussus, qui adfixus lateri ejus relictus est, intrà paucas horas decessit. Sed cùm ultimum redderet spiritum, intuens circumstantium mœrentiúmque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conscientiæ suæ: *Etquando*, inquit, *propinqui amicíque, similem mei civem habebit respublica?* Hunc finem clarissimus juvenis vitæ habuit: cujus morum minimè omittatur argumentum. Cùm ædificaret domum in Palatio, promitterétque ei architectus, *ita se eam ædificaturum, ut libera à conspectu, immunis ab omnibus arbitris esset, neque quisquam in eam despicere posset: Tu verò*, inquit, *siquid in te artis est, ita compone domum meam, ut, quidquid agam, ab omnibus perspici possit*.

L. Cornelius Sulla, et C. Marius.

L. Cornelius Sulla; vir qui neque ad finem victoriæ satis laudari, neque post victoriam abunde vituperari potest. Hic, natus familiâ nobili, sextus à Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cùm familiæ ejus claritudo intermissa esset, diu ita se gessit, ut nullam petendi consulatum cogitationem habere videretur; deinde post præturam illustratus bello Italico, et antè in Gallia legatione sub Mario, quâ eminentissimos duces hostium fuderat, ex successu animum sumpsit; petén sque consulatum, penè omnium civium suffragiis nactus est: sed eum honorem undequinquagesimo ætatis suæ anno adsecutus est.

Per ea tempora Mithridates Ponticus rex, vir neque silendus neque dicendus sine cura; bello acerrimus; virtute eximius; aliquando fortunâ, semper animo maximus; consiliis dux; miles manu; odio in Romanos Hannibal; occupatâ Asiâ, necatísque in eâ omnibus civibus Romanis (quos quidem eâdem die atque horâ, redditis civitatibus litteris, ingenti cum pollicitatione præmiorum interimi jusserat) cum terribilis Italiæ quoque videretur imminere, forte obvenit Sullæ Asia provincia. Is, egressus urbe, cùm circa Nolam moraretur; P. Sulpicius, trib. pleb. disertus, acer, opibus, gratiâ, amicitiis, vigore ingenii atque animi celeberrimus; cùm antea rectissimâ voluntate apud populum maximam quæsîsset dignitatem, quasi pigeret eum virtutum suarum, et bene consulta ei malè cederent, subitò pravus et præceps, C. Mario, post LXX. annum omnia imperia et omnes provincias concupiscenti addixit; legémque ad populum

pulum tulit, quâ Sullæ imperium abrogaretur, C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum; aliásque leges perniciosas et exitiabiles, neque tolerandas liberæ civitati, tulit: quinetiam Q. Pompeii Cos. filium, eundémque Sullæ generum, per emissarios factionis suæ interfecit.

Tum Sulla contracto exercitu ad urbem rediit, eámque armis occupavit; XII. auctores novarum pessimarúmque rerum, inter quos Marium cum filio et P. Sulpicio, urbe exturbavit, ac lege latâ exsules fecit. Sulpicium etiam adsecuti equites in Laurentinis paludibus jugulavere; capútque ejus, erectum et ostentatum pro rostris, velut omen imminentis proscriptionis fuit. Marius post sextum consulatum annoque LXX. nudus ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminentibus, extractus arundineto, circa paludem Maricæ (in quam se, fugiens consectantes Sullæ equites, abdiderat) injecto in collum loro in carcerem Minturnensium jussu duumvirali perductus est. Ad quem interficiendum missus cum gladio servus publicus, natione Germanus (qui fortè ab imperatore eo bello Cimbrico captus erat) ut agnovit Marium, magno ejulatu expromente indignationem casûs tanti viri, abjecto gladio profugit è carcere. Tum cives, ab hoste misereri paullò antè principis viri docti, instructum eum viatico, collatâque veste, in navem imposuerunt. At ille, adsecutus circa Ænariam filium, cursum in Africam direxit; inopémque vitam in tugurio ruinarum Carthaginensium toleravit: cùm Marius adspiciens Carthaginem, illa intuens Marium, alter alteri possent esse solatio.

Mox C. Marius, ab exilio revocatus, pestifero civibus suis reditu, intravit Romam. Nihil illâ victoriâ fuisset crudelius,

nisi

nisi mox Sullana esset secuta. Neque licentiâ in mediocres sævitum, sed excelsissimi quoque atque eminentissimi civitatis viri variis suppliciorum generibus affecti; in iis Cos. Octavius, vir lenissimi animi, jussu Cinnæ interfectus est. Merula autem, qui se sub adventum Cinnæ consulatu abdicaverat, incisis venis superfusóque altaribus sanguine, quos sæpe pro salute reipublicæ flamen Dialis precatus erat Deos, eos in exsecrationem Cinnæ partiúmque ejus tum precatus, optimè de republica meritum spiritum reddidit: M. Antonius, princeps civitatis atque eloquentiæ, gladiis militum, quos ipsos facundiâ suâ moratus erat, jussu Marii Cinnæque confossus est. Q. Catulus (et aliarum virtutum et belli Cimbrici gloriâ, quæ illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus) cùm ad mortem conquireretur, conclusit se loco nuper calce arenâque perpolito, inlatóque igni, qui vim odoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem magis voto quàm arbitrio inimicorum obiit. Omnia erant præcipitia in republica, nec tamen adhuc quisquam inveniebatur, qui bona civis Romani aut donare auderet, aut petere sustineret. Postea id quoque accessit, ut sævitiæ causam avaritia præberet, et modus culpæ ex pecuniæ modo constitueretur; et qui fuisset locuples, fieret nocens, suísque quisque periculi merces foret; nec quidquam videretur turpe, quod esset quæstuosum.

Secundum deinde consulatum Cinna, et septimum Marius in priorum dedecus iniit; cujus initio morbo oppressus decessit: vir in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, quietísque impatientissimus.

Vix

Vix quidquam in Sullæ operibus clarius duxerim, quàm quòd, cùm per triennium Cinnanæ Marianaéque partes Italiam obsiderent, neque illaturum se bellum iis dissimulavit, nec quod erat in manibus omisit; existimavítque ante frangendum hostem, quàm ulciscendum civem; repulsóque externo metu, ubi quod alienum esset vicisset, superaret quod erat domesticum. Ante adventum L. Sullæ, Cinna seditione ortâ ab exercitu interemptus est: vir dignior, qui arbitrio victorum moreretur, quàm iracundiâ militum: de quo verè dici potest, ausum eum quæ nemo auderet bonus, perfecisse quæ à nullo nisi fortissimo perfici possent; et fuisse eum consultando temerarium, in exsequendo virum.

Putares Sullam venisse in Italiam, non belli vindicem, sed pacis auctorem: tantâ cum quiete exercitum per Calabriam Apuliámque, cum singulari curâ frugum, agrorum, hominum, urbium, perduxit in Campaniam; tentavítque justis legibus et æquis conditionibus bellum componere: sed iis, quibus et pessima et immodica cupiditas erat, non poterat pax placere. Crescebat interim in dies Sullæ exercitus, confluentibus ad eum optimo quoque et sanissimo. Felici deinde circa Capuam eventu Scipionem Norbanúmque Coss. superat: quorum Norbanus, acie victus; Scipio, ab exercitu suo desertus ac proditus, inviolatus à Sullâ dimissus est. Adeo enim Sulla dissimilis fuit bellator ac victor; ut, dum vincit, justissimo lenior, post victoriam audito fuerit crudelior. Nam et consulem, exarmatúmque Sertorium (proh quanti mox belli facem!) et multos alios, potitus eorum, demisit incolumes: credo, ut in eodem homine duplicis ac diversissimi animi conspiceretur exemplum.

PONTIUS

PONTIUS TELESINUS, *Dux* SAMNITIUM.

At Pontius Telesinus, dux Samnitium, vir animi bellíque fortissimus, penitúsque Romano nomini infestissimus, contractis circiter XLM. fortissimæ pertinacissimaéque in retinendis armis juventutis, Carbone ac Mario Coss. Calendis Novembribus ita ad portam Collinam cum Sullâ dimicavit, ut ad summum discrimen et eum et rempublicam perduceret. Quæ non majus periculum adiit, Annibalis intra tertium miliarium castra conspicata, quàm eo die, quo circumvolans ordines exercitûs sui Telesinus, dictitánsque *adesse Romanis ultimum diem*, vociferabatur *eruendam delendámque urbem*: adjiciens, *numquam defuturos raptores Italicæ libertatis lupos; nisi sylva, in quàm refugere solerent, esset excisa.* Post primam demum horam noctis, et Romana acies respiravit, et hostium cessit. Telesinus posterâ die semianimis repertus est, victoris magis quàm morientis vultum præferens: cujus abscissum caput ferri gestaríque circa Præneste Sulla jussit.

CN. POMPEIUS.

Sub adventum in Italiam L. Sullæ, Cn. Pompeius, ejus Cn. Pompeii filius, quem magnificentissimas res in consulatu gessisse bello Marsico prædiximus, XXIII. annos natus, privatis ut opibus ita consiliis magna ausus, magnificéque conata exsecutus, ad vindicandam restituendámque dignitatem patriæ, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis ejus clientelis refertus erat, contraxit exercitum. Cujus viri magnitudo multorum voluminum instar exigit: sed

operis

operis modus paucis eum narrari jubet. Fuit hic genitus matre Luciliâ, ſtirpis ſenatoriæ, formâ excellens, non eâ, quâ flos commendatur ætatis, ſed ex dignitate conſtantiâque in illam conveniens amplitudinem, fortunam quæ ejus ad ultimum vitæ comitata eſt diem : innocentiâ eximius, ſanctitate præcipuus, eloquentiâ medius ; potentiæ, quæ honoris causâ ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidiſſimus ; dux bello peritiſſimus ; civis in togâ (niſi ubi vereretur, ne quem haberet parem) modeſtiſſimus ; amicitiarum tenax, in offenſis exorabilis, in reconciliandâ gratiâ fideliſſimus, in accipiendâ ſatisfactione facillimus ; potentiâ ſuâ nunquam aut rarò ad impotentiam uſus ; penè omnium vitiorum expers, niſi numeraretur inter maxima, in civitate liberâ dominâque gentium, indignari, cùm omnes cives jure haberet pares, quemquam æqualem dignitate conſpicere. Hic à togâ virili adſuetus commilitio prudentiſſimi ducis parentis ſui, bonum et capax recta diſcendi ingenium ſingulari rerum militarium prudentiâ excoluit ; ut à Sertorio Metellus laudaretur magìs, Pompeius timeretur validiùs.

Q. CATULUS.

Digna eſt memoriâ Q. Catuli cùm auctoritas tùm verecundia : qui cùm diſſuadens legem in concione dixiſſet, *eſſe quidem præclarum Cn. Pompeium, ſed nimium jam liberæ reipublicæ, neque omnia in uno reponenda :* adjeciſſétque, *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum ſubſtituetis ?* ſubclamavit univerſa concio, *Te, Q. Catule.* Tum ille victus conſenſu omnium, et tam honorifico civitatis teſtimonio, è concione

 diſceſſit,

discessit. Hìc hominis verecundiam, populi justitiam mirari libet: hujus, quod non ultrà contendit: plebis, quod dissuadentem et adversarium voluntatis suæ vero testimonio fraudare noluit.

Cn. Pompeius, *et* L. Lucullus.

Manilius trib. pleb. semper venalis et alienæ minister potentiæ, legem tulit, *ut bellum Mithridaticum per Cn. Pompeium administraretur*. Accepta ea, magníque certatum inter imperatores jurgiis: cùm Pompeius Lucullo *infamiam pecuniæ*, Lucullus Pompeio *interminatam cupiditatem* objiceret *imperii*; neutérque adeo, quod arguebat, mentitus argui posset. Nam neque Pompeius, ut primùm ad rempublicam adgressus est, quemquam animo parem tulit: et in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat: neque eo viro quisquam aut alia omnia minùs, aut gloriam magìs concupiit; in adpetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus: et qui eos ut libentissimè iniret, ita finiret æquo animo; et quod cupîsset, arbitrio suo sumeret, alieno deponeret. Et Lucullus, summus alioqui vir, profusæ hujus in ædificiis convictibúsque et apparatibus luxuriæ primus auctor fuit: quem, ob injectas moles mari, et receptum suffossis montibus in terras mare, haud infacetè Magnus Pompeius *Xerxen togatum* vocare assueverat.

Cicero,

Cicero, Catalina, et M. Cato.

Per hæc tempora M. Cicero, qui omnia incrementa ſua ſibi debuit, vir novitatis nobiliſſimæ, et ut vitâ clarus ita ingenio maximus, qui effecit, ne, quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur; Coſ. Sergii Catalinæ Lentulíque et Cethegi et aliorum utriuſque ordinis virorum conjurationem ſingulari virtute, conſtantiâ, vigiliâ, curâque eripuit. Catalina metu conſularis imperii urbe pulſus eſt. Lentulus conſularis et prætor iterum, Cethegúſque et alii clari nominis viri, auctore ſenatu, juſſu Coſ. in carcere necati ſunt.

Ille ſenatûs dies, quo hæc acta ſunt, virtutem M. Catonis, jam multis in rebus conſpicuam atque prænitentem, altiſſimè illuminavit. Hic genitus proavo M. Catone principe illo familiæ Porciæ, homo virtuti ſimillimus, et per omnia ingenio diis quàm hominibus propior; qui numquam rectè fecit, ut facere videretur, ſed quia aliter facere non poterat; cuique id ſolum viſum eſt rationem habere, quòd haberet juſtitiam; omnibus humanis vitiis immunis, ſemper fortunam in ſuâ poteſtate habuit. Hic trib. pleb. deſignatus, adhuc admodum adoleſcens, cùm alii ſuaderent, ut per municipia Lentulus conjuratíque cuſtodirentur, penè inter ultimos interrogatus ſententiam, tanta vi animi atque ingenii invectus eſt in conjurationem, eo ardore oris orationem omnium, lenitatem ſuadentium, ſocietate conſilii ſuſpectam fecit, ſic impendentia ex ruinis incendíſque urbis et commutatione ſtatûs publici pericula expoſuit, ita conſulis virtutem amplificavit, ut univerſus ſenatus in ejus ſententiam

 tran-

transiret, animadvertendúmque in eos, quos prædiximus, censeret; majórque pars ordinis ejus Catonem prosequerentur domum. At Catalina non segniùs conata obiit, quàm sceleris conandi consilia inierat: quippe fortissimè dimicans, quem spiritum supplicio debuerat, prælio reddidit.

C. CÆSAR.

Secutus deinde est consulatus C. Cæsaris: qui scribenti manum injicit, et quamlibet festinantem in se morari cogit. Hic (nobilissimâ Juliorum genitus familiâ, et, quod inter omnes antiquissimos constabat, ab Anchise ac Venere deducens genus) formâ omnium civium excellentissimus, vigore animi acerrimus, munificentiæ effusissimus, animo super humanam et naturam et fidem evectus; magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientiâ periculorum, Magno illi Alexandro, sed sobrio neque iracundo, simillimus; qui denique semper et somno et cibo in vitam, non in voluptatem, utebatur.

Hôc Cos. inter eum et Cn. Pompeium et M. Crassum inita potentiæ societas; quæ urbi orbíque terrarum nec minùs diverso quoque tempore ipsis exitiabilis fuit. Hoc consilium sequendi Pompeius causam habuerat; ut tandem acta in transmarinis provinciis, quibus multi obtrectabant, per Cæsarem confirmarentur Consulem: Cæsar autem, quod animadvertebat se cedendo Pompeii gloriæ aucturum suam, et, invidiâ communis potentiæ in illum relegatâ, confirmaturum vires suas: Crassus, ut quem principatum solus adsequi non poterat, auctoritate Pompeii, viribus teneret Cæsaris.

C L O-

CLODIUS.

Per idem tempus P. Clodius, homo nobilis, disertus, audax, qui neque dicendi neque faciendi ullum, nisi quem vellet, nôsset modum, malorum propositorum exsecutor acerrimus, infamis etiam sororis stupro, et actus incesti reus ob initum inter religiosissima P. R. sacra adulterium; cùm graves inimicitias cum M. Cicerone exerceret (quid enim inter tam dissimiles amicum esse poterat?) et à patribus ad plebem transîsset, legem in tribunatu tulit: *Qui civem R. indemnatum interemisset, ei aquâ et igni interdiceretur.* Cujus verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur. Ita vir optimè meritus de republica conservatæ patriæ pretium calamitatem exsilii tulit.

CRASSUS.

Crasso, bellum Parthicum in animo molienti, Syria decreta. Qui vir, cætera sanctissimus immunísque voluptatibus, neque in pecuniâ neque in gloriâ concupiscendâ aut modum nôrat, aut cupiebat terminum. Hunc, proficiscentem in Syriam diris cum ominibus, tribuni pleb. frustra retinere conati: quorum exsecrationes si in ipsum tantummodo valuissent, vile imperatoris damnum salvo exercitu fuisset reipublicæ. Transgressum Euphraten Crassum petentémque Seleuciam, circumfusis immanibus copiis equitum, rex Orodes unà cum parte majore Romani exercitûs interemit.

Bellum

Bellum Civile inter POMPEIUM *et* CÆSAREM.

Septimo ferme anno Cæſar morabatur in Gallis, cùm, medium jam ex invidiâ potentiæ malè cohærentis inter Cn. Pompeium et C. Cæſarem concordiæ pignus, Julia uxor Magni deceſſit ; atque, omnia inter deſtinatos tanto diſcrimini duces dirimente fortunâ, filius quoque parvus Pompeii, Juliâ natus, intra breve ſpatium obiit.

Tum in gladios cædéſque civium furente ambitu (cujus neque finis reperiebatur nec modus) tertius conſulatus ſoli Cn. Pompeio, etiam adverſantium antea dignitati ejus judicio, delatus eſt. Cujus ille honoris gloriâ, veluti reconciliatis ſibi optimatibus, maximè à C. Cæſare alienatus eſt.

Intra breve deinde ſpatium belli civilis exarſerunt initia : cùm juſtiſſimus quiſque et à Cæſare, et à Pompeio vellet dimitti exercitus. Quippe Pompeius in ſecundo conſulatu Hiſpanias ſibi decerni voluerat, eáſque per triennium abſens ipſe ac præſidens urbi, per Afranium et Petreium conſularem ac prætorium, legatos ſuos, adminiſtrabat : et iis, qui à Cæſare dimittendos exercitus contendebant, adſentabatur ; iis, qui ab ipſo quoque, adverſabatur. Qui ſi ante biennium quàm ad arma itum eſt, perfectis muneribus theatri et aliorum operum, quæ ei circumdedit, graviſſimâ tentatus valetudine deceſſiſſet in Campaniâ (quo quidem tempore univerſa Italia vota pro ſalute ejus, primò omnium civium, ſuſcepit), defuiſſet fortunæ deſtruendi ejus locus ; et quàm apud ſuperos habuerat magnitudinem, illibatam detuliſſet ad inferos.

Bello

Bello autem civili, et tot, quæ deinde per continuos XX. annos consecuta sunt, malis, non alius majorem flagrantiorémque, quàm C. Curio trib. pleb. subjecit facem: vir nobilis, eloquens, audax, suæ alienaéque et fortunæ et pudicitiæ prodigus, homo ingeniosissimè nequam, et facundus malo publico: cujus animo, voluptatibus vel libidinibus, neque opes ullæ, neque cupiditates sufficere possent. Hic primò pro Pompeii partibus, id est, ut tunc habebatur, pro republica, mox simulatione contra Pompeium et Cæsarem, sed animo pro Cæsare stetit. Id gratis, an accepto centies HS. fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus. Ad ultimum saluberrimas et coalescentis conditiones pacis, quas et Cæsar justissimo animo postulabat, et Pompeius æquo recipiebat, discussit ac rupit; unicè cavente Cicerone concordiæ publicæ.

Lentulo et Marcello Coss. post urbem conditam annis DCCII. bellum civile exarsit. Alterius ducis causa melior videbatur, alterius erat firmior. Hìc omnia speciosa, illìc valentia. Pompeium senatûs auctoritas, Cæsarem militum armavit fiducia. Consules senatúsque causæ, non Pompeio, summam imperii detulerunt. Nihil relictum à Cæsare, quod servandæ pacis causâ tentari posset; nihil receptum à Pompeianis: cùm alter consul justo esset ferocior; Lentulus verò salvâ republicâ salvus esse non posset; M. autem Cato *moriendum antè, quàm ullam conditionem civis accipiendam reipublicæ* contenderet: vir antiquus et gravis Pompeii partes laudaret magis, prudens sequeretur Cæsaris; et illa gloriosa, hæc terribiliora duceret.

Post cladem in acie Pharsalicâ acceptam Pompeius, profugiens cum duobus Lentulis consularibus, Sextóque filio et Favonio prætorio, quos comites ei fortuna adgregaverat, Ægyptum petere proposuit; memor beneficiorum, quæ in patrem ejus Ptolemæi, qui tum puero quàm juveni propior regnabat, Alexandriæ contulerat. Sed quis in adversis beneficiorum servat memoriam? aut quis ullam calamitosis deberi putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fidem? Ibi princeps Romani nominis, imperio arbitrióque Ægyptii mancipii jugulatus est. Hic, post tres consulatus et totidem triumphos, domitúmque terrarum orbem, sanctissimi ac præstantissimi viri, in id evecti super quod adscendi non potest, duodesexagesimum annum agentis, pridie natalem ipsius, vitæ fuit exitus: in tantum in illo viro à se discordante fortunâ, ut cui modò ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam.

Nusquam erat Pompeius corpore, adhuc ubique nomine. Quippe ingens partium ejus favor bellum excitaverat Africum: quod ciebat rex Juba, et Scipio, vir consularis, ante biennium, quàm exstingueretur Pompeius, lectus ab eo socer: horúmque copias auxerat M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum locorúmque inopiâ perductis ad eos legionibus: qui vir, cùm summum ei à militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.

Sequens fortunam suam Cæsar, pervectus in Africam quam occiso Curione, Julianarum duce partium, Pompeian obtinebant exercitus) ibi primò variâ fortunâ, mox pugnavit suâ; inclinataéque hostium copiæ. Nec dissimilis ibi adversùs victos, quàm in priores, clementia Cæsaris fuit.

Victorem

Victorem Africani belli C. Cæfarem gravius excepit Hifpanienfe, quod Cn. Pompeius Magni filius, adolefcens impetûs ad bella maximi, ingens ac terribile conflaverat: undique ad eum, adhuc paterni nominis magnitudinem fequentium, ex toto orbe terrarum auxiliis confluentibus. Sua Cæfarem in Hifpaniam comitata fortuna eft: fed nullum umquam atrocius periculofiúfque ab eo initum prælium; adeò ut, plus quàm dubio Marte, defcenderet equo, confifténfque ante recedentem fuorum aciem, increpità priùs fortunâ, quòd fe in eum fervâffet exitum, denuntiaret militibus, *veftigio fe non receffurum: proinde viderent quem et quo loco imperatorem deferturi forent.* Verecundiâ magis quàm virtute acies reftitutæ funt, à duce quàm à milite fortius. Cn. Pompeius, gravis vulnere inventus inter folitudines avias, interemptus eft. Labienum Varúmque acies abftulit.

Cæfar omnium victor, regreffus in urbem (quod humanam excedat fidem) omnibus, qui contra fe arma tulerant, ignovit. Neque tamen illi tanto viro, et tam clementer omnibus victoriis fuis ufo, plus quinque menfium principalis quies contigit. Quippe cùm menfe Octobri in urbem reverriffet, Idibus Martiis, conjurationis auctoribus Brutò et Caffio (quorum alterum promittendo confulatum non obligaverat, contrà differendo Caffium offenderat) adjectis etiam confiliariis cædis familiariffimis omnium, et fortunâ partium ejus in fummum evectis faftigium, D. Bruto et C. Trebonio aliífque clari nominis viris, interemptus eft. Cui magnam invidiam conciliârat M. Antonius, omnibus audendis paratiffimus, confulatûs collega, imponendo capiti ejus Luper-

 calibus

calibus sedentis pro rostris insigne regium; quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensus videretur.

Laudandum experientiâ consilium est Pansæ atque Hirtii: qui semper prædixerant Cæsari, *ut principatum armis quæsitum armis teneret.* Ille dictitans, *mori se quàm timeri malle,* dum clementiam, quàm præstiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est: cùm quidem plurima præsagia atque indicia Dii immortales futuri obtulissent periculi. Nam et haruspices præmonuerant, *ut diligentissimè Iduum Martiarum caveret diem*; et uxor Calpurnia, territa nocturno visu, *ut eâ die domi subsisteret,* orabat: et libelli, conjurationem nuntiantes, dati ab eo neque protinus lecti erant. Sed profectò ineluctabilis fatorum vis, cujuscumque fortunam mutare constituit, consilia corrumpit.

CICERONIS *Mors.*

Furente deinde Antonio, simúlque Lepido, repugnante Cæsare, sed frustra adversùs duos, instauratum Sullani exempli malum, proscriptio. Nihil tam indignum illo tempore fuit, quàm quòd aut Cæsar aliquem proscribere coactus est, aut ab ullo Cicero proscriptus est; abscissáque scelere Antonii vox publica est, cùm ejus salutem nemo defendisset, qui per tot annos et publicam civitatis, et privatam civium defenderat. Nihil tamen egisti, M. Antoni: (cogit enim excedere propositi formam operis erumpens animo ac pectore indignatio) nihil, inquam, egisti, mercedem cœlestissimi oris et clarissimi capitis abscissi numerando, auctoramentóque funebri ad conservatoris quondam reipublicæ tantíque Cos. irritando necem. Rapuisti tu M. Ciceroni lucem

lucem solicitam, et ætatem senilem, et vitam miseriorem te principe, quàm sub te triumviro mortem: famam verò gloriámque factorum atque dictorum adeò non abstulisti, ut auxeris. Vivit vivétque per omnem sæculorum memoriam: dumque hoc, vel fortè vel providentiâ vel utcumque constitutum, rerum naturæ corpus (quod ille penè solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentiâ illuminavit) manebit incolume, comitem ævi sui laudem Ciceronis trahet; omnísque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum exsecrabitur.

Brutus et Cassius.

Hunc exitum M. Bruti partium, septimum et XXX. annum agentis, fortuna esse voluit: corrupto animo ejus in diem, quæ illi omnes virtutes unius temeritate facti abstulit. Fuit autem dux Cassius melior, quanto vir Brutus: è quibus Brutum amicum habere malles, inimicum magis timeres Cassium. In altero major vis, in altero virtus. Qui si vicissent, quantum reipublicæ interfuit Cæsarem potiùs habere quàm Antonium principem, tantum retulisset habere Brutum quàm Cassium.

Sextus Pompeius, Cn. Magni *Filius*.

Ad Sextum Pompeium et è Brutianis castris, et ex Italiâ aliísque terrarum partibus, quos præsenti periculo fortuna subduxerat, proscripti confluebant. Quippe nullum habentibus statum quilibet dux erat idoneus; cùm fortuna non electionem daret, sed perfugium ostenderet; exitialémque tempestatem fugientibus statio pro portu foret.

Hic adolescens erat studiis rudis, sermone barbarus, impetu strenuus, manu promptus, cogitatione celer, fide patri dissimillimus, libertorum suorum libertus; servorúmque servus; speciosis invidens, ut pareret humillimis. Is, occupatâ Siciliâ, servitia fugitivósque in numerum exercitûs sui recipiens, magnum modum legionum effecerat; pérque Mænam et Menecratem, paternos libertos, præfectos classium, latrociniis ac prædationibus infestato mari, ad se exercitúmque tuendum rapto utebatur: cùm eum non depuderet, vindicatum armis ac ductu patris sui mare infestare piraticis sceleribus.

M. AGRIPPA.

Crescente in dies et classe et famâ Pompeii, Cæsar molem belli ejus suscipere statuit. Ædificandis navibus, contrahendóque militi ac remigi, navalibúsque adsuescendo certaminibus atque exercitationibus, præfectus est M. Agrippa, virtutis nobilissimæ, labore, vigiliâ, periculo invictus, parendíque, sed uni, scientissimus, aliis sanè imperandi cupidus, et per omnia extra dilationes positus, consultísque facta conjungens. Hic, in Averno ac Lucrino lacu speciosissimâ classe fabricatâ, quotidianis exercitationibus militem remigémque ad summam et militaris et maritimæ rei perduxit scientiam.

LEPIDUS.

Acciverat, gerens contra Pompeium bellum, ex Africâ Cæsar Lepidum cum XII. semiplenis legionibus. Hic, vir omnium vanissimus, neque ullâ virtute tam longam fortunæ indul-

indulgentiam meritus, exercitum Pompeii, quia propior fuerat, sequentem non ipsius, sed Cæsaris auctoritatem ac fidem, sibi junxerat: inflatúsque ampliùs XX. legionum numero in id furoris processerat, ut, inutilis alienæ victoriæ comes, quàm diu moratus erat, diffidendo in consiliis Cæsari, et semper diversa his quæ aliis placebant dicendo, totam victoriam ut suam interpretaretur; audebátque denuntiare Cæsari, *excederet Siciliâ*. Non ab Scipionibus aliisque veteribus Romanorum ducum quidquam ausum patratúmque fortius, quàm tunc à Cæsare. Quippe cùm inermis et lacernatus esset, præter nomen nihil trahens, ingressus castra Lepidi, evitatis quæ jussu hominis pravissimi tela in eum jacta erant, cùm lacerna ejus perforata esset lancea, aquilam legionis rapere ausus est. Scires quid interesset inter duces. Armati inermem secuti sunt; decimóque anno, quàm ad dissimillimam vitæ suæ potentiam pervenerat Lepidus, et à militibus et à fortunâ desertus, pullóque velatus amiculo, inter ultimam confluentium ad Cæsarem turbam latens, genibus ejus advolutus est. Vita rerúmque suarum dominium concessa ei sunt: spoliata quàm tueri non poterat, dignitas.

Pugna ACTIACA.

Cæsare deinde et Messalâ Corvino Coss. debellatum apud Actium; ubi, longè antè quàm dimicaretur, exploratissima Julianarum partium fuit victoria. Vigebat in hâc parte miles atque imperator, illâ marcebant omnia. Hinc remiges firmissimi, illinc inopiâ adfectissimi. Navium hàc magnitudo modica, nec celeritati adversa; illàc specie terribilior. Hinc

ad

ad Antonium nemo, illinc ad Cæfarem quotidie aliquid transfugiebat. Denique in ore atque oculis Antonianæ claffis per M. Agrippam Leucas expugnata, Patræ captæ, Corinthus occupata, bis ante ultimum difcrimen claffis hoftium fuperata.

Advenit deinde maximi difcriminis dies, quo Cæfar Antoniúfque productis claffibus, pro falute alter, in ruinam alter terrarum orbis dimicavere. Ubi initum certamen eft, omnia in alterâ parte fuere, dux, remiges, milites; in alterâ nihil præter milites. Prima occupat fugam Cleopatra: Antonius fugientis reginæ, quàm pugnantis militis fui comes effe maluit; et imperator, qui in defertores fævire debuerat, defertor exercitûs fui factus eft. Illis, etiam detracto capite, in longum fortiffimè pugnandi duravit conftantia; et defperatâ victoriâ in mortem dimicabatur. Cæfar, quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens, clamitánfque et oftendens, *fugiffe Antonium*, quærebat, *pro quo et cum quo pugnarent*. At illi, cùm diu pro abfente dimicâffent duce, ægre fubmiffis armis ceffere victoriam; citiúfque vitam veniámque Cæfar promifit, quàm illis, ut ea precarentur, perfuafum eft. Fuítque in confeffo, milites optimi imperatoris, imperatorem fugaciffimi militis functum officio: ut dubites, fuóne, an Cleopatræ arbitrio victoriam temperaturus fuerit, qui ad ejus arbitrium direxit fugam.

C. MÆCENAS.

Tunc urbis cuftodiis præpofitus C. Mæcenas, equeftri, fed fplendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, fanè

ſanè exſomnis, providens atque agendi ſciens; ſimul verò aliquid ex negotio remitti poſſet, otio ac mollitiis penè ultra feminam fluens; non minùs Agrippâ Cæſari carus, ſed minùs honoratus: quippe vixit anguſto clavo planè contentus; nec majora non conſéqui potuit, ſed non tam concupivit. Hic ſpeculatus eſt per ſummam quietem ac diſſimulationem, præcipitis conſilia juvenis; et, mirâ celeritate nullâque cum perturbatione aut rerum aut hominum oppreſſo Lepido, immane novi ac reſurrecturi belli civilis reſtinxit initium.

Ab AUGUSTO *benè compoſita civitas.*

Finita viceſimo anno bella civilia, ſepulta externa, revocata pax, ſopitus ubique armorum furor; reſtituta vis legibus, judiciis auctoritas, ſenatui majeſtas; imperium magiſtratuum ad priſtinum redactum modum; tantùmmodò octo prætoribus adlecti duo; priſca illa et antiqua reipublicæ forma revocata; rediit cultus agris, ſacris honos, ſecuritas hominibus, certa cuique rerum ſuarùm poſſeſſio; leges emendatæ utiliter, latæ ſalubriter; ſenatus ſinè aſperitate, nec ſinè ſeveritate lectus.

DRUSUS CLAUDIUS.

Cura deinde atque onus Germanici belli delegata Druſo Claudio, fratri Neronis, adoleſcenti tot tantarúmque virtutum, quot et quantas natura mortalis recipit vel induſtria perficit; cujus ingenium utrùm bellicis magìs operibus an civilibus ſuffecerit artibus, in incerto eſt. Morum certè dulcedo ac ſuavitas, et adversùs amicos æqua ac par ſui æſtimatio,

æstimatio, inimitabilis fuisse dicitur. Nam pulchritudo corporis proxima fraternæ fuit. Sed illum, magnâ ex parte domitorem Germaniæ, plurimo ejus gentis variis in locis profuso sanguine, fatorum iniquitas, consulem, agentem annum tricesimum, rapuit.

L. PISO.

Atrox in Thraciâ bellum ortum, omnibus ejus gentis nationibus in arma accensis, L. Pisonis, quem hodiéque diligentissimum atque eundem lenissimum securitatis urbanæ custodem habemus, virtus compressit. De quo viro hoc omnibus sentiendum ac prædicandum est : esse mores ejus vigore ac lenitate mixtissimos ; et vix quemquam reperiri posse, qui aut otium validiùs diligat, aut faciliùs sufficiat negotio ; et magìs, quæ agenda sunt, curet sinè ulla ostentatione agendi.

JULIA, *Filia* AUGUSTI.

Filia ejus Julia, per omnia tanti parentis ac viri immemor, nihil, quod facere aut pati turpiter posset femina, luxuriâ, libidine infectum reliquit ; magnitudinémque fortunæ suæ peccandi licentiâ metiebatur ; quidquid liberet, pro licito vindicans.

SENTIUS SATURNINUS.

Iis, quæ minoris erant discriminis, Sentium Saturninum, præfecit ; virum multiplicem virtutibus, navum, agilem, providum, militariúmque officiorum patientem ac peritum pariter ;

pariter; sed eundem, ubi negotia fecissent locum otio, liberaliter lautéque eo abutentem; ita tamen, ut eum splendidum ac hilarem potiùs, quàm luxuriosum aut desidem diceres.

VARUS QUINCTILIUS.

Varus Quinctilius, illustri magìs quàm nobili ortus familiâ, vir ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore et animo immobilior, otio magìs castrorum quàm bellicæ adsuetus militiæ: pecuniæ verò quàm non contemptor, Syria, cui præfuerat, declaravit; quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit.

CÆSARIS AUGUSTI *mors.*

Cæsar Augustus, cùm Tiberium filium missurus esset in Illyricum, ad firmanda pace quæ bello subegerat, prosequens eum, processit in Campaniam: quamquam jam motus imbecillitatis inclinatæque in deterius principia valetudinis senserat; tamen, obnitente vi animi, prosecutus filium, digressúsque ab eo Beneventi, ipse Nolam petiit: et, ingravescente in dies valetudine, cùm sciret, quis volenti omnia post se salva remanere accersendus foret, festinanter revocavit filium. Ille ad patrem patriæ exspectato revolavit maturius. Tum *securum se* Augustus prædicans, circumfusúsque amplexibus Tiberii sui, commendans illi sua atque ipsius opera, *nec quidquam jam de fine, si fata poscerent, recusans,* subrefectus primo conspectu adloquióque carissimi sibi spiritûs; mox, cùm omnem curam fata vincerent, in sua resolutus initia, septuagesimo sexto anno, animam cœlestem cœlo reddidit.

Tiberii et Sejani laudes adulatoriæ.

Horum XVI. annorum opera quis, cùm inserta sint oculis animísque omnium, in partibus eloquatur? Revocata in forum fides, summota è foro seditio, ambitio campo, discordia curiâ; sepultaéque ac situ obsitæ justitia, æquitas, industria civitáti redditæ; accessit magistratibus auctoritas, senatui majestas, judiciis gravitas; compressa theatralis seditio; rectè faciendi omnibus aut incussa voluntas, aut imposita necessitas. Honorantur recta, prava puniuntur: suspicit potentem humilis, non timet: antecedit, non contemnit humiliorem potens. Quando annona moderatior? quando pax lætior? Diffusa in Orientis Occidentísque tractus, et quidquid meridiano aut septentrione finitur, pax Augusta per omnes terrarum orbis angulos à latrociniorum metu servat immunes. Fortuita non civium tantummodo, sed urbium damna principis munificentia vindicat. Restitutæ urbes Asiæ: vindicatæ ab injuriis magistratuum provinciæ: honor dignis paratissimus: pœna in malos sera, sed aliqua. Superatur æquitate gratia, ambitio virtute: nam facere rectè cives suos princeps optimus faciendo docet; cúmque sit imperio maximus, exemplo major est.

Rarò eminentes viri non magnis adjutoribus ad gubernandam fortunam suam usi sunt; ut duo Scipiones duobus Læliis, quos per omnia æquaverunt sibi; ut Divus Augustus M. Agrippâ, et maximè ab eo, Statilio Tauro. Quibus novitas familiæ haud obstitit, quo minùs ad multiplices consulatus triumphósque et complura eniterentur sacerdotia.

Etenim

Etenim magna negotia magnis adjutoribus egent. Interéstque reipublicæ quod usu necessarium, et dignitate eminere: utilitatémque auctoritate muniri. Sub his exemplis Tiberius Cæsar Sejanum Ælium, principe equestris ordinis patre natum, materno verò genere clarissimas veterésque et insignes honoribus complexum familias, habentem consulares fratres, consobrinos, avunculum, ipsum verò laboris ac fidei capacissimum, sufficiente etiam vigori animi compage corporis, singularem principalium onerum adjutorem in omnia habuit atque habet: virum severitatis lætissimæ, hilaritatis priscæ, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem, eóque adsequentem omnia, sempérque infra aliorum æstimationes se metientem, vultu vitâque tranquillum, animo exsomnem.

EX

C. CORNELIO TACITO.

Ex Annal. Lib. I.

Seditio in Pannonia.

PAnnonicas legiones seditio incessit: nullis novis caussis, nisi quòd mutatus princeps licentiam turbarum, et ex civili bello spem præmiorum ostendebat. Castris æstivis tres simul legiones habebantur, præsidente Junio Blæso: qui fine Augusti, et initiis Tiberii auditis, ob justitium aut gaudium, intermiserat solita munia. Eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cujusque sermonibus præbere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem aspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, procax linguâ, et miscere cœtus histrionali studio doctus. Is imperitos animos, et quænam post Augustum militiæ conditio ambigentes, impellere paulatim nocturnis colloquiis aut flexo in vesperam

ram

ram die, et delapsis melioribus, deterrimum quemque congregare. Postremò promptis jam et aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat,

Cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis in modum servorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? satis per tot annos ignaviâ peccatum, quòd tricena aut quadragena stipendia senes, et plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent. Ne dimissis quidem finem esse militiæ, sed apud vexillum retentos alio vocabulo, eosdem labores perferre. Ac si quis tot casus vita superaverit; trahi adhuc diversas in terras, ubi per nomen agrorum, uligines paludum, vel inculta montium accipiant. Enimvero militiam ipsam gravem, infructuosam: denis in diem assibus animam et corpus æstimari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc sævitiam centurionum, et vocationes munerum redimi. At hercle verbera, et vulnera, duram hiemem, exercitas æstates, bellum atrox, aut sterilem pacem, sempiterna. Nec aliud levamentum, quàm si certis sub legibus militia iniretur: ut singulos denarios mererent; sextumdecimus stipendii annus finem adferret; ne ultrà sub vexillis tenerentur, sed iisdem in castris præmium pecuniâ solveretur. An prætorias cohortes, quæ binos denarios acceperint, quæ post sexdecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? Non obtrectari à se urbanas excubias, sibi tamen apud horridas gentes è contuberniis hostem aspici. Adstrepebat vulgus diversis incitamentis. Hi verborum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes. Postremò eò furoris venêre, ut tres legiones miscere in unam agitaverint. Depulsi æmulatione, quia suæ quisque legioni eum honorem quærebant, aliò vertunt, atque unà tres aquilas et

signa

signa cohortium locant: simul congerunt cespites, exstruunt tribunal, quò magis conspicua sedes foret.

Properantibus Blæsus advenit, increpabátque, ac retinebat singulos, clamitans, *Meâ potius cæde imbuite manus. Leviore flagitio legatum interficietis, quàm ab imperatore descisсitis. Aut incolumis fidem legionum retinebo, aut jugulatus pœnitentiam adcelerabo.* Aggerebatur nihilominus cespes, jamque pectori usque adcreverat, cùm tandem pervicaciâ victi inceptum omisêre. Blæsus multâ dicendi arte, *Non per seditionem et turbas desideria militum ad Cæsarem ferenda, ait. Neque veteres ab imperatoribus priscis, neque ipsos à divo Augusto tam nova petivisse. Et parùm in tempore, incipientes principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace tentare, quæ ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint; cur contra morem obsequii, contra fas disciplinæ, vim meditentur? decernerent legatos, séque coram mandata darent.* Adclamàvere, ut filius Blæsi tribunus legatione eâ fungeretur, peterétque militibus missionem ab sexdecim annis. Cætera mandaturos, ubi prima provenissent. Profecto juvene, modicum otium: sed superbire miles, quòd filius legati orator publicæ caussæ, satis ostenderet, necessitate expressa, quæ per modestiam non obtinuissent.

Interea manipuli ante cœptam seditionem Nauportum missi, ob itinera et pontes, et alios usus, postquam turbatum in castris accepere, vexilla convellunt: direptísque proximis vicis, ipsóque Nauporto quod municipii instar erat, retinentes centuriones inrisu et contumeliis, postremò verberibus insectantur: præcipuâ in Aufidienum Rufum præfectum castrorum irâ. Quem dereptum vehiculo, sarcinis gravant, agúntque

agentque primo in agmine, per ludibrium rogitantes, an *tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret?* Quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris præfectus, antiquam durámque militiam revocabat, invictus operis ac laboris, et eo immitior quia toleraverat. Horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumjecta populabantur. Blæsus paucos maximè prædà onustos, ad terrorem cæterorum, adfici verberibus, claudi carcere jubet. Nam etiam tum legato à centurionibus, et optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modò nomina singulorum, modò centuriam quisque cujus manipularis erat, cohortem, legionem, *eadem omnibus imminere clamitantes* : simul probra in legatum cumulant, cœlum ac deos obtestantur. Nihil reliqui faciunt, quò minus invidiam, misericordiam, metum, et iras permoverent. Adcurritur ab universis, et carcere effracto, solvunt vincula : desertorésque ac rerum capitalium damnatos, sibi jam miscent.

Flagrantior inde vis, plures seditioni duces. Et Vibulenus quidam gregarius miles, ante tribunal Blæsi adlevatus circumstantium humeris, apud turbatos, et quid pararet intentos, *Vos quidem*, inquit, *his innocentibus, et miserrimis lucem et spiritum reddidistis, sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos à Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proximâ jugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat. Responde Blæse, ubi cadaver abjeceris? ne hostes quidem sepulturam invident. Cùm osculis, cùm lacrymis dolorem meum implevero, me quoque trucidari jube; dum interfectos nullum ob scelus, sed quia ultilitati*

utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant. Incedebat hæc fletu, et pectus atque os manibus verberans: mox disjectis quorum per humeros sustinebatur, præceps et singulorum pedibus advolutus, tantum consternationis invidiaéque concivit, ut pars militum, gladiatores qui è servitio Blæsi erant, pars cæteram ejusdem familiam vincirent, alii ad quærendum corpus effunderentur. Ac ni properè neque corpus ullum reperiri, et servos adhibitis cruciatibus abnuere cædem, neque illi fuisse unquam fratrem pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant.

Hæc audita, quanquam abstrusum, et tristissima quaéque maximè occultantem Tiberium perpulêre, ut Drusum filium cum primoribus civitatis, duabúsque prætoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis, ex re consulturum. Druso propinquanti, quasi per officium obviæ fuere legiones: non lætæ, ut adsolet, neque insignibus fulgentes, sed illuvie deformi, et vultu, quamquam mœstitiam imitarentur, contumaciæ propiores. Postquam vallum introiit: portas stationibus firmant, globos armatorum certis castrorum locis opperiri jubent. Cæteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. Stabat Drusus silentium manu poscens. Illi quoties oculos ad multitudinem retulerant, vocibus truculentis strepere; rursum viso Cæsare, trepidare. Murmur incertum, atrox clamor, et repentè quies. Diversis animorum motibus, pavebant, terrebántque. Mox redire paulatim amor obsequii.

Ex Annal. Lib. I.

Seditio in Gallia, *cui intervenit* Germanicus.

GErmanicus quantò summæ spei propior, tantò impensius pro Tiberio niti. Sequanos proximos, et Belgarum civitates in verba ejus adigit. Dehinc audito legionum tumultu, raptim profectus, obvias extra castra habuit, dejectis in terram oculis velut pœnitentiâ. Postquàm vallum iniit, dissoni questus audiri cœpere. Et quidam prehensâ manu ejus, per speciem osculandi, inseruerunt digitos, ut vacua dentibus ora contingeret: alii curvata senio membra ostendebant. Adsistentem concionem, quia permixta videbatur, discedere in manipulos jubet: sic meliùs audituros responsum: vexilla præferri, ut id saltem discerneret cohortes. Tardè obtemperavêre. Tunc à veneratione Augusti orsus, flexit ad victorias triumphósque Tiberii, præcipuis laudibus celebrans, quæ apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiæ inde consensum, Galliarum fidem extollit, nil usquam turbidum aut discors. Silentio hæc, vel murmure modico audita sunt. Ut seditionem attigit, *ubi modestia militaris? ubi veteris disciplinæ decus? quonam tribunos? quò centuriones exegissent?* rogitans: nudant universi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant; mox indiscretis vocibus, pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum, ac propriis nominibus incusant, vallum, fossas: pabuli, materiæ, lignorum adgestus, et si qua alia ex necessitate, aut adversus otium castrorum

strorum quæruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numerantes, mederetur fessis, neu mortem in iisdem laboribus, sed finem tam exercitæ militiæ, neque inopem requiem, orabant. Fuêre etiam qui legatam à divo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum omnibus: et, si vellet imperium, promptos ostentavere. Tum verò quasi scelere contaminaretur, præceps tribunali desiluit. Opposuerunt abeunti arma, minitantes, ni regrederetur. At ille moriturum potius quàm fidem exueret clamitans, ferrum à latere deripuit, elatúmque deferebat in pectus, ni proximi prehensam dextram vi attinuissent. Extrema et conglobata inter se pars concionis, ac vix credibile dictu, quidam singuli propiùs incedentes, *feriret*, hortabantur: et miles, nomine Calusidius, strictum obtulit gladium, addito, *acutiorem esse*. Sævum id malique moris etiam furentibus visum: ac spatium fuit, quo Cæsar ab amicis in tabernaculum raperetur.

Ex ANNAL. Lib. II.

Exercitus ROM. *dum à flumine* AMISIA *classe reducitur, vi tempestatis marisque istius imperitiâ penè interit.*

ÆSTATE jam adultâ, legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ, plures Cæsar classi impositas per flumen Amisiam Oceano invexit. Ac primò placi-

placidum æquor mille navium remis ſtrepere, aut velis impelli: mox atro nubium globo effuſa grando: ſimul variis undique proceſſis, incerti fluctus proſpectum adimere, regimen impedire: miléſque pavidus, et caſuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempeſtivè juvat, officia prudentium corrumpebat. Omne dehinc cœlum, et mare omne in auſtrum ceſſit, qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenſo nubium tractu validus, et rigore vicini ſeptentrionis horridior, rapuit disjecítque naves in aperta oceani, aut inſulas ſaxis abruptas, vel per occulta vada infeſtas. Quibus paulùm ægréque vitatis, poſtquàm mutabat æſtus, eodémque quò ventus ferebat; non adhærere anchoris, non exhaurire inrumpentes undas poterant: Equi, jumenta, ſarcinæ, etiam arma præcipitantur, quò levarentur alvei manantes per latera, et fluctu ſuperurgente. Quantò violentior cætero mari oceanus, et truculentiâ cœli præſtat Germania, tantùm illa clades novitate et magnitudine exceſſit, hoſtilibus circum litoribus, aut ita vaſto et profundo, ut credatur noviſſimum ac ſine terris mare. Pars navium hauſtæ ſunt, plures apud inſulas longiùs ſitas ejectæ: miléſque nullo illic hominum cultu, fame abſumptus, niſi quos corpora equorum eodem eliſa toleraverant. Sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit, quem per omnes illos dies noctéſque apud ſcopulos et prominentes oras, cùm ſe tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuere amici, quo minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente æſtu, et ſecundante vento, claudæ naves, raro remigio, aut intentis veſtibus, et quædam à validioribus tractæ, revertere; quas raptim refectas miſit, ut ſcrutarentur inſulas. Collecti eâ

curâ

curâ plerique: multos Angrivarii nuper in fidem accepti, redemtos ab interioribus reddidere. Quidam in Britanniam rapti, et remissi à regulis. Ut quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant, vim turbinum, et inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum et beluarum formas: visa, sive ex metu credita.

Ex Annal. Lib. III.

Agrippina *cum* Germanici *reliquiis* Brundisium, *inde* Romam *pervenit.*

NIHIL intermissâ navigatione hiberni maris Agrippina Corcyram insulam advehitur, litora Calabriæ contra sitam. Illic paucos dies componendo animo insumit, violenta luctu, et nescia tolerandi. Interim adventu ejus audito, intimus quisque amicorum, et plerique militares, ut quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis è municipiis, pars officium in principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium; quod naviganti celerrimum fidissimúmque adpulsu erat. Atque ubi primùm ex alto visa classis, complentur non modò portus et proxima maris, sed mœnia ac tecta, quaque longissimè prospectari poterat, mærentium turbâ, ac rogitantium inter se, silentione an voce aliquâ egredientem exciperent. Neque satis constabat quid pro tempore foret: cùm classis paulatim successit, non alacri ut adsolet remigio, sed cunctis ad tristitiam

triſtitiam compoſitis. Poſtquam duobus cum liberis feralem urnam tenens egreſſa navi, defixit oculos; idem omnium gemitus, neque diſcerneres, proximos, alienos, virorum, feminarúmve planctus: niſi quòd comitatum Agrippinæ longo mærore feſſum, obvii et recentes in dolore anteibant. Miſerat duas prætorias cohortes Cæſar, addito ut magiſtratus Calabriæ, Apulíque, et Campani, ſuprema erga memoriam filii ſui munera fungerentur. Igitur tribunorum, centurionúmque humeris cineres portabantur: præcedebant incomta ſigna, verſi faſces: atque ubi colonias tranſgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, veſtem, odores, aliáque funerum ſolennia cremabant. Etiam quorum diverſa oppida, tamen obvii, et victimas atque aras Diis Manibus ſtatuentes, lacrymis et conclamationibus dolorem teſtabantur. Druſus Terracinam progreſſus eſt, cum Claudio fratre; liberíſque Germanici, qui in urbe fuerant. Conſules, M. Valerius et M. Aurelius (jam enim magiſtratum occœperant) et ſenatus, ac magna pars populi viam complevere: disjecti, et ut cuique libitum flentes. Aberat quippe adulatio, gnaris omnibus lætam Tiberio Germanici mortem malè diſſimulari. Tiberius atque Auguſta publico abſtinuere, inferius majeſtate ſuâ rati ſi palam lamentarentur; an ne omnium oculis vultum eorum ſcrutantibus, falſi intelligerentur. Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurnâ auctorum ſcripturâ reperio ullo inſigni officio functam; cùm ſuper Agrippinam, et Druſum, et Claudium, cæteri quoque conſanguinei nominatim perſcripti ſint: ſeu valetudine præpediebatur, ſeu victus luctu animus, magnitudinem mali perferre viſu non toleravit. Facilius crediderim,

rim, Tiberio et Augustâ, qui domo non excedebant, cohibitam; ut par mœror, et matris exemplo, avia quoque et patruus attineri viderentur.

Dies quo reliquiæ tumulo Augusti inferebantur, modò per silentium vastus, modò ploratibus inquies: plena urbis itinera, conlucentes per campum Martis faces. Illic miles cùm armis, sine insignibus magistratus, populus per tribus, concidisse rempublicam, nihil spei reliquum clamitabant: promptius apertiúsque, quàm ut meminisse imperitantium crederes. Nihil tamen Tiberium magis penetravit, quàm studia hominum accensa in Agrippinam; cùm decus patriæ, solum Augusti sanguinem, unicum antiquitatis specimen appellarent, versíque ad cœlum ac deos, integram illi subolem, ac superstitem iniquorum precarentur. Fuere qui publici funeris pompam requirerent, compararéntque quæ in Drusum patrem Germanici honora et magnifica Augustus fecisset. Ipsum quippe asperrimo hiemis, Ticinum usque progressum, neque abscedentem à corpore simul urbem intravisse: circumfusas lecto Claudiorum Iuliorúmque imagines, defletum in foro, laudatum pro rostris, cuncta à majoribus reperta, aut quæ posteri invenerint cumulata. At Germanico ne solitos quidem, et cuicumque nobili debitos honores, contigisse. Sanè corpus ob longinquitatem itinerum externis terris quoquo modo crematum: sed tantò plura decora mox tribui par fuisse, quantò prima sors negavisset. Non fratrem nisi unius diei viâ, non patruum saltem portâ tenus obvium. Ubi illa veterum instituta? præpositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, et laudationes et lacrymas, vel doloris imitamenta? Gnarum id

Tiberio

Tiberio fuit. Utque premeret vulgi sermones, monuit edicto, *Multos illustrium Romanorum ob rempublicam obiisse, neminem tam flagranti desiderio celebratum. Idque et sibi et cunctis egregium, si modus adjiceretur. Non enim eadem decora principibus viris, et imperatori populo, quæ modicis domibus, aut civitatibus. Convenisse recenti dolore luctum, et ex mærore solatia. Sed referendum jam animum ad firmitudinem, ut quondam divus Julius amissâ unicâ filiâ, ut divus Augustus ereptis nepotibus, abstruserint tristitiam. Nil opus vetustioribus exemplis: quoties populus Romanus clades exercituum, interitum ducum, funditus amissas nobiles familias constanter tulerit. Principes mortales, rempublicam æternam esse. Proin repeterent solennia: et quia ludorum Megalensium spectaculum suberat, etiam voluptates resumerent.*

Ex Annal. Lib. XII.

Caractacus, Silurum *Rex*, Romam *ad* Claudium *perductus*.

Ne Romæ quidem ignobile Caractaci nomen erat. Et Cæsar dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe ut ad insigne spectaculum populus. Stetere in armis prætoriæ cohortes, campo qui castra præjacet. Tunc incedentibus regiis clientelis phaleræ torquésque, quaéque externis bellis quæsierat, traducta; mox fratres

fratres et conjux et filia: poſtremò ipſe oſtentatus. Cæterorum preces degeneres fuere, ex metu. At non Caractacus aut vultû demiſſo, aut verbis miſericordiam requirens, ubi tribunali aſtitit, in hunc modum locutus eſt. *Si quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum proſperarum moderatio fuiſſet; amicus potiùs in hanc urbem, quàm captus veniſſem: neque dedignatus eſſes claris majoribus ortum, pluribus gentibus imperantem fœdere pacis accipere. Præſens ſors mea ut mihi informis; ſic tibi magnifica eſt. Habui equos, viros, arma, opes. Quid mirum, ſi hæc invitus amiſi? Num ſi vos omnibus imperitare vultis, ſequitur ut omnes ſervitutem accipiant? Si ſtatim deditus traderer; neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruiſſet: et ſupplicium mei oblivio ſequeretur. At ſi incolumem ſervaveris, æternum exemplar clementiæ ero.* Ad ea Cæſar veniam ipſique, et conjugi, et fratribus, tribuit. Atque illi vinclis exſoluti, Agrippinam quoque haud procul alio ſuggeſtu conſpicuam, iiſdem quibus principem laudibus gratibúſque venerati ſunt. Novum ſanè, et moribus veterum inſolitum, fœminam ſignis Romanis præſidere. Ipſa ſemet parti à majoribus ſuis imperii ſociam ferebat. Vocati poſthac patres, multa et magnifica ſuper captivitate Caractaci diſſeruere. Neque minus id clarum, quàm cùm Syphacem P. Scipio, Perſem L. Paullus, et ſi qui alii vinctos reges populo Romano oſtendêre.

Ex Annal. Lib. XIV.

Nero, Agrippinam *matrem suam*, *per* Anicetum, *interficit*.

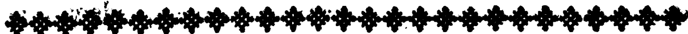
ANICETUS villam statione circumdat, refractâque januâ, obvios servorum arripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci abstabant, cæteris terrore irrumpentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat, et ancillarum una: magis ac magis anxiâ Agrippinâ, quòd nemo à filio, ac ne * Agerinus quidem. Aliam ferè litore faciem nunc, solitudinem ac repentinos strepitus, et extremi mali indicia. Abeunte dehinc ancillâ, *Tu quoque me deseris*, prolocuta, respicit Anicetum trierarcho Herculeo et Oloarito centurione classiario comitatum. Ac si ad visendum venisset, refotam nuntiaret: sin facinus patraturus, nihil se de filio credere, non imperatum parricidium. Circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput ejus afflixit non in mortem. Centurioni ferrum distringenti, *Ventrem feri*, exclamavit: multísque vulneribus confecta est. Hæc consensu traduntur. Aspexeritne matrem exanimem Nero, et formam corporis ejus laudaverit, sunt qui tradiderint, sunt qui abnuant. Cremata est nocte eâdem, convivali lecto, et exsequiis vilibus: neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus; mox domesticorum curâ, levem tumulum accepit, viam Miseni propter, et villam Cæsaris dictatoris, quæ subjectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo libertus ejus, cognomento Mnester,

* *Qui ab ipsâ nuntius ad Neronem missus fuerat.*

ipse

ipse ferro se transegit: incertum caritate in patronam, an metu exitii. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina, contempseratque. Nam consulenti super Nerone, responderunt Chaldæi, *fore ut imperaret matrémque occideret*: atque illa, *Occidat*, inquit, *dum imperet*.

Sed à Cæsare perfecto demùm scelere, magnitudo ejus intellecta est: reliquo noctis, modò per silentium defixus, sæpius pavore exsurgens, et mentis inops lucem opperiebatur, tamquam exitium allaturam. Atque eum, auctore Burrho, prima centurionum tribunorúmque adulatio ad spem firmavit, prehensantium manu, gratantiúmque, quod discrimen improvisum, et matris facinus evasisset. Amici dehinc adire templa: et cœpto exemplo, proxima Campaniæ municipia victimis et legationibus lætitiam testari. Ipse diversâ simulatione mœstus, et quasi incolumitati suæ infensus, ac morti parentis illacrymans: quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabatur maris illius et litorum gravis aspectus (et erant qui crederent, sonitum tubæ collibus circum editis, planctúsque tumulo matris audiri) Neapolim concessit.

Ex Annal. Lib. XV.

Cædes Senecæ.

SEQUITUR cædes Annæi Senecæ lætissima principi, non quia conjurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus

quippe * Natalis, et hactenus prompſit: miſſum ſe ad ægrotum Senecam, ut viſeret conquereretúrque, cur Piſonem aditu arceret? melius fore ſi amicitiam familiari congreſſu exercuiſſent. Et reſpondiſſe Senecam, ſermones mutuos et crebra colloquia neutri conducere: ceterùm ſalutem ſuam incolumitate Piſonis inniti. Hæc ferre Granius Silvanus tribunus prætoriæ cohortis, et an dicta Natalis, ſuáque reſponſa noſceret, percontari Senecam jubetur. Is, fortè an prudens, ad eum diem ex Campaniâ remeaverat, quartúmque apud lapidem ſuburbano rure ſubſtiterat. Illò propinqua veſpera tribunus venit, et villam globus militum ſepſit. Tum ipſi cum Pompeiâ Paullinâ uxore et amicis duobus epulanti mandata imperatoris edidit. Seneca miſſum ad ſe Natalem, conqueſtúmque nomine Piſonis quòd viſendo eo prohiberetur, ſéque rationem valetudinis et amorem quietis excuſaviſſe reſpondit. *Cur ſalutem privati hominis incolumitati ſuæ anteferret, cauſſam non habuiſſe. Nec ſibi promptum in adulationes ingenium. Idque nulli magis gnarum quàm Neroni, qui ſæpius libertatem Senecæ, quàm ſervitium expertus eſſet.* Ubi hæc à tribuno relata ſunt, Poppæâ et Tigellino coràm, quod erat ſævienti principi intimum conſiliorum, interrogat, an Seneca voluntariam mortem pararet? Tum tribunus nulla pavoris ſigna, nihil triſte in verbis ejus aut vultu deprehenſum confirmavit. Ergo regredi, et indicere mortem jubetur. Tradit Fabius Ruſticus, non eo quo venerat itinere reditum, ſed flexiſſe ad Fenium præfectum, et

* *Unus ex conjuratis in Neronem, et Piſoni conjurationis principi conjunctiſſimus.*

expoſitis

expositis Cæsaris jussis, an obtemperaret interrogavisse: monitúmque ab eo, ut exsequeretur, fatali omnium ignaviâ. Nam et Silvanus inter conjuratos erat, augebátque scelera in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et aspectui pepercit. Intromisítque ad Senecam unum ex centurionibus, qui necessitatem ultimam denuntiaret. Ille interritus poscit testamenti tabulas: ac denegante centurione, conversus ad amicos, *quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum jam tamen et pulcherrimum habebat, imaginem vitæ suæ relinquere* testatur: *cujus si memores essent, bonarum artium famam, tum constantis amicitiæ laturos.* Simul lacrymas eorum, modò sermone, modò intentior in modum coërcentis, ad firmitudinem revocat, rogitans: *Ubi præcepta sapientiæ? ubi tot per annos meditata ratio adversum imminentia? Cui enim ignaram fuisse sævitiam Neronis? Neque aliud superesse post matrem fratrémque interfectos, quàm ut educatoris præceptorísque necem adjiceret.* Ubi hæc atque talia velut in commune disseruit, complectitur uxorem. Et paulùm adversus præsentem fortitudinem mollitus, rogat orátque temperaret dolori, ne æternum susciperet, sed in contemplatione vitæ per virtutem actæ, desiderium mariti solatiis honestis toleraret. Illa contrà, sibi quoque destinatam mortem adseverat, manúmque percussoris exposcit. Tum Seneca gloriæ ejus non adversus, simul amore, ne sibi unicè delectam ad injurias relinqueret: *Vitæ*, inquit, *delinimenta monstraveram tibi, tu mortis decus mavis. Non invidebo exemplo. Sit hujus tam fortis exitus constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine.* Post quæ, eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et

parvo

parvo victu tenuatum, lenta effugia ſanguini præbebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. Sævíſque cruciatibus defeſſus, ne dolore ſuo animum uxoris infringeret, atque ipſe viſendo ejus tormenta, ad impatientiam delaberetur, ſuadet in aliud cubiculum abſcederet. Et noviſſimo quoque momento ſuppeditante eloquentiâ, advocatis ſcriptoribus, pleráque tradidit, quæ in vulgus edita ejus verbis, invertere ſuperſedeo. At Nero, nullo in Paulinam proprio odio, ac ne gliſceret invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortantibus militibus, ſervi libertíque obligant brachia, premunt ſanguinem, incertum an ignaram. Nam ut eſt vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit, famam ſociatæ cum marito mortis petiviſſe; deinde oblatâ mitiore ſpe, blandimentis vitæ evictam. Cui addidit paucos poſtea annos, laudabili in maritum memoriâ, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut oſtentui eſſet, multum vitalis ſpiritus egeſtum. Seneca interim durante tractu, et lentitudine mortis, Statium Annæum diu ſibi amicitiæ fide et arte medicinæ probatum, orat proviſum pridem venenum, quo damnati publico Athenienſium judicio exſtinguerentur, promeret: allatúmque hauſit fruſtra, frigidis jam artibus et clauſo corpore adverſum vim veneni. Poſtremò ſtagnum calidæ aquæ introiit, reſpergens proximos ſervorum, additâ voce, *Libare ſe liquorem illum* JOVI LIBERATORI. Exin balneo illatus, et vapore ejus examinatus, ſinè ullo funeris ſolenni crematur.

Ex

Ex Hist. Lib. I.

GALBA.

GALBÆ corpus diu neglectum, et licentiâ tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator Argius, è prioribus servis, humili sepulturâ in privatis ejus hortis contexit. Hunc exitum habuit Ser. Galba tribus et septuaginta annis. Quinque principes prosperâ fortunâ emensus, et alieno imperio felicior, quàm suo. Vetus in familiâ nobilitas, magnæ opes. Ipsi medium ingenium, magis extra vitia quàm cum virtutibus. Famæ nec incuriosus, nec venditator. Pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ avarus. Constat potuisse conciliari animos quantulâcunque parcì senis liberalitate. Nocuit antiquus rigor et nimia severitas, cui jam pares non sumus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sinè reprehensione patiens: si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium, et metus temporum obtentui, ut quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat ætas, militari laude apud Germanias floruit: proconsul Africam moderatè; jam senior, citeriorem Hispaniam pari justitiâ continuit; major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperasset.

Ex

Ex Præfat. in Vit. AGRICOLÆ.

DEDIMUS profectò grande patientiæ documentum; et ficut vetus ætas vidit, quid ultimum in libertate effet, ita nos quid in fervitute, adempto per inquifitiones et loquendi audiendíque commercio. Memoriam quoque ipfam cum voce perdidiffemus, fi tam in noftra poteftate effet oblivifci quàm tacere. Nunc demum redit animus; et quamquam primo ftatim beatiffimi fæculi ortu Nerva Cæfar res olim diffociabiles mifcuerit, principatum ac libertatem, augeátque quotidie facilitatem imperii Nerva Trajanus; nec fpem modò ac votum fecuritas publica, fed ipfius voti fiduciam, ac robur affumpferit: naturâ tamen infirmitatis humanæ, tardiora funt remedia quàm mala. Et ut corpora lentè augefcunt, citò exftinguuntur; fic ingenia ftudiáque oppreffferis faciliùs, quàm revocaveris. Subit quippe etiam ipfius inertiæ dulcedo: et invifa primò defidia, poftremò amatur.

Ex Vitâ JUL. AGRICOLÆ.

CNÆO Julio Agricolæ pater Julius Græcinus fenatorii ordinis, ftudio eloquentiæ fapientiaéque notus, iifque virtutibus iram Caii Cæfaris meritus. Mater Julia Procilla fuit, raræ caftitatis. In hujus finu indulgentiáque educatus, per omnem honeftarum artium cultum pueritiam adolefcentiámque

fcentiámque tranfegit. Arcebat eum ab illecebris peccantium præter ipfius bonam integrámque naturam, quòd ftatim parvulus fedem ac magiftram ftudiorum Maffiliam habuerat, locum Græcâ comitate et provinciali parcimoniâ miftum, ac bene compofitum.

Prima caftrorum rudimenta in Britanniâ Suetonio Paullino diligenti ac moderato duci approbavit, electus, quem contubernio æftimaret. Nec Agricola licenter more juvenum, qui militiam in lafciviam vertunt, neque fegniter ad voluptates et commeatus, titulum tribunatûs et infcitiam retulit: fed nofcere provinciam, nofci exercitui, difcere à peritis, fequi optimos, nihil appetere ob jactationem, nihil ob formidinem recufare, fimûlque anxius et intentus agere. Non fanè alias exercitatior, magífque in ambiguo Britannia fuit. Trucidati veterani, incenfæ coloniæ, intercepti exercitus. Tum de falute, mox de victoriâ certavere. Quæ cuncta etfi confiliis ductúque alterius agebantur, ac fumma rerum et reciperatæ provinciæ gloria in ducem ceffit; artem et ufum et ftimulos addidere juveni: intravítque animum militaris gloriæ cupido, ingrata temporibus, quibus finiftra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magnâ famâ quàm ex malâ.

Hinc ad capeffendos magiftratus in urbem digreffus. Sors quæfturæ provinciam Afiam, proconfulem Salvium Titianum dedit. Quorum neutro corruptus eft: quamquam et provincia dives ac parata peccantibus, et proconful in omnem aviditatem pronus, quantâlibet facilitate redempturus effet mutuam diffimulationem mali. Vefpafianus poftea provinciæ eum Aquitaniæ præpofuit, fplendidæ in primis dignitatis adminiftratione, ac fpe confu-

latûs cui destinarat. Agricola naturali prudentiâ, facilè justéque agebat. Jam verò tempora curarum remissionúmque divisa. Ubi conventus ac judicia poscerent; gravis, intentus, severus, et sæpius misericors: ubi officio satisfactum, nulla ultrà potestatis persona. Tristitiam, et arrogantiam, et avaritiam exuerat: nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem deminuit. Apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur, ut bonis comis, ita adversus malos injucundus. Ceterùm ex iracundiâ nihil supererat: secretum et silentium ejus non timeres. Honestius putabat offendere, quam odisse. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre, injuria virtutum fuerit. Ne famam quidem, cui etiam sæpe boni indulgent, ostentandâ virtute, aut per artem quæsivit. Minus triennium in eâ legatione detentus, ac statim ad spem consulatûs revocatus est, comitante opinione Britanniam ei provinciam dari, nullis in hoc suis sermonibus, sed quia par videbatur. Haud semper errat fama, aliquando et eligit; statim Britanniæ præpositus est.

Post res egregiè in BRITANNIA *gestas*, AGRICOLÆ *ad* ROMAM *reditus*, *ibidémque mors*.

TRadiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutámque. Ac ne notabilis celebritate et frequentiâ occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in urbem, noctu in palatium, ita ut præceptum erat, venit: exceptúsque brevi osculo et nullo sermone, turbæ servientium immixtus est. Ceterùm ut militare nomen, grave

grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitùs auxit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus: adeò ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem æstimare mos est, viso aspectóque Agricolâ, quærerent famam, pauci interpretarentur. Crebrò per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est. Caussa periculi non crimen ullum, aut querela læsi cujusquam, sed infensus virtutibus princeps, et gloria viri, ac pessimum inimicorum genus, laudantes. Et ea insecuta sunt reipublicæ tempora, quæ sileri Agricolam non finerent. Cùm in Mæsiâ Daciâque, et Germaniâ Pannoniâque damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus et cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi dux Agricola: comparantibus cunctis vigorem, constantiam, et expertum bellis animum, cum inertiâ et formidine aliorum. Quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et fide, pessimi malignitate et livore, pronum deterioribus principem exstimulabant. Sic Agricola simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum, in ipsam gloriam præceps agebatur.

Aderat jam annus quo proconsulatum Asiæ et Africæ sortiretur. Accessere quidam cogitationum principis periti, qui iturúsne esset in provinciam, ultrò Agricolam interrogarent. Ac primò occultiùs quietem et otium laudare, mox operam suam in approbandâ excusatione offerre: postremò non jam obscuri, suadentes simul terrentésque, pertraxere ad Domitianum. Qui paratus simulatione, in arrogantiam compositus, et audiit preces excusantis, et cùm annuisset,

agi ſibi gratias paſſus eſt: nec erubuit beneficii invidia. Salarium tamen proconſulari ſolitum offerri, et quibuſdam à ſeipſo conceſſum, Agricolæ non dedit: ſive offenſus non petitum, ſive ex conſcientiâ, ne, quod vetuerat, videretur emiſſe. Proprium humani ingenii eſt, odiſſe quem læſeris: Domitiani verò natura præceps in iram, et quò obſcurior eò irrevocabilior, moderatione tamen prudentiâque Agricolæ leniebatur. Quia non contumaciâ, neque inani jactatione libertatis, famam fatúmque provocabat. Sciant quibus moris illicita mirari, poſſe etiam ſub malis principibus magnos viros eſſe: * obſequiúmque ac modeſtiam, ſi induſtria ac vigor adſint, eo laudis excedere, quò plerique per abrupta, ſed in nullum reipublicæ uſum, ambitioſâ morte inclaruerunt.

Finis vitæ ejus nobis luctuoſus, amicis triſtis, extraneis etiam ignotiſque non ſine curâ fuit. Nec quiſquam auditâ morte Agricolæ, aut lætatus eſt, aut ſtatim oblitus eſt. Augebat miſerationem conſtans rumor, veneno interceptum. Nobis nihil comperti affirmare auſim. Ceterùm per omnem valetudinem ejus, crebrius quàm ex more principis per nuntios viſentis, et libertorum primi, et medicorum intimi venere: ſive cura illud, ſive inquiſitio erat. Supremo quidem die momenta deficientis per diſpoſitos curſores nuntiata conſtabat, nullo credente ſic accelerari, quæ triſtis audiret. Speciem tamen doloris animo vultúque præ ſe tulit, ſecurus jam odii, et qui faciliùs diſſimularet gaudium quàm metum. Satis conſtabat lecto teſtamento

* Sic in Annal. IV. *Eſt aliquid in noſtris conſiliis, licétque inter abruptam contumaciam, et deforme obſequium, pergere iter ambitione ac periculis vacuum.*

Agricolæ,

Agricolæ, quo cohæredem optimæ uxori et piissimæ filiæ Domitianum scripsit, lætatum eum, velut honore judicióque: tam cæca et corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret à bono patre non scribi hæredem, nisi malum principem.

Quòd si habitum quoque ejus posteri noscere velint, decentior quàm sublimior fuit. Nihil metus in vultu: gratia oris supererat. Bonum virum facilè crederes, magnum libenter. Et ipse quidem, quamquam medio in spatio integræ ætatis ereptus, quantum ad gloriam longissimum ævum peregit. Quippe et vera bona, quæ in virtutibus sita sunt, impleverat, et Consularibus ac Triumphalibus ornamentis prædito, quid aliud adstruere fortuna poterat? Opibus nimiis non gaudebat, speciosæ contigerant. Filiâ atque uxŏre superstitibus, potest videri etiam beatus, incolumi dignitate, florente famâ, salvis affinitatibus et amicitiis futura effugisse. Nam sicuti durare in hac beatissimi sæculi luce, ac principem Trajanum videre, augurio votísque apud nostras aures omnibatur: ita festinatæ mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rempublicam exhausit. Non vidit Agricola obsessam curiam, et clausum armis senatum, et eâdem strage tot consularium cædes, tot nobilissimarum feminarum exsilia et fugas. Mox nostræ duxere Helvidium in carcerem manus: nos Maurici, Rusticíque visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos, jussítque scelera, non spectavit. Præcipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et aspici: cùm suspiria

nostra

nostra subscriberentur: cùm denotandis tot hominum pal-loribus sufficeret sævus ille vultus et rubor, à quo se contra pudorem muniebat.

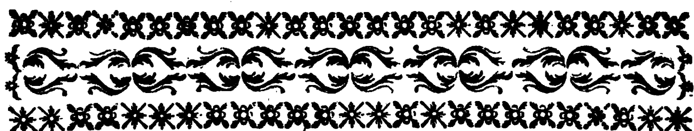
Tu verò felix Agricola non vitæ tantùm claritate, sed etiam opportunitate mortis. Ut perhibent qui interfuerunt novissimis sermonibus tuis, constans et libens fatum excepisti, tamquam pro virili portione innocentiam principi donares. Sed mihi filiæque præter acerbitatem parentis erepti, auget mœstitiam, quòd assidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu, complexu, non contigit. Excepissem certè mandata vocésque, quas penitùs animo figeremus. Noster hic dolor, nostrum vulnus: nobis tam longæ absentiæ conditione ante quadriennium amissus es. Omnia sine dubio, optime parentum, assidente amantissimâ uxore, superfuere honori tuo: paucioribus tamen lacrymis compositus es, et novissimâ in luce desideravere aliquid oculi tui.

Si quis piorum manibus locus, si, ut sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnæ animæ; placidè quiescas, nósque domum tuam ab infirmo desiderio, et muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri, neque plangi fas est: admiratione te potiùs quàm temporalibus laudibus, et si natura suppeditet, imitatione decoremus. Is verus honos, ea conjunctissimi cujusque pietas. Id filiæ quoque uxorísque præceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictáque ejus secum revolvant, famámque ac figuram animi magis quàm corporis complectantur. Non quia intercedendum putem imaginibus, quæ marmore aut ære finguntur: sed ut vultus hominum, ita simulacra vultûs imbecilla

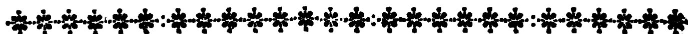
ac

ac mortalia ſunt, forma mentis æterna: quàm tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, ſed tuis ipſe moribus poſſis. Quidquid ex Agricolâ amavimus, quidquid mirati ſumus, manet, manſurúmque eſt in animis hominum, in æternitate temporum, famâ rerum. Nam multos veterum velut inglorios et ignobiles oblivio obruet, Agricola poſteritati narratus et traditus, ſuperſtes erit.

EPISTOLÆ

EPISTOLÆ EX CICERONE.

ARGUMENTUM EPIST. III. LIB. I. ad FAM.

Commendat A. Trebonium, amicum ſuum, ſplendidum equitem Romanum.

M. T. C. P. LENTULO PROCOS. S. D.

AULO Trebonio, qui in tuâ provinciâ magna negotia, et ampla, et expedita habet, multos annos utor valde familiariter. Is cùm antea ſemper et ſuo ſplendore, et noſtra cæterorúmque amicorum commendatione gratiſſimus

in provincia fuit; tum hoc tempore propter tuum in me amorem, nostrámque necessitudinem vehementer confidit his meis literis se apud te gratiosum fore: quæ ne spes eum fallat vehementer rogo te: commendóque tibi ejus omnia negotia, libertos, procuratores, familiam: in primísque ut quæ T. Ampius de ejus re decreverit ea comprobes, omnibúsque rebus eum ita tractes, ut intelligat meam commendationem non vulgarem fuisse. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. V. LIB. II. ad FAM.

Gratulatur Curioni, quod et Romæ non sit, ubi multa contra rempublicam committuntur; et ibi sit, ubi ex recte factis magnam laudem consequatur. Postremò eum ad suscipiendam rempublicam hortatur.

M. T. C. C. CURIONI S. P. D.

HÆC negotia quomodo se habeant, ne epistolâ quidem narrare audeo. Tibi, etsi ubicunque es, ut scripsi ad te antea, in eadem es navi, tamen quòd abes gratulor: vel quia non vides ea quæ nos: vel quòd excelso et illustri loco sita sit laus tua, in plurimorum et sociorum et civium conspectu: quæ ad nos nec obscuro nec vario sermone, sed et clarissimâ et unâ omnium voce perfertur. Unum illud nescio gratulérne tibi, an timeam, quòd mirabilis est exspectatio reditûs tui: non quò verear, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat: sed, mehercule, ne cùm veneris, non habeas jam quod cures: ita sunt omnia debilitata jam prope

propè et extincta. Sed hæc ipsa nescio rectène sint literis commissa: quare cætera cognosces ex aliis. Tu tamen, sive habes aliquam spem de republicâ sive desperas, ea para, meditare, cogita, quæ esse in eo civi ac viro debent, qui sit rempublicam afflictam et oppressam miseris temporibus ac perditis moribus, in veterem dignitatem ac libertatem vindicaturus.

Argumentum Epist. VI. Lib. II. ad F A M.

Commendat summo studio T. Annium Milonem ad petitionem consulatus. Et, ut impetret quod vult, nihil omittit, quod in genere commendatitio requiri possit.

M. T. C. C. CURIONI S. P. D.

NOndum erat auditum te ad Italiam adventare, cùm Sextum Villium, Milonis mei familiarem, cum his ad te literis misi. Sed tamen cùm appropinquare tuus adventus putaretur, et te jam ex Asia Romam versùs profectum esse constaret, magnitudo rei fecit ut non vereremur, ne nimis citò mitteremus, cùm has quamprimùm ad te perferri literas magnopere vellemus. Ego si mea in te essent officia solùm, Curio, tanta, quanta magis à teipso prædicari quàm à me ponderari solent, verecundiùs à te si qua magna res mihi petenda esset, contenderem. Grave est enim homini pudenti, petere aliquid magnum ab eo, de quo se bene meritum putet; ne id quod petat exigere magis quàm rogare, et in mercedis potiùs quàm beneficii loco numerare videatur. Sed quia tua in me vel nota omnibus, vel ipsa

novitate meorum temporum clarissima et maxima beneficia exstiterunt; estque animi ingenui, cui multum debeas eidem plurimum velle debere: non dubitavi id à te per literas petere, quod mihi omnium esset maximum, maximéque necessarium. Neque enim sum veritus, ne sustinere tua in me vel innumerabilia beneficia non possem: cùm præsertim considerem, nullam esse gratiam quam non vel capere animus meus in accipiendo, vel in remunerando cumulare atque illustrare posset. Ego omnia mea studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem in Milonis consulatu fixi, et locavi: statuíque in eo me non officii solùm fructum, sed etiam pietatis laudem debere quærere. Neque verò cuiquam salutem ac fortunas suas tantæ curæ fuisse unquam puto, quantæ mihi sit honos ejus, in quo omnia mea posita esse decrevi. Huic te unum tanto adjumento esse, si volueris, posse intelligo, ut nihil sit præterea nobis requirendum. Habemus hæc omnia: bonorum studium conciliatum ex tribunatu, propter nostram, ut spero te intelligere, caussam: vulgi ac multitudinis, propter magnificentiam munerum, liberalitatémque naturæ: juventutis et gratiosorum in suffragiis studia propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam, vel diligentiam: nostram suffragationem, si minùs potentem, at probatam tamen, et justam et debitam, et propterea fortasse etiam gratiosam. Dux nobis et auctor opus est, et eorum ventorum, quos proposui, moderator quidam et quasi gubernator: qui si ex omnibus unus optandus esset, quem tecum conferre possemus non haberemus. Quamobrem, si me memorem, si gratum, si bonum virum, vel ex hoc ipso quòd tam vehementer

menter de Milone laborem, existimare potes; si dignum denique tuis beneficiis judicas: hoc à te peto, ut subvenias huic meæ sollicitudini, ut huic meæ laudi, vel, ut veriùs dicam, propè saluti tuum studium dices. De ipso T. Annio tantùm tibi polliceor, te majoris animi, gravitatis, constantiæ benevolentiaéque erga te, si complecti hominem volueris, habiturum esse neminem. Mihi verò tantum decoris, tantum dignitatis adjunxeris, ut eundem te facilè agnoscam fuisse in laude meâ, qui fueris in salute. Ego, ni te videre scirem, cùm ad te hæc scriberem, quantum officii sustinerem, quantopere mihi esset in hac petitione Milonis omni non modò contentione sed etiam dimicatione elaborandum, plura scriberem. Nunc tibi omnem rem atque caussam, méque totum commendo atque trado. Unum hoc sic habeto: si à te hanc rem impetraro, me pænè plus tibi quàm ipsi Miloni debiturum. Non enim mihi tam mea salus cara fuit, in qua præcipua sum ab illo adjutus, quàm pietas erit in referendâ gratiâ jucunda. Eam autem unius tui studio me assequi posse confido. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. VII. LIB. II. ad FAM.

Hanc scripsit in Cilicia, cùm esset proconsul. Gratulatur Curioni de tribunatu plebis. Hortatur ad boni civis officium. De sacerdotio Curionis quiddam interserit. Postremò rogat, ne quid sibi temporis prorogari ad provinciæ administrationem patiatur.

M. T. C. PROCONSUL. C. CURIONI, TRIBUNO PL. S. D.

SERA gratulatio reprehendi non solet, præsertim si nullâ negligentiâ prætermissa est. Longè enim absum: audio serò. Sed tibi et gratulor, et ut sempiternæ laudi tibi sit iste tribunatus exopto: téque hortor ut omnia guberes et moderere prudentiâ tuâ, ne te auferant aliorum consilia. Nemo est qui tibi sapientiùs suadere possit teipso; numquam labêre, si te audies. Non scribo hoc temerè: cui scribam, video: novi animum, novi consilium tuum. Non vereor nequid timidè, neque stultè facias, si ea defendes quæ ipse recta esse senties. Quòd in id reipublicæ tempus non incideris, sed veneris, (judicio enim tuo, non casu in ipsum discrimen rerum contulisti tribunatum tuum) profectò vides quanta vis in republicâ temporum sit, quanta varietas rerum, quàm incerti exitus, quàm flexibiles hominum voluntates: quid insidiarum, quid vanitatis in vita, non dubito quin cogites. Sed, amabo te, cura et cogita nihil novi, sed illud idem quod initio scripsi; tecum loquere et te adhibe in consilium, te audi, tibi obtempera. Alteri qui melius dare consilium possit quàm tu, non facilè inveniri potest: tibi verò ipsi certè nemo melius dabit. Dii immortales, cur ego non adsum vel spectator laudum tuarum, vel particeps, vel socius, vel minister consiliorum? jam etsi hoc minimè tibi deest, sed tamen efficeret magnitudo et vis amoris mei consilio te ut possem juvare. Scribam ad te plura aliàs. Paucis enim diebus eram missurus domesticos tabellarios:

tabellarios : ut, quoniam sanè feliciter et ex mea sententia rempublicam gessimus, unis literis totius æstatis res gestas ad senatum perscriberem. De sacerdotio tuo quantam curam adhibuerim, quanquam difficili in re atque caussa, cognosces ex iis literis quas Tharasoni, liberto tuo, dedi. Te, mi Curio, pro tua incredibili in me benevolentia, meáque item in te singulari, rogo atque oro, ne patiare quidquam mihi ad hanc provincialem molestiam temporis prorogari. Præsens tecum egi, cùm te tribunum plebis isto anno fore non putarem; itémque petivi sæpiùs per literas : sed tum quasi à senatore nobilissimo, tum adolescente gratiosissimo : nunc à tribuno plebis, et à Curione tribuno : non ut decernatur aliquid novi; quod solet esse difficilius : sed ut ne quid novi decernatur : et ut senatûsconsultum et leges defendas : eáque mihi conditio maneat, quâ profectus sum. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

Argumentum Epist. VIII. Lib. II. ad FAM.

Leviter Cœlium objurgat, qui commentarium misisset refertum levissimis rebus. Tum hortatur ad amicitiam Pompeii, emergente jam belli civilis initio. Addit de suo in provinciam itinere. In extremo, ne sibi provinciæ tempus prorogetur.

M. T. C. Proconsul M. Cœlio S. D.

QUID? tu me hoc tibi mandâsse existimas, ut mihi gladiatorum compositiones, ut vadimonia dilata, et Chresti compilationem mitteres, et ea quæ nobis cùm Romæ sumus, narrare nemo audeat? Vide quantum tibi meo judicio

dicio tribuam, nec mehercule injuriâ: πολιτικώτερον enim te adhuc neminem cognovi. Ne illa quidem euro mihi scribas, quæ maximis in rebus reipublicæ geruntur quotidie, nisi quid ad me ipsum pertinebit. Scribent alii: multi nuntiabunt. Perferet multa etiam ipse rumor. Quare ego nec præterita nec præsentia abs te, sed ut ab homine longè in posterum prospiciente, futura expecto; ut ex tuis literis cùm formam reipublicæ viderim, quale ædificium futurum sit scire possim. Neque tamen adhuc habeo quod te accusem; neque enim fuit quod tu plus providere posses quàm quivis nostrum, in primísque ego, qui cum Pompeio complures dies nullis in aliis nisi de republica sermonibus versatus sum: quæ nec possunt scribi, nec scribenda sunt. Tantùm habeto, civem egregium esse Pompeium, et ad omnia quæ providenda sunt in republicâ, et animo et consilio paratum. Quare da te homini. Complectetur te, mihi crede. Jam eidem illi et boni et mali cives videntur qui nobis videri solent. Ego cùm Athenis decem ipsos dies fuissem, multúmque mecum Gallus noster Caninius, proficiscebar inde prid. Nonas Quint. cùm hoc ad te literarum dedi. Tibi cùm omnia mea commendatissima esse cupio, tum nihil magis quàm ne tempus nobis provinciæ prorogetur. In eo mihi sunt omnia. Quod quando et quomodo, et per quos agendum sit, tu optimè constitues. Vale.

ARGU-

ARGUMENTUM EPIST. V. LIB. IV. ad FAM.

Cùm Cæsar bellum gereret in Hispania contra Pompeii liberos, periit Tullia ex partu, Ciceronis filia, jam à Dolabellâ dimissa. Consolatur Ciceronem Sulpicius, argumentis ad tollendum dolorem undecunque collectis. De Sulpicio sic Quinct. lib. IX. Ser. Sulpicius insignem non immeritò famam tribus orationibus meruit.

SER. SULPICIUS M. T. CICERONI S. D.

POsteaquam mihi renuntiatum est de obitu Tulliæ, filiæ tuæ, sanè quàm pro eo ac debui graviter molestéque tuli, communémque eam calamitatem existimavi. Qui si istic affuissem, neque tibi defuissem, corámque meum dolorem tibi declarassem. Etsi genus hoc consolationis miserum atque acerbum est (propterea quia per quos ea confieri debet, propinquos ac familiares, ipsi pari molestiâ afficiuntur, neque sine lacrymis multis id conari possunt; uti magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere, quàm aliis posse suum officium præstare) tamen quæ in præsentia in mentem mihi venerunt, decrevi brevi ad te perscribere; non quòd ea te fugere existimem, sed quòd forsitan dolore impeditus minùs ea perspicias.

Quid est, quòd tanto opere te commoveat tuus dolor intestinus? cogita quemadmodum adhuc fortuna nobiscum egerit; ea nobis erepta esse, quæ hominibus non minùs quàm liberi cara esse debent, patriam, honestatem, dignitatem, honores omnes. Hoc uno incommodo addito, quid

ad dolorem adjungi potuit? aut qui non in illis rebus exercitatus animus callere jam debet, atque omnia minoris existimare? At illius vicem, credo, doles. Quoties in eam cogitationem necesse est et tu veneris, et nos sæpe incidimus hisce temporibus, non pessimè cum iis esse actum, quibus sine dolore licitum est mortem cum vitâ commutare? Quid autem fuit, quod illam hoc tempore ad vivendum magnopere invitare posset? quæ res? quæ spes? quod animi solatium? Ut cum aliquo adolescente primario conjuncta ætatem gereret? Licitum est tibi, credo, pro tua dignitate ex hac juventute generum diligere, cujus fidei liberos tuos te tutò committere putares. An ut ea liberos ex sese pareret: quos cùm florentes videret, lætaretur? qui rem à parente traditam per se tenere possent? honores ordinatim petituri essent in republica? in amicorum negotiis libertate sua uti? Quid horum fuit, quod non priùs quàm datum est ademptum sit? At verò malum est liberos amittere. Malum, nisi hoc pejus sit hæc sufferre et perpeti.

Quæ res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si fortè eadem res tibi minuere dolorem possit. Ex Asia rediens, cùm ab Ægina Megaram versùs navigarem, cœpi regiones circumcirca prospicere. Post me erat Ægina, antè Megara, dextrà Piræeus, sinistrà Corinthus: quæ oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos jacent. Cœpi egomet mecum sic cogitare: Hem, nos homunculi indignamur, si quis nostrum interiit, aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, cùm uno loco tot oppidorum cadavera projecta jacerent? Visne tu te, Servi, cohibere, et meminisse hominem

nem te esse natum? Crede mihi, cogitatione eâ non mediocriter sum confirmatus. Hoc idem, si tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas. Modò uno tempore tot viri clarissimi interierunt: de imperio præterea tanta diminutio facta est: omnes provinciæ conquassatæ sunt. In unius mulierculæ animulâ si jactura facta est, tanto opere commoveris? quæ si hoc tempore non diem suum obiisset, paucis pòst annis tamen ei moriendum fuit: quoniam homo nata fuerat.

Etiam tu ab hisce rebus animum ac cogitationem tuam avoca, atque ea potiùs reminiscere quæ digna tuâ personâ sunt: illam, quamdiu fuerit opus ei, vixisse; unà cum republicâ fuisse; te patrem suum, prætorem, consulem, augurem vidisse; adolescentibus primariis nuptam fuisse; omnibus bonis propè perfunctam esse; cùm respublica occideret, vitâ excessisse. Quid est quod tu, aut illa, cum fortunâ hoc nomine queri possitis?

Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, et eum qui aliis consueris præcipere et dare consilium: neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere se medicinæ scientiam, ipsi se curare non possunt: sed potiùs, quæ aliis tute præcipere soles, ea tute tibi subjice, atque apud animum propone. Nullus dolor est quem non longinquitas temporis minuat ac molliat. Hoc te exspectare tempus, tibi turpe est, ac non ei rei sapientiâ tuâ te occurrere.

Quod si qui etiam inferis sensus est, qui illius in te amor fuit, pietásque in omnes suos, hoc certè illa te facere non vult. Da hoc illi mortuæ, da cæteris amicis ac familiaribus,

qui tuo dolore mœrent: da patriæ, ut si quâ in re opus sit, operâ et consilio tuo uti possit.

Denique, quoniam in eam fortunam devenimus, ut etiam huic rei nobis serviendum sit: noli committere, ut quisquam te putet non tam filiam, quàm reipublicæ tempora et aliorum victoriam lugere.

Plura me ad te de hac re scribere pudet, ne videar prudentiæ tuæ diffidere. Quare, si hoc unum proposuero, finem faciam scribendi. Vidimus aliquoties secundam pulcherrimè te ferre fortunam, magnámque ex eâ re te laudem adipisci: fac aliquando intelligamus, adversam quoque te æquè ferre posse, neque id majus, quàm debeat, tibi onus videri: ne ex omnibus virtutibus hæc una tibi videatur deesse. Quod ad me attinet, cùm te tranquilliorem animo esse cognôro, de iis rebus quæ hîc geruntur quemadmodúmque se provincia habeat, certiorem faciam. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. VI. LIB. IV. ad FAM.

Ad Servii consolationem respondet, suum dolorem, lectis illius literis, aliqua ex parte lenitum; sed dolendi caussas apud se et plures, et graviores esse, quàm apud quemvis alium in simili calamitate.

M. T. C. SER. SULPICIO S. D.

EGO verò, Servi, vellem, ut scribis, in meo gravissimo casu affuisses. Quantùm enim præsens me adjuvare potueris et consolando, et propè æquè dolendo, facilè ex eo intelligo, quòd literis lectis aliquantulum acquievi. Nam

et ea scripsisti, quæ levare luctum possent; et in me consolando non mediocrem ipse animi dolorem adhibuisti. Servius tamen tuus omnibus officiis, quæ illi tempori tribui potuerunt, declaravit et quanti ipse me faceret, et quàm suum talem erga me animum tibi gratum putaret fore: cujus officia jucundiora scilicet sæpe mihi fuerint, nunquam tamen gratiora. Me autem non oratio tua solùm et societas pæne ægritudinis, sed etiam auctoritas consolatur. Turpè enim esse existimo, me non ita ferre casum meum ut tu, tali sapientiâ præditus, ferendum putas.

Sed opprimor interdum, et vix resisto dolori, quòd ea me solatia deficiunt, quæ cæteris, quorum mihi exempla propono, simili in fortuna non defuerunt. Nam et Q. Maximus, qui filium consularem, clarum virum et magnis rebus gestis amisit; et L. Paulus, qui duo septem diebus, et vester Gallus, et M. Cato, qui summo ingenio, summa virtute filium perdidit; iis temporibus fuerunt, ut eorum luctum ipsorum dignitas consolaretur ea, quam ex republica consequebantur. Mihi autem, amissis ornamentis iis quæ ipse commemoras, quaéque eram maximis laboribus adeptus, unum manebat illud solatium, quod ereptum est. Non amicorum negotiis, non reipublicæ procuratione impediebantur cogitationes meæ: nihil in foro agere libebat adspicere curiam non poteram: existimabam, id quod erat, omnes me et industriæ meæ fructus et fortunæ perdidisse. Sed, cùm cogitarem, hæc mihi tecum et cum quibusdam esse communia; et cùm frangerem jam ipse me, cogerémque illa ferre toleranter, habebam quo confugerem, ubi conquiescerem, cujus in sermone et suavitate omnes curas doloresque deponerem.

deponerem. Nunc autem hoc tam gravi vulnere, etiam illa, quæ consanuisse videbantur, recrudescunt. Non enim, ut tum me à republicâ mœstum domus excipiebat, quæ levaret; sic nunc domo mœrens ad rempublicam confugere possum, ut in ejus bonis acquiescam: itaque et domo absum et foro; quòd nec eum dolorem, quem à republicâ capio, domus jam consolari potest, nec domesticum respublica. Quò magis te exspecto, téque videre quàm primùm cupio. Major mihi levatio afferri nulla potest, quàm conjunctio consuetudinis sermonúmque nostrorum: quanquam sperabam tuum adventum, sic enim audiebam, appropinquare.

Ego autem cùm multis de caussis te exopto quamprimùm videre, tum etiam ut antè commentemur inter nos, qua ratione nobis traducendum sit hoc tempus: quod est totum ad unius voluntatem accommodandum, et prudentis, et liberalis, et, ut perspexisse videor, nec à me alieni, et tibi amicissimi. Quod cùm ita sit, magnæ est tamen deliberationis, quæ ratio sit ineunda nobis, non agendi aliquid, sed illius concessu et beneficio quiescendi. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. VII. LIB. IV. ad FAM.

Suadet, ut exsulandi consilium abjiciat, et in patriam suam redeat: id Cæsarem facile concessurum: id optare ipsius fratrem, id ipsam rempublicam: id ad rationem etiam rei familiaris pertinere.

M. T. C. M. MARCELLO S. D.

ETSI eo te adhuc consilio usum intelligo, ut id reprehendere non audeam (non quin ab eo ipse dissentiam, sed quòd eâ te sapientiâ esse judicem, ut meum consilium non

non anteponam tuo) tamen et amicitiæ noſtræ vetuſtas, et tua ſumma erga me benevolentia, quæ mihi jam à pueritiâ tuâ cognita eſt, me hòrtata eſt, ut ea ſcriberem ad te quæ et ſaluti tuæ conducere arbitrarer, et non aliena eſſe ducerem à dignitate.

Egò eum te eſſe, qui horum malorum initia multò antè videris, conſulatum magnificentiſſimè atque optimè geſſeris, præclare memini: ſed idem etiam illa vidi, neque te conſilium civilis belli ita gerendi, neque copias Cn. Pompeii, nec genus exercitûs probare, ſempérque ſummè diffidere. Quâ in ſententiâ me quoque fuiſſe, memoriâ tenere te arbitror. Itaque neque tu multum interfuiſti rebus gerendis: et ego id ſemper egi, ne intereſſem. Non enim iis rebus pugnabamus, quibus valere poteramus, conſilio, auctoritate, cauſsâ, quæ erant in nobis ſuperiora: ſed lacertis et viribus, quibus pares non eramus. Victi ſumus igitur: aut, ſi vinci dignitas non poteſt, fracti certè et abjecti. In quo tuum conſilium nemo poteſt non maximè laudare, quòd cum ſpe vincendi ſimul abjeciſti certandi etiam cupiditatem: oſtendiſtíque, ſapientem et bonum civem initia belli civilis invitum ſuſcipere, extrema libenter non perſéqui. Qui non idem conſilium quod tu ſecuti ſunt, eos video in duo genera eſſe diſtractos. Aut enim renovare bellum conati ſunt, ii qui ſe in Africam contulerunt: aut, quemadmodum nos, victori ſeſe crediderunt. Medium quoddam tuum conſilium fuit, qui hoc fortaſſe humalis animi duceres, illud pertinacis. Fateor, à pleríſque, vel dicam ab omnibus, ſapiens tuum conſilium, a multis etiam magni ac fortis animi judicatum. Sed habet iſta ratio, ut mihi quidem videtur, quendam

modum:

modum: præsertim cùm tibi nihil deesse arbitrer ad tuas fortunas omnes obtinendas, præter voluntatem. Sic enim intellexi, nihil aliud esse, quod dubitationem afferret ei, penes quem est potestas, nisi quòd vereretur, ne tu illud beneficium omnino non putares. De quo quid sentiam, nihil attinet dicere: cùm appareat ipse quid fecerim. Sed tamen, si jam ita constituisses, ut abesse perpetuò malles, quàm ea quæ nolles videre; tamen id cogitare deberes, ubicunque esses, te fore in ejus ipsius quem fugeres potestate: qui si facilè passurus esset, te carentem patriâ et fortunis tuis quietè et liberè vivere; cogitandum tibi tamen esset, Romaéne et domi tuæ, cujusmodi res esset, an Mytilenis aut Rhodi malles vivere. Sed cùm ita latè pateat ejus potestas quem veremur, ut terrarum orbem complexa sit; nónne mavis sine periculo domi tuæ esse, quàm cum periculo alienæ? Equidem, etiam si oppetenda mors esset domi atque in patria mallem, quàm in externis atque alienis locis. * Ne verò locus tibi ullus dulcior esse debet patriâ: nec eam diligere minùs debes, quòd deformior est; sed misereri potiùs, nec eam multis claris viris orbatam privare etiam aspectu tuo." Hcc idem omnes qui te diligunt, sentiunt: quorum est magna, pro tuis maximis clarissimísque virtutibus, multitudo. Habemus etiam rationem rei familiaris tuæ, quàm dissipari nolumus. Nam etsi nullam potest accipere injuriam, quæ futura perpetua sit: propterea quòd neque is qui tenet rempublicam patietur, neque ipsa respublica; tamen impetum prædonum in tuas fortunas fieri nolo.

* *Ex* Epistol. IX. *ejusdem libri.*

Hi autem qui essent auderem scribere, nisi te intelligere confiderem. Hic te unius sollicitudines, unius etiam multæ et assiduæ lacrymæ C. Marcelli, fratris optimi, deprecantur: nos curâ et dolore proximi sumus: precibus tardiores, quòd jus adeundi, cùm ipsi deprecatione eguerimus, non habemus. Gratiâ tantum possumus quantum victi. Sed tamen consilio, studiò, Marcello non desumus. * A tuis reliquis non adhibemur: ad omnia parati sumus. Vale.

Argumentum Epist. XIII. Lib. IV. ad FAM.

Exsulantem Nigidium spe reditûs consolans, suam illi operam, suúmque officium pollicetur; præterea rem omnem familiarem. In extremo hortatur, ut bono animo, fortíque sit in utrámque partem.

M. T. C. P. NIGIDIO FIGULO S. D.

QUærenti mihi jamdiu quid ad te potissimùm scriberem, non modò certa res nulla, sed ne genus quidem literarum usitatum veniebat in mentem. Unam enim partem et consuetudinem earum epistolarum, quibus secundis rebus uti solebamus, tempus éripuerat; perfeceràtque fortuna, ne quid tale scribere possem, aut omnino cogitare. Relinquebatur triste quoddam et miserum, et his temporibus consentaneum genus literarum. Id quoque deficiebat me, in quo debebat esse aut promissio auxilii alicujus, aut consolatio doloris tui. Quod pollicerer, non erat: ipse enim pari

* *A reliquis tuis propinquis ac necessariis non adhibemur ad consilium de tuo reditu capiendum,* Manut.

fortunâ abjectus, aliorum opibus casus meos sustentarem; sæpiúsque mihi veniebat in mentem queri quòd ita viverem, quàm gaudere, quòd viverem. Quanquam enim nulla me ipsum privatim pepulit insignis injuria; nec mihi quidquam tali tempore in mentem venit optare, quod non ultrò mihi Cæsar detulerit: tamen nihilominus eis conficior curis, ut ipsum, quòd maneam in vitâ, peccare me existimem. Careo enim cum familiarissimis multis, quos aut mors eripuit nobis, aut distraxit fuga; tum omnibus amicis, quorum benevolentiam nobis conciliarat per me quondam, te socio, defensa respublica: versórque in eorum naufragiis et bonorum direptionibus: nec audio solùm, quod ipsum esset miserum, sed etiam video, quo nihil est acerbius, eorum fortunas dissipari, quibus nos olim adjutoribus illud incendium exstinximus: et in qua urbe modò gratiâ, auctoritate, gloriâ floruimus, in ea nunc iis quidem omnibus caremus. Obtinemus ipsius Cæsaris summam erga nos humanitatem. Sed ea plus non potest, quàm vis et mutatio omnium rerum atque temporum. Itáque orbus iis rebus omnibus, quibus et natura me et voluntas et consuetudo assuefecerat, cùm cæteris, ut quidem videor, tum mihi ipse displiceo. Natus enim ad agendum semper aliquid dignum viro, nunc non modò agendi rationem nullam habeo, sed ne cogitandi quidem: et qui antea aut obscuris hominibus, aut etiam sontibus opitulari poteram, nunc P. Nigidio, uni omnium doctissimo et sanctissimo, et maximâ quondam gratiâ, et mihi certe amicissimo, ne benignè quidem polliceri possum. Ergo hoc ereptum est literarum genus.

Reliquum

Reliquum est ut consoler, et afferam rationes quibus te à molestiis coner abducere. At ea quidem facultas vel tui vel alterius consolandi, in te summa est, si unquam in ullo fuit. Itaque eam partem, quæ ab exquisitâ quadam ratione et doctrinâ proficiscitur, non attingam, tibi totam relinquam. Quid sit forti et sapienti homine dignum, quid gravitas, quid altitudo animi, quid acta tua vita, quid studia, quid artes, quibus â pueritiâ floruisti, à te flagitent, tu videbis. Ego quod intelligere et sentire, quia sum Romæ et quia curo attendóque, possum, id tibi affirmo, te in istis molestiis, in quibus es hoc tempore, non diutiùs futurum: in iis autem, in quibus etiam nos sumus, fortasse semper fore. Videor mihi perspicere primùm ipsius animum, qui plurimùm potest, propensum ad salutem tuam. Non scribo hoc temerè. Quo minùs familiaris sum, hoc sum ad investigandum curiosior. Quo faciliùs, quibus est iratior, respondere tristiùs possit, hoc est adhuc tardior ad te molestiâ liberandum: Familiares verò ejus, et ii quidem qui illi jucundissimi sunt, mirabiliter de te et loquuntur et sentiunt. Accedit eòdem vulgi voluntas, vel potiùs consensus omnium. Etiam illa, quæ minimùm nunc quidem potest, sed possit necesse est, respublica quascunque vires habebit, ab iis ipsis quibus tenetur, de te propediem, mihi crede, impetrabit.

Redeo igitur ad id, ut jam tibi etiam pollicear aliquid, quod primò omiseram: nam et complectar ejus familiarissimos, qui me admodum diligunt multúmque mecum sunt, et in ipsius consuetudinem, quam adhuc meus pudor mihi clausit, insinuabo: et certè omnes vias persequar, quibus putabo ad id, quod volumus, pervenire posse. In hoc toto

genere plura faciam, quàm scribere audeo. Cetera, quæ tibi à multis prompta esse certò scio, à me sunt paratissima. Nihil in re familiari meâ est, quod ego meum malim esse, quàm tuum. Hâc de re, et de hoc genere toto, hoc scribo parciùs, quòd te, id quod ipse confido, sperare malo esse usurum tuis.

Extremum illud est, ut te orem et obsecrem, animo ut maximo sis: nec ea solùm memineris, quæ ab aliis magnis viris accepisti, sed illa etiam quæ ipse ingenio studióque peperisti. Quæ si colliges, et sperabis omnia optimè, et quæ accident, qualiacunque erunt, sapienter feres. Sed hæc tu meliùs, vel optimè omnium. Ego quæ pertinere ad te intelligam, studiosissimè omnia diligentissiméque curabo; tuorúmque tristissimo meo tempore meritorum erga me memoriam conservabo. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XII. LIB. V ad FAM.

Lucceium, historiarum scriptorem, rogat, ut de rebus à se in consulatu gestis separatum volumen conficiat: quod illustrius videbatur.

M. T. C. L. LUCCEIO Q. F. S. D.

CORAM me tecum eadem hæc agere sæpe conantem deterruit pudor quidam penè subrusticus, quæ nunc expromam absens audaciùs. Epistola enim non erubescit. Ardeo cupiditate incredibili, neque, ut ego arbitror, reprehendendâ, nomen ut nostrum scriptis illustretur et celebretur tuis; quod, etsi mihi sæpe ostendis te esse facturum,

tamen

tamen ignoscas velim huic festinationi meæ. Genus enim scriptorum tuorum etsi erat semper à me vehementer exspectatum, tamen vicit opinionem meam, méque ita vel cepit, vel incendit, ut cuperem quàm celerrimè res nostras monumentis commendari tuis. Neque enim me solùm commemoratio posteritatis ad spem quandam immortalitatis rapit; sed etiam illa cupiditas, vel ut auctoritate testimonii tui, vel indicio benevolentiæ, vel suavitate ingenii, vivi perfruamur.

Neque tamen hæc cùm scribebam eram nescius, quantis oneribus premerêre susceptarum rerum et jam institutarum: sed quia videbam Italici belli et civilis historiam jam à te pænè esse perfectam, dixeras autem mihi te reliquas res ordiri, deesse mihi nolui, quin te admonerem ut cogitares, conjuncténe malles cum reliquis rebus nostra contexere, an, ut multi Græci fecerunt, (Callisthenes Troicum bellum, Timæus Pyrrhi, Polybius Numantinum; qui omnes à perpetuis suis historiis ea, quæ dixi, bella separaverunt:) tu quoque item civilem conjurationem ab hostilibus externísque bellis sejungeres. Equidem ad nostram laudem non multùm video interesse: sed ad properationem meam quiddam interest, non te exspectare dum ad locum venias, ac statim caussam illam totam et tempus arripere. Et simul si uno in argumento unâque in personâ mens tua tota versabitur, cerno jam animo, quantò omnia uberiora atque ornatiora futura sint.

Neque tamen ignoro, quàm impudenter faciam, qui primùm tibi tantum oneris imponam; potest enim mihi denegare occupatio tua: deinde etiam, ut ornes me, postulem. Quid

Quid si illa tibi non tantopere videntur ornanda? Sed tamen, qui semel verecundiæ fines transierit, eum bene et naviter oportet esse impudentem. Itaque te planè etiam atque etiam rogo, ut et ornes ea vehementiùs etiam quàm fortasse sentis, et in eo leges historiæ negligas: gratiámque illam, de qua suavissimè quodam in proœmio scripsisti, à qua te deflecti non magis potuisse demonstras, quàm Herculem Xenophontium illum à voluptate: ea si me tibi vehementiùs commendabit, ne aspernere: amorísque nostro plusculum etiam, quàm concedet veritas, largiare.

Quòd si te adducemus ut hoc suscipias, erit, ut mihi persuadeo, materies digna facultate et copiâ tuâ. A principio enim conjurationis usque ad reditum nostrum videtur mihi modicum quoddam corpus confici posse: in quo te illâ poteris uti civilium commutationum scientiâ, vel in explicandis caussis rerum novarum, vel in remediis incommodorum; cùm et reprehendes ea quæ vituperanda duces, et quæ placebunt exponendis rationibus comprobabis; et si liberiùs, ut consuesti, agendum putabis, multorum in nos perfidiam, insidias, proditionem notabis. Multam etiam casus nostri tibi varietatem in scribendo suppeditabunt, plenam cujusdam voluptatis, quæ vehementer animos hominum in legendo, te scriptore, retinere possit. Nihil est enim aptius ad delectationem lectoris, quàm temporum varietates, fortunaéque vicissitudines: quæ etsi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt jucundæ. Habet enim præteriti doloris secura recordatio delectationem. Cæteris verò nullâ petfunctis propriâ molestiâ, casus autem alienos sine ullo dolore intuentibus, etiam ipsa misericordia est

est jucunda. Quem enim nostrûm ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi avelli jubet spiculum, posteà quàm ei percontanti dictum est, clypeum esse salvum: ut, etiam in vulneris dolore, æquo animo cum laude moreretur. Cujus studium in legendo non erectum Themistoclis fugâ reditûque retinetur? Etenim ordo ipse annalium mediocriter nos retinet, quasi enumeratione fastorum. At viri sæpe excellentis ancipites variíque casus habent admirationem, exspectationem, lætitiam, molestiam, spem, timorem. Si verò exitu notabili concluduntur, expletur animus jucundissimâ lectionis voluptate. Quò mihi acciderit optatius, si in hac sententia fueris, ut à continentibus tuis scriptis, in quibus perpetuam rerum gestarum historiam complecteris, secernas hanc quasi fabulam rerum eventorúmque nostrorum. Habet enim varios actus, multásque actiones et consiliorum et temporum.

Ac ne vereor, ne assentatiunculâ quâdam aucupari tuam gratiam videar, cùm hoc demonstrem, me à te potissimùm ornari celebraríque velle. Neque enim tu is es, qui, quid sis, nescias; et qui non eos magis, qui te non admirentur, invidos, quàm eos qui laudent, assentatores arbitrere. Neque autem ego sum ita demens, ut me sempiternæ gloriæ per eum commendari velim, qui non ipse quoque in me commendando propriam ingenii gloriam consequatur. Neque enim Alexander ille gratiæ caussâ ab Apelle potissimùm pingi, et à Lysippo fingi volebat: sed quòd illorum artem cùm ipsis tum etiam sibi gloriæ fore putabat. Atque illi artifices, corporis simulacra ignotis nota faciebant: quæ vel

si

ſi nulla ſint, nihilo ſint tamen obſcuriores clari viri. Nec minùs eſt Spartiates Ageſilaus ille perhibendus, qui neque pictam, neque fictam imaginem ſuam paſſus eſt eſſe, quàm qui in eo genere laborârunt. Unus enim Xenophontis libellus in eo rege laudando facilè omnes imagines omnium ſtatuáſque ſuperavit.

Atque hoc præſtantius mihi fuerit et ad lætitiam animi, et ad memoriæ dignitatem, ſi in tua ſcripta pervenero, quàm ſi in cæterorum; quòd non ingenium mihi ſolùm ſuppeditatum fuerit tuum, (ſicut Timoleonti à Timæo, aut ab Herodoto Themiſtocli) ſed etiam auctoritas clariſſimi et ſpectatiſſimi viri, et in reipublicæ maximis graviſſimíſque cauſſis cogniti, atque in primis probati: ut mihi non ſolùm præconium, quod, cùm in Sigeum veniſſet Alexander, ab Homero Achilli tributum eſſe dixit; ſed etiam grave teſtimonium impertitum clari hominis magníque videatur. Placet enim Hector ille mihi Nævianus, qui non tantùm *laudari ſe* lætatur, ſed addit etiam, *à laudato viro*.

Quod ſi à te non impetro, hoc eſt, ſi quæ te res impedierit, (neque enim fas eſſe arbitror, quidquam me rogantem abs te non impetrare) cogar fortaſſe facere, quod nonnulli ſæpe reprehendunt: ſcribam ipſe de me: multorum tamen exemplo et clarorum virorum. Sed, quod te non fugit, hæc ſunt in hoc genere vitia. Et verecundiùs ipſi de ſeſe ſcribant neceſſe eſt, ſi quid eſt laudandum; et prætereant, ſi quid reprehendendum eſt. Accedit etiam ut minor ſit fides, minor auctoritas, multi denique reprehendant, et dicant, verecundiores eſſe præcones ludorum

gym-

gymnicorum, qui cùm cæteris coronas imposuerint victoribus, eorúmque nomina magnâ voce pronuntiarint; cùm ipsi ante ludorum missionem coronâ donentur, alium præconem adhibeant, ne suâ voce ipsi se victores esse prædicent. Hæc nos vitare cupimus, et si recipis caussam nostram, vitabimus; idque ut facias rogamus.

Ac, ne fortè mirere, cur, cùm mihi sæpe ostenderis te accuratissimè nostrorum temporum consilia atque eventus literis mandaturum, à te id nunc tanto opere et tam multis verbis petamus: illa nos cupiditas incendit, de quâ initio scripsi, festinationis, quòd alacres animo sumus: ut et cæteri viventibus nobis ex literis tuis nos cognoscant, et nosmetipsi vivi gloriolâ nostrâ perfruamur. His de rebus quid acturus sis, si tibi non est molestum, rescribas mihi velim. Si enim suscipis caussam, conficiam commentarios rerum omnium. Sin autem differs me in tempus aliud, còram tecum loquar. Tu interea non cessabis, et ea quæ habes instituta perpolies, nósque diliges. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XVI. LIB. V. ad FAM.

Consolatur amicum, obitum liberorum immoderatius ferentem.

M. T. CICERO TITIO S. D.

ETSI unus ex omnibus minimè sum ad te consolandum accommodatus, quòd tantum ex tuis molestiis cepi doloris, ut consolatione ipse egerem: tamen cùm longiùs à summi luctûs acerbitate meus abesset dolor quàm tuus, statui nostræ necessitudinis esse meæéque in te benevolentiæ, non

tacere tanto in tuo mœrore tamdiu: ſed adhiberi aliquam modicam conſolationem, quæ levare dolorem tuum poſſet, ſi minùs ſanare potuiſſet.

Eſt autem conſolatio pervulgata quidem illa maximè; quam ſemper in ore atque in animo habere debemus. Homines nos ut eſſe meminerimus, eâ lege natos ut omnibus telis fortunæ propoſita ſit vita noſtra; neque eſſe recuſandum, quo minus eâ, quâ nati ſumus, conditione vivamus: néve tam graviter eos caſus feramus, quos nullo conſilio vitare poſſimus. Eventiſque aliorum memoriâ repetendis, nihil accidiſſe nobis novi cogitemus.

Neque hæ, neque cæteræ conſolationes, quæ ſunt à ſapientiſſimis viris uſurpatæ, memoriæque literis proditæ, tantum videntur proficere debere, quantum ſtatus ipſe noſtræ civitatis, et hæc perturbatio temporum perditorum: cùm beatiſſimi ſint qui liberos non ſuſceperunt, minùs autem miſeri, qui his temporibus amiſerunt, quàm ſi eoſdem bonâ aut denique aliquâ republicâ perdidiſſent. Quòd ſi tuum te deſiderium movet, aut ſi tuarum rerum cogitatione mœres, non facilè exhauriri tibi iſtum dolorem poſſe univerſum puto. Sin illa te res cruciat, quæ magis amoris eſt, ut eorum, qui occiderunt, miſerias lugeas: (ut ea non dicam, quæ ſæpiſſime et legi et audivi, nihil mali eſſe in morte, in quâ ſi reſideat ſenſus, immortalitas illa potiùs, quàm mors ducenda ſit: ſin ſit amiſſus, nulla videri miſeria debeat, quæ non ſentiatur) hoc tamen non dubitans confirmare poſſum, ea miſceri, parari, impendere reipublicæ quæ qui reliquerit, nullo modo mihi quidem deceptus eſſe videatur. Quid eſt enim jam non modò pudori, probitati, virtuti,

rectis

rectis studiis, bonis artibus, sed omnino libertati ac saluti loci? non, mehercule, quemquam audivi hoc gravissimo et pestilentissimo anno adolescentulum aut puerum mortuum, qui mihi non à diis immortalibus ereptus ex his miseriis atque ex iniquissima conditione vitæ videretur. Quare, si tibi unum hoc detrahi potest, ne quid iis, quos amasti, mali putes contigisse, permultum erit ex mœrore tuo diminutum. Relinquetur enim simplex illa jam cura doloris tui, quæ non cum illis communicabitur, sed ad te ipsum propriè referetur: in qua non est jam gravitatis ac sapientiæ tuæ, quam tu à puero præstitisti, ferre immoderatiùs casum incommodorum tuorum, qui sit ab eorum, quos dilexeris, miseriâ malóque sejunctus. Etenim eum semqer te et privatis in rebus et publicis præstitisti, tuenda tibi ut sit gravitas, et constantiæ serviendum. Nam quod allatura est ipsa diuturnitas, quæ maximos luctus vetustate tollit, id nos præcipere consilio prudentiáque debemus. Etenim si nulla unquam fuit liberis amissis tam imbecillo mulier animo, quæ non aliquando lugendi modum fecerit; certè nos, quod est dies allatura, id consilio anteferre debemus: neque exspectare temporis medicinam, quàm repræsentare ratione possimus.

His ego literis si quid profecissem, existimabam optandum quiddam me esse assecutum: sin minùs fortè valuissent, officio tamen esse functurum benevolentissimi atque amicissimi: quem me tibi et fuisse semper existimes velim, et futurum esse confidas.

ARGUMENTUM EPIST. IX. LIB. VI. ad F. A M.

Commendat Cæcinam T. Furfanio.

M. T. C. T. FURFANIO PROCOS. S. D.

CUM A. Cæcina tanta mihi familiaritas consuetudóque semper fuit, ut nulla major esse possit. Nam et patre ejus, claro homine et forti viro, plurimùm usi sumus: et hunc à puero, quòd et spem magnam mihi afferebat summæ probitatis summaéque eloquentiæ, et vivebat mecum conjunctissimè, non solùm officiis amicitiæ, sed etiam studiis communibus, sic semper dilexi, ut non ullo cum homine conjunctiùs viverem. Nihil attinet me plura scribere, quàm quod mihi necesse est ejus salutem et fortunas, quibuscunque rebus possim, tueri, ut vides. Reliquum est, ut, cùm cognôrim pluribus rebus, quid tu et de bonorum fortunâ, et de reipublicæ calamitatibus sentires, nihil à te petam, nisi ut ad eam voluntatem, quàm tuâ sponte erga Cæcinam habiturus esses, tantus cumulus accedat commendatione meâ, quanti me à te fieri intelligo. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. V. LIB. VII. ad F A M.

Commendat studiosissimè Trebatium jurisconsultum Cæsari Galliarum præfecto.

CICERO CÆSARI IMPER. S. D.

VIDE quàm mihi persuaserim, te me esse alterum, non modò in his rebus, quæ ad me ipsum, sed etiam in iis, quæ ad meos pertinent. C. Trebatium cogitâram,

quo-

quocunque exirem, mecum ducere, ut eum meis omnibus ſtudiis, beneficiis quàm ornatiſſimum domum reducerem. Sed poſteaquàm et Pompeii commoratio diuturnior erat quàm putaram, et mea quædam tibi non ignota dubitatio, aut impedire profectionem meam videbatur, aut certè tardare, vide quid mihi ſumſerim. Cœpi velle ea Trebatium exſpectare à te, quæ ſperaſſet à me. Neque mehercule minùs ei prolixè de tua voluntate promiſi, quàm eram ſolitus de mea polliceri. Caſus verò mirificus quidam intervenit, quaſi vel teſtis opinionis meæ, vel ſponſor humanitatis tuæ. Nam cùm de hoc ipſo Trebatio cum Balbo noſtro loquerer accuratiùs domi meæ, literæ mihi dantur à te, quibus in extremis ſcriptum erat, *M. ORFIUM, quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam; vel * hunc Leptæ delega. Si vis tu, ad me alium mitte quem ornem.* Suſtulimus manus et ego et Balbus: tanta fuit opportunitas; ut illud neſcio quod non fortuitum, ſed divinum videretur. Mitto igitur ad te Trebatium, atque ita mitto, ut initio meâ ſponte, poſt autem invitatu tuo mittendum duxerim. Hunc, mi Cæſar, ſic velim omni tuâ comitate complectare, ut omnia, quæ per me poſſis adduci ut in meos conferre velis, in unum hunc conferas: de quo tibi homine hæc ſpondeo, non illo vetere verbo meo, quod, cùm ad te de Milone ſcripſiſſem, jure luſiſti; ſed more Romano, quo modo homines non inepti loquuntur: probiorem hominem, melio-

* *Locus hic corruptus videtur, certè obſcurus, quique Criticis plurimùm negotii faceſſit: neque tamen quicquam ex variis lectionibus, emendationibus aut interpretationibus petendum, quod eum vel ſatis corrigere, vel rectè explicare videatur.*

rem

rem virum, prudentiorem esse neminem. Accedit etiam, * quod familiam ducit, in jure civili singularis memoriæ, summâ scientia. Huic ego neque tribunatum, neque præfecturam, neque ullius beneficii certum nomen peto: benevolentiam tuam et liberalitatem peto: neque impedio, quò minùs, si tibi ita placuerit, etiam hisce eum ornes gloriolæ insignibus. Totum denique hominem tibi ita trado de manu, ut aiunt, in manum tuam istam, et victoriâ et fide præstantem. Simus enim putidiusculi, quàm per te vix licet: verùm, ut video, licebit. Cura, ut valeas, et me, ut amas, ama. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XIV. LIB. IX. ad FAM.

Dollabellam laudibus extollit, quia columnam in foro Cæsari, quasi deo, erectam everterat.

CICERO DOLABELLÆ CONSULI S.

ETSI contentus eram, mi Dolabella, tuâ gloriâ, satisque ex eâ magnam lætitiam voluptatémque capiebam, tamen non possum non confiteri, cumulari me maximo gaudio, quòd vulgò hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus. Neminem conveni (convenio autem quotidie plurimos: sunt enim permulti optimi viri, qui valetudinis causâ in his locis conveniunt, præterea ex municipiis frequentes necessarii mei) quin omnes, cùm te summis laudibus ad cœlum extulerunt, mihi continuò maximas gratias agunt. Negant enim se dubitare, quin tu meis præceptis et con-

* i. e. *quod præstantissimum est.* Manut.

filiis

filiis, obtemperans præstantissimum te civem et singularem consulem præbeas. Quibus ego quamquam verissimè possum, respondere, te, quæ facias, tuo judicio et tuâ sponte facere, nec cujusquam egere consilio; tamen neque planè assentior, ne imminuam tuam laudem, si omnis à meis consiliis profecta videatur; neque valdè nego. Sum enim avidior etiam, quàm satis est, gloriæ. Et tamen non alienum dignitate tuâ, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, habere aliquem in consiliis capiendis Nestorem: mihi verò gloriosum, te juvenem consulem florere laudibus, quasi alumnum disciplinæ meæ. L. quidem Cæsar, cùm ad eum ægrotum Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus, tamen antequam me planè salutavit, ô mi Cicero, inquit, gratulor tibi, cùm tantùm vales apud Dolabellam, quantùm, si ego apud * sororis filium valerem, jam salvi esse possemus. Dolabellæ verò tuo et gratulor et gratias ago: quem quidem post te consulem, solum possumus verè consulem dicere. Deinde multa de facto ac de re gesta: tum nihil magnificentius, nihil præclarius actum unquam, nihil reipublicæ salutarius. Atque hæc una vox omnium est. A te autem peto, ut me hanc quasi falsam hæreditatem alienæ gloriæ sinas † cernere: meque aliquâ ex parte in societatem tuarum laudum venire patiare.

Quamquam, mi Dolabella (hæc enim jocatus sum) libentiùs omnes meas, si modò sunt aliquæ meæ laudes, ad te transfuderim, quàm aliquam partem exhauserim ex tuis.

* *M. Antonium, filium Juliæ, sororis L. Cæsaris.*

† *Usitatus loquendi modus,* cernere *hæreditatem, pro* adire.

Nam

Nam cùm te semper tantùm dilexerim, quantùm tu intelligere potuisti; tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil unquam in amore fuerit ardentius. Nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius. Semper amavi, ut scis, M. Brutum, propter ejus summum ingenium, suavissimos mores, singularem probitatem, atque constantiam. Tamen idibus Martiis tantum accessit ad amorem, ut mirarer locum fuisse augendi in eo, quod mihi jampridem cumulatum etiam videbatur. Quis erat qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? tantùm accessit, ut mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse. Quare quid est quòd ego te horter, ut dignitati et gloriæ servias? proponam tibi claros viros, quod facere solent qui hortantur? neminem habeo clariorem quàm teipsum. Te imitere oportet: tecum ipse certes. Ne licet quidem tibi jam, tantis rebus gestis, non tui similem esse. Quod cum ita sit, hortatio non est necessaria, gratulatione magis utendum est. Contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, ut summa severitas animadversionis non modò non invidiosa, sed etiam popularis esset, et cùm bonis omnibus, tum infimo cuique gratissima. Hoc si tibi fortunâ quâdam contigisset, gratularer felicitati tuæ: sed contigit magnitudine cùm animi, tum etiam ingenii atque consilii. Legi enim concionem tuam. Nihil illâ sapientius. Ita pedetentim et gradatim tum accessus à te ad causam facti, tum recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi omnium concessu daret. Liberasti igitur et urbem periculo, et civitatem metu: neque solùm ad tempus maximam utilitatem attulisti, sed etiam ad exemplum facti. Intelligere

debes

debes in te positam esse rempublicam, tibíque non modò tuendos, sed etiam ornandos esse illos viros, à quibus initium libertatis profectum est. Sed his de rebus coràm plura propediem, ut spero. Tu quùm rempublicam nósque conservas, fac ut diligentissimè te ipsum, mi Dolabella, custodias.

ARGUMENTUM EPIST. III. LIB. XI. ad FAM.

Expostulatio ad contumeliosas et minaces Antonii literas.

BRUTUS *et* CASSIUS PRÆTT. ANTONIO COS. S. D.

S. V. B. E. literas tuas legimus, simillimas edicti tui, contumeliosas, minaces, minimè dignas, quæ à te nobis mitterentur. Nos, Antoni, te nullâ lacessimus injuriâ; néque miraturum credidimus, si prætores et eâ dignitate homines aliquid edicto postulassemus à consule. Quòd si indignaris ausos esse id facere, concede nobis ut doleamus, ne hoc quidem abs te Bruto et Cassio tribui. Nam de delectibus habitis, et pecuniis imperatis, exercitibus sollicitatis, et nuntiis trans mare missis, quòd te questum esse negas. nos quidem tibi credimus optimo animo te fecisse, sed tamen neque agnoscimus quidquam eorum, et te miramur, cùm hæc reticueris, non potuisse continere iracundiam tuam, quin nobis de morte Cæsaris objiceres. Illud verò quemadmodum ferendum sit, tute cogita, non licere prætoribus concordiæ ac libertatis caussâ per edictum de suo jure decedere, quin consul arma minetur. Quorum fiduciâ

nihil eſt quod nos terreas. Neque enim decet, aut convenit nobis, periculo ulli ſubmittere animum noſtrum. Neque eſt Antonio poſtulandum, ut iis imperet quorum operâ liber eſt. Nos ſi alia hortarentur, ut bellum civile ſuſcitare vellemus, literæ tuæ nihil proficerent. Nulla enim minantis auctoritas apud liberos eſt. Sed pulchrè intelligis non poſſe nos quoquam impelli: et fortaſſis eâ re minaciter agis, ut judicium noſtrum metus videatur. Nos in hac ſententiâ ſumus, ut te cupiamus in liberâ republicâ magnum atque honeſtum eſſe, vocemus te ad nullas inimicitias, ſed tamen pluris noſtram libertatem, quàm tuam amicitiam æſtimemus. Tu etiam atque etiam vide quid ſuſcipias, quid ſuſtinere poſſis: neque quàm diù vixerit Cæſar, ſed quàm non diù regnarit, fac cogites. Deos quæſumus conſilia tua reipublicæ ſalutaria ſint, ac tibi. Si minùs, ut ſalvâ atque honeſtâ republicâ tibi quàm minimùm noceant optamus. Pridie Nonas Sext.

Argumentum Epist. XXVIII. Lib. XI. ad Fam.

Excuſatio Matii et pro ſe ipſo, et contra calumniatores.

MATIUS CICERONI S.

MAGNAM voluptatem ex tuis literis cepi, quòd, quam ſperaram atque optaram, habere te de me opinionem cognovi. De qua etſi non dubitabam, tamen quia maximi æſtimabam, ut incorrupta maneret, laborabam. Conſcius autem mihi eram nihil à me commiſſum eſſe, quod boni cujuſquam offenderet animum. Eo minùs credebam,

credebem, plurimis atque optimis artibus ornato tibi temerè quidquam persuaderi potuisse, præsertim in quem mea propensa et perpetua fuisset atque esset benevolentia. Quod quùm, ut volui, scio esse, respondebo criminibus, quibus tu pro me, ut par erat, tuâ singulari bonitate et amicitiâ nostrâ, sæpe restitisti.

Nota enim mihi sunt, quæ in me post Cæsaris mortem contulerint. Vitio mihi dant, quòd mortem hominis necessarii graviter fero, atque eum, quem dilexi, periisse indignor. Aiunt enim, Patriæ amicitiam præponendam esse: proinde ac si jam vicerint, obitum ejus reipublicæ fuisse utilem. Sed non agam astutè. Fateor me ad istum gradum sapientiæ non pervenisse. Neque enim Cæsarem in dissensione civili sum secutus: sed Amicum, te quanquam offendebar, tamen non deserui: neque bellum unquam civile, aut etiam caussam dissensionis probavi: quam etiam nascentem exstingui summè studui. Itaque in victoriâ hominis necessarii, neque honoris, neque pecuniæ dulcedine sum captus: quibus præmiis reliqui, minùs apud eum quàm ego cùm possent, immoderatè sunt abusi. Atque etiam res familiaris mea, lege Cæsaris diminuta est: cujus beneficio plerique, qui Cæsaris morte lætantur, remanserunt in civitate. Civibus victis ut parceretur, æquè ac pro meâ salute laboravi. Possum igitur, qui omnes voluerim incolumes, eum, à quo id impetratum est, perisse non indignari; cùm præsertim iidem homines illi et invidiæ ex exitio fuerint? Plecteris ergo, inquiunt, quùm factum nostrum improbare audes. O superbiam inauditam! alios in facinore gloriari, aliis ne dolore quidem impunitè licere! At hæc etiam ser-

vis semper libera fuerunt, timerent, gauderent, dolerent, suo potiùs quàm alterius arbitrio: quæ nunc, ut quidem isti dictitant, libertatis auctores, metu nobis extorquere conantur. Sed nihil agunt. Nullius unquam periculi terroribus ab officio, aut ab humanitate desciscam. Nunquam enim honestam mortem fugiendam, sæpe etiam oppetendam putavi. Sed quid mihi succensent, si id opto, ut pœniteat eos sui facti? Cupio enim Cæsaris mortem omnibus esse acerbam. At debeo pro civili parte rempublicam velle salvam. Id quidem me cupere, nisi et antè acta vita, et reliqua mea spes, tacente me, probat, dicendo vincere non postulo. Quare majorem in modum te rogo, ut rem potiorem oratione ducas: mihíque, si sentis expedire rectè fieri, credas nullam communionem cum improbis esse posse. An quod adolescens præstiti, cùm etiam errare cum excusatione possem, id nunc ætate præcipitatâ commutem, ac me ipse retexam? Non faciam; neque quod displiceat committam, præterquam quod hominis mihi conjunctissimi ac viri amplissimi doleo gravem casum. Quòd si aliter essem animatus, nunquam quod facerem negarem: ne et in peccando improbus, et in dissimulando timidus ac vanus existimarer.

At ludos, quos Cæsaris victoriæ Cæsar adolescens fecit, curavi. At id ad privatum officium, non ad statum reipublicæ pertinet. Quod tamen munus et hominis amicissimi memoriæ, ac honoribus præstare etiam mortui debui, et optimæ spei adolescenti, ac dignissimo Cæsare, petenti negare non potui.

Veni

Veni etiam consulis Antonii domum sæpe, salutandi caussâ: ad quem, qui me parùm patriæ amantem esse existimant, rogandi quidem aliquid, aut auferendi caussâ, frequentius ventitare reperies. Sed quæ hæc est arrogantia, quòd Cæsar nunquam interpellavit, quin quibus vellem, atque etiam quos ipse non diligebat, tamen iis uterer; eos, qui mihi amicum eripuerunt, carpendo me efficere conari, ne quos velim diligam? sed non vereor, ne aut meæ vitæ modestia parùm valitura sit in posterum contra falsos rumores: aut ne etiam ii, qui me non amant, propter meam in Cæsarem constantiam, non malint mei, quàm sui similes amicos habere.

Mihi quidem si optata contingent, quod reliquum est vitæ, in otio Rhodi degam: sin casus aliquis interpellarit, ita ero Romæ, ut rectè fieri semper cupiam. Trebatio nostro magnas ago gratias, quòd tuum erga me animum simplicem atque amicum aperuit: et quòd eum, quem semper lubenter dilexi, quo magis jus colere atque observare deberem, fecit. Bene vale, et me dilige.

ARGUMENTUM EPIST. XVI. LIB. XIII. ad FAM.

Apollonium P. Crassi libertum Cæsari bellum in Hispania contra Pompeii liberos gerenti commendat

M. T. C. CÆSARI IMP. S. P. D.

P. Crassum ex omni nobilitate adolescentem dilexi plurimùm: et, de eo cùm ab ineunte ejus ætate bene speravissem, tum per me existimare cœpi ex iis judiciis,

quæ

quæ de eo feceram, cognitis. Ejus libertum Apollonium jam tum equidem, cùm ille viveret, et magni faciebam et probabam. Erat enim et ſtudioſus Craſſi, et ad ejus optima ſtudia vehementer aptus. Itaque ab eo admodum diligebatur. Poſt mortem autem Craſſi, eò mihi etiam dignior viſus eſt, quem in fidem atque amicitiam meam reciperem, quòd eos à ſe obſervandos et colendos putabat, quos ille dilexiſſet, et quibus carus fuiſſet. Itaque et ad me in Ciliciam venit, multíſque in rebus mihi magno uſui fuit et fides ejus et prudentia: et, ut opinor, tibi in Alexandrino bello, quantum ſtudio et fidelitate conſequi potuit, non defuit. Quod cùm ſperaret te quoque ita exiſtimare, in Hiſpaniam ad te, maximè ille quidem ſuo conſilio, ſed etiam me auctore eſt profectus. Cui ego commendationem non ſum pollicitus; non quin eam valituram apud te arbitrarer: ſed neque mihi egere commendatione videbatur, qui et in bello tecum fuiſſet, et propter memoriam Craſſi de tuis unus eſſet: et ſi uti commendationibus vellet, etiam per alios eum videbam id conſequi poſſe. Teſtimonium meum de eo judicii, quod et ipſe magni æſtimabat, et ego apud te valere eram expertus, ei libenter dedi. Doctum igitur hominem cognovi, et ſtudiis optimis deditum, ídque à puero. Nam domi meæ cum Diodoto Stoico, homine, meo judicio, eruditiſſimo, multùm à puero fuit. Nunc autem incenſus ſtudio rerum tuarum, eas literis Græcis mandare cupiebat. Poſſe arbitror: valet ingenio, habet uſum, jam pridem in eo genere ſtudii literarúmque verſatur: ſatisfacere immortalitati laudum tuarum mirabiliter cupit. Habes opinionis meæ teſtimonium: ſed tu hoc faciliùs multò, pro tua ſingular

gulari prudentia, judicabis. Et tamen, quòd negaveram, commendo tibi eum. Quidquid ei commodaveris, erit id majorem in modum gratum.

ARGUMENTUM EPIST. I. LIB. XIV. ad FAM.

Exsul deflet suam suorúmque calamitatem, ejusque culpam confert in amicorum consilia: vici venditionem prorsus improbat: alia quædam scribit.

TULLIUS TERENTIÆ SUÆ, TULLIOLÆ SUÆ, CICERONI SUO. S. D.

ET literis multorum et sermone omnium perfertur ad me, incredibilem tuam virtutem et fortitudinem esse, téque nec animi, nec corporis laboribus defatigari. Me miserum! te istâ virtute, fide, probitate, humanitate, in tantas ærumnas propter me incidisse! Tulliolámque nostram, ex quo patre tantas voluptates capiebat, ex eo tantos percipere luctus! Nam quid ego de Cicerone dicam? qui cùm primùm sapere cœpit, acerbissimos dolores miseriásque percepit. Quæ si, ut tu scribis, fato facta putarem, ferrem paullò faciliùs: sed omnia sunt meâ culpâ commissa, qui ab his me amari putabam, * qui invidebant: eos non sequebar, † qui petebant. Quòd si nostris consiliis usi essemus, ne-

* *Carpit* Pompeium, Hortensium, Arrium, *et alios; qui auctores ei fuerunt, ut Clodio tribuno pl. cederet, ne civilis contentionis causa esset.* Manut.

† *De* L. Lucullo *præcipuè hoc dicit, qui suasit, ut armis cum Clodio decertaret potiùs, quàm in exilium iret: vel de* Cæsare; *à quo delatam legationem accipere noluit.* Idem.

que

que apud nos tantùm valuisset sermo, aut stultorum amicorum, aut improborum, beatissimi viveremus.

Nunc, quùm sperare nos amici jubent, dabo operam ne mea valetudo tuo labori desit. Res quanta sit intelligo, quantóque fuerit facilius manere domi, quàm exire. Sed tamen si omnes tribunos plebis habemus, si Lentulum tam studiosum quàm videtur, si verò etiam Pompeium et Cæsarem, non est desperandum. De * familia, quomodo placuisse amicis scribis, faciemus. De loco nunc quidem jam abiit pestilentia, sed quamdiu fuit, me non attigit. Plancius, homo officiocissimus, me cupit esse secum et adhuc retinet. Ego volebam loco magis deserto esse in Epiro, quò neque Hypso veniret, nec milites: sed adhuc Plancius me retinet. Sperat posse fieri ut mecum in Italiam decedat. Quem ego diem si videro, et si in vestrum complexum venero, ac si et vos et me ipsum recuperaro, satis magnum mihi fructum videbor percepisse et vestræ pietatis et meæ. Pisonis humanitas, virtus, amor in omnes nos tantus est, ut nihil supra possit. Utinam ea res ei voluptati sit, gloriæ quidem video fore. De Quinto fratre nihil ego te accusavi; sed vos, cùm præsertim tam pauci sitis, volui esse quàm conjunctissimos. Quibus me voluisti agere gratias, egi, et me à te certiorem factum esse scripsi. Quod ad me, mea Terentia, scribis, te vicum venditurum: quid, obsecro te, me miserum, quid futurum est? Et, si nos premet eadem fortuna, quid puero misero fiet? Non queo reliqua scribere, tanta vis lacryma-

* *De servis, quos posteà liberavit, veritus ne cum cæteris bonis publicarentur.* Manut.

rum

rum est, ne te in eundem fletum adducam. Tantùm scribo, si erunt in officio amici, pecunia non deerit: si non erunt, tu efficere tuâ pecuniâ non poteris. Per fortunas miseras nostras, vide ne puerum perditum perdamus. Cui si aliquid erit, ne egeat, mediocri virtute opus est, et mediocri fortunâ, ut caetera consequatur. Fac valeas, et ad me tabellarios mittas, ut sciam quid agatur, et vos quid agatis. Mihi omninò jam brevis exspectatio est. Tulliolae et Ciceroni salutem dic. Valete. D. a. d. VI Kalendas Decembres, Dyrrachii. Dyrrachium veni, quod et libera civitas est, et in me officiosa, et proxima Italiae. Sed si me offendet loci celebritas, aliò me conferam, ad te scribam.

Argumentum Epist. III. Lib. XIV. ad FAM.

Queritur, quod sua culpa et ipse, et omnes sui maximas in miserias inciderint: deinde ad varia capita respondet, sed ita dolenter, ut ideo à nonnullis jure fortasse, tanquam mollis, reprehendatur.

TULLIUS TERENT. *et* TULL. *et* CICERONI SUIS. S. D.

ACCEPI ab Aristocrito tres epistolas, quas ego lacrymis propè delevi. Conficior enim mœrore, mea Terentia: nec meae me miseriae magis excruciant, quàm tuae, vestraéque. Ego autem hoc miserior sum quàm tu, quae es miserrima, quòd ipsa calamitas communis est utriusque nostrûm, sed culpa mea propria est. Meum fuit officium, vel legatione vitare periculum, vel diligentiâ et copiis

refiftere, vel cadere fortiter. Hoc miferius, turpius, indignius nobis nihil fuit. Quare cùm dolore conficiar, tum etiam pudore. Pudet enim me uxori meæ optimæ, fuavifimis liberis virtutem et diligentiam non præftitiffe. Nam mihi ante oculos dies noctéfque verfatur fqualor vefter, et mœror, et infirmitas valetudinis tuæ: fpes autem falutis pertenuis oftenditur. Inimici funt multi, invidi penè omnes. Ejicere nos magnum fuit, excludere facile eft. Sed tamen quamdiu vos eritis in fpe, non deficiam, ne omnia meâ culpâ cecidiffe videantur. Ut tutò fim, quod laboras, id mihi nunc facillimum eft: quem etiam inimici volunt vivere in his tantis miferiis. Ego tamen faciam quæ præcipis. Amicis, quibus voluifti, egi gratias, et eas literas Dexippo dedi, méque de eorum officio fcripfi à te certiorem effe factum. Pifonem noftrum mirifico effe ftudio in nos et officio, et ego perfpicio, et omnes prædicant. Dii faxint, ut tali genero mihi præfenti tecum fimul et cum liberis noftris frui liceat. Nunc fpes reliqua eft in novis tribunis plebis et in primis, quidem diebus. Nam fi inveteraverit, actum eft. Eâ re ad te ftatim Ariftocritum mifi, ut ad me continuò initia rerum, et rationem totius negotii poffes fcribere: etfi Dexippo quoque ita imperavi, ftatim ut recurreret: et ad fratrem mifi, ut crebrò tabellarios mitteret. Nam ego eo nomine fum Dyrrachii hoc tempôre, ut quàm celerrimè, quid agatur, audiam, et fim tutò. Civitas enim hæc femper à me defenfa eft. Cùm inimici noftri venire dicentur, tum in Epirum ibo. Quod fcribis, te, fi velim, ad me venturam; ego verò, cùm fciam magnam partem iftius oneris abs te fuftineri, te iftic effe volo. Si perficitis

quod

quod agitis; me ad vos venire opportet. Sin autem—Sed nihil opus est reliqua scribere. Ex primis, aut summùm secundis literis tuis constituere poterimus, quid nobis faciendum sit. Tu modò ad me velim omnia diligentissimè perscribas: etsi magis jam rem, quàm literas debeo spectare. Cura ut valeas, et ita tibi persuadeas, mihi te carius nihil esse, neq unquam fuisse. Vale mea Terentia, quàm ego videre videor: itaque debilitor lacrymis. Vale. Pridie Kalendas Decembr.

ARGUMENTUM EPIST. V. LIB. XV. ad FAM.

Excusat se quòd Ciceroni supplicationem non decreverit: et tamen decretam gaudet: seque de illo honorificentius dicit sensisse, quàm eos, qui supplicationem decreverunt.

M. CATO M. T. C. IMP. S. P. D.

QUOD et respublica me, et nostra amicitia hortatur, libenter facio, ut tuam virtutem, innocentiam, diligentiam, cognitam in maximis rebus, domi togati, armati foris, pari industriâ administrare gaudeam. Itaque, quod pro meo judicio facere potui, ut innocentiâ consilióque tuo defensam provinciam, servatum Ariobarzanis cnm ipso rege regnum, sociorum revocatam ad studium imperii nostri voluntatem, sententia meâ et decreto laudarem, feci. Supplicationem decretam, si tu, quâ in re nihil fortuitò, sed summâ tuâ ratione et continentiâ reipublicæ provisum est, diis immortalibus gratulari nos, quàm tibi referre acceptum

 mavis,

mavis, gaudeo. Quod si triumphi * praerogativam putas supplicationem, et idcirco casum potius, quam te laudari mavis: neque supplicationem sequitur semper triumphus; et triumpho multo clarius est, senatum judicare, potius mansuetudine et innocentiâ imperatoris provinciam, quam vi militum, aut benignitate deorum retentam atque conservatam esse: quod ego meâ sententiâ censebam. Atque haec ego idcirco ad te contra consuetudinem meam pluribus scripsi ut, quod maximè volo, existimes me laborare, ut tibi persuadeam, me et voluisse de tuâ majestate, quod amplissimum sim arbitratus: et quod tu maluisti, factum esse gaudere. Vale, et nos dilige, et instituto itinere severitatem diligentiámque sociis et reipublicæ præsta.

Argumentum Epist. VI. Lib. XV. ad Fam.

Exponit, eximiâ cum Catonis laude, quantam voluptatem ceperit ex ejus sententia, et ex gratulatione literarum: petitque ut sibi in adipiscendo triumpho adjutor sit, aut saltem, si adipiscatur, gaudet.

M. T. C. M. CATONI. S. P. D.

LÆTUS *sum laudari me*, inquit Hector, opinor, apud Nævium, *abs te, pater, à laudato viro.* Ea est enim profectò jucunda laus, quæ ab iis proficiscitur, qui ipsi in

* *Quæ tribus, quæque centuria suffragium prima ferebat,* prærogativa *dicebatur, quod prima rogaretur, ut ait Asconius, quos vellet consules fieri. Et quoniam prærogativæ tanta auctoritas erat, ut eam ceteræ tribus et centuriæ sequerentur; inde factum, ut* prærogativa *pro certo acciperetur signo, futuram rem prænuntiante.* Manut.

laude,

laude vixerunt. Ego verò vel gratulatione literarum tuarum, vel teſtimoniis ſententiæ dictæ, nihil eſt quod me non aſſecutum putem. Idque mihi cùm ampliſſimum, tum gratiſſimum eſt, te libenter amicitiæ dediſſe, quod liquidò veritati dares. Et, ſi non modò omnes, verùm etiam multi Catones eſſent in civitate noſtrâ, in quâ unum exſtitiſſe mirabile eſt, quem ego currum, aut quam lauream cum tuâ laudatione conferrem? Nam ad meum ſenſum, et ad illud ſincerum ac ſubtile judicium, nihil poteſt eſſe laudabilius, quàm ea tua oratio, quæ eſt ad me perſcripta à meis neceſſariis. Sed cauſſam meæ voluntatis, non enim dicam cupiditatis, expoſui tibi ſuperioribus literis: quæ etiam ſi parùm juſta tibi viſa eſt, hanc tamen habet rationem, non ut nimis concupiſcendus honos, ſed tamen, ſi deferatur à ſenatu, minime aſpernandus eſſe videatur. Spero autem, illum ordinem, pro meis ob rempublicam ſuſceptis laboribus, me non indignum honore, uſitato præſertim, exiſtimaturum. Quod ſi ita erit, tantùm ex te peto, quod amiciſſimè ſcribis, ut, cùm tuo judicio, quod ampliſſimum eſſe arbitraris, mihi tribueris; ſi id, quod maluero, accidit, gaudeas. Sic enim feciſſe te, et ſenſiſſe, et ſcripſiſſe video, réſque ipſa declarat, tibi illum honorem noſtrum ſupplicationis jucundum fuiſſe, quòd ſcribendò affuiſti. Hæc enim ſenatuſconſulta non ignoro ab amiciſſimis ejus, cujus de honore agitur, ſcribi ſolere. Ego, ut ſpero, te propediem videbo, atque utinam republicâ meliore, quàm timeo.

Argumentum Epist. XXI. Lib. XVI. ad F A M.

Propensionem animi, studiúmque ad virtutem significat: et de prædio emto gratulatur.

C. FIL. TIRONI Suo Dulciss. S. P. D.

CUM vehementer tabellarios exspectarem quotidie, aliquando venerunt post diem XL et VI quàm à vobis discesserant: quorum mihi fuit adventus adoptatissimus. Nam cùm maximam cepissem lætitiam ex humanissimi et carissimi patris epistolâ, tum verò jucundissimæ tuæ literæ cumulum mihi gaudii attulerunt. Itaque me jam non pœnitebat intercapedinem scribendi fecisse; sed potius lætabar: fructum enim magnum humanitatis tuæ capiebam ex silentio mearum literarum. Vehementer igitur gaudeo, te meam sine dubitatione accepisse excusationem. Gratos tibi optatósque esse, qui de me rumores afferuntur, non dubito, mi dulcissime Tiro: præstabóque et enitar, ut in dies magis magísque hæc nascens de me duplicetur opinio. Quare quod polliceris te buccinatorem fore existimationis meæ, firmo id constantíque animo facias licet. Tantum enim mihi dolorem cruciatúmque attulerunt errata ætatis meæ, ut non solùm animus à factis, sed aures quoque à commemoratione abhorreant. Cujus te sollicitudinis et doloris participem fuisse, notum exploratúmque est mihi; nec id mirum. Nam cùm omnia meâ causâ velles mihi successa, tum etiam tuâ. Socium enim te meorum commodorum semper esse volui. Quòd igitur tum ex me doluisti, nunc, ut duplicetur tuum ex me gaudium, præstabo. Cratippo me scito

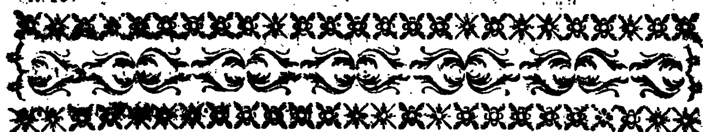
non

non ut diſcipulum, ſed ut filium, eſſe conjunctiſſimum. Nam cùm et audio illum libenter, tum etiam propriam ejus ſuavitatem vehementer amplector. Sum totos dies cum eo, noctiſque ſæpenumero partem. Exoro enim ut mecum quàm ſæpiſſime cœnet. Hâc introductâ conſuetudine, ſæpe inſcientibus nobis et cœnantibus obrepit, ſublatâque ſeveritate philoſophiæ, humaniſſime nobiſcum jocatur. Quare da operam ut hunc talem, tam jucundum, tam excellentem virum videas quamprimùm. Nam quid ego de Bruttio dicam? quem nullo tempore à me patior diſcedere: cujus cùm frugi ſeveráque eſt vita, tum etiam jucundiſſima convictio. Non eſt enim ſejunctus jocus a philologia, et quotidiana συζητήσει. Huic ego locum in proximo conduxi: et, ut poſſum, ex meis anguſtiis illius ſuſtento tenuitatem. Præterea declamitare Græcè apud Caſſium inſtitui, Latinè autem apud Bruttium exerceri volo. Utor familiaribus, et quotidianis convictoribus, quos ſecum Mitylenis Cratippus adduxit, hominibus et doctis, et illi probatiſſimis. Multum etiam mecum eſt Epicrates, princeps Athenienſium, et Leonides, et horum cæteri ſimiles. τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμᾶς τάδε. De Gorgia autem quod mihi ſcribis, erat quidem ille in quotidiana declamatione utilis: ſed omnia poſtpoſui, dummodo præceptis patris parerem. Διαῤῥήδην enim ſcripſerat, ut eum dimitterem ſtatim. Tergiverſari nolui, ne mea nimia σπουδὴ ſuſpicionem ei aliquam importaret. Deinde illud etiam mihi ſuccurrebat grave eſſe, me de judicio patris judicare. Tuum tamen ſtudium et conſilium gratum acceptúmque eſt mihi.

Excu-

Excusationem angustiarum tui temporis accipio. Scio enim quàm soleas esse occupatus. Emisse te prædium vehementer gaudeo, felicitérque tibi rem istam evenire cupio. Habes deponendæ ubi sunt urbanitates. Rusticus Romanus factus es. Quomodo ego mihi nunc ante oculos tuum jucundissimum conspectum propono; videor enim videre ementem te rusticas res, cum villico loquentem, in lacinia servantem ex mensâ secundâ semina. Sed quod ad rem pertinet, me tum tibi defuisse æque ac tu doleo. Sed noli dubitare, mi Tiro, quin te sublevaturus sim, si modò fortuna me: præsertim cùm sciam, communem nobis emtum esse istum fundum. De mandatis quòd tibi curæ fuit, est mihi gratum. Sed peto à te, ut quàm celerrime mihi librarius mittatur, maxime quidem Græcus: multum mihi enim eripitur operæ in exscribendis hypomnematis. Tu velim in primis cures ut valeas, ut una συμφιλολογεῖν possimus. Antherum tibi commendo. Vale.

EPISTOLÆ

EX

PLINIO.

ARGUMENTUM EPIST. VI. LIB. I. ad FAM.

Tacitum monet, ipsum exemplo suo in sylvis posse studere et venari percommode.

C. PLINIUS CORNELIO TACITO Suo S.

RIDEBIS, et licet rideas. Ego ille, quem nosti, apros tres, et quidem pulcherrimos, cepi. Ipse? inquis. Ipse; non tamen ut omnino ab inertiâ meâ et quiete discederem; ad retia sedebam: erant in proximo, non venabulum aut lancea, sed stilus et pugillares. Meditabar aliquid enotabámque, ut si manus vacuas, plenas tamen ceras reportarem. Non est, quod contemnas hoc studendi genus. Mirum est, ut animus agitatione motúque corporis excitetur. Jam undique sylvæ et solitudo, ipsúmque illud

filentium, quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta funt. Proinde quùm venabere, licebit, auctore me, ut panarium et lagunculam, fic etiam pugillares feras. Experieris non Dianam magis montibus, quàm Minervam inerrare. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XVII. LIB. I. ad FAM.

Capitonem commendat, quod mortuo amico ftatuam pofuerit, et clarorum hominum imagines domi habeat.

C. PLINUS CORN. TITIANO SUO S.

EST adhuc curæ hominibus fides et officium: funt qui defunctorum quoque amicos agant. Titinius Capito ab imperatore noftro impetravit, ut fibi liceret ftatuam L. Syllani in foro ponere. Pulchrum et magnâ laude dignum, amicitiâ principis in hoc uti, quantúmque gratiâ valeas, aliorum honoribus experiri. Eft omnino Capitoni in ufu claros viros colere. Mirum eft, quâ religione, quo ftudio imagines Brutorum, Caffiorum, Catonum, domi, ubi poteft, habeat. Idem clariffimi cujufque vitam egregiis carminibus exornat. Scias ipfum plurimis virtutibus abundare, qui alienas fic amat. Redditus eft L. Syllano debitus honor; cujus immortalitati Capito profpexit pariter et fuæ. Neque enim magis decorum et infigne eft, ftatuam in foro populi Romani habere, quàm ponere. Vale.

ARGU-

ARGUMENTUM EPIST. XXIV. LIB. I. ad FAM.

Hispano Tranquillum commendat in emendo agello.

C. PLINIUS BEBIO HISPANO SUO S.

TRanquillus, contubernalis meus, vult emere agellum, quem venditare amicus tuus dicitur. Rogo cures, quanti æquum est, emat. Ita enim delectabit emisse: nam mala emtio semper ingrata est; eo maxime, quod exprobrare stultitiam domino videtur. In hoc autem agello (si modo adriserit pretium) Tranquilli mei stomachum multa sollicitant, vicinitas urbis, opportunitas viæ, mediocritas villæ, modus ruis, qui avocet magis quàm distringat. Scholasticis porro, ut hic est, sufficit abunde tantum soli, ut relevare caput, reficere oculos, reptare per limitem, unámque semitam terrere, omnésque viticulas suas nosse et numerare arbusculas possint. Hæc tibi exposui, quo magis scires, quantum ille esset mihi, quantum ego tibi debiturus, si prædiolum istud, quod commendatur his dotibus, tam salubriter emerit, ut pœnitentiæ locum non relinquat. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XIII. LIB. II. ad FAM.

Prisco copiarum rectori Voconium Romanum commendat.

C. PLINUS PRISCO SUO S.

ET tu occasiones obligandi me avidissime amplecteris, et ego nemini libentius debeo. Duabus ergo de causis à te potissimum petere constitui, quod impetratum

maxime cupio. Regis exercitum amplissimum: hinc tibi beneficiorum larga materia, longum præterea tempus, quo amicos tuos exornare potuisti. Convertere ad nostros, nec hos multos. Malles tu quidem multos, sed meæ verecundiæ sufficit unus aut alter, ac potius unus. Is erit Voconius Romanus: pater ei in equestri gradu clarus, clarior vitricus. Mater è primis citerioris Hispaniæ. Hunc ego, quùm simul studeremus, arcte familiaritérque dilexi: ille meus in urbe, ille in secessu contubernalis: cum hoc seria, cum hoc jocos miscui. Quid enim aut illo fidelius amico, aut sodale jucundius? mira in sermone, mira etiam in ore ipso vultuque suavitas. Ad hoc ingenium excelsum, subtile, dulce, facile, eruditum in causis agendis. Epistolas quidem scribit, ut musas ipsas Latine loqui credas. Amatur à me plurimùm, nec tamen vincitur. Equidem juvenis statim juveni, quantum potui per ætatem, avidissime contuli, et nuper ab optimo principe trium liberorum ei jus impetravi. Quod quanquam parce et cum delectu daret, mihi tamen, tanquam liceret, indulsit. Hæc beneficia mea tueri nullo modo melius, quàm ut augeam, possum; præsertim quùm ipse illam tam grate interpretetur, ut dum priora accipit, posteriora mereatur. Habes qualis, quàm probatus carúsque sit nobis. Quem rogo, pro ingenio, pro fortunâ tuâ exornes. In primis ama hominem. Nam licet tribuas ei quantum amplissimum potes, nihil tamen amplius potes amicitiâ tuâ: cujus esse eum usque in intimam familiaritatem capacem, quo magis scires, breviter tibi studia, mores, omnem denique vitam ejus expressi. Extenderem preces, nisi et tu rogari diu nolles, et ego totâ hâc epistolâ fecissem.

Rogat

Rogat enim, et quidem efficacissime, qui reddit caussas rogandi. Vale.

Argumentum Epist. XXIII. Lib. IV. ad FAM.

Laudat Pomponium, sapienter otio in senectute usum: sibique similem aliquando quietem optat.

C. PLINIUS POMPONIO BASSO Suó S.

MAGNAM cepi voluptatem, quùm ex communibus amicis cognovi, te, ut sapientiâ tuâ dignum est, disponere otium et ferre, habitare amœnissime, et nunc terrâ, nunc mari corpus agitare; multum disputare, multum audire, multum lectitare; quúmque plurimum scias, quotidie tamen aliquid addiscere. Ita senescere oportet virum, qui magistratus amplissimos gesserit, exercitus rexerit, totúmque se reipublicæ, quamdiu decebat, obtulerit. Nam et prima vitæ tempora et media patriæ, extrema nobis impertire debemus, ut ipsæ leges monent, quæ majorem annis LX. otio reddunt. Quando mihi licebit? quando per ætatem honestum erit imitari istud pulcherrimæ quietis exemplum? quando secessus mei, non desidiæ nomen, sed tranquillitatis accipient? Vale.

Argu-

Argumentum Epist. XVI. Lib. V. ad Fam.

Mortem Fundani filiæ luget, et Marcellinum, ut patrem consoletur monet.

C. PLINIUS MARCELLINO Suo S.

TRistissimus hæc tibi scribo. Fundani nostri filia minor est defuncta: quâ puellâ nihil unquam festivius, amabilius, nec modo longiore vitâ, sed prope immortalitate, dignius vidi. Nondum annos quatuordecim impleverat, et jam illi anilis prudentia, matronalis gravitas erat: et tamen suavitas puellaris cum virginali verecundiâ. Ut illa patris cervicibus inhærebat! ut nos amicos paternos et amanter et modeste complectebatur! ut nutrices, ut pædagogos, ut præceptores, pro suo quemque officio, diligebat! quàm studiose, quàm intelligenter lectitabat! ut parce custoditeque ludebat! quâ illa temperantiâ, quâ patientiâ, quâ etiam constantiâ novissimam valetudinem tulit! medicis obsequebatur, sororem, patrem adhortabatur, ipsámque se destitutam corporis sui viribus, vigore animi sustinebat. Duravit hic illi usque ad extremum, nec aut spatio valetudinis, aut metu mortis infractus est; quo plures gravioresque nobis caussas relinqueret et desiderii et doloris. O triste plane acerbúmque funus! O morte ipsâ mortis tempus indignius! Jam destinata erat egregio juveni, jam electus nuptiarum dies, jam nos vocati. Quod gaudium quo mœrore mutatum est? Non possum exprimere verbis, quantum animo vulnus acceperim, quùm audivi Fundanum

ipsum

ipsum (ut multa luctuosa dolor invenit) præcipientem, quod in vestes, margaritas, gemmas, fuerat erogaturus, hoc in thura et unguenta et odores impenderetur. Est quidem ille eruditus et sapiens, ut qui se ab ineunte ætate altioribus studiis artibúsque dediderit: sed nunc omnia, quæ audiit sæpe, quæ dixit, aspernatur; expulsísque virtutibus aliis, pietatis est totus. Et talis est pietas, cui ignoscas: laudabis etiam, si cogitaveris, quid amiserit. Amisit enim filiam, quæ non minus mores ejus, quàm os vultúmque referebat, totúmque patrem mirâ similitudine exscripserat. Proinde si quas ad eum de dolore tam justo literas mittes, memento adhibere solatium, non quasi castigatorium et nimis forte, sed molle et humanum. Quod ut facilius admittat, multum faciet medii temporis spatium. Ut enim crudum adhuc vulnus medentium manus reformidat, deinde patitur, atque ultro requirit; sic recens animi dolor consolationes rejicit ac refugit, mox desiderat, et clementer admotis acquiescit. Vale.

Argumentum Epist. XVII. Lib. V. ad FAM.

Calpurnium bene recitasse nuntiat, fratrísque pietate laudatâ, nobiles adolescentes erudiri optat.

C. PLINIUS SPURINNÆ Suo S.

SCIO, quantopere bonis artibus faveas, quantum gaudii capias, si nobiles juvenes dignum aliquid majoribus suis faciant: quo festinantius nuntio tibi, fuisse me hodie in auditorio Calpurnii Pisonis. Recitabat ἐρωτοπαίγνιον; eru-

eruditam ſane luculentámque materiam. Scripta elegis erat fluentibus, et teneris, et enodibus, ſublimibus etiam verbis, ut popoſcit locus. Alte enim et varie nunc attollebatur, nunc reſidebat: excelſa depreſſis, exilia plenis ſeveris jucunda mutabat: omnia ingenio pari. Commendabat hæc voce ſuaviſſimâ, vocémque verecundiâ; multum ſanguinis, multum ſollicitudinis in ore, magna ornamenta recitantis. Etenim, neſcio quo pacto, magis in ſtudiis homines timor, quam fiducia decet. Ne plura (quamquam libet plura, quo ſunt pulchriora de juvene, rariora de nobili) recitatione finitâ, multum ac diu exoſculatus adoleſcentem, qui eſt acerrimus ſtimulus monendi, laudibus incitavi, pergeret qua cœpiſſet, luménque, quod ſibi majores ſui prætuliſſent, poſteris ipſe præferret. Gratulatus ſum optimæ matri, gratulatus et fratri, qui ex auditorio illo non minorem pietatis gloriam, quàm ille alter eloquentiæ tulit. Tam notabiliter pro fratre recitante primum metus ejus, mox gaudium eminuit. Dii faciant, ut talia tibi ſæpius nuntiem! Faveo enim ſæculo, ne ſit ſterile et effœtum: miréque cupio, ne nobiles noſtri nihil in domibus ſuis pulchrum, niſi imagines habeant: quæ nunc mihi hos adoleſcentes tacite laudare, adhortari, et, quod amborum gloriæ ſatis magnum eſt, agnoſcere videntur. Vale.

ARGU-

ARGUMENTUM EPIST. VII. LIB. VI. ad FAM.

Respondet uxori, in Campaniâ commoranti, se non minori desiderio pro illa teneri, quàm illam pro se.

C. PLINIUS CALPURNIÆ SUÆ S.

SCRIBIS, te absentiâ meâ non mediocriter adfici, unúmque habere solatium, quod pro me libellos meos teneas, sæpe etiam in vestigio meo colloces. Gratum est quod nos requiris, quod his fomentis adquiescis: invicem ego epistolas tuas lectito, atque identidem in manus quasi novas sumo; sed eo magis ad desiderium tui accendor. Nam cujus literæ tantum habent suavitatis, hujus sermonibus quantùm dulcedinis inest? Tu tamen frequentissime scribe, licet hoc ita me delectet, ut torqueat. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XVII. LIB. VI. ad FAM.

Indignatur, quosdam, eruditos sibi visos, recitanti amico nullum signum lætitiæ dedisse.

C. PLINIUS RESTITUTO SUO S.

INdignatiunculam, quam in cujusdam amici auditorio cepi, non possum mihi temperare, quo minus apud te, quia non contigit coram, per epistolam effundam. Recitabatur liber absolutissimus: hunc duo aut tres, ut sibi et paucis videntur, diserti, surdis mutísque similes audiebant. Non labra diduxerunt, non moverunt manum, non denique

adſurrexerunt, ſaltem laſſitudine ſedendi. Quæ tanta gravitas? quæ tanta ſapientia? quæ immo pigritia, arrogantia, ſiniſteritas ac potius amentia, in hoc totum diem impendere, ut offendas, ut inimicum relinquas, ad quem tanquam amiciſſimus veneris? Diſertior ipſe es? tanto magis ne invideris: nam, qui invidet, minor eſt. Denique, ſive plus, ſive minus, ſive idem præſtas, lauda vel inferiorem, vel ſuperiorem, vel parem. Superiorem, quia niſi laudandus ille eſt, non potes ipſe laudari; inferiorem aut parem, quia pertinet ad tuam gloriam quam maximum videri, quem præcedis vel exæquas. Equidem omnes, qui aliquid in ſtudiis faciunt, venerari etiam mirarique ſoleo. Eſt enim res difficilis, ardua, faſtidioſa, et quæ eos, à quibus contemnitur, dedignatur. Niſi fortè aliud judicas tu: quanquam quis uno te reverentior hujus operis, quis benignior æſtimator? Quâ ratione ductus, tibi potiſſimum indignationem meam prodidi, quem habere ſocium maxime poteram. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XXXII. LIB. VI. ad FAM.

Nubenti Quintiliani filiæ dono offert L. millia nummûm.

C. PLINIUS QUINTILIANO SUO S.

QUamvis et ipſe ſis continentiſſimus, et filiam tuam ita inſtitueris, ut decebat filiam tuam, Tutilii neptem; quum tamen ſit nuptura honeſtiſſimo viro, Nonio Celeri, cui ratio civilium officiorum neceſſitatem quandam nitoris imponit; debet, ſecundùm conditiones mariti, veſte, co-

mitatu

mitatu (quibus non quidem augetur dignitas, ornatur tamen) instrui. Te porro animo beatissimum, modicum facultatibus scio: itaque partem oneris tui mihi vindico, et tanquam parens alter puellæ nostræ, confero quinquaginta millia nummûm: plus collaturus, nisi à verecundiâ tuâ solâ mediocritate munusculi impetrari posse confiderem, ne recusares. Vale.

Argumentum Epist. XXVI. Lib. VII. ad Fam.

Morbo amici admonitus, hortatur, ut tales sani perseveremus, quales nos futuros infirmi profitemur.

C. Plinius Maximo Suo S.

NUPER me cujusdam amici languor admonuit, optimos esse nos, dum infirmi sumus. Quem enim infirmum aut avaritia aut libido sollicitat? Non amoribus servit, non appetit honores, opes negligit, et quantulumcunque, ut relicturus satis habet: tunc deos, tunc hominem esse se meminit: invidet nemini, neminem miratur, neminem despicit, ac ne sermonibus quidem malignis aut attendit, aut alitur: balinea imaginatur et fontes. Hæc summa curarum, summa votorum; mollémque in posterum et pinguem, si contingat evadere, hoc est, innoxiam beatámque destinat vitam. Possum ergo, quod pluribus verbis, pluribus etiam voluminibus philosophi docere conantur, ipse breviter tibi mihique præcipere, ut tales esse sani perseveremus, quales nos futuros profitemur infirmi. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XXII. LIB. VIII. ad FAM.

Exemplo nonnullius, quem reticet, illos reprehendit, qui dare veniam, nisi sibi nesciunt.

C. PLINIUS GEMINIO Suo S.

NOstine hos, qui omnium libidinum servi sic aliorum vitiis irascuntur, quasi invideant; et gravissimè puniunt, quos maximè imitantur? quùm eos etiam, qui non indigent clementiâ ullius, nihil magis quàm lenitas deceat. Atqui ego optimum et emendatissimum existimo, qui cæteris ita ignoscit, tanquam ipse quotidie peccet; ita peccatis abstinet, tanquam nemini ignoscat. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc in omni vitæ genere teneamus, ut nobis implacabiles simus; exorabiles istis etiam, qui dare veniam, nisi sibi, nesciunt: mandemúsque memoriæ quod vir mitissimus, et ob hoc quoque maximus, Thrasea, crebro dicere solebat; *Qui vitia odit, homines odit.* Fortasse quæris, quo commotus hæc scribam? Quidam nuper. Sed melius coram; quanquam ne tunc quidem. Vereor enim, ne id, quod improbo, insectari, carpere, referre, huic, quod cùm maxime præcipimus, repugnet. Quisquis ille, qualiscunque, sileatur; quem insignire, exempli non nihil; non insignire, humanitatis plurimum refert. Vale.

ARGU-

ARGUMENTUM EPIST. XXIV. LIB. VIII. ad FAM.

Maximum, ad Achaiam ordinandum missum, admonet, ut antiquitatis reverentiâ humaniter civitates tractet.

C. PLINIUS MAXIMO SUO S.

AMOR in te meus cogit, non ut præcipiam (neque enim præceptore eges) admoneam tamen, ut, quæ scis, teneas et obſerves, aut ſcias melius. Cogita, te miſſum in provinciam Achaiam, illam veram et meram Græciam, in quâ primùm humanitas, literæ, etiam fruges, inventæ eſſe creduntur; miſſum ad ordinandum ſtatum liberarum civitatum, id eſt, ad homines maxime liberos, qui jus à naturâ datum, virtute, meritis, amicitiâ, fœdere denique, et religione tenuerunt. Reverere conditores deos, numina deorum. Reverere gloriam veterem, et hanc ipſam ſenectutem, quæ in homine venerabilis, in urbibus ſacra eſt. Sit apud te honor antiquitati, ſit ingentibus factis, ſit fabulis quoque: nihil ex cujuſdam dignitate, nihil ex libertate, nihil etiam ex jactatione decerpſeris. Habe ante oculos, hanc eſſe terram quæ nobis miſerit jura, quæ leges non victa acceperit, ſed petentibus dederit; Athenas eſſe, quas adeas: Lacedæmonem eſſe, quam regas: quibus reliquam umbram, et reſiduum libertatis nomen eripere, durum, ferum, barbarúmque eſt. Vides à medicis, quanquam in adverſâ valetudine nihil ſervi ac liberi differant, mollius tamen liberos clementiúſque tractari. Recordare, quid quæque civitas fuerit; non ut deſpicias quod eſſe deſierit. Abſit ſuperbia, aſperitas; nec timueris contemtum;

An

An contemnitur, qui imperium, qui fasces habet, nisi qui humilis, et sordidus, et qui se primus ipse contemnit? Male vim suam potestas aliorum contumeliis experitur; male terrore veneratio adquiritur: longéque valentior amor ad obtinendum quod velis, quàm timor. Nam timor abit, si recedas; manet amor: ac sic, ut ille in odium, hic in reverentiam vertatur. Te verò etiam atque etiam (repetam enim) meminisse oportet officii tui titulum, ac tibi ipsi interpretari, quale quantúmque sit ordinare statum liberarum civitatum. Nam quid ordinatione civilius? Quid libertate pretiosius? Porro quàm turpe, si ordinatio eversione, libertas servitute mutetur? Accedit, quod tibi certamen est tecum: onerat te quæsturæ tuæ fama, quam ex Bithyniâ optimam revexisti: onerat testimonium principis: onerat tribunatus, prætura, atque hæc ipsa legatio, quasi præmium data. Quo magis nitendum est, ne in longinquam provinciam, quàm suburbanam; ne inter servientes, quàm liberos; ne sorte, quam judicio missus, ne rudis et incognitus, quàm exploratus probatúsque humanior, melior, peritior fuisse videaris: quùm sit aloqui, ut sæpe audisti, sæpe legisti, multò deformius amittere, quàm non adsequi laudem.

Hæc velim credas (quod initio dixi) scripsisse me admonentem, non præcipientem; quanquam præcipientem quoque. Quippe non vereor, in amore ne modum excesserim. Neque enim periculum est, ne sit nimium, quod esse maximum debet. Vale.

INDEX

INDEX CAPITUM.

Ex CICERONE.

De

Ex LIVIO.

Gabii

Ex VELL. PATERCULO.

Varus

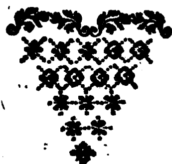
Ex C. TACITO.

Ex CICERONIS Epistolis.

Expos-

Ex C. PLINIO.

FINIS.

LIBRI excusi apud J. Pote, *Etonæ*, in usum Scholarum, 1766.

I. GREEK.

HOMERI Ilias & Odyssea, Græcè et Latinè, a Sam. Clarke, S. T. P. 4 vols. 8vo.

Sophoclis Tragœdiæ septem, Græcè et Latinè, a Johnson, Edit. nova, 2 vol. 8vo.

——— Ajax et Electra, Gr. Lat. 8vo. *separatim.*

——— Oedipus Tyrannus, Philoctetes, et Oedipus Coloneus, Gr. Lat. 8vo. *separatim.*

Euripidis Tragœdiæ, Gr. Lat. Edit. nova. 2 vols. 8vo.

——— Medea, Gr. Lat. cum Scholiis et Notis. 4to.

Aristophanis Comœdiæ, Plutus et Nubes, Gr. Lat. 8vo.

Poetæ Græci, sive Selecta ex Homero, Hesiodo, Callimacho, Pindaro, Bione, Moscho, Theocrito, &c. 8vo. *Eton.*

Lucian, Gr. Lat. a Kent, 8vo.

Demosthenis Orationes, Gr. Lat. a Mounteney, 8vo.

Græcæ Grammaticæ Rudimenta. Editio altera. *Eton.* 8vo.

Æsopi Fabulæ Gr. Lat. cum novis Notis, et Versione emendatâ: Gr. Lat. *Etonæ* 12mo.

Schrevelii Lexicon Græco-Lat. 8vo.

Hederici Lexicon Græco-Lat. 4to.

Thesaurus Græcæ Poeseos, sive Lexicon Græco-Prosodiacum, a T. Morrell, 2 vol. 4to. *Eton.* 1762.

Dawsoni Lexicon Novi Testamenti Græc. Editio nova 8vo. 1766.

Clavis Homerica, 8vo.

II. LATIN.

The Accidence, or first Rudiments of the Latin Tongue: *Eton.* 1764.

The Latin Grammar with the Construing compleat, *Eton.* 1765.

Exempla Minora: or New English Examples to be turned into Latin, adapted to the Rules of the above Latin Grammar. A new Edition revised. *Eton.* 1765.

Exempla

Exempla Moralia: or a ſecond Book of New Engliſh Examples, to be turned into Latin Exerciſes, &c. *Eton.* 1765.

Exempla Hiſtorica: or Antient Hiſtory to be turned into Latin: The Second Edition reviſed and improved. *Eton* 1765.

Farther Engliſh Examples: or Cautions for youth in making Latin. *Eton.* 1762.

Nomenclatura, or Nouns and Verbs, ſelected for the uſe of the lower Forms. *Etonæ* 1763, 12mo.

Evangelia, ſive Excerpta ex Novo Teſtamento, in uſum Claſſium inferiorum *Eton* 1764.

Phædri Fabulæ Libri v. cum notis: Huic Editioni acceſſere Pub. Syri Sententiæ ex Editione cl. Bentlei, 12mo. *Etonæ.* 1764.

Preces quotidianæ in uſum Scholæ apud Etonam. *Etonæ,* 12mo.

Electa *(nova)* ex Ovidio et Tibullo, in uſum Scholæ Etonenſis, 2 part. *Etonæ* Editio nova recognita. 1766, 8vo.

Electa *(nova)* ex Ovidii Metomorphoſeōs libris, cum Annotatiunculis in uſum Rudiorum. *Etonæ* 1758, 8vo.

Selectæ ex Novo Teſtamento Hiſtoriæ, 12mo. *Eton.* 1765.

Selectæ ex Scriptoribus profanis Hiſtoriæ, 12mo. 1765.

Willymot's Peculiar Uſe and Signification of Latin Words, 8vo.

Scriptores Romani, ſive Selecta ex Cicerone, Livio, Tacito, V. Paterculo, Plinio. Editio altera. *Eton.* 1766.

Epigrammatum Delectus, ex Martiale, &c. in uſum Scholæ Etonenſis, Editio undecima, 12mo.

Ovidius, Virgilius, Horatius, Terentius, Cæſar, Tullii Orationes, Juvenal, *in uſum Delph.*

Ainſworth's, Cole's, and Young's Latin Dictionary.

Cheaneau's French Grammar, or eaſy Rules for the French Tongue. The ſecond Edition, *Eton.* 12mo. 1754.

——— Italian Grammar, or eaſy Rules for the Italian Tongue. *Eton.* 12mo. 1754.

Porney's French Spelling Book. *Eton.* 1765.

Alſo SCHOOL-BOOKS *in general are Printed and Sold.*